

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

Megjelenik kéthavonta

19. (129.) évfolyam, 1. szám

Megjelent: 2024. február

Kiadja a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

Felelős kiadó:

Farkas Szabolcs

Felelős szerkesztő:

Girmann Zsuzsanna

Tervezőszerkesztő:

Plette Péter

Tördelőszerkesztő:

Mányoki Anna

Szerkesztőség:

Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

1054 Budapest, Zoltán u. 6.

Levélcím: 1438 Budapest, Pf. 415

E-mail: szerkesztoseg@hipo.gov.hu

Telefon: 06 1 474 5767

www.sztnh.gov.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján,

a hírlapot kézbesítőknél, a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06 1 767 8262 számon,

levélben az MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél:
www.posta.hu, WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
1900 Budapest, 06 1 767 8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Egy szám ára: 2100 Ft

Egy évre: 12 600 Ft

SZTNH – 2024/2

HU ISSN

1587–5563

Szerkesztőbizottság:

*Dr. Baticz Csaba, Buzás-Fekete Blanka, Girmann Zsuzsanna,
Gyetzainé Virág Dóra, dr. Lábod Péter, dr. Mikló Katalin,
dr. Sulyok Ádám, dr. Szakács Lilla Fanni, dr. Zábori Zoltán*

19. (129.) ÉVFOLYAM 1. SZÁM

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

19. (129.) ÉVFOLYAM 1. SZÁM

2024. február

Faludi Gábor

**A nyilvánossághoz közvetítési jog uniós bírói gyakorlata –
megoldások és ellentmondások**

Kiss Zoltán Károly PhD

A védelem bére 3. A filmalkotások és a televízióműsorok alkotóinak díjazása

Aczél-Partos Adrienn LL.M.

A szakdolgozat mint szerzői mű jogi megítélésének problematikája

Tomasovszky Edit

**Szócikkek az IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia
Szerzői jog és iparjogvédelem rovatából – Személyhez fűződő jogok a szerzői jogban**

Válogatás a Szerzői Jogi Szakértői Testület szakvéleményeiből

Könyv- és folyóiratszemle

Summaries

SZELLEMI TULAJDON NEMZETI HIVATALA

Tájékoztató szerzőinknek

Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle szerkesztősége örömmel fogad minden, a szellemi tulajdon védelmével foglalkozó írást. A beérkezett kéziratok a szerkesztőbizottság jóváhagyása esetén nyelvhelyességi és a kiadvány stílusához igazodó stilisztikai javítások után kerülnek publikálásra, amelyek nem érintik a mű tartalmi értékét. A kéziratot – a szerkesztőbizottság döntése alapján, az írás témája és mélysége szerint – a Tanulmányok, a Jogesetek, a Technikatörténet, a Fórum vagy a Hírek, események rovatban tesszük közzé. Az írás terjedelmét nem korlátozzuk, igen hosszú cikket esetleg két vagy több részben, egymást követő lapszámokban teszünk közzé a szerzővel történő egyeztetés után. Az egyes cikkekben kifejeződő állásfoglalásnak nem feltétlenül kell tükröznie a szerkesztőbizottság véleményét.

A Word vagy Rich Text formátumban készült kéziratokat e-mailben kérjük elküldeni az alábbi címek valamelyikére. Kérjük szerzőinket, hogy a szöveget ne formázzák, zárják balra, kiemelésként csak dőlt betűt alkalmazzanak, a címeiket, alcímeiket ne húzzák alá, a címhierarchiát lehetőleg számozással jelezzék. Tanulmányuk magyar és angol nyelvű összefoglalóját szíveskedjenek maximum 10 sorban mellékelni. A szövegben előforduló rövidítéseket, betűszókat első előfordulásukkor fel kell oldani. A hivatkozásokban kérjük az összes bibliográfiai adat (szerző, cím, kiadó, kiadás helye és éve, oldalszám, webcím) feltüntetését.

További kérdéseik esetén a szerkesztőség készséggel áll a rendelkezésükre (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 1054 Budapest, Zoltán u. 6., Girmann Zsuzsanna szerkesztő, szerkesztoseg@hipo.gov.hu, tel.: 06 1 474 5767.

TARTALOM

A nyilvánossághoz közvetítési jog uniós bírói gyakorlata – megoldások és ellentmondások	
FALUDI GÁBOR	7
A védelem bére 3. A filmalkotások és a televízióműsorok alkotóinak díjazása	
KISS ZOLTÁN KÁROLY PhD	36
A szakdolgozat mint szerzői mű jogi megítélésének problematikája	
ACZÉL-PARTOS ADRIENN LL.M.	67
Szócikkek az IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia Szerzői jog és iparjogvédelem rovatából – Személyhez fűződő jogok a szerzői jogban	
TOMASOVSKY EDIT	90
Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből	110
– SZJSZT-18/2021 – Számítógépi programalkotáshoz készített dokumentáció szerzői jogi megítélése	110
– SZJSZT-21/2021 – Drónfelvétel egyéni, eredeti jellege	121
Könyv- és folyóiratszemle	125
– Christian Tenkhoff, Inès Tribouillet: <i>The Metaverse: brands, avatars and digital fashion – (interdimensional infringement) (A metaverzum: márkák, avatárok és digitális divat – interdimenzionális jogsértés (Dr. Palágyi Tivadar)</i>	125
– Seth I. et al.: <i>Use of Andy Warhol's "Orange Prince" on Vanity Fair Cover Infringes Underlying Photograph; Supreme Court Rejects Fair Use Defense (Andy Warhol „Orange Prince” című képének használata a Vanity Fair címlapján sérti az alapul szolgáló fénykép szerzői jogát; a legfelsőbb bíróság elutasítja a tisztességes felhasználásra hivatkozó védelmet) (Dr. Palágyi Tivadar)</i>	129
– Tim Marshall: <i>Falak. Életünk kerítések árnyékában; Tim Marshall: A földrajz hatalma. Tíz térkép, amely rávilágít világunk jövőjére (Dr. Osman Péter)</i>	133
– Csiffáry Gabriella: <i>Aiktől más lett a világ. Magyar találmányok, felfedezések és újítások (Dr. Osman Péter)</i>	145
Summaries	157

A folyóiratban megjelenő tanulmányok a szerzők véleményét tükrözik, amely nem feltétlenül azonos a szerkesztőbizottság álláspontjával.

CONTENTS

The judicial practice of the right of communication to the public in the European Union – Solutions and contradictions GÁBOR FALUDI	7
The cost of protection 3. The remuneration of film works and creators of TV programmes ZOLTÁN KÁROLY KISS PhD	36
The problems about the legal approach of theses as copyright works ADRIENN ACZÉL-PARTOS LL.M.	67
Entries from the copyright and industrial property section of the IJOTEN online legal encyclopedia – Moral rights in copyright EDIT TOMASOVSKY	90
Selection of advisory opinions of the Body of Experts on Copyright	110
Review of books and periodicals	125
Summaries	157

CONTENT

Le pratique judiciaire du droit de la communication au public dans l'Union européenne – Solutions et contardictions GÁBOR FALUDI	7
Le salaire de la protection 3. La rémunérations des oeuvres de films et des créateurs des programmes de la télévision ZOLTÁN KÁROLY KISS PHD	36
Les problèmes sur l'approche juridique des thèses comme oeuvres du droit d'auteur ADRIENN ACZÉL-PARTOS LL.M.	67
Entrées de la rubrique du droit d'auteur et de la propriété industrielle de l'encyclopédie de la science juridique en ligne IJOTEN – Droits moraux dans le droit d'auteur EDIT TOMASOVSKY	90
Avis d'expert choisis du corps des experts en droits d'auteur	110
Revue des livres et périodiques	125
Summaries	157

INHALT

Die Gerichtspraxis des Rechts der öffentlichen Wiedergabe in der Europäischen Union – Lösungen und Widersprüche GÁBOR FALUDI	7
Der Lohn des Schutzes 3. Die Vergütung der Filmwerke und der Schöpfer der Fernsehprogramme ZOLTÁN KÁROLY KISS PhD	36
Probleme über die rechtliche Beurteilung der Diplomarbeit als urheberrechtliche Werke ADRIENN ACZÉL-PARTOS LL.M.	67
Einträge aus der Rubriken über das Urheberrecht und das gewerbliche Eigentum der online rechtswissenschaftlichen Enzyklopädie IJOTEN – Urheberpersönlichkeitsrechte EDIT TOMASOVSKY	90
Ausgewählte Expertisen des Expertenkollegiums für Urheberrecht	110
Übersicht von Büchern und Zeitschriften	125
Summaries	157

A NYILVÁNOSSÁGHOZ KÖZVETÍTÉSI JOG UNIÓS BÍRÓI GYAKORLATA – MEGOLDÁSOK ÉS ELLENTMONDÁSOK¹

BEVEZETÉS

A nyilvánosságához közvetítés jogát a technikai fejlődés folyamatosan próbára teszi. A nemzetközi és uniós jogalkotás absztrakt szabályokból szabott ernyőt próbál tartani a sokféle, összetett, folyton megújuló audio és audiovizuális, nyilvánosságához közvetítési célú szolgáltatások fölé,² és ahol kilógni látszik a felhasználást megvalósító szolgáltatás az ernyő alól, vagy oda látszólag egyáltalán be sem suvasztható, az Európai Bíróság próbál előzetes döntésekkel „kormányozni”. Ez folyik több-kevesebb sikerrel 2005 óta,³ azzal, hogy az első értelmező döntés óta nemcsak újabb és újabb előzetes döntések, hanem már több jogalkotási eredmény érinti a szerzői jog által védett tartalom nyilvánosságához közvetítését.⁴

A nyilvánosságához közvetítési joggal viszonylag keveset foglalkozik a hazai szakirodalom. Szerzőtársammal, dr. Grad-Gyenge Anikóval próbáltuk értékelni 2011-ben az akkor rendelkezésre álló, hat előzetes döntésből álló EUB-gyakorlatot, és azóta is szenteltek írásokat a témának, főként egy-egy döntést elemezve.⁵ Egy, a műhelyvitán sikeresen átesett dok-

¹ Az írás egy rövidebb, csak a nyilvánoselőadás-szerű felhasználásokat minősítő bírói gyakorlatot tartalmazó változatát a szerző Kisfaludi András születésnapjára köszöntésére készült kötete tartalmazza.

² A kiinduló nemzetközi és uniós jogforrásokat alább külön rövid szerkezeti egység foglalja össze.

³ C-192/05, ECLI:EU:C:2005:475, Lagardère Active Broadcast (Lagardère).

⁴ A Bizottság 2006/585/EK ajánlása a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetővé tételéről, valamint a digitális megőrzésről, az Európai Parlament és a Tanács 2012/28/EU irányelve az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól, a szerzői és szomszédos jogi védelemben részesülő egyes műveknek és más teljesítményeknek a vakok, látáskárosultak és nyomtatott szöveget egyéb okból használni képtelen személyek érdekét szolgáló egyes megengedett felhasználási módjairól, a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról szóló, 2019/790 európai parlamenti és tanácsi irányelv (a továbbiakban: CDSM-irányelv), a műsorszolgáltató szervezetek egyes online közvetítéseire, valamint televíziós és rádiós műsorok továbbközvetítésére alkalmazandó szerzői jogok és szerzői joggal szomszédos jogok gyakorlására vonatkozó szabályok megállapításáról, valamint a 93/83/EGK tanácsi irányelv módosításáról szóló, 2019. április 17-i (EU) 2019/789 európai parlamenti és tanácsi irányelv (a továbbiakban: SatCab2-irányelv).

⁵ *Ferge Zsigmond*: Médialejátszók és online megosztóplatformok, avagy hogyan értelmezte az Európai Bíróság a nyilvánosságához közvetítés fogalmát a Stichting Brein, szerzői jogok jogosultjainak érdekeit védő alapítvány kontra Jack Frederik Willems-, Ziggo BV és XS4ALL Internet BV-ügyben hozott ítéleteiben. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 12. (122.) évf. 5. sz., 2017. október, p. 15–46; *Gyenge Anikó, Faludi Gábor*: A nyilvánosságához közvetítési (előadási) jog értelmezése az Európai Bíróság gyakorlatában. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 7. (117.) évf. 1. sz., 2012. február, p. 77–93; *Grad-Gyenge Anikó*: A jogsértésért való felelősség vagy a nyilvánosságához közvetítési jog új határai. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 12. (122.) évf. 5. sz., 2017. október, p. 7–14; *Lábod Péter*:

tori értekezés⁶ az előadóművész megillető nyilvánossághoz közvetítési joggal (ezen belül a díjigénnyel) részletesen és megalapozottan foglalkozik. Dr. Ficsor Mihály saját honlapja, a www.copyrightseesaw.net számos saját írását (másod)közli, amelyek éppenséggel a nyilvánossághoz közvetítési jog egyes kényes részkérdéseit elemzik. Ez a honlap, pontosabban az ott található tanulmányok adják a nyilvánossághoz közvetítési jog egyezményes és uniós szintje és az EUB döntéseinek viszonyáról a legátfogóbb és helytállóan kritikus képet.⁷ Az előzetes döntéseket hüen követi a „Szerzői jog a XXI. században” blog is.⁸ Az SZTNH szerzői jogi tudástára hozzáférést biztosít minden, az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemlében megjelent íráshoz, köztük vannak a külön említettekén kívül a nyilvánossághoz közvetítési jogot áttételesen érintő cikkek is.⁹ Olyan munka nem található, amely megkísérelt volna rendet vágni az EUB előzetes döntéseinek a dzsungelében.

Szerzői jogi „user-szabadságok” a globális tartalommegosztó platformokon. In *Medias Res*, 2021. 1. sz., p. 102–127; *Lábódy Péter*: Az uniós audiovizuális politika és a szerzői jog egyik metszéspontjáról, avagy miért nem érhetők el ugyanazok a televízió-műsorok minden tagállamban? In *Medias Res*, 2019. 2. sz., p. 187–209; *Mezei Péter*: A jogkimerülés intézményének a kialakulása és fejlődése az Európai Unió szerzői jogában. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 10. (110.) évf. 4. sz., 2015. augusztus, p. 38–80; *Mezei Péter*: A linkelés szerzői jogi vonatkozásai – négy szögletes dugó a hatszögletű lyukba? *Infokommunikáció és jog*, 2015. 61. sz., p. 30–36; *Mezei Péter, Harkai István*: Önszabályozó platformok? Elemzés a végfelhasználói jogok érvényesüléséről a CDSM-irányelv 17. cikkének átültetése fényében. In *Medias Res*, 2022. 1. sz., p. 5–17; *Petrik Bence Ferenc*: Filmszuper döntés: A nyilvánossághoz közvetítés jogának értelmezésével lép fel ismét az Európai Unió Bírósága az internetes kalózkodás ellen. *Infokommunikáció és jog*, 14. évf. 68. sz., 2017, p. 50–53.

⁶ *Békés Gergely*: Az előadóművész személyhez fűződő és vagyoni jogai (kézirat, doktori értekezés, a műhelyvitáról l. <https://copy21.com/2023/03/beszamolo-bekes-gergely-muhelyvitajarol/>).

⁷ Valamennyi írás szerzője dr. Ficsor Mihály: Pl. Comments on Atramedia – what rights of performers are, or are not, applicable in case of embodiment of phonograms in audiovisual works, 2022-07-07; RAAP: the obvious, the missing, the regrettable and the desirable, 2021-10-01; Comments on the German “Discussion Draft” for non-transposition of Article 17 of the DSM Directive as adopted, 2020-08-16; Il est plus qu’un bémol; das ist eine völlig andere Music: comments on a resolution adopted by a group of European academics to suggest a special way of implementing Article 17 of the DSM Directive, 2020-03-09; The rights of communication and making available to the public: key issues of implementation and application, 2019-08-02; Tom Kabinet: the question of “online exhaustion” in the shadow of UsedSoft and VOB and in the light of ReDigi and Allposters, 2019-03-29; Tom Kabinet: there is no “online exhaustion” of the right of making available to the public even if it is characterized as distribution (as there is no real “e-lending” either), 2018-08-20; GS Media and Soulier: may the hyperlink conundrum be solved – and the “new public”, “specific technical means” and “restricted access” theories be neutralized – through the application of the implied license doctrine and the innocent infringement defense? 2018-08-04; Svensson: honest attempt at establishing due balance concerning the use of hyperlinks – spoiled by the erroneous “new public” theory, 2018-07-11; GEMA v. REHA Training and the CJEU’s case law on the right of communication to the public – an opportunity for revision and consolidation, 2018-07-11; Short review of the evolution of the CJEU’s case law on the right of communication to the public: from SGAE – through TvCatchup, Svensson and Bestwater – to GS Media and Soulier, 2018-06-26; l.: www.copyrightseesaw.net.

⁸ <https://copy21.com/>, kezdeményezte: Mezei Péter, további szerzői: Békés Gergely, Fodor Klaudia Franciska, Gubicz Flóra Anna, Gyömbér Béla, Harkai István, Paku Dorottya, Ujhelyi Dávid.

⁹ <https://www.sztnh.gov.hu/hu/szakmai-oldalak/szerzoi-jog/szerzoi-jogi-tudastar/cikkek-tanulmanyok>.

A KIINDULÁS

A nyilvánosságához közvetítés hagyományos eseteiben világosak a szerepek. A sugárzási felhasználást a rádió-, televíziószervezet (médiaszolgáltató) valósítja meg, függetlenül attól, hogy elkerülhetetlenül igénybe vesz technikai közreműködőt (a műsorhordozó jelek közönséghez eljutását biztosító szereplő). Ha – hagyományosan vezeték útján – egy, a műsor sugárzásáért felelős szervezettől különböző műsorterjesztő műsorokat (műsorcsomagokat) tesz a közönség számára hozzáférhetővé a saját nevében, az külön felhasználás, a szerepek tehát jól elkülönülnek. Az más kérdés, hogy e körben egyes álláspontok szerint vitatott lehet, hogyan kell megítélni, ha egy ilyen műsorterjesztés olyan területen történik, ahol az eredeti sugárzás is fogható. Alább látható lesz, hogy ez közömbös a felhasználás megléte szempontjából. Az sem ébreszthet kétséget, ha egy műsor eredeti sugárzása nem földfelszíni, hanem műhold vagy vezeték útján történik.¹⁰ Ezen az értendő, hogy világos, hogy nem a műhold üzemeltetője, a sugárzáshoz használt műholdfelület bérbeadója vagy a vezeték-hálózat tulajdonosa/fenntartója a felhasználó, hanem a műsor összeállításáért felelős (jogi) személy. Annak sem kellene kérdésesnek lennie, ha már a 20. század '30-as éveiben a Kúria számára is egyértelmű volt, hogy ha egy vendéglátó üzlet fenntartója sugárzott műsorokat tesz a jelenlevő vendégei számára hozzáférhetővé, az egy, az eredeti nyilvánosságához közvetítéstől (sugárzástól) minden szempontból független, új felhasználás.¹¹

A nyilvánosságához közvetítés mai jogi problematikájának a magvát a közvetítési (hozzáférhetővé tételi) technológia fejlődése és a felhasználás ezzel összefüggő többszereplős volta jelenti. Ebben benne van, hogy a védett tartalom eredeztetése, ezen belül a műsor eredeztetése történhet az interneten, a műsor sugárzása is lehet eleve digitális, a közvetítés egyes lépései, folyamatai internetes platformon is történhetnek, többféle módon terjeszthető a műsor,¹² és az internetes felhasználás (feltöltés és hozzáférhetővé tétel) eleve több sze-

¹⁰ Mihály Ficsor: Guide to the Copyright and related Rights Treaties administered by WIPO and Glossary of Copyright and Related Rights Terms, 2003 (a továbbiakban 2003-as Guide), betűrendes glossary (cable-originated program) és BC-11.9, BC-11bis 13., 16.

¹¹ L. a Kúria bírói gyakorlatát a két világháború között. Kúria 1936. szeptember 8. P. I. 1767/1936. [938. EH]. In: Polgári jogi Határozatok Tára VII. Budapest, M. kir. Igazságügyminiszter, 1937, p. 122, felidézi: *Legeza Dénes István*: „Egyszer mindenkorra és örökáron”. A szerzői jog és forgalomképesége Magyarországon a reformkortól 1952-ig, PHD értekezés: „A Királyi Kúria korábbi döntését folytatva kifejtette, hogy az átvitel legkésőbb azáltal fejeződik be, hogy a rádióhullámokat az emberi fül dobhártyáján hangként ható rezgések előidézésére alkalmas készülék felfogja. A műnek e készülék útján való leadása, esetleg nyilvános leadása ellenben a szerzői jog szempontjából már önálló folyamat. Mindebből az következik, hogy a sugárzás felhasználási mód a rádióstúdió és a rádiókészülék közötti folyamatot, a nyilvános előadás felhasználási mód pedig a rádiókészülék és az emberi dobhártya közötti folyamatot jelenti.” <https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/3982/>, p. 176.

¹² Közvetlenül fogható műsorok hagyományos egyidejű, változatlan átvitele vezetéken vagy más technológiával, kódoltan sugárzott műsorok átkódolásával helyi vezetékes hálózaton való átvitele vagy műholdvevő útján való hozzáférhetővé tétele, műsorok közvetlen betáplálása a műsorterjesztőhöz, amely átviszi/közvetíti a műsort a nyilvánosság tagjaihoz.

replőt feltételez. A védett tartalom hozzáférhetővé tehető mindenféle többszörözés nélkül, hiperhivatkozás útján is.¹³ A kérdéseket tovább bonyolítja, hogy – ahogy ezt a következő szerkezeti egység leírja – amit az egyezményes, és az uniós jogi környezet nyilvánosságához közvetítésnek tekint, annak egyes, tömegesen előforduló eseteit a tagállami jogok nyilvános előadásnak is tekinthetik.¹⁴

A NEMZETKÖZI ÉS UNIÓS JOGI SZABÁLYOZÁSI KÖRNYEZET

Az írás érthetőségét biztosítandó, a szakirodalomban említett előzménycikkben¹⁵ az egyezményes és uniós jogi háttérrel írottakat ez a cikk meg kell, hogy ismételje bizonyos mértékben. Ugyanakkor azóta változott, bővült mind a nemzetközi egyezményes, mind az uniós jogi környezet. Ezek tömör magyarázata nélkülözhetetlen.

Az egyezményes háttér

A szerzői nyilvános előadási jogot „csak” a BUE „egységesíti”,¹⁶ amely a TRIPS-megállapodás közvetítésével¹⁷ válik az Unióban is kötelező joggá függetlenül attól, hogy az egyes uniós tagállamok már jóval az Európai Gazdasági Közösséghez, illetve az Európai Közösséghez, illetve az Európai Unióhoz csatlakozásuk előtt a BUE tagjai voltak.

¹³ Tóth Péter Benjámin: Bűnös kapcsolatok? Magyar Jog, 49. évf. 10. sz., 2002, p. 577–591. A cikk már egészen korán, 2002-ben levezeti, hogy ha nem is történik többszörözés a hiperlink elhelyezése esetén, a nyilvánossághoz közvetítés megvalósul(hat). Az EUB jóval későbbi bírói gyakorlata ezt az elvi megközelítést osztja: <https://szakcikkladatbazis.hu/doc/6581706>.

¹⁴ 2003-as Guide, BC-11bis 12. ... „Finally, as regards the act mentioned in item (iii) – the public communication by loudspeaker or any other analogous instrument transmitting, by signs, sounds or images, the broadcast of the work – its nature is similar to that of public performance, since what is involved is the reception of broadcast works and making them available in the presence of the public or at least in a place open to the public.”

¹⁵ Gyenge, Faludi: i. m. (5).

¹⁶ Csak a BUE nyilvános előadási jogi szabályának az alapesetétét nézve: Az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövege (kihirdette az 1975. évi 4. tvr., BUE).

11. Cikk

(1) Színművek, zenés színművek és zeneművek szerzőinek kizárólagos joga, hogy engedélyt adjanak: 1. műveik bemutatására és nyilvános előadására, ideértve a bármely módon és eljárással történő bemutatást, előadást; 2. műveik bemutatásának és előadásának bármely eszközzel történő nyilvános közvetítésére.

¹⁷ TRIPS-megállapodás 9. Cikk 1. bekezdés, A szellemi tulajdonjogok kereskedelmi aspektusairól szóló Marrakesh-ben 1994. április 15-én aláírt egyezmény (TRIPS-megállapodás). L. ehhez: A Tanács 1994. december 22-i 94/800/EK határozata a többoldalú tárgyalások uruguayi fordulóján (1986–1994) elért megállapodásoknak a Közösség nevében a hatáskörébe tartozó ügyek tekintetében történő megkötéséről.

A BUE ugyancsak tartalmaz közös szabályokat a nyilvánossághoz közvetítési jogról,¹⁸ amelyeket azonban a WIPO-internetegyezmények¹⁹ kibővítenek a magyar jogban lehívásra hozzáférhetővé tétel jogaként törvénybe iktatott kizárólagos vagyoni joggal.

A BUE szabálya rendelkezik a sugárzási jogról mint elsődleges nyilvánossághoz közvetítési jogról [11bis (1) (i)], a sugárzott mű egyidejű változatlan, vezeték útján vagy anélkül történő továbbközvetítéséről vagy tovább sugárzásáról, ha e magatartást az elsődleges sugárzást végző szervezettől eltérő szervezet tanúsítja [11bis (1) (ii)], és a sugárzott mű hangszóró vagy egyéb, annak megfelelő jel-, hang- vagy képközvetítő eszközzel történő nyilvános(sághoz történő) átviteléről [11bis (1) (iii)] mint másodlagos nyilvánossághoz közvetítési jogokról. A másodlagos jelző arra utal, hogy a szóban forgó felhasználás feltétele egy elsődleges sugárzás.

Egyik másodlagos nyilvánossághoz közvetítési fogalom sem kívánja meg azt az engedélyköteles felhasználás előfeltételeként, hogy a magatartás olyan közönséget célozzon meg, amely új az elsődleges nyilvánossághoz közvetítés, azaz a sugárzás közönségéhez képest. A továbbközvetítés/továbbsugárzás akkor új felhasználás, ha azt nem a sugárzást végző szervezet végzi, és független attól, hogy olyan helyen történik-e, ahol az elsődleges sugárzás is fogható. A sugárzott mű hangszóró, képernyő stb. útján történő közvetítése pedig akkor új felhasználás, ha a nyilvánosságnak (a nyilvánossághoz) történik, nem pedig akkor, ha olyan nyilvánossághoz történik, amely nem tartozik az elsődleges sugárzással elért nyilvánosság

¹⁸ BUE 11bis Cikk

(1) Az irodalmi és művészeti művek szerzőinek kizárólagos joga, hogy engedélyt adjanak:

1. műveik sugárzására vagy minden más, jel, hang vagy kép vezeték nélküli közvetítésére alkalmas eszközzel történő nyilvános átvitelére;
2. sugárzott mű mindenfajta, akár vezeték útján történő, akár vezeték nélküli nyilvános átvitelére, ha ezt az átvitelt az eredetihez képest más szervezet végzi;
3. a sugárzott mű hangszóró vagy egyéb, annak megfelelő jel-, hang- vagy képközvetítő eszközzel történő nyilvános átvitelére.

¹⁹ WIPO-internetegyezmények: a WIPO Copyright Treaty, (WCT), a WIPO Performances and Phonograms Treaty (WPPT) és a Beijing Treaty on Audiovisual Performances (BTAP), a WCT-t és a WPPT-t kihirdette a 2004. évi XLIX. törvény a Szellemi Tulajdon Világszervezete 1996. december 20-án, Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződésének, valamint Előadásokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződésének kihirdetéséről, a Pekingi, Audiovizuális Előadásokról szóló Egyezmény (BTAP) még nem kihirdetett nemzetközi egyezmény: <https://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/textdetails/12213>.

(közönség) körébe.²⁰ Ezek az állítások alátámaszthatók a BUE hatályos magyarázatával,²¹ és ezeket nem cáfolja a BUE egy korábbi magyarázata sem.²²

A 2003-as Guide teljesen világosan kifejti, hogy ami a sugárzott mű továbbközvetítését illeti, „[t]hat is, the decisive criterion is that the communication is *made by an organization other than the original one*. ... There is no basis in the text of the Convention for which it would be justified at all to consider theories according to which ‘any’ such communication only means ‘some,’ in the sense that the quite frequent communications in a ‘direct reception zone’ or ‘service zone’ would not be covered.”²³

Ugyancsak világos a 2003-as Guide alapján, hogy milyen esetekben lehet szó a sugárzott mű hangszóró stb. útján a nyilvánossághoz történő közvetítéséről: „the public communication by loudspeaker or any other analogous instrument transmitting, by signs, sounds or images, the broadcast of the work – its nature is similar to that of public performance, since what is involved is the reception of broadcast works and *making them available in the presence of the public or at least in a place open to the public*”.²⁴ Itt sincs tehát szó arról, hogy a szóban forgó közvetítésnek egy másik, az eredeti sugárzással elért közönségtől különböző közönséghez kellene történnie.

Mivel a magyarázat visszautal a nyilvános előadás nyilvánosság fogalmának magyarázatához, érdemes ezt itt immár magyarra lefordítva felhívni: „Az egyezmény nem határozza meg a ‘nyilvánosság’ fogalmát sem melléknévként, sem főnévként. Az azonban teljesen nyilvánvaló, hogy ami a ‘nyilvános’ jelzöt illeti, az a ‘magán’ jelző ellentéte, és így az, hogy amit nem lehet ‘magánjellegűnek’ minősíteni, azt ‘nyilvánosnak’ kell tekinteni. Ha a ‘nyilvánosság’ főnévként használatos, akkor hasonlóképpen tekinthető a ‘magánkör’ ellentétének; vagyis azoknak az embereknek, akik a felhasználó magánkörén kívül esnek. A ‘nyilvánosság’ jogszabályban vagy bírósági határozatok révén történő meghatározása elvileg az Unió országaira van bízva. A ‘nyilvános’-‘magán’ ellentétről említetteket azonban figyelembe kell

²⁰ Képzeljünk el egy kis lakótelep vagy lakópark közelében elhelyezkedő vendéglátó üzletet, amelyben TV van elhelyezve, és amelyet csak a lakótelep/lakópark lakói látogatnak. Az üzlet előfizetője ugyanolyan műsorokhoz fér hozzá a lakótelepen szolgáltató műsorterjesztő útján, mint a lakópark/lakótelep lakói. Tételizzük fel, hogy minden lakó és az üzlet fenntartója is azonos műsorokat tud fogni. Ha az lenne az engedélyköteles felhasználás feltétele, hogy más, új közönséget érjen el a felhasználás, akkor a jelen esetben nem lenne szó engedélyköteles felhasználásról, holott ugyanúgy üzleti elhatározás a TV elhelyezése, a műsorterjesztési előfizetés, amellyel a vendéglátó üzlet szolgáltatásainak kelendőségét fokozza az üzlet fenntartója, mintha hozzáférhetővé tenne olyan műsorokat is, amelyekhez a lakók nem férnek hozzá. Sőt, ha feltételizzük, hogy vannak olyan vendégek, akik minden, a vendéglátó üzletben elérhető műsorhoz az otthonukban is hozzáférnek, és vannak olyanok, akik nem, akkor egyenként kellene a szerzői jogi engedélyezés céljából megszerezni azt az információt, amely bizonyítja, hogy a vendég az új közönség tagja-e, vagy sem?

²¹ A 2003-as Guide: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/891/wipo_pub_891.pdf.

²² Guide to the Berne Convention (WIPO Geneva, 1978., az 1978-as Guide): https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/615/wipo_pub_615.pdf.

²³ I. m. (21), BC-11bis.14., és 15.

²⁴ I. m. (21), BC-11bis.12.

venni, és nyilvánvalóan nem szabad mesterségesen és önkényesen szűkíteni a 'nyilvánosság' fogalmának hatályát, és ezen keresztül a jogok körét, ahol a nyilvánosság fogalmának relevanciája van. Mindenesetre úgy tűnik, hogy az uralkodó vélemény az, hogy minden olyan felhasználást és minden olyan cselekményt a nyilvánosság felé irányulónak kell tekinteni, amely túlmutat egy család és annak közeli társadalmi ismerősei körén.”²⁵

Ha most el is tekintünk attól, hogy a WIPO szerzői jogi egyezményeinek a fent hivatkozott magyarázata későbbi, mint az első, 1978-as Guide, és már csak emiatt is ezt kell autentikusnak tekinteni, nem áll, hogy a korábbi magyarázat tartalmilag, mondanivalóját tekintve eltérne a 2023-as Guide-tól. Azért kell kitérni az 1978-as Guide-ra, mert az EUB SGAE-döntésében²⁶ állítja fel első alkalommal az 1978-as Guide-ra hivatkozva az új nyilvánosság követelményét, és ez végigkíséri a teljes nyilvánossághoz közvetítési bírói gyakorlatot.²⁷ Amikor az 1978-as Guide felteszi azt a kérdést, hogy vajon a szerző által a sugárzáshoz adott felhasználási engedély kiterjed-e a sugárzott mű valamennyi felhasználására, nem azt állítja, hogy a másodlagos felhasználásokhoz új nyilvánosságra volna szükség, hogy ez len-

²⁵ I. m. (21), BC-11.4. (fordítás, www.DeepL.com/Translator, felülvizsgálat: Faludi Gábor).

²⁶ ECLI:EU:C:2006:764, C-306/05.

²⁷ SGAE-döntés:

„41. Ugyanis, ahogyan azt a Berni Egyezményhez fűzött útmutató is kifejti, amelyet a WIPO készített – jogi kötelező jelleg nélkül – annak értelmezéséhez, és amely elősegíti az említett egyezmény értelmezését, a szerző, műve sugárzásának engedélyezésével csak a közvetlen felhasználókat veheti figyelembe, vagyis azokat a jelvételekre alkalmas készülékek azon birtokosait, akik egyénileg vagy magánéleti, családi körben veszik az adásokat. Ezen útmutató szerint az ilyen adások vétele egy szélesebb hallgatóságnak szánt, és olykor haszonszerzési cél nélkül, a befogadóközönség egy újabb része hallhatja vagy láthatja a művet, a hangszóró vagy más hasonló eszköz által kibocsátott adás közvetítése már nem csupán annak sugárzásának befogását jelenti, hanem olyan független cselekményt, amellyel a sugárzott művet egy új közönséghez közvetítik. Ahogyan az útmutató is pontosítja, az ilyen nyilvános vétel esetén már felmerül a szerző kizárólagos engedélyezési joga.

42. *Márpedig a szálloda vendégköre ilyen új közönséget alkot.* Lényegében az e vendégkörnek sugárzott művek televíziókészülékeken keresztül történő terjesztése nem pusztán technikai módszere az eredeti adás vétele garantálásának vagy javításának, annak kiterjedési területén belül. Épp ellenkezőleg, a szálloda az az intézmény, amely magatartása következményeinek teljes tudatában, közvetítőként jár el vendégei irányában az oltalom alatt álló művek hozzáférhetővé tételével.

Ugyanis e beavatkozás hiányában vendégei, akik mind az említett területen belül tartózkodnak, különben elvileg nem tudnák a sugárzott művet megtekinteni.” – <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=A75F1A6F9A787998F8B53A16D6A8ECE3?text=&docid=56493&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1446796>.

A megközelítés alapos, többoldalú cáfolatát l. *Ficsor Mihály*: The rights of communication and making available to the public: key issues of implementation and application, 2019-08-02; GEMA v. REHA Training and the CJEU's case law on the right of communication to the public – an opportunity for revision and consolidation 2018-07-11; Short review of the evolution of the CJEU's case law on the right of communication to the public: from SGAE – through TvCatchup, Svensson and Bestwater – to GS Media and Soulier, 2018-06-26; Svensson: honest attempt at establishing due balance concerning the use of hyperlinks – spoiled by the erroneous „new public” theory, 2018-07-11: <http://www.copyrightseesaw.net/en/papers/>; *Ficsor Mihály*: Castle built on drifting sand – The “new public” theory about the applicability of the rights of communication and making available the public and the attempts at correcting it (kézirat, 2023, megjelenésre vár a RIDA c. folyóiratban).

ne a feltétele a felhasználás megvalósulásának. Csupán gyakorlatiasan kívánja alátámasztani, hogy miért új felhasználás a sugárzott mű rendszerint nyereség/bevétel elérését is célzó közvetítése a vendéglátó üzletekben, és más, a nyilvánosság számára hozzáférhető helyen. Nyilvánvaló ugyanis, hogy egy sugárzás engedélyezésekor lehetetlen számba venni a sugárzott mű további, a sugárzást végző rádió-, televíziószervezettől független üzleti döntéseken alapuló felhasználásait, ezekre tehát a sugárzási engedély hatálya nem terjedhet ki.²⁸

A BUE minimumjogainak egy tagállam számos módon felelhet meg. Egyáltalán nem követelmény, hogy jogról-jogra írja át ezeket a belső jogába. A minimumjogok csak a Berni Unióhoz tartozó más államok szerzőit illető jogok, a belső jogra nézve csak közvetett követelményt támasztanak: egy tagállam sem kívánhat kevesebb jogot biztosítani saját szerzőinek, mint amilyeneket a BUE-hez való csatlakozással a külföldiek javára – akár belső jogi rendelkezés nélkül is – biztosít (ezt ma már a TRIPS-megállapodásban részes államok szerzőinek is biztosítva).

Emiatt a BUE-jogok „átültetése” sokféle lehet. Elképzelhető például, hogy egy szerzői jogi szabályozás csak többszörözési és előadási jogot ismer, és az utóbbi alá szubszumálja a nyilvánossághoz közvetítés valamennyi esetét, esetleg csak a lehívásra hozzáférhetővé tételt különböztetik meg mint új, a WIPO-internetegyezményekben,²⁹ Európában pedig az Infosoc-irányelvben szabályozott jogot. Ilyen a francia szerzői jogi szabályozás. Olyan is lehetséges azonban – ilyen a magyar szerzői jog – amely ismeri a vagyoni jogok által fedett felhasználás általános fogalmát [Szt. 16. § (1) bekezdés] és példálózó felsorolását is (Szt. 17. §), amelybe külön-külön a jelenlevők számára, a távollevők számára történő érzékelhetővé tétel, és ez utóbbin belül is több eset (kódolt vagy kódolatlan földfelszíni/műholdas, vezeték útján eredeztetett sugárzás, és egyéb nyilvánossághoz közvetítés, amelynek egyik esete a lehívásra hozzáférhetővé tétel) is beletartozik (Szt. 26–27. §). És emellett áll fenn a nyilvános előadás joga, amelybe beletartozik a BUE 11*bis* (1) (iii) pont szerinti „nyilvánossághoz közvetítés” is.

²⁸ I. m. (22), 11.*bis*.11. és 12.

„Finally, the third case dealt with in this paragraph is that in which the work which has been broadcast is publicly communicated e.g., by loudspeaker or otherwise, to the public. This case is becoming more common. In places where people gather (cafés, restaurants, tea-rooms, hotels, large shops, trains, aircraft, etc.) the practice is growing of providing broadcast programmes. There is also an increasing use of copyrightworks for advertising purposes in public places. The question is whether the licence given by the author to the broadcasting station covers, in addition, all the use made of the broadcast, which may or may not be for commercial ends. The Convention's answer is 'no'. Just as, in the case of a relay of a broadcast by wire, an additional audience is created [para-graph (1) (ii)], so, in this case too, the work is made perceptible to listeners (and perhaps viewers) other than those contemplated by the author when his permission was given. Although, by definition, the number of people receiving a broadcast cannot be ascertained with any certainty, the author thinks of his licence to broadcast as covering only the direct audience receiving the signal within the family circle. Once this reception is done in order to entertain a wider circle, often for profit, an additional section of the public is enabled to enjoy the work and it ceases to be merely a matter of broadcasting. The author is given control over this new public performance of his work”

²⁹ WCT 8. Cikk, WPPT 10. és 14. Cikk, BAPT 10 és 11. Cikk.

Az uniós jogi háttér

A szerzői vagyoni jogra nézve az Infosoc-irányelv³⁰ idevonatkozó preambulumbekzdése a következőképpen rendelkezik:

„(23) Ennek az irányelvnek harmonizálnia kell a szerzők nyilvánosságához közvetítéshez való jogát. Ezt a jogot olyan tágan kell értelmezni, hogy lefedjen minden olyan nyilvánossághoz közvetítést, amikor *a nyilvánosság nincs jelen* a közvetítés kiindulópontjával szolgáló helyszínen. Ez a jog magában kell, hogy foglalja a művek bármilyen vezetékes vagy vezeték nélküli közvetítését, illetve továbbközvetítését, ideértve a sugárzást is. *E jog más cselekményekre nem vonatkozik.*”

A dőlt betűvel jelzett szövegrészből nyilvánvalónak látszik, hogy a magyar jogban a *jelen levő* közönség számára érzékelhetővé tételben meghatározható szerzői nyilvános előadási jogot az Infosoc-irányelv nem egységesíti.

Az uniós szerzői jog nagykommentárja³¹ jövőbe tekintő fejezete (XII. Outlook) felsorolja a már elért harmonizációs teljesítmények hibáit, amelyek részben kisebb-nagyobb hiányok. Ezek közé tartozónak tekintik a szerzők a mű jelen levő közönség számára történő érzékelhetővé tétele szerzői vagyoni jogának közelítését. Ezt a hiányt az uniós jogalkotó azóta sem pótolta.

A szomszédos jogi jogosultak azon vagyoni jogát, amely a szerzői nyilvános előadási jognak felel meg, a 2006/116/EK irányelv (ebből a szempontból e cikkben helyes szomszédos jogi irányelvnek hívni) viszont harmonizálja. Ez a jog pedig a 8. cikkben szabályozott, a kereskedelmi célból forgalomba hozott hangfelvételek nyilvánossághoz közvetítése esetére fennálló díjigény. A nyilvánossághoz közvetítésbe mind a távol levő, mind a jelen levő közönség számára történő „anyagtalán”, tehát a műpéldány másolatot nem igénylő hozzáférhetővé tétele beletartozik,³² kivéve a lehívásra hozzáférhetővé tételt, amelyre kizárólagos engedélyezési jog áll fenn az Infosoc-irányelv 4. cikke alapján. Ez – a magyar jog szerinti – „nyilvános előadást” is magában foglaló nyilvánossághoz közvetítési díjigény a Római Egyezmény³³ és

³⁰ Az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001. május 22-i 2001/29/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv.

³¹ Michel M. Walter, Silke von Lewinsky: European Copyright Law – A commentary. Oxford University Press, 2010. (11.3.24., p. 981, 16.0148., 1523.).

³² „A tagállamok biztosítják azt a jogot, amelynek célja, hogy a felhasználó egy egyszeri méltányos díjat fizessen a hangfelvétel kereskedelmi célú nyilvánosságra hozatala, illetve e hangfelvétel példányának vezetékek nélküli sugárzása vagy egyéb módon a nyilvánossághoz közvetítése esetén, valamint hogy ezen díjat az érintett előadóművészek és hangfelvétel-előállítók között felosszák. Az előadóművészek és a hangfelvétel-előállítók közötti megállapodás hiányában a tagállamok meghatározhatják a feltételeket, amelyek alapján közöttük a díj felosztásra kerül”, vö.: Walter, von Lewinsky: i. m. (31), (11.3.24., p. 981.). (3) A tagállamok a műsorsugárzó szervezetek számára kizárólagos jogot biztosítanak sugárzott műsoraik vezetékek nélküli sugárzásának, illetve nyilvánossághoz közvetítésének engedélyezésére, illetve megtiltására, amennyiben e közvetítés olyan helyiségben történik, amely belépti díj ellenében hozzáférhető a nyilvánosság számára.

³³ Az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló, 1961-ben, Rómában létrejött nemzetközi egyezmény (kihirdette az 1998. évi XLIV. törvény) 12. Cikk.

a TRIPS-megállapodás³⁴ rendelkezésein alapul. Ezekben az egyezményekben még csak a hangfelvételnek vagy másolatának a közvetlen nyilvánossághoz közvetítése a díjigényt meg-alapozó cselekmény. A WPPT és a BAPT ezt az igényt kiterjeszti a közvetett, tehát a másolat rögzítésének/másolatának nyilvánossághoz közvetítésére is.

A lehívásra hozzáférhetővé tétel szempontjából nem minősül felhasználásnak a hírközlési infrastruktúra biztosítása,³⁵ és e felhasználáshoz az EU-ban sajátos, a műszakilag szükséges, átmeneti, és önálló gazdasági jelentőséggel nem bíró, jogszerű felhasználáshoz vagy hálózati átvitelhez szükséges többszörözést lefedő kivétel³⁶ is kapcsolódik. Ez kiterjed pl. a böngészésre.³⁷ A lehívásra hozzáférhetővé tételhez kapcsolódó, illetve nélkülözhetetlen, ún. közvetítőszolgáltatásokat nyújtó szolgáltatók felelőssége az eltiltásra korlátozott, amíg tudomást nem szereznek arról, hogy jogsértő magatartásban működnek közre. (Az eltiltás is megelőzhető a megfelelő jogosulti értesítést követő eltávolítással).³⁸

A nemzetközi egyezményes és uniós jogi háttér kibővülése

A nyilvánossághoz közvetítés egyezményes és uniós jogi környezete mind a műsorok hozzáférhetővé tételére, mind a lehívásra hozzáférhetővé tételre nézve a 2011-es, fenti, szükségképpen részben felidézett leíráshoz³⁹ képest kibővült.

A nemzetközi egyezmények köre kibővült a BTAP-vel.⁴⁰ A web 2.0 nyomán tömegesen elterjedt felhasználói tartalmat a nyilvánosság számára lehívásra hozzáférhetővé tételben aktívan közreműködő, a pusztán tárhelyszolgáltatáson túlnyúló tartalommegosztó platformok jogállását az EU szabályozta, sajátosan csökkentett felelősséggel nyilvánossághoz közvetítő felhasználóvá minősítve e platformokat.⁴¹ Az olyan műsorterjesztést, amelynek első lépéseként az elsődleges felhasználó sugárzás „gyanánt” csak a műsorterjesztő számára teszi hozzáférhetővé a műsort (point to point), majd a műsorterjesztő teszi ezt csak elérhetővé a közönség (az előfizetők) számára, új fogalommal határozta meg. Ez a közvetlen betáplálás. Ezt a fogalmat a nyilvánossághoz közvetítés fogalma alá szubszumálta, és megállapította,

³⁴ 2. és 14. Cikk, a védelem nem haladja meg a Római Egyezmény által nyújtott védelem szintjét.

³⁵ WCT 8. Cikkhez fűzött közös nyilatkozat, Infosoc-irányelv 27-es preambulumbekzdés: A közvetítést lehetővé tevő, illetve azt megvalósító fizikai eszközök rendelkezésre bocsátása önmagában nem minősül az ezen irányelv értelmében vett közvetítésnek.

³⁶ Infosoc-irányelv 5. Cikk (1) bekezdés, Sztj. 35. § (6) bekezdés.

³⁷ ECLI:EU: C:2014:1195, C-360/13. a Public Relations Consultants Association Ltd és a Newspaper Licensing Agency Ltd és társai ügyében hozott döntés rendelkező része.

³⁸ Jelenleg a 2000/31/EK irányelvet átültető 2001. évi CVIII. tv. (Elker tv.) 2. § I), 7–12. §, 13. §-a az irányadó, e rendelkezések helyett az erre megszabott időponttól (2024. február 17.) kezdve a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet) szóló, 2022. október 19-i (EU) 2022/2065 rendelet (a továbbiakban DSA) II. fejezetét kell alkalmazni.

³⁹ Gyenge, Faludi: i. m. (5).

⁴⁰ Hatályba lépett: 2020. április 28., <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/295838>.

⁴¹ CDSM-irányelv 17. Cikk, Sztj-57/A-57/H. §.

hogyan a folyamat mindkét szereplője külön-külön engedélyköteles, de egységes nyilvánosságához közvetítést végez.⁴² A hagyományos vezetékes továbbközvetítést technológiasemlegessé bővítette, azzal a két korlátozó feltétellel, hogy a műsor eredeztetése, tehát az első felhasználás nem lehet „nyílt” lehívásra hozzáférhetővé tétel, és az eredetizető szervezettől különböző más szervezet által végzett továbbközvetítés zárt körben, az előfizetők számára lehet csak elérhető (ellenőrzött környezet).⁴³

AZ EUB ELŐZETES DÖNTÉSEI ÉS CSOPORTOSÍTÁSUK

Meghökkentően magas a témába vágó előzetes döntések száma. Harminckilenc, kifejezetten a nyilvánosságához közvetítési joggal kapcsolatos előzetes döntést hozott az Európai Bíróság a mai napig (2023. július 1.). A hivatkozás⁴⁴ nem pusztán forrásmegjelölés, hanem

⁴² SatCab2-irányelv 2. Cikk 4. pont és 8. Cikk, Szjt 26§ (5a) bekezdés.

⁴³ SatCab2-irányelv 2. Cikk 2. és 3. pont, 4.-7. Cikk.

⁴⁴ Az előzetes döntések időrendi listája a legújabb határozattól az elsőig az érintett felhasználási magatartás megjelölésével:

az ügy cikkben használt elnevezése	Celex-szám	ECLI-szám	a magatartás (felhasználás) fajtája a hazai jog szerinti besorolásnak megfelelően (nyk = nyilvánosságához közvetítés)
Blue Air Aviation	C-775/21	ECLI:EU:C:2023:307	nyilvános előadás
AKM (DTH műholdas programcsomagok)	C-290/21	ECLI:EU:C:2023:424	műsor másodlagos nyk-e
RTL Television	C-716/20	ECLI:EU:C:2022:643	műsor másodlagos nyk-e
BY	C-637/19	ECLI:EU:C:2020:863	nyk általános fogalma
M.I.C.M. (Mircom)	C-597/19	ECLI:EU:C:2021:492	fájlcsere
Lengyelország kontra Parlament és Tanács	C-401/19	ECLI:EU:C:2022:297	CDSM 17. Cikk szűrési szabály értelmezése
VG Bild-Kunst	C-392/19	ECLI:EU:C:2021:181	hiperlink beágyazás útján (hatásos műszaki intézkedést megkerülve)
Recorded Artists Actors Performers (RAAP)	C-265/19	ECLI:EU:C:2020:677	szomszédos jogi nyk-díjigény
Atresmedia	C-147/19	ECLI:EU:C:2020:935	filmbe foglalt hangfelvétel nyk-e
Stim és SAMI	C-753/18	ECLI:EU:C:2020:268	nyk általános fogalma
YouTube/Elsevier	C-682/18	ECLI:EU:C:2021:503	tartalommegosztó platform, és hiperlinkkel operáló fájlcsereplatform magatartása
Spedidam	C-484/18	ECLI:EU:C:2019:970	előadóművész nyk joga
Tom Kabinet	C-263/18	ECLI:EU:C:2019:1111	e-könyv lehívásra hozzáférhetővé tétele
Renckhoff	C-161/17	ECLI:EU:C:2018:634	lehívásra hozzáférhetővé tétel

egyben be is sorolja a döntéseket aszerint, hogy azok milyen nyilvánossághoz közvetítési

az ügy cikkben használt elnevezése	Celex-szám	ECLI-szám	a magatartás (felhasználás) fajtája a hazai jog szerinti besorolásnak megfelelően (nyk = nyilvánossághoz közvetítés)
VCAST	C-265/16	ECLI:EU:C:2017:913	műsor nyk-e magánmásolás céljára
AKM/Zürs.net	C-138/16	ECLI:EU:C:2017:218	műsor másodlagos nyk-e
VG Rundfunk	C-641/15	ECLI:EU:C:2017:131	RTV szervezet nyk joga
Stichting Brein (Ziggo)	C-610/15	ECLI:EU:C:2017:456	fájlcsere
Stichting Brein (Filmspeler)	C-527/15	ECLI:EU:C:2017:300	hiperlink
Soulier és Doke	C-301/15	ECLI:EU:C:2016:878	nyk engedélyezése kiterjesztett közös jogkezelés útján
ITV Broadcasting (ITV 2)	C-275/15	ECLI:EU:C:2017:144	műsor másodlagos nyk-e
Vereniging Openbare Bibliotheken	C-174/15	ECLI:EU:C:2016:856	e-könyv nyilvános haszonkölcsön- be adása
GS Media	C-160/15	ECLI:EU:C:2016:644	hiperlink
Reha Training	C-117/15	ECLI:EU:C:2016:379	nyilvános előadás
Mc Fadden	C-484/14	C-484/14	wifiszolgáltató felel-e nyk-ért jogsértés esetén
SBS	C-325/14	ECLI:EU:C:2015:764	műsor másodlagos nyk-e
BestWater Internatio- nal GmbH (Bestwater)	C-348/13	ECLI:EU:C:2014:2315	hiperlink framing útján
C More Entertainment	C-279/13	ECLI:EU:C:2015:199	RTV-szervezet nyk joga
Svensson	C-466/12	ECLI:EU:C:2014:76	hiperlink
OSA	C-351/12	ECLI:EU:C:2014:110	nyilvános előadás
ITV Broadcasting (ITV I)	C-607/11	ECLI:EU:C:2013:147	műsor másodlagos nyk-e
Circul Globus București	C-283/10	ECLI:EU:C:2011:772	nyilvános előadás
Phonographic Performance	C-162/10	ECLI:EU:C:2012:141	nyilvános előadás (szomszédos jogi nyk)
SCF	C-135/10	ECLI:EU:C:2012:140	nyilvános előadás (szomszédos jogi nyk)
Airfield és Canal Digitaal (Airfield)	C-431/09	ECLI:EU:C:2011:648	műsor másodlagos nyk-e
Football Association Premier League és társai (Premier League)	C-403/08	ECLI:EU:C:2011:631	nyilvános előadás
Divani Acropolis	C-136/09	ECLI:EU:C:2010:151	nyilvános előadás
SGAE	C-306/05	ECLI:EU:C:2006:764	nyilvános előadás
Lagardère Active Broadcast (Lagardère)	C-192/04	ECLI:EU:C:2005:475	hangfelvétel nyk-e (műholdas sugárzása)

magatartást érintenek.

A felsorolásban nem szerepelnek a kifejezetten jogsértési ügyek, amelyekben arról döntött az Európai Bíróság, hogy a közvetítési láncban szükség szerint részt vevő elektronikus kereskedelmi felelősségkorlátozás alá eső szolgáltató köteles-e a jogsértő személy adatait a jogosultnak megadni, vagy a jogsértő/állítólagosan jogsértő tartalmat szűrni. Egyes, a felsorolásban szereplő döntések foglalkoznak részben ilyen kérdésekkel, azonban az írás nem kifejezetten a közvetítőszolgáltatók felelősségével foglalkozik, hanem azzal, hogy a többszereplős nyilvánosság-hoz közvetítési láncban mely szereplők valósítanak meg nyilvánosság-hoz közvetítést. Ebből persze adódik, hogy ha egy szereplő magatartása nyilvánosság-hoz közvetítésnek minősül, akkor fennáll az engedélykérési kötelezettsége, és ha ennek nem tesz eleget, akkor fennáll elvileg a teljes felelőssége a jogsértésért. Azért csak elvileg – és ez a cikk következtetésének az előre bocsátása – mert vannak olyan felhasználók, amelyek az EUB-gyakorlata alapján csak különböző tudatállapoti feltételek megléte esetén felelnek az engedély nélkül megvalósított felhasználásért. Ez pedig a kizárólagos szerzői engedélyezési/tiltási jog gyökeres átformálását jelenti.

A döntések öt csoportba sorolhatók. A tárgyak

- a nyilvánosság-hoz közvetítés fogalma általában,⁴⁵
- a hazai jogunk szerinti nyilvános előadás (szomszédos jogi jogosultak esetén nyilvánosság-hoz közvetítés),⁴⁶
- műsorok (másodlagos) nyilvánosság-hoz közvetítése,⁴⁷
- lehívásra hozzáférhetővé tétel⁴⁸ vagy
- hiperlink elhelyezése.⁴⁹

A NYILVÁNOSSÁGHOZ KÖZVETÍTÉS ÁLTALÁBAN, A FOGALOM HATÁLYA ALÓL KIZÁRT MAGATARTÁSOK

A Stim és Sami-ügyben az alperes bérbeadók rádiókészülékkel felszerelt gépjárműveket kínáltak bérbeadásra, legfeljebb 29 napos időszakra. A szerzői jogi kérdés az ügyben az volt, hogy az alapfelszereltségként rádiókészülékkel felszerelt gépjárművek bérbeadása esetén a bérbeadó végez-e nyilvánosság-hoz közvetítést, tekintettel arra, hogy a gépkocsik bérlői hozzáférhettek a rádióműsorokhoz. A válasz nemleges volt. A rádiókészülékkel felszerelt gépjárművek bérbeadása nem minősül nyilvánosság-hoz közvetítésnek, mert a mű érzékelésére

⁴⁵ STIM és SAMI, BY.

⁴⁶ SGAE, Divani Acropolis, Premier League, SCF, Phonographic Performance, Circul Globus București, OSA, REHA Training, VG Rundfunk, részben Stim és Sami, Atresmedia, RAAP, Blue Air Aviation.

⁴⁷ Lagardère, Airfield, ITV 1, ITV 2, SBS Belgium, AKM/Zürsnet, VCAST, AKM (DTH műholdas programcsomagok) RTL Television, részben: C More Entertainment.

⁴⁸ Renkhoff, Ziggo, Filmspeler, Soulier és Doke, Vereniging Openbare Bibliotheken, YouTube/Elsevier Spedidam, Tom Kabinet, Mircom, Lengyelország kontra Parlament és Tanács.

⁴⁹ Svensson, Bestwater, GS Media, VG Bild Kunst, részben: C More Entertainment.

alkalmas infrastruktúra/eszközök rendelkezésre bocsátása önmagában nem minősül közvetítésnek, amelyhez akaratlagos olyan beavatkozás lenne szükséges, amelynek az a szándékolt következménye, hogy a közönség tagjai hozzáférhessenek a védett tartalomhoz.⁵⁰ Már itt érdemes megjegyezni, hogy ezzel szemben az a magatartás, amellyel egy szálloda fenntart egy műsorvételre alkalmas berendezést vagy előfizet műsorcsomagra, belső közvetítő hálózatot tart fenn, és vételre alkalmas készülékeket helyez el a szálloda szobáiban, nyilvánossághoz közvetítésnek minősül.⁵¹

A svéd By-ügyben az volt a tényállás, hogy egy folyamatban levő per alperese bizonyítékként benyújtott az eljáró bírósághoz a felperes honlapjáról származó egy oldalnyi, szerzői jogi védelem alatt álló fényképet tartalmazó szöveg másolatát a felperes hozzájárulása nélkül. A felperes fellépett szerzői joga megsértése miatt. A periratok a svéd eljárási szabályok alapján nyilvánosak, a bírósághoz benyújtás honlapra feltöltést jelent, a feltöltött periratokhoz – természetesen személyiségi jogot védő kivételekkel – bárki hozzáférhet. A jogi kérdés pusztán annyi volt, hogy szó van-e a jelen esetben nyilvánossághoz történő közvetítésről, azaz mit jelent szerzői jogi szempontból a nyilvánosság fogalma, és abba a bíróságok a leírt közjogi hozzáférési szabály fényében beletartoznak-e? Az EUB abból indult ki, hogy a tényállásban nem a feltöltő alperes, hanem a bíróság az, aki hozzáférést enged a védett tartalomhoz a nyilvános dokumentumokhoz való hozzáférésre vonatkozó nemzeti jog által előírt kötelezettség keretei között. Az EUB számára is kötelező alapjogi mérlegelés alapján [Alapjogi Charta 17. Cikk (2) bekezdés vs Charta 47. Cikk – hatékony jogorvoslathoz való jog, információs jog]⁵² a közérdek megelőzi a szellemi tulajdon-jog által védett magánérdeket. Emiatt az EUB szerint a nyilvánossághoz közvetítés fogalma nem foglalja magában azt, ha védelem alatt álló művet magánszemélyek közötti bírósági eljárás keretében bizonyítékként nyújtanak be elektronikus úton valamely bírósághoz. A döntés helyes, az indokolása erősen sántít. A helyzet ugyanis az, hogy történik egy olyan magatartás (feltöltés), amelynek nyomán a bíróság honlapján bárki, korlátozás nélkül hozzáfér a védett tartalomhoz úgy, hogy a hozzáférő, távolban levő személy határozhatja meg a hozzáférés helyét és idejét. Ez bizony nyilvánossághoz közvetítés, amelyet viszont szabad felhasználásnak kellett és lehetett volna minősíteni. Más szóval a svéd, az iratok nyilvánosságát előíró közjogi szabályt olyan külső korlátnak kellett volna tekinteni, amelyet minden további nélkül olyan szabad felhasználásnak lehet minősíteni, ami aggály nélkül megfelel a szabad felhasználás általános korlátját jelentő háromlépcsős tesztnek. Azt viszont be kell látni, hogy az EUB-t bizonyos fokok kötik a feltett kérdések.

A Circul Globus București-ügyből megtudható, hogy a nyilvánossághoz közvetítés joga „kizárólag azon nyilvánossághoz közvetítésekre vonatkozik, amelyen a nyilvánosság nincs

⁵⁰ Stim és Sami-döntés, 31–33. bekezdés.

⁵¹ SGAE, Divani Acropolis-döntés, rendelkező rész.

⁵² By-döntés, 30–34. bekezdés.

jelen a közvetítés kiindulópontjául szolgál helyszínen, kizárva ebből a körből a mű bármely más, a közönség számára nyitva álló helyen közvetlenül – a mű előadásának vagy közvetlen bemutatásának bármely más nyilvános formájában – megvalósuló érzékelhetővé tételét”.⁵³

NYILVÁNOS ELŐADÁSI, HANGFELVÉTEL-ELŐÁLLÍTÓK ÉS ELŐADÓMŰVÉSZEK ESETÉN NYILVÁNOSSÁGHOZ KÖZVETÍTÉSI ÜGYEK

Az EUB ellentmondásokkal teli korai bírói gyakorlatát követően⁵⁴ a REHA Training-ügyben foglalta össze a nyilvános előadásnak is megfelelő felhasználással kapcsolatos értelmezéseit. Az egyes határozatok külön-külön elemzése meghaladná az írás kereteit, a problémát kellő részletességgel megvilágítja az előzménycikk.⁵⁵ Az ellentmondó döntéseknek az az egyik fő oka, hogy az EUB, szembesülve a némileg különböző tényállásokkal, arra az álláspontra helyezkedett, hogy ahhoz, hogy megítélhető legyen „*hogyan egy magatartás nyilvánosságához közvetítési cselekménynek minősül-e, több, nem önálló jellegű és egymástól függő kiegészítő szempont alapján egyedi értékelést kell végezni. E szempontokat továbbá egyenként és egymással kölcsönhatásban is alkalmazni kell, mivel különböző konkrét helyzetekben igen változó erősséggel lehetnek jelen.*”⁵⁶ A bármely nyilvánosságához közvetítés értékelésére, tehát nemcsak a nyilvános előadásszerű felhasználásokra irányadó szempontok a következők.

- Szükséges egy közvetítési cselekmény. Ez a felhasználó aktív, szándékos, a következmények tudatában történő beavatkozása a művek hozzáférhetővé tételére (bármilyen technológia segítségével). A művek tényleges érzékelése nem követelmény, csak az, hogy azok érzékelhetővé váljanak.
- A beavatkozásnak olyannak kell lennie, amely a nyilvánosság számára hozzáférést biztosít a védett tartalomhoz. Ez akkor áll fenn, ha a beavatkozás nélkül a nyilvánosság tagjai nem, vagy csak nehézséggel tudnák érzékelni a védett tartalmat.
- A közvetítésnek a nyilvánosságához kell történnie. A nyilvánosságot meghatározatlan, nem kizárható személy alkotja. E körben figyelembe kell venni mind az egyidejű, mind a szukcesszív nyilvánosságot (pl. szállodai szoba vendégei, e-könyv „kölcsonzés” az olvasói klubban). A meghatározatlan szám olyan személyeket jelent, akik nem tartoznak egy zárt csoporthoz. E fogalomból ki van zárva az olyan, egyébként nem zárt csoporthoz tartozó emberek csoportja, amely túlságosan kicsi (de minimis felhasználás, szám szerinti elhatárolás nélkül).

⁵³ Circus Globol Bucuresti döntés rendelkező rész. A hivatalos, hibás fordítást felülvizsgálta: Faludi Gábor („közlés” helyett „közvetítés”).

⁵⁴ SGAE, Divani Acropolis, Premier League, SCF, Phonographic Performance, OSA.

⁵⁵ Gyenge, Faludi: i. m. (5).

⁵⁶ Számos döntésben előkerülő álláspont, amelyek – nyilván a határozatok időrendiségén alapulva – egymásra hivatkoznak. Az idézet éppenséggel a Stim és Sami-döntés 31. bekezdésében található.

- Az új nyilvánosság követelménye akkor áll fenn, ha egy első(dleges) nyilvánossághoz közvetítést további (másodlagos közvetítés) követ (pl. TV-műsort a vendéglátó üzletben hozzáférhetővé tesznek, vagy egy sugárzott műsort műsorként más szolgáltatás útján tesznek elérhetővé). A követelményt csak akkor kell figyelembe venni, ha a közvetítések azonos technológiával történnek (pl. sugárzott műsor internet útján való hozzáférhetővé tétele esetében nem kell értékelni, hogy van-e új nyilvánosság). A nyilvánosság akkor új, ha az elsődleges nyilvánossághoz közvetítés engedélyezése során a jogosult nem vette figyelembe a másodlagos, további közvetítésekkel elérhető nyilvánosságot.
- Az, hogy a nyilvánosság tagjainak van-e „befogadóképessége” a védett tartalom érzékelésére, nem fogalmi elem, de – magától értetődően – figyelembe kell benni az engedélyezés fejében járó díj szempontjából. Itt az EUB kiigazította korábbi tévedését. Az SCF-ügyben korábban az volt az EUB álláspontja, hogy egy fogorvosi rendelő betegek nem rendelkeznek befogadóképességgel a védett tartalom érzékelésére, ezért sem valósul meg a nyilvánossághoz közvetítés. Valójában a háttérzene szukcesszív nyilvánosság számára történő érzékelhetővé tételét egy kisméretű orvosi rendelőben minősítette érthetetlenül olyannak az EUB, amely nem valósít meg nyilvánossághoz közvetítést.
- A felhasználás bevételszerző jellege nem fogalmi elem, azonban lényeges az engedélyezés fejében járó díj meghatározása szempontjából. Ez is korrekció, mind az SCF, mind a korábbi SGAE és Premier League-ügyben fogalmi elemként kezelte az EUB a felhasználás bevételszerző jellegét.
- A nyilvánossághoz közvetítés fogalma azonos a szerzői engedélyezési jog és a szomszédos jogi díjigény szempontjából.⁵⁷ Az SCF-döntés még eltérő megközelítést sugallt. Az összefoglalt szempontokat két határozatból, az említett Reha Training⁵⁸ és a nem ebbe az „előadási” kategóriába tartozó Tom Kabinet-döntésből⁵⁹ lehet talán a legátfogóbban megismerni.

Noha az „ösbűn”, az új nyilvánosság követelménye áthatja a döntéseket, azonban szerencsére érdemben helyesek a „nyilvános előadási” döntések, mert csaknem minden esetben megállapította az uniós fórum, hogy a felhasználó új nyilvánosságot céloz meg, illetve ér el. Nem lehet ideértetni a félresikerült SCF-döntést, amely szerint hangfelvétel hallható lejátszása ellenére nem valósul meg kereskedelmi célból kiadott hangfelvétel nyilvánossághoz

⁵⁷ Raha Training-döntés, 31. 34. bekezdés.

⁵⁸ Reha Training-döntés, 35–53. bekezdés.

⁵⁹ Tom Kabinet-döntés, 61–70. bekezdés, különösen 67–69 bekezdés, amelyek a túlságosan kis számú embercsoport értelmezésében ügydöntőek, kimondva, hogy a szukcesszív nyilvánosságot ugyanúgy figyelembe kell venni a nyilvánosság meghatározása során, mint az egymást követő érzékelhetővé tételeket.

közvetítése egy kis, egyszékes fogorvosi rendelőben részben a de minimis szabály, részben a közönség fogékonyságának a hiánya miatt.⁶⁰

- Ha művet, illetve kereskedelmi célból kiadott hangfelvételt egy üzlet vagy kereskedelmi szálláshely (tipikusan: szálloda) vendégei számára – az utóbbi esetben nemcsak a közös helyiségekben, hanem a szobában is – hozzáférhetővé tesz az üzlet üzemeltetője, akkor engedélyköteles nyilvánosságához közvetítést valósít meg. Közömbös az ügy szempontjából, hogy a szálloda egészségügyi szolgáltatást is nyújt-e, és az is közömbös, hogy a nyilvánosság párhuzamos vagy szukcesszív.
- Ha a zene lejátszására is alkalmas berendezés (hangszóró rendszer) üzemben tartása valamely közérdekből kötelező (pl. repülőgép, vonat), az ilyen berendezés felszerelése önmagában még nem alapozza meg a felhasználást (emlékeztetőül: nem így a szállodai szobában a televíziókészülék elhelyezése és összekötése a központi antennával⁶¹), és törvényi vélelem sem segítheti a nyilvános előadás/nyilvánosságához közvetítés megtörténtének a bizonyítását.⁶²

E cikk szerzője szerint enyhén szólva is erősen kétséges, hogy a közös jogkezelési kezelési költségek, amelyeknek indokoltnak kell lenniük a közös jogkezelési törvény alapján, elbírnak-e egy olyan felhasználásellenőrzést, amelynek során a munkatársak valamennyi érintett vonat- és repülőjáraton „próbavásárolnak” azért, hogy a felhasználás bizonyítottan

⁶⁰ Téves volta ellenére kihat a tagállami jogalkalmazásra: „A C-135/10. számú ítélet alkalmazhatósága és értelmezése körében rögzíti a másodfokú bíróság, hogy ... ennek megfelelően rögzítette az elsőfokú bíróság, hogy az alperes a C-135/10. számú ítéletben szereplő fogorvosi rendelőhöz hasonló. Fontos azonban kiemelni, hogy az alperes által hivatkozott uniós ügy csak és kizárólag a szomszédos jogok tekintetében vizsgálta a nyilvánosságához közvetítést, illetve a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tételt, azonban a felperes e körben elállt keresetétől – éppen a C-135/10. számú ítélet szerinti mentesítő körülmények fennállása tekintettel.” Fővárosi Ítéltábla Pf. 21.329/2014/4., továbbá: ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület közleménye az üzletek és egyéb zenefelhasználók számára az irodalmi és zeneművek nem színpadi nyilvános előadásának engedélyezése fejében fizetendő szerzői jogdíjakról és a felhasználás engedélyezésének egyéb feltételeiről, valamint a Magyar Hangfelvétel-kiadók Szövetsége Közös Jogkezelő Egyesülettel és az Előadóművészi Jogvédő Iroda Egyesülettel egyetértésben a kereskedelmi célból kiadott hangfelvételek vagy arról készült másolatok nyilvánosságához közvetítéséért fizetendő szomszédos jogi jogdíjakról és azok megfizetésének egyéb feltételeiről (K23) 12.3. pont: <https://www.artisjus.hu/wp-content/uploads/2022/12/K23.pdf>.

⁶¹ Divani Acropolis-döntés, rendelkező rész (nem érhető el magyarul): „L'hôtelier, en installant les téléviseurs dans les chambres de son établissement et en les connectant à l'antenne centrale dudit établissement, se livre, de ce seul fait, à un acte de communication au public ...” „Azzal, hogy a szálloda üzemeltetője televíziókészülékeket helyez el a létesítménye szobáiban, és azokat a létesítmény központi antennájához csatlakoztatja, önmagában e cselekményével ... nyilvánosságához közvetítést valósít meg.” Fordítás: DeepL.com/Translator (free version), felülvizsgálta: Faludi Gábor.

⁶² Blue Air Aviation-döntés, 2. és 3. rendelkező rész: „...nem minősül az e rendelkezések értelmében vett nyilvánosságához közvetítésnek valamely hangberendezésnek és adott esetben háttérzene sugárzását lehetővé tévő szoftvernek valamely közlekedési eszköz fedélzetére történő beszerelése. (A szomszédos jogi irányelvvel) ellentétes a nemzeti bíróságok által meghatározott módon értelmezett olyan nemzeti szabályozás, amely a zeneművek nyilvánosságához közvetítése tekintetében a közlekedési eszközökben található hangberendezések meglétén alapuló megdönthető vélelmet állít fel.”

legyen tekinthető, nem beszélve arról, hogy a kép- és hangfelvételek készítése is kockázatot hordozhat.

Összefoglalva tehát, a nyilvánoselőadás-szerű felhasználásokat értékelő bírói gyakorlatban a határ mozog az infrastruktúra biztosítása és a felhasználás megvalósulása között, és az is bizonytalan, eseti mérlegelés kérdése, hogy hol van a de minimis nyilvánosság határa. Szerencsére a bevételszerző jelleg és a közönség fogékonysága a REHA Training-döntéssel kikopott a követelmények közül.

MŰSOROK (MÁSODLAGOS) NYILVÁNOSSÁGHOZ KÖZVETÍTÉSE⁶³

E körbe tartoznak a legbonyolultabb ügyek, amelyek elbírálására az új nyilvánosság követelménye rányomja a bélyegét. Mivel az EUB szerint e követelmény nem érvényesül akkor, ha a sugárzott mű másodlagos nyilvánossághoz közvetítése eltérő technika alkalmazásával valósul meg, ezért az legalább aggálytalan, hogy ha egy, az elsődleges sugárzást végző szervezettől különböző szervezet másodlagosan egy bármely módon sugárzott műsort internet útján, (catchup TV) vagy bármely más, a sugárzás technológiájától különböző módon közvetíti a nyilvánossághoz, az akkor is új, engedélyköteles felhasználás, ha bárki által fogható, tehát nem kódolt műsorokat érint, és az is közömbös, hogy a felhasználásnak van-e bevételszerző jellege.⁶⁴

Egyidejű továbbközvetítés

Az új nyilvánosság megkövetelése két felhasználás értékelése során járt tévedéssel. Az AKM/Zürsnet-ügyben, amely az osztrák törvény bizonyos szabad felhasználási (egyidejű továbbközvetítési) szabályait értékeli, nem is a rendelkező részt kell vizsgálni. Szabadon fogható, ORF közszolgálati műsorokról van szó, amelyeket az ügyben érdekelt műsorterjesztő, a Zürsnet egyidejűleg, változatlanul továbbközvetít. Az EUB a BUE-től gyökeresen eltérően értékeli az egyidejű, változatlan, csonkítatlan továbbközvetítést. „... az érintett jogok jogosultjai, amikor az ORF számára engedélyt adnak, tudomással bírnak arról, hogy az

⁶³ Az írás – terjedelmi okokból – nem elemzi valamennyi, e kategóriába sorolt EUB-döntést.

⁶⁴ ITV Broadcasting (ITV I) rendelkező rész: „a nyilvánossághoz közvetítés fogalmát úgy kell értelmezni, hogy az magában foglalja a valamely földfelszíni televíziós adásba foglalt művek olyan továbbközvetítését, amelyet az eredeti műsorsugárzó szervezettől eltérő szervezet valósít meg, amely az előfizetők rendelkezésére e szervezet által bocsátott internetes adatfolyam útján történik, melynek során az előfizetők a fenti szervezet szerverére csatlakozva foghatják a továbbközvetítést, noha előfizetői az említett földfelszíni műsorsugárzás vételi területén találhatók, és jogszerűen foghatják az adást televíziókészülékükön. A választ nem befolyásolja az a tény, hogy a továbbközvetítést, ahogyan a jelen alapeljárás tárgyát is, reklámok finanszírozzák, és ezért annak haszonszerző jellege van.” VCAST 47–50. bekezdés (az ügy valójában egy olyan szolgáltatást érintett, amellyel a műsorokról készíthető felhőben tárolt másolathoz jutott a szolgáltatás igénybe vevője, azonban az ennek a feltételét jelentő internetes nyilvánossághoz közvetítéshez nem kért engedélyt a szolgáltató).

*e szervezet által közvetített programok az ország területén tartózkodó valamennyi személy számára hozzáférhetők. Amennyiben a védelem alatt álló művek kábelek segítségével történő továbbközvetítésére ... az ország területén belül kerül sor, és ahol az érintett személyeket ennél fogva a jogosultak figyelembe vették, amikor a nemzeti műsorszolgáltató szervezet számára az eredeti közvetítést engedélyezték, a nyilvánosság, amely számára a Zürs.net az említett műveket terjeszti, nem tekinthető új nyilvánosságnak. Következésképpen műsoroknak a ... továbbközvetítése ... nem minősül nyilvánossághoz közvetítésnek.*⁶⁵

Az EUB-nek, ha van is joga értelmezni a BUE-t, amelynek nem tagja (fogadjuk el adott-nak, hogy a BUE-t magába fogadó TRIPS-megállapodás értelmezése útján, amelynek tagja az EU, van ilyen joga), ez az értelmezés nem lehet contra legem. Az uniós bírósági értelmezés nem írhatja felül az autentikus nemzetközi egyezményértelmezést. Az egyidejű továbbközvetítés/tovább sugárzás megvalósulásának az egyetlen feltétele, hogy azt az elsődleges sugárzást megvalósító szervezettől különböző szervezet valósítsa meg. Az EUB azért kényszerült tévútra, mert a kábeles továbbközvetítést az AKM/Zürsnet-ügy idején szabályozó SatCab1-irányelv,⁶⁶ figyelemmel az uniós (akkor még közösségi) szabályozás szubszidiárius jellegére, csak „a határokon átlépő műholdas sugárzást, és más tagállamokból sugárzott műsorok egyidejű, változatlan vezetékes továbbközvetítését”⁶⁷ szabályozta.

Ennél fogva az egy tagállamon belüli továbbközvetítést kénytelen volt az EUB az Infosoc-irányelv 3. Cikke, tehát az általános nyilvánossághoz közvetítési jog alapján minősíteni. Mivel e körben a bíróság már belekormányozta magát az új nyilvánosság követelményének a kidolgozásába, és a vezetékes továbbközvetítés technológiája valóban különbözik a földfelszíni vagy műholdas elsődleges közvetítés technológiájától, csapdába esett.

A jogalkotóra várt a kiigazítás: a SatCab2-irányelv világosan tükrözteti a BUE 11 bis (1) (ii) pont követelményeit,⁶⁸ technológiasemleges a továbbközvetítés módjaira nézve, és ki mondja: „A tagállamok előírhatják, hogy a jelen fejezetben és a ... SatCab1-irányelv II. fejezetében megállapított szabályok alkalmazandók azokra a helyzetekre, amikor mind az eredeti közvetítésre, mind a továbbközvetítésre a területükön belül kerül sor.”⁶⁹ Ha tehát ma egy bárki által fogható, sugárzott műsor bármely technikával megvalósított egyidejű, változatlan, csonkítatlan továbbközvetítésének ügye kerül az EUB elé, az új jogalapot értelmezve dönthet a Zürsnet-döntéstől eltérően. Egy ilyen ügyben már a SatCab2-irányelvvel módosított SatCab1-irányelvet kell értelmeznie.

⁶⁵ AKM/Zürsnet-döntés, 28–30. bekezdés.

⁶⁶ 93/83/EGK-irányelv a műholdas műsorsugárzásra és a vezetékes továbbközvetítésre alkalmazandó egyes szerzői és szomszédos jogi szabályok összehangolásáról.

⁶⁷ SatCab1, 5, és 33. preambulum-bekezdés.

⁶⁸ SatCab2. 2. Cikk.

⁶⁹ SatCab2. 7. Cikk.

Közvetlen betáplálás

A másik tévedés egy olyan új technológia alkalmazását érintette, amely korábban nem volt ismert. Ez a közvetlen betáplálás.⁷⁰ A hivatkozás jelzi, hogy ma már jogszabály rendelkezik erről a közvetítési technológiáról, természetesen a nyilvánossághoz közvetítésen mint felhasználási módon belül. Az EUB korábban az SBS-ügyben értékelte ezt a felhasználási módot. Mivel a közvetlen betáplálás első lépésével az elsődleges „nyilvánossághoz” közvetítő szervezet nem éri el a nyilvánosságot, hiszen „point to point” juttatja el a műsorhordozó jeleket a második közvetítési lépést megtevő műsorterjesztő(k)nek, az EUB oda jutott, hogy *„nem végez ... nyilvánossághoz közvetítést az a rádió-, televíziószervezet, amely a műsorhordozó jeleket kizárólag a jelek elosztóihoz közvetíti anélkül, hogy e jelek e közvetítés során vagy alkalmával nyilvánosan hozzáférhetők lennének, majd a műsorterjesztők az említett jeleket előfizetőkhez közvetítik, hogy azok megnézhessék e műsorokat, feltéve, hogy a szóban forgó elosztók eljárása nem minősül egyszerű technikai megoldásnak, aminek a vizsgálata a kérdést előterjesztő bíróság feladata”*.⁷¹ „... [A]z alapügyben csupán egyetlen ’nyilvánosságról’ van szó, amely az egyes műsorterjesztők előfizetőinek összességéből áll”.⁷² Ez akkor áll fenn – ez az esetek túlnyomó része – ha a műsorterjesztő az előfizetői díjat nem az esetleges technikai közreműködéséért, hanem a szóban forgó közvetítéshez és ennél fogva a védelemben részesülő művekhez való hozzáféréseért szedi be. Akkor lehet szó arról, hogy a műsorterjesztő mentesüljön az engedélykérés és jogdíjfizetés alól, ha a műsorterjesztői magatartás csupán egyszerű technikai közreműködés, amely biztosítja, illetve javítja az eredeti közvetítés vételét a vételi területen,⁷³ de ahhoz nem nélkülözhetetlen. Ilyenkor pedig az elsődleges nyilvánossághoz közvetítő köteles felhasználási engedélyt kérni és jogdíjat fizetni (a közvetlen betáplálás ellenére!).⁷⁴

Mivel nyilvánvaló, hogy a közvetlen betáplálásba olyan műsorok kerülnek, amelyeket az elsődleges „nyilvánossághoz” közvetítő a nyilvánossághoz eljuttatás szándékával készít és táplál be a műsorterjesztő műsorjelfogadó berendezésébe, és az is nyilvánvaló, hogy akként tesz szert kereskedelmi műsorszolgáltatás esetén reklámbevételekre, közszolgálati műsor esetén költségvetési támogatásra, hogy a reklámok megrendelőinek, illetve a reklámozóknak vagy a támogatást nyújtó kormánynak vagy más szervnek azt kell megígérnie – ez ugyanis a média szolgáltatása – hogy a műsor eljut a közönséghez, valamint tevékenysége nélkülözhetetlen a védett tartalom érzékelhetővé tételéhez, a beavatkozása pedig a következmények tudatában tanúsított szándékos magatartás, ezért a szerzői jogi nyilvánossághoz közvetítési engedélyezés hatálya alól nem lehet kivenni az ilyen felhasználót. Ezt tükrözi a SatCab2-

⁷⁰ SatCab2-irányelv 2. Cikk 4. pont és 8. Cikk, Sztj 26§ (5a) bekezdés.

⁷¹ SBS-döntés, rendelkező rész némi, a megértést segítő leegyszerűsítéssel.

⁷² SBS-döntés, 29. bekezdés.

⁷³ SBS-döntés, 30, 31-es bekezdés.

⁷⁴ Ezt tükrözi az Sztj. 26. § (5a) bekezdés utolsó mondata.

irányelv is: „(20) A jogbiztonság biztosítása és a jogosultak magas szintű védelmének fenn-tartása érdekében helyénvaló arról rendelkezni, hogy amikor a műsorszolgáltató szervezetek a műsorhordozó jeleket közvetlen betáplálás révén csak a jelek elosztóihoz közvetítik, anélkül, hogy műsoraikat közvetlenül a nyilvánosság számára is közvetítenék, és a jelek elosztói továbbítják e műsorhordozó jeleket a felhasználóiknak, hogy a műsorokat nézhessék vagy hallgat-hassák, azt úgy kell tekinteni, hogy csak egyetlen nyilvánossághoz közvetítési cselekmény tör-ténik, amelyben mind a műsorszolgáltató szervezetek, mind a jelek elosztói részt vesznek saját hozzájárulásuk révén. Ezért mind a műsorszolgáltató szervezeteknek, mind a jelek elosztóinak engedélyt kell szerezniük a jogosultaktól az egyetlen nyilvánossághoz közvetítési cselekmény-hez való saját hozzájárulásukhoz.”⁷⁵

Műholdas programcsomag-terjesztés

Szembekerült az EUB az olyan műsorcsomagok terjesztésével (másodlagos nyilvánosság-hoz közvetítés), amelyeket a műsorterjesztő, rendszerint közreműködője⁷⁶ útján, állít össze. A különböző, az előfizetőknek kínált csomagokban vannak szabadon fogható és kódoltan eredeztetett műsorok is. A másodlagos közvetítés többféle platformon is történhet, mint ahogy a műsor rádió-, televíziószervezet (műsorszolgáltató) által végzett eredeztetése is többféle lehet (földfelszíni, műholdas, vezetékes). Az Airfield-ügyben műhold útján eredez-tetett műsorokból képzett csomagot kínál az Airfield Belgiumban. A műsorokat az előfize-tők műholdas dekódoló segítségével érzékelhetik. Az ilyen szolgáltatót az EUB műholdas-programcsomag-szolgáltatónak hívja, a magyar médiajogban műsorterjesztőnek minősül. A kérdés az, hogy e szolgáltatáshoz szükséges-e szerzői jogi engedély, azaz végez-e a szol-gáltató nyilvánossághoz közvetítést. A választ az EUB a SatCab1-irányelv 2. Cikk alapján adta meg. Engedélyköteles felhasználásról van szó, az engedélyt a műsorterjesztő köteles a jogosultaktól megszerezni, azonban a jogosultak adhatnak a műsorok eredeztetőjének is olyan engedélyt, amelynek hatálya kiterjed a műsorterjesztőre is. Ez csak akkor lehetséges, ha a műsorterjesztő nem ér el új nyilvánosságot a szolgáltatásával.⁷⁷ Más szóval, csak akkor mentesül a műsorterjesztő a külön engedélykérés alól, ha a műsor eredeztetőjével kötött felhasználási szerződés és az abban kialakított ár (díj) igazolhatóan lefedi a műsorterjesztő különböző országokban lakó előfizetőit is. Vagyis a műholdas sugárzás fogalmának értel-mezésével kezelte az EUB ezt a kétszereplős felhasználást, ahol a második szereplő nem sugárzott, bárki által fogható műsor változatlan továbbközvetítője. A szóban forgó felhasz-nálás sajátossága, hogy a műsorterjesztő különböző platformokon nyilvánossághoz közve-títést végez.

⁷⁵ L. továbbá SatCab2-irányelv 2. Cikk 4., 8. Cikk., Szjt. 26. § (5a) bekezdés.

⁷⁶ A médiajogban digitális műsorhordozó jelfolyamok esetén multiplex technikai szolgáltatónak hívják, 2007. évi LXXIV. törvény a műsorterjesztés és a digitális átállítás szabályairól, 5. § 28., 29. pont.

⁷⁷ L. Airfield-döntés, rendelkező rész.

Az AKM (DTH műholdas programcsomagok)-ügy olyan esetet tárgyal, amikor egy műholdas programcsomag szolgáltatója (műsorterjesztő) nem végez a vétel országában közvetítést, hanem maga vagy közreműködője a műholdas műsorok vételére alkalmas vevőberendezést (parabolaantenna) és dekódert bocsát csak az előfizető rendelkezésére – ez az ún. Direct to Home=DTH műholdas műsorterjesztés. Ilyenkor az előfizető a műsorhordozó jelet „közvetlenül” a műholdról veszi. A szerzői jogi engedélyt – az érintett műsorszolgáltató/rádió-, televíziószervezet részére adott engedélyhez hasonlóan – kizárólag abban a tagállamban kell beszerezni a bíróság álláspontja szerint, *„amelyben a műsorhordozó jeleket a műholdra vezető közvetítési láncba juttatják”*.⁷⁸ Egységes, kétszereplős nyilvánossághoz közvetítésnek tekinti az EUB a DTH műholdas műsorterjesztést, amelyben mindkét szereplőnek engedélyt kell kérni a felhasználásra akként, hogy a fórum alkalmazza a felhasználás helyének (országának) a fiktív, a jogbizonytalanság elkerülésére szolgáló, a SatCab1-irányelv 1. Cikk (2) bekezdés *b*) pontjában történő meghatározását.⁷⁹ Nem arról van azonban szó, hogy ne történne felhasználás a vétel országában, hanem arról, hogy a felhasználás fiktív helyének a meghatározásával hogyan egyszerűsíthető le a felhasználási engedély beszerzése.⁸⁰

E döntéseknek, amelyek a SatCab1-irányelv értelmezése körében helyesek, az a summája, hogy a műholdas programcsomag szolgáltatója választhat olyan közvetítési technikát, amellyel elkerülheti, hogy a műhold footprintjében található vételi országok mindegyikében engedélyt kelljen kérnie a felhasználáshoz. Ebben az az elgondolkodtató, hogy a néző, a közönség tagja ugyanahhoz a műsorcsomaghoz juthat hozzá akár „közvetlen” műholdas vétellel, akár vezeték útján történő közvetítéssel. A „közvetlen” műholdas vétel esetén a jogosult (magyarán a helyi közös jogkezelő szervezet) a vétel helyén, ahol az előfizetők a műsort a műholdas programcsomag szolgáltatójának technikai közreműködője révén tudják csak érzékelni, megkerülhető. Az engedélynek és főképpen a fellövés országában kialakított árnak tükröznie kell(ene) a lehetséges műsorvétel mértékét, tulajdonképpen a szolgáltatással lefedett terület és közönség nagyságát. Ha igazolható, hogy a műsorterjesztő a vétel valamely országában új nyilvánosságot is elér, amelyre nem voltak tekintettel a felhasználási engedély megadásakor, szükséges a külön jogosítás azon a területen, ahol az új nyilvánosság követelménye megvalósul.

⁷⁸ AKM (DTH műholdas programcsomagok)-döntés rendelkező része némi leegyszerűsítéssel.

⁷⁹ SatCab1 Cikk (2) bekezdés *b*) pont: „A műholdas nyilvánossághoz közvetítésre csak abban a tagállamban kerül sor, ahol a műsorszugárzó szervezet ellenőrzése és felelőssége mellett a műsorhordozó jeleket a műhold felé, majd onnan a Föld felé vezető megszakítatlan közvetítési láncba juttatják” L. továbbá a (14)-es és 15-ös preambulumbekendést is.

⁸⁰ L. bővebben a műholdas sugárzás szerzői jogi minősítésére, és ezen belül az „emission” és a „communication theory” magyarázatára 2003-as Guide BC-11bis.4.- 11bis.10., különösen 11bis.8.

LEHÍVÁSRA HOZZÁFÉRHETŐVÉ TÉTEL

A lehívásra hozzáférhetővé tétel joga nem merül ki

A Renckhoff-döntésben az EUB leszögezte, hogy az, hogy korlátozás nélkül elérhető egy védett tartalom az interneten (egy honlapon), nem jelenti azt, hogy a lehívásra hozzáférhetővé tétel joga kimerült volna. A további internetes felhasználáshoz a jogosult engedélye szükséges, hacsak nem esik a felhasználás valamely szabad felhasználás hatálya alá.⁸¹ Itt nem volt szó több szereplőről. Több szereplő jogállását, azt, hogy melyikük magatartása felhasználás, akkor kell vizsgálni, ha szerepel az ügyben felelősségkorlátozás alá eső közvetítőszolgáltató vagy fájlcsere-teljesítő tevékenységű fájlcsere-szolgáltató.

A peer to peer fájlcsere-szolgáltató nyilvánossághoz közvetítést végez

A Ziggo (PirateBay)-ügyben a PirateBay fájlcsere-szolgáltató nyíltan jövedelemszerzési célú magatartását minősítette az EUB engedélyköteles nyilvánossághoz közvetítésnek, alapvetően azért, mert a fájlcsereplatform szolgáltatójának a magatartása (a tartalom katalogizálása, rendszerezése és a keresés elősegítése) elengedhetetlen a fájlcsereben résztvevő által keresett védett tartalom megtalálásához és letöltéséhez (többszörözéséhez). Itt tehát tudatállapottól függetlenül megítélt felhasználásról van szó, annak ellenére, hogy a tényleges felhasználó a fájlcsereben részt vevő, a védett tartalmat nem magánmásolási célra letöltő és feltöltő személy.

Ez a megközelítés megmarad a Mircom-ügyben. A fájlcsere-szolgáltatást a bíróság nyilvánossághoz közvetítésnek minősíti. Ennek nem akadálya az, hogy: „[a] védelem alatt álló művet tartalmazó médiafájlnak egy peer-to-peer hálózat felhasználója által előzetesen letöltött szegmenseit töltik csupán fel az említett felhasználó végberendezéséről e hálózat más felhasználóinak ilyen berendezései felé, jöllehet e szegmensek önmagukban csak egy bizonyos letöltési aránytól kezdve használhatók. Nincs jelentősége annak a ténynek, hogy a BitTorrent kliens fájlmegosztó szoftver beállításai miatt e feltöltést e szoftver automatikusan indítja el, amikor azon felhasználó, akinek a végberendezéséről az említett feltöltésre sor kerül, úgy regisztrált e szolgáltatásra, hogy hozzájárult annak alkalmazásához, miután megfelelően tájékoztatták őt annak jellemzőiről.”⁸²

⁸¹ Renckhoff-döntés, rendelkező rész: „a nyilvánossághoz közvetítés fogalmát úgy kell értelmezni, hogy az kiterjed a korábban valamely internetes oldalon a szerzői jogi jogosult engedélyével, a letöltést megakadályozó korlátozó intézkedés nélkül közzétett valamely fényképnek egy másik internetes oldalon való online elérhetővé tételére.”

⁸² Mircom-döntés, rendelkező rész 1. pont.

A letöltési linket biztosító fájlcsere-szolgáltató és a tartalommegosztó szolgáltató „felróhatósága”

Más a helyzet akkor, ha a fájlcsere-szolgáltató csupán letöltési hiperlinket biztosít a fájlcsere-hez. A Youtube/Elsevier összevont ügyben (az Elsevier lép fel a fájlcsere-szolgáltatóval szemben) „az üzemeltető az 'Uploaded' tárhely- és fájlmegosztó platformot tartja fenn. E platform ingyenes tárhelyet kínál valamennyi internethasználó számára bármilyen tartalmú fájlok feltöltésére (upload). ... A felhasználó által feltöltött fájl online elérhetővé tétele automatikusan, az üzemeltető általi előzetes megtekintés vagy ellenőrzés nélkül történik. Minden egyes feltöltött fájl esetében az üzemeltető automatikusan letöltési linket (download-link) hoz létre, amely lehetővé teszi az érintett fájlhoz való közvetlen hozzáférést, és e linket automatikusan közli a fájl feltöltő felhasználóval. Az üzemeltető a felületén tárolt fájlok tekintetében nem kínál sem tartalomjegyzéket, sem keresőfunkciót. A felhasználók ugyanakkor az interneten megoszthatják az üzemeltető által velük közölt letöltési linkeket, többek között blogokban, fórumokon vagy 'linkgyűjteményekben'. E gyűjtemények, amelyeket harmadik személyek kínálnak, indexálják e linkeket, információkat szolgáltatnak azon fájlok tartalmáról, amelyekre az említett linkek mutatnak, és így lehetővé teszik az internethasználók számára az általuk letölteni kívánt fájlok keresését. Ily módon más internethasználók hozzáférhetnek az üzemeltető platformján tárolt fájlokhoz.”⁸³

Az üzemeltető fájlcsereplatform-szolgáltató főszabályként nem végez nyilvánossághoz közvetítést, de bizonyos tudatállapotú feltételek megléte esetén mégis.

E feltételek azonosak a tartalommegosztó szolgáltató magatartása jogi minősítésével a CDSM-irányelv hatálybalépése előtt, ezért ezt a két felhasználást közösen kell értékelni (Youtube/Elsevier összevont ügy).

Csak akkor végeznek ezek a szereplők nyilvánossághoz közvetítést, ha tudomással bírnak a platformjaikra feltöltött tartalmakról, vagy azokat ellenőrzik. Más szóval a szerzői jogi jogsértésben való aktív közreműködés teszi felhasználóvá ezeket a „másodlagos” szereplőket (szolgáltatókat).

Az egyik ilyen eset, ha a szolgáltató tudomással bír a felhasználói által a platformjára feltöltött védett tartalom konkrét jogellenességéről, azaz szerzői jogi jogsértő jellegéről. Nem valósul meg a felhasználás a szolgáltató részéről, ha csupán arról van tudomása, hogy a szolgáltatását igénybe vevő szerzői jogot sérthet, azaz esetleg szerzői jogot sértő tartalmat tölt fel az e célból rendelkezésre bocsátott felületre, vagy ilyen adatállomány (fájl) továbbításához veszi igénybe a szolgáltatását. Konkrét jogsértésről való tudomásszerzés nélkül is felhasználóvá válik a szolgáltató, ha: „... *noha tudja vagy tudnia kellene, hogy általában véve a platformján keresztül annak felhasználói védett tartalmakat tesznek jogellenesen hozzáférhetővé a nyilvánosság számára – nem hajtja végre azon megfelelő műszaki intézkedéseket,*

⁸³ Youtube/Elsevier-döntés, 40–42. bekezdés.

*amelyek egy szokásos gondossággal eljáró gazdasági szereplőtől ebben a helyzetben elvárhatók annak érdekében, hogy hitelesen és hatékonyan lépjen fel a szerzői jogok e platformon való megsértése ellen.*⁸⁴ Végül megvalósul a nyilvánosságához közvetítés, azaz a szolgáltató felhasználóvá válik, ha „részt vesz a jogellenesen nyilvánossághoz közvetített, védelem alatt álló tartalom kiválasztásában, a platformján kifejezetten ilyen tartalmak jogellenes megosztására szolgáló eszközöket biztosít, vagy tudatosan elősegíti az ilyen megosztásokat, amit bizonyíthat az a körülmény, hogy a szolgáltató olyan üzleti modellt fogadott el, amely arra ösztönzi a szolgáltatását igénybe vevőket, hogy annak igénybe vételével jogellenesen védelem alatt álló tartalmakat közvetítsenek a szolgáltatást igénybe vevők a nyilvánossághoz.”⁸⁵

Összességében tehát a nyilvánosságához közvetítésben (a védett tartalom elérésében) nélkülözhetetlen szereplők, a tartalommegosztó és a letöltési linket rendelkezésre bocsátó fájlcsere-szolgáltató felhasználóvá minősítése nem objektív alapú. Kell hozzá egy, hazai jogunkban nyugodtan felróhatónak nevezhető tudatállapot, amelyben a jogsértésben közreműködik a szóban forgó szereplő. Más szóval ezekben az üzleti modellekben tudatállapoti feltételhez van kötve, hogy a tényleges felhasználó (tartalmat feltöltő, fájlcsereben részt vevő személy) mellett a szolgáltató is engedélyköteles felhasználást valósít-e meg.

A wifiszolgáltató nem végez nyilvánossághoz közvetítést, de érvényesíthetők vele szemben az objektív jogsértési szankciók

Másként tekint az EUB a wifiszolgáltatóra, amelynek a közreműködése adott esetben szintén szükséges a védett tartalom nyilvánossághoz közvetítéséhez. A Mc Fadden-ügyben, amelynek a fő kérdése a közvetítőszolgáltatók felelősségkorlátozásának az értelmezése szerzői jogi jogsértés esetén, az EUB nem állapította meg a minden korlátozás nélkül igénybe vehető wifihozzáférést nyújtó szolgáltató teljes, pénzbeli szankcióval is járó felelősségét, tehát nem minősítette felhasználónak abban az esetben, ha a korlátozás nélküli wifihálózatot igénybevevő a hálózat útján jogsértést követett el. Pénzbeli igényt (kártérítés, gazdagodási igény) nem lehet érvényesíteni a wifiszolgáltatóval szemben – közben ne felejtjük, a tényleges jogsértő ismeretlen marad ilyen tényállás mellett – azonban a jogsértés megállapítása, az abbahagyásra, illetve eltiltásra kötelezés kérhető, és az eltiltást követően az eljárási költségek megfizetésére kötelezést is igényelhet a szerzői jog jogosultja. A wifiszolgáltató kötelezhető arra, hogy akadályozza meg, hogy harmadik személyek meghatározott védett tartalmat a wifihálózat útján elért fájlmegosztó szolgáltatás keretében a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tegyenek, feltéve, hogy a wifiszolgáltató szabadon választhatja meg a szűrés érdekében megteendő műszaki intézkedéseket. A szűrésre akkor is köteles a wifiszolgáltató, ha a választása az internetkapcsolat jelszóvédelemmel való ellátására szűkíthető le, feltéve, hogy

⁸⁴ Youtube/Elsevier-döntés, rendelkező rész 1. pont.

⁸⁵ Youtube/Elsevier-döntés, rendelkező rész 1. pont.

az internetfelhasználóknak a kért jelszó megszerzéséhez fel kell fedniük a kilétüket, tehát nem cselekedhetnek névtelenül.⁸⁶

A wifiszolgáltató a bíróság álláspontja szerint nem egyszerűen az adatátvitel infrastruktúráját biztosítja. Ha ugyanis így lenne, akkor a magatartása nem minősülhetne felhasználásnak.

A tartalmegosztó szolgáltató jogállása a CDSM-irányelv 17. Cikk átültetése után

Érdekes a Youtube/Elseviere-döntés ratio decidendi-jét összevetni a tartalmegosztó szolgáltatóknak a CDSM-irányelv 17. cikke szerinti jogállásával, amelyet már hazai jogunk is tartalmaz.⁸⁷ E szolgáltatók az adott helyzetben általában elvárható legnagyobb gondossági alapú felhasználási jogszerzési kötelezettség útján válnak közvetlen felhasználóvá, az engedélykérés és jogszerzés elmulasztása esetére pedig szintén az adott helyzetben általában elvárható legnagyobb gondossági alapú, az arányosság elve figyelembe vételével meghatározandó repertoár-⁸⁸ és egyedi tartalomszűrés (eltávolítás) kötelezettjévé, és ezáltal egy sajátosan korlátozott felelősséggel rendelkező szolgáltatóvá, felhasználóvá válnak.

Ha pedig összehasonlítjuk a CDSM 17. Cikk hatálybalépése előtti, a Youtube/Elsevier-döntéssel meghatározott és a CDSM 17. Cikk átültetése utáni helyzetet, tartalmilag nem látható számottevő különbség a szóban forgó szolgáltatók felhasználói jogállásának keletkezésében. Egyáltalán nincs például nagy különbség az általában elvárható legnagyobb gondossággal végzendő előzetes repertoárszűrés és a között, hogy akkor minősül felhasználónak a szolgáltató, ha „nem hajtja végre azon megfelelő műszaki intézkedéseket, amelyek egy szokásos gondossággal eljáró gazdasági szereplőtől ebben a helyzetben (a jogsértésről való konkrét tudomás nélkül, de a jogsértő tartalom közvetítésének potenciális lehetősége mellett) elvárhatók annak érdekében, hogy hitelesen és hatékonyan lépjen fel a szerzői jogok e platform való megsértése ellen.”⁸⁹ Tudott, hogy az elvárhatóság nyitott jogfogalom, ezért a bíróság azt esetről esetre mérlegelve szabadon tölti ki tartalommal, más szóval belső meggyőződése szerint határozza meg azt a mércét, amelyhez az ügyben tanúsított magatartást viszonyítja. Így aztán a gyakorlatban könnyen egészen közel kerülhet egymáshoz az adott helyzetben általában elvárhatóság, ami egyenlő a szokásos gondossággal eljáró gazdasági szereplőtől általában elvárhatósággal, és az általában elvárható legnagyobb gondosság mércéje.

Összefoglalva: a lehívásra hozzáférhetővé tétel esetében az uniós bíróság megközelítésének az a lényege, hogy olyan közvetítő szereplők is felhasználónak, tehát nyilvánossághoz

⁸⁶ Mc Fadden-döntés, rendelkező rész 5. és 6. pont.

⁸⁷ Szjt 57/A–57/H §.

⁸⁸ A repertoárszűrésre csak az olyan tartalmegosztó szolgáltatók kötelesek, amelyek szolgáltatása több, mint három éve érhető el a nyilvánosság számára az Európai Gazdasági Térség tagállamainak területén, és amelyeknek a 2003/361/EK bizottsági ajánlással összhangban kiszámított éves forgalma eléri a 10 millió eurót. [Szjt 57/F. § (1) bekezdés].

⁸⁹ Youtube/Elsevier, rendelkező rész 1. pont.

közvetítést végző személynek minősülnek, amelyek maguk nem végeznek védett tartalom-feltöltést, tehát „igazi felhasználást”, de a hozzáférhetővé tételben lényegesen, aktívan közreműködnek. E szereplők azonban „feltételes” felhasználók, e minősítésük tudatállapotuktól, felróhatóságuktól függ. Ez a szerzői jogi dogmatika olyan jelentős módosulása a leírt esetekre nézve, ami nyugodtan tekinthető az internet szerzői jogra gyakorolt hatása eddig létrejött leglényegesebb elemének.⁹⁰

HIPERLINK-ELHELYEZÉS

Külön kérdés, hogy megvalósul-e engedélyhez kötött nyilvánossághoz közvetítés, ha a jogosult engedélye nélkül a védett tartalomra vezető linket (internetes hivatkozást) helyeznek el. Azt vizsgálta az Európai Bíróság, hogy a különböző linkelhelyezések minősülhetnek-e egyáltalán felhasználásnak. A különböző fajta internetes hivatkozások szerzői jogi minősítését az EUB előzetes döntésekben végezte el (felszíni link: Svensson, beágyazott link: BestWater, link általában: C More Entertainment). Ebben az ügyben a link minősítésére vonatkozó kérdést visszavonták.

Az EUB a jogszerűen, korlátozás nélkül lehívásra hozzáférhetővé tett tartalomra mutató link elhelyezését nem tekinti engedélyköteles felhasználásnak, mert a link alkalmazása útján nem jut el a mű vagy teljesítmény az eredetileg is elért nyilvánossághoz képest új nyilvánossághoz. Ezt a megközelítést ugyanakkor cáfolja a fent említett kiinduló Renkhoff-döntés, amelynek az a lényege, hogy a korlátozás nélkül az interneten hozzáférhető védett tartalom csak újabb engedéllyel tehető hozzáférhetővé más platformon/honlapon. Ha pedig ez így van, akkor mégsem szükséges az új nyilvánosság a nyilvánossághoz közvetítés megvalósulásához azonos közvetítési technika mellett sem, hiszen az eredeti honlapon is bárki hozzáfért a tartalomhoz.

Az EUB a jogszerűen, hatásos műszaki intézkedésnek a felhasználó számára történő előírása mellett hozzáférhetővé tett tartalomra mutató, a korlátozást figyelmen kívül hagyó (megkerülő) beágyazott link elhelyezését engedélyköteles nyilvánossághoz közvetítésnek tekinti (VG Bild-Kunst). Ebben az ügyben külön lehetne elemezni – e tanulmányban nincs rá mód – hogy mi lehet a jogalapja annak, hogy egy szerzői jogosult előírja a hatásos műszaki intézkedés alkalmazását a felhasználónak. A hatásos műszaki intézkedés (TPM) alkalmazása ugyanis nem vagyoni jog, sem az internetegyezmények, sem az Infosoc-irányelv nem ekként tételezi a TPM-et. Ennélfogva nincs, nem is lehet forgalomképesége (ugyanis

⁹⁰ Hasonló következtetésre jut *Grad-Gyenge Anikó*: (Alapjogi kérdések a DSM-irányelv 17. cikke kapcsán, *Fundamentum*, 26. évf. 3. sz., 2022, p. 43–55): „olyan megoldással él, amely a jog kizárólagos, abszolút jellegét jelentős mértékben erodálja azáltal, hogy szubjektív alapon helyezi a felelősséget, és végső soron a felhasználó technológiai eszközeire bízva a végfelhasználói jogkövetés kikényszerítését. A 17. cikk hatása a szerzői jog rendjére, Lábody Pétert idézve, a Richter-skála szerinti 9. fokozatú földrengéshez mérhető.” (p. 53.) Tehát ugyancsak így vélekedik *Lábody Péter*: Szerzői jogi „user-szabadságok” a globális tartalommegosztó platformokon. In *Medias Res*, 2021. 1. sz., p. 103.

nem vagyontárgy). Hatásos műszaki intézkedést tehát csak a jogosult maga alkalmazhat, ha szoros dogmatikai rendben szemléljük ezt a jogintézményt. Hogy a kérdés ne maradjon nyitva, annyit meg lehet állapítani, hogy a felhasználási szerződésre is irányadó szerződési szabadság teheti lehetővé, hogy az engedélyezett felhasználási jog személyhez kötöttségének „biztosítékául” alkalmazzon a felhasználó TPM-et.

Ha a link jogsértően feltöltött tartalomra mutat, a link elhelyezője attól függően felel az engedély nélküli nyilvánossághoz közvetítésért, hogy tudja vagy tudnia kellett-e arról, hogy jogsértően történt a védett tartalom feltöltése. Amennyiben nyereségszerzési (jövedelem-szerzési) céllal helyezi el a linket, a rosszhiszeműségét vélelmezni kell (GS Media-döntés).

A Filmspeler-ügyben hardverhez, multimédia-lejátszóhoz hozzáadott hiperlinkgyűjtemény elhelyezését kellett minősíteni. A hiperlinkek egy része jogsértő tartalomra vezetett. A bíróság nyilvánossághoz közvetítésnek minősítette az olyan eszköz értékesítését, amelyre előzetesen interneten is elérhető kiegészítő modulokat telepített az értékesítő, amelyek a nyilvánosság számára szabadon hozzáférhető olyan weboldalakra mutató hiperlinkeket tartalmaznak, amelyeken jogsértéssel feltöltött védett tartalom található.

ÖSSZEFOGLALÁS

Összefoglalva immár a nyilvánossághoz közvetítés valamennyi módjára (csoportjára) nézve az uniós bírói gyakorlatot, a következők állapíthatók meg. Az EUB megtartotta a szerzői jogi kizárólagos jog dogmatikai rendjét a nyilvánoselőadás-szerű és a műsorok közönséghez juttatását célzó nyilvánossághoz közvetítési magatartásokra nézve. Ezekben az esetekben az új nyilvánosság nemzetközi egyezményes jogalap nélkül felállított követelményének az alkalmazása vezetett és vezethet a jövőben is meglepetésszerű eredményekhez. A nyilvánoselőadás-szerű felhasználások minősítésének külön Damokles kardja az ismeretlen határok között megvalósuló de minimis nyilvánosság. Az EUB a lehívásra hozzáférhetővé tétel és a jogsértő tartalomra vezető hiperlink elhelyezésének értékelése során egyes szereplőkre nézve megszüntette a nyilvánossághoz közvetítési jog kizárólagos jellegéből adódó sajátosságait, tudatállapoti feltételt (sajátos felróhatóságot) vezetett be. Hasonló irányba lépett a CDSM 17. Cikk is. A jogszerűen feltöltött tartalomra vezető hiperlink-elhelyezésre vonatkozó döntés tartalmilag helyes,⁹¹ indokolása azonban éppenséggel az új nyilvánosság követelményének felállításá miatt téves. Sokkal inkább a korlátozás nélkül történő hozzáférhetővé tételhez adott korlátlan felhasználási engedély (felhasználási jog) értelmezése útján kellett volna eljutni ahhoz, hogy miért nem szükséges a jogosult engedélye az ilyen tartalomra vezető hiperlink elhelyezéséhez.⁹² A jogsértő tartalomra vezető hiperlink-elhelyezés

⁹¹ Nem lehet, és nem is szabad az internet egyik motorját jelentő hiperlink mellé szerzői jogi rendőrt állítani.

⁹² *Ficsor*; Svensson... i. m. (27).

esetén pedig részben célzatot (bevétel elérése), részben a célzattal megvalósultnak tekintett rosszhiszeműségi tudatállapotot feltételt vár el a bíróság ahhoz, hogy a hiperlink elhelyezője megvalósítsa a nyilvánossághoz közvetítést. Ez a helyzetjelentés csak azt tudja megállapítani, hogy nagyon messze állunk a nyilvánossághoz közvetítési jog egyszerű, könnyen követhető bírói értelmezésétől. Ez részben a technikailag valóban bonyolult és gyorsan változó, esetenként komplex szolgáltatásoknak, részben azonban egyezményes alappal nem alátámasztott jogértelmezésnek is betudható.

A VÉDELEM BÉRE 3. A FILMALKOTÁSOK ÉS A TELEVÍZIÓMŰSOROK ALKOTÓINAK DÍJAZÁSA

1. Bevezetés

A vizuális műveket létrehozó szerzők díjazásának főbb elveit és szabályait bemutató cikk-sorozatunk első két része után vigyázó szemünket az audiovizuális műtípusok alkotói felé fordítjuk, különös tekintettel arra, hogy a közöttük fennálló technikai, esztétikai, szabályozásbeli stb. különbségek ellenére e két műtípus hozható a legszorosabb kapcsolatba egymással. Külön elemzés tárgya lehetne az első audiovizuális mű megjelenése¹ óta ezen a területen bekövetkezett hihetetlen mértékű jogfejlődés, aminek a magyarázata – a film kiemelkedő művészeti jelentősége mellett – a filmgyártás erős gazdasági hatása. A kontinentális (monista) és az angolszász (dualista) szabályozási rendszer közötti eltérések is jól szemléltetik, hogy a szerzői jogi rendelkezések jellege milyen hatással van a filmek létrehozására, a ráépülő befektetésekre, az iparág helyzetére, a filmalkotók díjazására, valamint a felhasználók és a közönség igényeire.²

A szektor egészére jellemző túlszabályozottság ellenére az audiovizuális szerzők díjazása és műveik anyagi elismerése alapvetés szintjén sem jelenik meg a szerteágazó kommunikációs joganyagban.³ Ezeket a kérdéseket ebben a műfaj- és alkotócsoporthoz is – a szabadpiaci mechanizmusok és a szerződéskötési szabadság mellett – a szerzői jogról szóló törvény,⁴ a filmtörvény⁵ és kapcsolódó joggyakorlat rendezi.

Az audiovizuális művek felhasználásának folyamatát nagymértékben befolyásolja a filmalkotók és a filmelőállítók sajátos viszonyrendszere, a komplex jogviszonyok által meghatározott felhasználói hálózat, a kapcsolódó ágazati jogszabályok (Mttv., filmtörvény) rendelkezései, valamint a közös jogkezelés szerepe az audiovizuális művek felhasználásában.

* A szerző a Miniszterelnökség vezető-kormányfőtanácsosa, a Szerzői Jogi Szakértő Testület tagja. A jelen tanulmányban kifejtett gondolatok a szerző saját véleményét tükrözik, azok nem feltétlenül azonosak a fenti intézmények álláspontjával.

¹ A Roundhayi kerti jelenet (eredeti cím: Roundhay Garden Scene) 1888-ban készült fekete-fehér kisfilm, amelyet a valaha készült legelső fennmaradt filmként tartanak számon.

² Pogácsás Anett: Különbözőség az egységben – A szerzői jogi szabályozás differenciálódásának hatása a jogterület szerepére és hatékonyságára. Doktori (PhD-) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskolája, Budapest, 2017, p. 61.

³ Különösen a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény (a továbbiakban: Mttv.).

⁴ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (a továbbiakban: Szt.).

⁵ 2004. évi II. törvény a mozgóképről (a továbbiakban: filmtörvény).

Az egyes filmtípusok megalkotásának célja, alkotóik jelentős száma és eltérő jogállása, a létrehozott művek készítéséhez szükséges források jellege (befektetők, állami támogatások, alapok stb.) kihatással vannak a felhasználás módjára, valamint a személyhez fűződő és vagyoni jogok gyakorlására, beleértve az alkotók díjazásának módját és mértékét.⁶ Mindezekre figyelemmel jelen tanulmány a szerzői díjak megállapításának és mértékének – a felhasználás jellegétől függő – különböző változatait dolgozza fel az audiovizuális alkotások vonatkozásában.

2. Fogalmi és dogmatikai elhatárolások

Az Sztj. műfajtaát tartalmazó, példálózó felsorolásában külön pontban jelenik meg „a filmalkotás és más audiovizuális mű (a továbbiakban együtt: filmalkotás)”, valamint a „rádió- és televíziójáték”,⁷ továbbá a IX. fejezet részletezi a filmalkotás és más audiovizuális mű felhasználására vonatkozó speciális szabályokat. Tehát a IX. fejezet már csak a filmalkotásokat (valamint azok szerzőit és előállítóit) nevesíti, a rádió- és televíziójáték viszont nem köszön vissza a szerzői jogi szabályozásban. Ellenben visszatérő elem az Sztj.-ben a rádió- és televíziós szervezet mint a műsor nyilvánosságához közvetítését végző egyik felhasználó és mint szomszédos jogi jogosult csoport.

Az audiovizuális műtípusok eltérő műfaji sajátosságaiból és jogi rétegzettségéből fakadóan lényeges megkülönböztetni és elhatárolni a filmalkotást a műsortól. A műsor lefed minden televíziós műsorszámot.⁸ A filmalkotás ezzel szemben a (szerzői) jog világában is úgy jelenik meg mint az egyéni és eredeti alkotói tevékenység révén létrejövő műtípus, amely a felhasználás (bemutatás) révén kapcsolódik a televíziós szervezetekhez. Leegyszerűsítve, a folyamat első pontján helyezkednek el a filmalkotás szerzői (rendező, forgatókönyvíró, operatőr, figuratervező stb.), a második csoportba tartozik a filmalkotás előállítója, aki nem minősül szerzőnek, de általában ő rendelkezik a szerzői vagyoni jogokkal. Végül a harmadik kategória a televíziós szervezet, amely megszerzi a filmalkotás nyilvánosságához közvetítésének felhasználási jogát a filmelőállítótól.

A televíziójátékok (az Mttv. fogalom- és szabályrendszerében műsorok) szerzői is filmalkotónak minősülnek a szerzőket megillető jogokkal, ha alkotótevékenységük és a televíziós szervezettel fennálló jogviszonyuk megfelel az Sztj. filmalkotásokra és a megfilmesítési szerződésre vonatkozó előírásainak. Ez független a televíziós szervezetek saját műsorai tekintetében fennálló szomszédos jogi védelmétől, amelynek alapján a médiaszolgáltatókat

⁶ Pogácsás: i. m. (2), p. 62.

⁷ Sztj. 1. § (2) bekezdésének f) és g) pontja.

⁸ Mttv. 203. § 44. Műsor: rádiós, illetve audiovizuális műsorszámok megszerkesztett és nyilvánosan, folyamatosan közzétett sorozata. 47. műsorszám: hangok, illetve hangos vagy néma mozgóképek, állóképek sorozata, amely egy médiaszolgáltató által kialakított műsorrendben vagy műsorkínálatban – hosszától függetlenül – önálló egységet alkot.

műsoraik törvényben meghatározott felhasználásai esetében kizárólagos engedélyezési jog illeti meg,⁹ és ami nem tárgya a jelen kutatásnak.

Tisztázásra szorul, hogy mi minősül szerzői jogi védelem alatt álló filmalkotásnak (audiovizuális műnek), és mi tartozik a filmelőállítók szomszédos jogi védelmét élvező film kategóriája alá (egyáltalán van-e tartalmi és jogi különbség a két kategória között), továbbá hogy e műveknek, illetve teljesítményeknek ki a jogosultja, és milyen terjedelmű felhasználási joggal (jogokkal) rendelkezik. Az Szjt. világosan megkülönbözteti a szerzői műnek minősülő filmalkotást és a szerzői jogi védelem határát el nem érő, de a filmelőállító teljesítménye okán szomszédos jogi védelemben részesülő filmet. Szerzői jogi védelmet élvez az 1. § (2) bekezdésében nevesített filmalkotás és más audiovizuális mű, a fogalom második elemével „utat nyitva” a köznap értelemben filmalkotásnak nemigen nevezhető, de egyéni-eredeti jelleggel rendelkező audiovizuális alkotások előtt. A digitális technika eredményeként létrejövő új típusú, többször interaktív audiovizuális alkotásoknak a köznyelvben nem is lehetett volna ezen általános fogalomnál pontosabb (magyar) elnevezést találni.¹⁰

Az Szjt. műfajspecifikus szabályokat tartalmazó IX. fejezete definiálja a filmalkotás fogalmát,¹¹ ami precízebb és részletesebb, mint a filmszerzők és filmelőállítók jogai tekintetében megkerülhetetlen bérletirányelv 2. cikk (1) bekezdés c) pontjának meghatározása, amely szerint „film” a hanggal kísért vagy hang nélküli filmalkotás, audiovizuális mű vagy mozgókép.¹² Az értelmezést segíti a törvényhely szintén példálózó felsorolást tartalmazó második mondata: „Filmalkotásnak minősül különösen a filmszínházi vetítésre készült játékfilm, a televíziós film, a reklám- és a dokumentumfilm, valamint az animációs és az ismeretterjesztő film.”¹³ Az Szjt. tehát a rögzítés technikai megoldásától függetlenül határozza meg a filmalkotást, ami nemcsak a hagyományos, celluloidra készült film számára biztosítja a szerzői jogi védelmet, hanem az elektronikus eszközökkel (digitális technikával) felvett film számára is, ha az kreatív, eredeti alkotás eredménye.¹⁴ A filmalkotás esztétikai megítélése, a kritikusok általi magas vagy alacsony színvonalúnak minősítése nem fokmérője a műalkotási minőségnek, legfeljebb – és leginkább csak közvetett módon – az alkotóik díjazására, premizálására lehet kihatással.

⁹ Szjt. 80. § (1) bekezdése.

¹⁰ Az Szjt. további szövegében, ahol „filmalkotást” említ a jogalkotó, az alatt az egyéb audiovizuális művet is érteni kell.

¹¹ Szjt. 64. § (1) bek. Filmalkotás az olyan mű, amelyet meghatározott sorrendbe állított mozgóképek hang nélküli vagy hanggal összekapcsolt sorozatával fejeznek ki, függetlenül attól, hogy azt milyen hordozón rögzítették.

¹² Az Európai Parlament és a Tanács 2006/115. EK irányelve (2006. december 12.) a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról.

¹³ Szjt. 64. § (1) bekezdése.

¹⁴ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2021, p. 371.

A filmalkotás fogalmát az Szjt. mellett a filmtörvény és az Mttv. is meghatározza, mindkettő a saját tárgyköréhez, célrendszeréhez kötve azt. A filmtörvény – visszautalva az Szjt. 65. §-ára – a jogalkotó szándéka szerint az állam által támogatandó filmalkotásokhoz igazítja a filmalkotás fogalmát, azzal a különbséggel, hogy a filmtörvény szűkebb kört tekint filmalkotásnak (például egyes televíziós, egyébként szerzői jogilag védett műfajokat kizárva), aminek az állami támogatások célhoz kötöttsége az indoka.¹⁵ Mindez kihatással van ugyan a műsor szerkesztésére (például a többségében szerzői műnek minősülő reklámok, közérdekű közlemények elkülönítetten történő elhelyezésére, a korhatár-besorolásra tekintettel meghatározott műsorsávban történő közvetítésre vagy annak tilalmára), de ezek megkülönböztetése nem a tartalom szerzői jogi minőségéből ered. Az Mttv. is a maga médiajogi szempontjaira figyelemmel az Szjt. „filmalkotás” fogalommeghatározásánál szűkebb definíciót használ.¹⁶

A film jelentését az Szjt. nem határozza meg; a törvény szóhasználatából, pontosabban a filmalkotásokra és ezzel párhuzamosan a filmelőállítók szomszédos jogára vonatkozó rendelkezésekből, és a szerzői jogi törvényben elfoglalt helyéből állapítható meg, hogy a film a filmműveket magában foglaló fogalom, és a filmalkotások mellett beletartoznak az egyéni-eredeti jelleggel nem bíró (tehát szerzői jogi védelmet nem élvező) mozgóképsorozatok is. A szellemi alkotásnak nem minősülő, eredeti vonásokat nem tartalmazó felvétel előállítóját is megilletik a szomszédos jogok, ideértve az engedélyezést és az arányos díjazáshoz való igényt is.¹⁷ Bár az egyéni-eredeti jelleget nem felmutató filmek alkotói nem rendelkeznek szerzői jogokkal, az ilyen művekre vonatkozóan is megilletik a filmelőállítót az Szjt. 82. §-ában meghatározott szomszédos jogok. Általában nem filmalkotás a házi videó, a televízió hírműsorai, vetélkedőműsorai, a webkamerák felvételei azzal, hogy elméletileg minden nem automatikus felvétel esetén létrejöhet szerzői jogi védelemben részesülő, egyéni-eredeti alkotás is.¹⁸

Konkrét esetben a fentebb említett szempontok részletes vizsgálatával lehet megállapítani, hogy valamely film szerzői jog által védett, valamennyi filmszerzőnek személyhez fű-

¹⁵ Filmtörvény 2. § 2. pont: Filmalkotás: a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szjt.) szerinti filmalkotás, ideértve a számítógépes vagy bármilyen platformon hozzáférhető játékprogram előzetesként készülő filmalkotást, ide nem értve a hírműsort, az aktuális és szolgáltató magazin-műsort, a sportközvetítést, a beszélgetőműsort (talk-show), a játék- és vetélkedőműsort, és a gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól szóló törvény hatálya alá tartozó reklámfilmet.

¹⁶ Mttv. 203. § 11. pont: Filmalkotás: a szerzői jogról szóló törvény szerinti filmalkotás, ide nem értve többek között a hír- és politikai tájékoztató műsorszámot, az aktuális és szolgáltató magazin műsorszámot, a sportműsorszámot vagy egyéb esemény közvetítését tartalmazó műsorszámot, a játék és vetélkedő műsorszámot és a kereskedelmi közleményeket. Filmalkotás különösen a játékfilm, a televíziós film, a televíziós filmsorozat, az animációs film és a dokumentumfilm.

¹⁷ SZJSZT-08/2002. Videofelvétel szerzői jogi védelme; filmelőállítói jogok.

¹⁸ Szinger András, Tóth Péter Benjamin: Gyakorlati útmutató a szerzői joghoz. Az EU-csatlakozástól hatályos szabályokkal. Novissima, Budapest, 2004, p. 261.

zódó és vagyoni jogot biztosító mű, vagy „csak” a filmelőállítónak egyes jogokat engedő, szomszédos jogi oltalom alatt álló film. A Seuso-kincsekről készített videofelvétel szerzői jogi védelmével kapcsolatban is azt állapította meg a Szerzői Jogi Szakértő Testület (a továbbiakban: testület vagy SZJSZT) eljáró tanácsa, hogy ugyan szerzői műnek nem minősíthető (nem ismerhető fel a film egyéni, eredeti jellege, illetve nem fedezhető fel benne a szerkesztés nyoma sem), ugyanakkor a videofelvétel előállítóját mint filmelőállítót, a szomszédos jogi oltalom okán megilletik az Szjt. 82. §-ában biztosított szomszédos jogok.¹⁹ Ezekben a vitatott (határ)esetekben a filmszerző és a filmelőállító személye általában egybeesik, így ha szerzői alapon nem is, filmelőállítói szomszédos jog alapján engedélyezési és díjazás iránti joga van a jogosultnak.²⁰

3. A filmalkotások szerzői

A filmalkotás fogalmának pontos és szabatos Szjt.-beli meghatározásából az következne, hogy nem okozhat jogalkotói és jogalkalmazói vagy szakirodalmi nehézséget a filmalkotások szerzőinek a tisztázása. A helyzet fonákja a filmalkotás speciális többszerzős jellegéből következik. A napjaink divatos műfajaként meghonosodott egyszemélyes szerzői filmek (videók) esetében természetesen nem merül fel kérdésként a szerző kiléte, szemben például egy egészestés játékfilmmel, ahol alkotók és szakemberek sokasága működik együtt a mű megszületésénél. A különböző műfajú filmek eltérő típusú szakértelmet, következképpen más jellegű művészeti, szakipari, tudományos stb. végzettségű közreműködőket igényelnek, akiknél a szerzői, szerzőségi státusz eldöntése nem mindig egyértelmű. Ahogy a szerzői jog nem tudja a védelem alatt álló művek, műtípusok kimerítő felsorolását sem megadni, úgy a filmalkotás szerzőinek teljes körű jogszabályi listázása sem lehetséges. A filmalkotások sokszínűségéből és a filmszerzők behatárolhatatlan köréből következik foglalkoztatásuk, szerződéses jogviszonyuk bonyolultsága, ami kihatással van díjazásuk formájára, mértékére is.

A filmtörvény és az Szjt. eltérően hidálja át ezt a problematikát. A filmtörvény 1. mellékletében foglalt táblázatok tartalmazzák a filmalkotás elkészítésében részt vevő alkotókat, valamint művészeti és technikai munkatársakat, aminek a filmalkotások magyar részvétel szerinti besorolása és állami támogatása szempontjából van kiemelt jelentősége.²¹ Az Szjt. más megoldást választott: eltekint a film szerzőinek kimerítő felsorolásától, ellenben nevesíti a

¹⁹ I. m. (17).

²⁰ Kiss Zoltán, Szívi Gabriella: A közszolgálati médiaszolgáltatás és a szellemi tulajdonjogok kapcsolódási pontjai és szabályozási környezete. NMHH Médiatudományi Intézet, Budapest, 2015, p. 35.

²¹ A filmtörvény osztályozásának érdekessége a kategóriák és elemek eltérő pontozása: a szerzőkön belül a legmagasabb pontszámokat mindhárom esetben a rendező és a forgatókönyvíró éri el. A másik sajátosság, hogy az operatőrt ebben a kategóriarendszerben nem a szerzők közé, hanem csak a művészeti munkatársak közé sorolják, értelemszerűen alacsonyabb pontokkal. A szerzői jogban is szakmai vita tárgyát képezte az operatőrök minősége, viszont az Szjt. hatálybalépése óta a joggyakorlat már általában elismeri az operatőrök szerzőségét és jogdíjra való jogosultságát.

film céljára készült irodalmi és zeneművek szerzőit, a film rendezőjét, azzal a kiegészítéssel, hogy filmszerzőnek minősülnek továbbá „mindazok, akik a film egészének kialakításához szintén alkotó módon járultak hozzá.”²² A hibrid megoldás magyarázata az, hogy egyes műfajok és az adott film jellegétől függően egyes tevékenységek kiemelt szerepet kaphatnak (megalapozva a szerzőséget), míg más alkotótevékenységek háttérbe szorulnak, ahogy az a filmtörvény 1. mellékletében visszatükröződik. Ezért az egyes alkotásoknál egyedi megítélés tárgya, hogy bizonyos tevékenységek az adott filmet tekintve szerzői tevékenységnek minősíthetőek-e.²³ A filmalkotás rendezője vitán felül a film kiemelkedő, pótolhatatlan, mondhatni első számú szerzője, aki amellett, hogy – a producerrel egyetértésben – koordinálja a többi szerző munkáját, munkájával meghatározza a mű egészének a jellegét. Ezt így kifejezetten az Sztj. nem mondja ki, viszont két helyen is megjelenik a szabályozásban erre egyértelműen utaló rendelkezés: a filmalkotás védelmi idejének meghatározásánál és a filmalkotáshoz kapcsolódó jogok gyakorlásánál.²⁴ Mindebből azonban nem következik, hogy a rendezőt a film kizárólagos szerzőjének lehetne tekinteni.

4. A megfilmesítési szerződés különossége

A megfilmesítési szerződés – a kiadói szerződés mellett – a Sztj.-ben külön nevesített és szabályozott, műfajhoz rendelt szerződéstípus, amelynek a törvény tételesen meghatározza a kötelező tartalmi elemeit, és ezektől a szerző hátrányára nem, csak a javára lehet eltérni. Bár az Sztj. 66. §-a nem túlzottan részletekbe menő e szerződéstípus tartalmi elemeit illetően, a megfilmesítési szerződésre is alkalmazni kell – mint mögöttes szabályt – a felhasználási szerződésekre vonatkozó V. fejezetet, annak minden garanciális, „szerzővédő” előírásával együtt.²⁵

A megfilmesítési szerződés az általános felhasználási szerződésekhez képest egyedi sajátosságokkal rendelkezik (például a jövőben megalkotandó filmalkotásra vonatkozó felhasználási szerződés alapján átadott mű elfogadásáról a felhasználó a mű átadásától számított hat hónapon belül köteles nyilatkozni). A megfilmesítési szerződésben a filmszerző – ellenkező kikötés hiányában – átruházza az előállítóra a filmalkotás felhasználására és a felhasználás engedélyezésére való jogot díj ellenében, a közös jogkezelés útján érvényesített díjigények kivételével,²⁶ amelyek az alábbiak:

²² Sztj. 64. § (2) bekezdése.

²³ Gyertyánfy: i. m. (14), p. 372.

²⁴ Sztj. 31. § (6) bekezdése és 65. § (3) bekezdése.

²⁵ A régi Sztj. kiegészítő („ágazati”) végrehajtási rendeleteként ismert 12/1970. (VI. 30.) MM rendelet a megfilmesítési szerződések feltételeiről és a szerzők díjazásáról részletesen szabályozta a szerzői jogi védelem alatt álló művek megfilmesítése céljából kötött szerződések tartalmi elemeit, a filmes műfajtak (írói művek, riportfilmek, dokumentumfilm, népszerű tudományos film, oktatófilm, reklámfilm) gyártására való felhasználása fejében fizetendő szerzői díjakat. Nem tartoztak a rendelet hatálya alá azok a szerződések, amelyeket kizárólag televíziós sugárzásra készülő film alkotásához kötöttek meg.

²⁶ Sztj. 66. § (1) bekezdése.

- a magáncélú másolásokra tekintettel megállapított díjigény (Sztj. 20. §-a),
- a terjesztés jogán belül a mű nyilvánosság részére történő haszonkölcsönbe adása, illetve a mű bérbeadással történő terjesztése [Sztj. 23. § (3) és (6) bekezdése],
- a mű nyilvánossághoz való közvetítésének jogán belül a nyilvánossághoz történő egyidejű, változatlan és csonkítatlan továbbközvetítés joga (Sztj. 28. §-a).

A filmalkotók díjazásának is sarkalatos szabálya, hogy minden felhasználási módban külön-külön díjazás illeti meg a szerzőt. A megfilmesítési szerződésekre vonatkozó külön rendelkezések ehhez annyit tesznek hozzá, hogy felhasználáshoz kapcsolódó bevételnek minősül az a támogatás is, amelyet az előállító a film megvalósításához kap, és a díj megfizetésére az előállító köteles.²⁷ A rendelkezés nyilvánvalóan azt a régi gyakorlatot kívánta törvényi szintre emelni, amely szerint egy-egy szerző elismertsége a megvalósításhoz nélkülözhetetlen támogatások megítélésénél meghatározó, ezért akceptálható a szerző díjigénye a támogatásokra is.²⁸

A megfilmesítési szerződés aláírása továbbá olyan kötöttségekkel jár, hogy az előállítás befejezésétől számított tíz éven belül ugyanarra a műre csak az előállító hozzájárulásával köthet újabb megfilmesítési szerződést a szerző (remake). Ez a korlátozás kiterjed a rajz- vagy bábfilmekben szereplő jellegzetes alakra, valamint – a felek megállapodása esetén – a szerzőnek a film céljára készített és felhasznált művével azonos témájú másik művére is.²⁹ Az a tény, hogy a szerző remake-joga időbeli korláthoz kötött, még nem jelenti azt, hogy az előállító külön engedély nélkül élhetne ezzel a joggal. Az Sztj. 66. § (1) bekezdése ugyanis az előállító jogai között a filmalkotás felhasználását említi, vagyis szerződésben kell remake-jogáról a szerzőnek – a vagyoni jogok védelmi idején belül – lemondania az előállító javára ahhoz, hogy az előállító jogszerűen újabb filmet készíthessen a már elkészült film alapján.³⁰

Nem mehetünk el szó és magyarázat nélkül a megfilmesítési szerződés értelmezési és alkalmazási nehézségei mellett. Ilyen problémákkal nem találkozunk a kiadói szerződésnél, ahol a helyzet sokkal egyszerűbb: a kiadói szerződés a szerzőt kötelezi a mű rendelkezésre bocsátására, a kiadót pedig feljogosítja a kiadásra és a forgalomba hozatalra, azzal a felté-

²⁷ Sztj. 66. § (3) bekezdése.

²⁸ Az előállítót megillető filmgyártási (állami) támogatás dogmatikailag semmiképpen nem tekinthető felhasználási bevételnek, mivel a felhasználási bevétel alapja a film elkészítése. Nem egyértelmű továbbá a támogatás fogalma sem (sokszor a támogatás természetbeni juttatás formáját ölti, például gyártási infrastruktúra ingyenes rendelkezésre bocsátása). A gyakorlatban is bizonytalanságot eredményez, hogy a megfilmesítési szerződések megkötésének időpontja általában megelőzi a támogatások folyósítását, ezért erről csak nagyon körültekintően lehet és kell rendelkezni a szerződéseknek.

²⁹ Sztj. 66. § (8) bekezdése.

³⁰ A jogi szabályozás tehát kettévontja azokat a jogokat, amelyekkel kapcsolatban a szerző saját maga érvényesítheti az igényeit, illetve ahol a díjigényeit csak közös jogkezelő útján realizálhatja. A közös jogkezelők által kötött felhasználási szerződéseknél az egyes felhasználási módok esetében a fizetendő jogdíj összegét a filmszerzőket és a filmelőállítókat képviselő vagy a nevükben eljáró jogkezelők (ARTISJUS, FilmJUS) minden évben előre megállapítják, és jogdíjkiadványok formájában közzéteszik a Hivatalos Értesítőben.

tellel, hogy ha a kiadás és a forgalomba hozatal megtörténik, köteles szerzői díjat fizetni. A többszerzős filmalkotások esetében a szerzői és szomszédos jogi jogosultak számossága, valamint a jogok összetettsége okoz fejtörést a megfilmesítési szerződés összeállítása során. A jogosulti oldalon például az előadóművészek jogi „státuszát” nehéz megfilmesítésre adott engedélynek tekinteni, mivel szerzői jogi értelemben véve nem a filmtől független előadás filmben rögzítése történik, hanem a filmkészítés során létrejövő előadásé, továbbá az Szjt. külön rendezi a jogok alakulását amikor kimondja, hogy ha az előadóművész hozzájárult ahhoz, hogy előadását filmalkotásban rögzítsék, a hozzájárulással – ellenkező kikötés hiányában – a film előállítójára ruházza át a vagyoni jogokat.³¹ A film rendezője és operatőre szintén szerződésben ruházza át a film felhasználásának a jogait, ám ezt a gyakorlatban nem megfilmesítési, hanem alkotói, rendezői felhasználási szerződésként ismerik.³² Tartalmi oldalról pedig a megfilmesítési jog a mű filmre való adaptálása, átdolgozása mellett jelentheti az elkészült film hasznosítását is. Amennyiben csak a mű létrehozásáról, átdolgozásáról van szó, annak tartalmilag csak felhasználási engedély adása lehet a tárgy,³³ míg ha a szerződés a már elkészült filmalkotás felhasználási eseteiről szól, ott a filmen keletkezett jogok átruházása is lehetséges. Azok a szerzők pedig, akik tekintetében a jogátruházási vélelem szabálya nem érvényesül, a megfilmesítési szerződés tartalmával azonos eredményt hozó felhasználási szerződést kötnek – ezt a gyakorlat szintén gyakran megfilmesítési szerződésnek hívja.³⁴

Takó Sándor szerint a megfilmesítési szerződésben a filmalkotó kizárólagos, időbeli és területi korlátozás nélküli felhasználási engedélyt ad a filmelőállítónak a filmalkotás felhasználására, valamint e felhasználás harmadik személyek részére való engedélyezésére.³⁵ Ezekre a jogviszonyokra az Szjt. kifejezetten kizárja a munkaviszonyban alkotott művekre vonatkozó szabályok alkalmazhatóságát, tekintettel a vállalkozási formák meghonosodására és elterjedésére a filmgyártás világában, ahol a filmszerzőket, előadóművészeket és egyéb közreműködőket már nem munkavállalóként foglalkoztatják a filmelőállítók, hanem vállalkozóként, cégek tagjaként vagy képviselőként szerződnek velük.³⁶

³¹ Szjt. 73. § (3) bekezdése.

³² Gyertyánfy: i. m. (14), p. 378.

³³ A film elkészítését megelőzően már meglévő művön fennálló átdolgozási jog nem ruházható át, arra csak felhasználási engedély adható.

³⁴ Grad-Gyenge Anikó: Film és szerzői jog. A megfilmesítési szerződés. NMHH Médiaudományi Intézete, Budapest, 2016, p. 78.

³⁵ Takó Sándor: A filmforgalmazás magánjogi kérdései. A filmforgalmazási szerződés 1. A filmforgalmazásról általában. In Medias Res, 2018. 2. sz., p. 309–325.

³⁶ A régi Szjt. nem emelte ki a filmalkotásokat a munkaviszonyban alkotott művekre vonatkozó szabályok hatálya alól, ezért a védelmi idő lejártáig sok olyan filmalkotás szerzője vagy ezek jogutódja lehet érintett, akiknek a filmalkotásra vonatkozó jogviszonyát az Szjt. 1999. szeptember 1-jei hatályba lépése előtt kötött munkaszerződésekre és az 1969-es régi Szjt. munkaviszonyra vonatkozó szabályai alapján kell értelmezni és elbírálni a filmelőállítónak adott engedélyek és felhasználási jogok vonatkozásában.

5. A filmalkotók díjazásának jogi keretei

A filmszerzők, filmalkotók díjazását az Sztj. helyezte új alapokra a megfilmesítési szerződés alapján kötelezően fizetendő elavult és anakronisztikus díjtételeket rögzítő 12/1970. (VI. 30.) MM rendelet hatályon kívül helyezésével. Az új szabályozás egyfelől „szabadárassá” tette a megfilmesítési szerződés alapján járó díjak mértékét, másfelől bevezetett három speciális, a filmszerzők vagyoni jogait fokozottabban védő rendelkezést. Az egyik a filmelőállító legalább évenkénti, írásbeli elszámolási kötelezettsége volt a szerzők felé a felhasználásról.³⁷ Ezt a szabályt az Sztj. 2021. június 1-jétől hatályos jogharmonizációs módosítása³⁸ helyezte hatályon kívül azzal az indokkal, hogy az Sztj.-ben újonnan előírt általános tájékoztatási kötelezettség miatt szükségtelenné vált a megfilmesítési szerződés tekintetében előírt éves tájékoztatási kötelezettség.³⁹ Ennek előírása nem volt összhangban a filmalkotás hasznosításának ismertetett felhasználói láncolatával, amelynek csak első (bevételi) állomása a film előállítója, aki a láncolat minden egyes szereplőjét nem is tudja figyelemmel kísérni és kontrollálni.

A másik egyedi rendelkezés a minden egyes felhasználási mód tekintetében a filmszerzőket megillető díjazásra való jogosultság,⁴⁰ ami az Sztj. 16. § (4) bekezdésben foglaltaknál hangsúlyosabban emeli ki a szerző és a felhasználással elért bevétel közötti közvetlen kapcsolat fontosságát. A Nagykommentár szerint ugyanis a bevétellel lehet arányos a díjazás úgy is, ha az nem kötődik külön-külön minden egyes felhasználási módhoz.⁴¹ A filmszerzőkre vonatkozó többlétszabályt tehát indokolja a filmalkotások sokrétű felhasználási skálája és a felhasználásért járó, esetenként nem jelentéktelen forgalmazási bevétel. Kérdés viszont, hogy ennél a sajátos műtípusnál a filmelőállító elszámolhat-e, és milyen költségeket a bevételével szemben, azaz mi tekinthető a szerzői jogdíj alapját képező bevételnek.⁴²

Végül, a harmadik filmszerző-specifikus rendelkezés szerint a felhasználáshoz kapcsolódó bevételnek minősül az a támogatás is, amelyet az előállító a film megvalósításához kap.⁴³ Ez a szabály több értelmezési kérdést is felvetett a bevezetését követő években, amelyek részben hosszas pereskedés útján, részben megegyezéssel mára zömében nyugvópontra jutottak. Az egyik vitatott pont a különböző támogatások jogdíjalapba való tartozásának a megítélése

³⁷ Sztj. 66. § (5) bekezdése. Hatálytalan: 2021. június 1-jétől.

³⁸ 2021. évi XXXVII. törvény a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról.

³⁹ Sztj. 50/A. §-a.

⁴⁰ Sztj. 66. § (3) bekezdésének első mondata.

⁴¹ Gyertyánfy: i. m. (14), p. 380.

⁴² Az elszámolható költségek körét illetően irányadó lehet a nem filmgyártási célú mozgóképszakmai tevékenységek állami támogatásának szabályairól szóló 67/2013. (X.17.) EMMI rendelet vagy a Nemzeti Filmintézet Közhasznú Nonprofit Zrt. hatályos Támogatási szabályzata (2022. január 31.): https://nfi.hu/file/documents/0/0210/tamogatasi_szabalyzat_20220131_alairt.pdf.

⁴³ Sztj. 66. § (3) bekezdésének második mondata.

volt, mivel jogbizonytalanságot okozott, hogy a támogatások beszámítása kifejezetten csak a filmek megvalósítása kapcsán került kimondásra, szemben az egyéb műfajokba tartozó művek létrehozására kötött felhasználási szerződésekkel, amelyekkel kapcsolatban az általános szabály „csak” a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel arányos díjazás követelményét támasztja. A jelentős felhasználók, illetve országos szakmai szervezeteik a közös jogkezelés keretében érvényesített jogdíjigények kapcsán sokáig ellenálltak a támogatások jogdíjalapba vonásának, míg végül elfogadást nyert, hogy például a sugárzási jogdíjak számításánál a támogatások egyértelműen a bevételek részét képezik, tehát a jogdíjalap meghatározásánál valamennyi bevételt, így például a reklámbevételeket és a szponzori támogatást is figyelembe kell venni. Egyéb esetekben azonban a bevétel, a forgalom (a tényleges kihasználtság), illetve a szolgáltatás eredményessége nem vehető figyelembe a jogdíj meghatározásánál.

A közvetlen és közvetett filmszakmai támogatások értelmezési problémákat vetnek fel, mivel sokszor nem egyértelmű a támogatás tartalma, például amikor a támogatás „természetbeni juttatás” formáját ölti gyártási infrastruktúra ingyenes rendelkezésre bocsátásával. Az is bizonytalanságot eredményezhet, hogy a megfilmesítési szerződések megkötésének időpontja általában megelőzi a támogatások folyósítását. Azt azonban a hazai joggyakorlat is magáévá tette, hogy egy filmalkotás veszteségessége nem zárja ki a díjazást (és az arányos díjazást sem!), hiszen alapvetően a költségek levonása a filmelőállítás saját gazdálkodási körébe tartozó elszámolási rend része, ami nem adhat alapot a szerzői jogdíj elvonására.⁴⁴

A filmalkotókat, különösképpen a filmrendezőket és a filmírókat, eredendően az alábbi forrásokból illeti meg díjazás:

- a filmalkotás létrehozásáért járó (alkotói) díj, ami nem annyira jogdíj, mint inkább a munka elvégzésének ellenértéke (vállalkozói díj),⁴⁵
- a vagyoni (felhasználási) jogok átengedése fejében járó egyszeri jogdíj,⁴⁶
- a jogosultakat a felhasználáshoz kapcsolódó bevételhez fűződő folyamatos díjigényből megillető díjak (praktikusan: százalékos részesedés az előállítóhoz befolyt nettó bevételből),
- a jogosultakat a közös jogkezelés útján érvényesített egyéb, a felhasználási jogok átengedése után is megillető „maradványdíjak”.⁴⁷

⁴⁴ Gyertyánfy: i. m. (14), p. 380.

⁴⁵ Ez mindig bruttó bevétel, vagyis ezekből a közterhek (jövedelemadó, TB-járulékok) levonásra kerülnek.

⁴⁶ A társasági adózás körében az adózás előtti eredményt csökkenteni lehet az adóévben jogdíj címén kapott bevétel 50 százalékával. (Ilyen levonás nem érvényesíthető vállalkozói díjbevéttellel szemben.) A felek a megfilmesítési szerződésben az összes körülményt mérlegelve, maguk határozzák meg a munkadíj és a jogdíj megosztási arányát, nem sértve azt a fő elvet, miszerint mindkét díjlemnek reálisnak kell lennie. A kialakult gyakorlat alapján a munkadíj mértékét 20-30 százalékban, a felhasználási jog ellenértéként fizetendő jogdíj mértékét pedig 70-80 százalékban szokták meghatározni. Ez az arány bizonyos esetekben korrekcióra szorul. Amennyiben a jogosult nem kizárólagos, hanem időtartamra, területre és felhasználási módra stb. korlátozott mértékű felhasználási jogot enged át a felhasználónak, úgy nem kifogásolható, ha a felek a teljes díj 50-60 százalékát munkadíjnak, míg 40-50 százalékát jogdíjnak tekintik.

⁴⁷ Grad-Gyenge: i. m. (34), p. 85.

A gyakorlatban a filmelőállító nyomására a megfilmesítési szerződésbe sokszor belefoglalják, hogy a felek a megállapított díjazást kölcsönösen a bevétellel arányosnak tekintik. Ilyen „lemondás” esetén gyakran felmerül az a kérdés, hogy a bevételek nem várt megugrására hivatkozva van-e mód a szerződés utólagos módosítására. A korrekcióra abban az esetben nincs lehetőség, ha a filmszerző a bevétel meghatározott százalékát mint jogdíjat a bevétellel arányosnak fogadja el. Nem zárható ki annak bíróság előtti bizonyítása, hogy a siker (és magasabb bevétel) ismeretében a szerző a százalékos díjrész mértékét másként határozta volna meg. Ehhez a fellépéshez alapot szolgálhatnak az Szjt. értékarányosságot védő szabályai.⁴⁸ A jogdíjat a bevétellel arányosnak elismerő szerződési kikötés vagy nyilatkozat hiányában, továbbá ha nincs a bevételből való részesedés arányszámmal vagy százalékosan meghatározva (csak egyösszegű díj van), a bevételek későbbi ismeretében az Szjt. 66. § (3) bekezdés alapján kérhető a jogdíj mértékének korrekciója.⁴⁹

Általánosságban kijelenthető és védhető álláspont, hogy ahol egy felhasználó profitot realizál, ott a szerzői jogi jogosultak számára biztosítani kell a bevételből való részesedést. A nemzetközi jogfejlődés igyekszik lépést tartani azzal a ténnyel, hogy az információs társadalomban, a médiakonvergencia világában a filmalkotások és más audiovizuális művek terjesztése és közönséghez való eljuttatása jelentős mértékben áttevődik a fizikai hordozókról (DVD, pendrive stb.) az online elérhető tartalmak hozzáférhetővé tételére (video on demand, IPTV stb.).⁵⁰ Ebbe az irányba mutat a szerzői jog reformjaként elfogadott SatCab-irányelv,⁵¹ amely a sugárzás altípusaként vezette be a közvetlen betáplálást mint új felhasználást. Az Szjt.-be is átültetett, és 2021. június 1-jétől hatályos rendelkezés értelmében közvetlen betáplálás az az eljárás, amikor a médiaszolgáltató a műsorhordozó jelet közvetlenül a jelek elosztójához juttatja el olyan módon, hogy ahhoz a nyilvánosságnak nincs hozzáférése, és a jel majd csak az elosztó tevékenységének következményeként lesz a nyilvánosság számára elérhető.⁵² Az új szabály alapján az e technológiával történő közvetítéseknél úgy kell tekinteni, hogy csak egyetlen nyilvánossághoz közvetítési cselekmény történik, amiben mind a médiaszolgáltató, mind pedig a jelek elosztója részt vesz, cselekményeik tekinte-

⁴⁸ Szjt. 48. § (1) A polgári jog általános szabályai szerint a bíróság akkor is módosíthatja a felhasználási szerződést, ha az a szerzőnek a felhasználás eredményéből való arányos részesedéshez fűződő lényeges jogos érdekét azért sérti, mert a mű felhasználása iránti igénynek a szerződéskötést követően bekövetkezett jelentős növekedése miatt feltűnően nagyvá válik a felek szolgáltatásai közötti értékaránytalanság.

⁴⁹ Gyertyánfy: i. m. (14), p. 380.

⁵⁰ Bővebben l.: Internethasználati szokások, digitális média- és tartalomfogyasztás. Közzétéve: 2023. február 2.: https://nmhh.hu/cikk/235951/Internethasznalati_szokasok_digitalis_media_es_tartalomfogyasztas.

⁵¹ A műsorszolgáltató szervezetek egyes online közvetítéseire, valamint televíziós és rádiós műsorok továbbközvetítésére alkalmazandó szerzői jogok és szerzői joggal szomszédos jogok gyakorlására vonatkozó szabályok megállapításáról, valamint a 93/83/EGK tanácsi irányelv módosításáról szóló, 2019. április 17-i (EU) 2019/789 európai parlamenti és tanácsi irányelv (SatCab-irányelv).

⁵² Szjt. 26. § (5a) bekezdése.

tében pedig a jogosultaktól külön-külön engedélyt kell szerezniük és díjat fizetniük.⁵³ A magasabb szintű jogvédelem eredményeként a kábeltévés szolgáltatók közvetlen betáplálás (kódolás) esetén is csak úgy sugározhatják a filmeket, hogy megfizetik a jogdíjat a szerzői jogosultak mellett az előadóművészeknek is.

A szerzői jogi reformcsomag másik fontos pillére a CDSM-irányelv,⁵⁴ amely átfogó jelleggel törekszik az Unió szerzői jogi szabályait a digitális korhoz igazítani a szerzői jog által védett tartalmak felhasználása és megosztása terén.⁵⁵ Az Sztj.-be a SatCab-irányelvvel együtt és egyidőben átültetett CDSM-irányelv tisztázza a tartalommegosztó szolgáltatók felelősségét a felhasználók által feltöltött, szerzői jogi védelem alatt álló tartalmak megjelenítéséért: a tartalommegosztó szolgáltatók elsődlegesen felelősek a szerzői jogok megsértéséért, ha nem az adott helyzetben általában elvárható legnagyobb gondossággal szűrik a felhasználók által feltöltött tartalmakat, vagy nem gondoskodnak arról, hogy a szükséges felhasználási engedélyeket megszerezzék. Ugyanakkor azt is biztosítják, hogy ne akadályozzák a szerzői jogok jogszerű felhasználását például a paródiák indokolatlan kiszűrésével.⁵⁶ A CDSM-irányelv ugyanakkor nem orvosolja azt a helyzetet, hogy a különböző tartalommegosztó platformok (YouTube, Facebook, Spotify stb.) a felhasználók által feltöltött – gyakran szerzői műnek minősülő – tartalmak elérhetővé tételével jelentős nyereséget termelnek, a tartalmak felhasználásához azonban engedélyt a jogosultaktól nem kérnek, továbbá a bevételeik mértékéhez képest aránytalanul alacsony jogdíjat fizetnek az érintett jogosultaknak.⁵⁷

A technikai szűrés, a jogvédett tartalmak blokkolása mindazonáltal lehetővé teszi a jogosultak számára, hogy a találatok alapján lépéseket tegyenek jogsértő tartalom felbukkanása esetén, ami egyúttal a jogdíjak érvényesítését is megkönnyíti. A jogi szabályozás önmagában nem garantálja a szerzők számára, hogy ténylegesen meg is kapják a nekik járó jogdíjat; ezt ebben az esetben is közös jogkezelő szervezeteiken keresztül érhetik el. „Az új szabályozás teljesen megváltoztatja az online platformok piacának engedélyezési, felelősségi viszonyait, ami hosszú távon biztosíthatja a szerzők számára, hogy a platformokon zajló óriási

⁵³ Keserű Barna Arnold: BLOG – Szerzői jogi reform – a CDSM-irányelv átültetése: <https://keserubarna.hu/blog/8-cdsm.html>.

⁵⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2019. április 17-i (EU) 2019/790 irányelve a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (CDSM-irányelv).

⁵⁵ Lábod Péter: Szerzői jogi „user-szabadságok” a globális tartalommegosztó platformokon. In Medias Res, 2021. 1. sz., p. 102–127: <https://media-tudomany.hu/archivum/szerzoi-jogi-user-szabadsagok-a-globalis-tartalommegosztó-platformokon/>.

⁵⁶ Kovács Márk: Magyarország az elsők között ültette át a CDSM és SatCab II irányelveket. Jogászvilág, 2021. 06. 28.: <https://jogaszvilag.hu/szakma/magyarorszag-az-elsok-kozott-ultette-at-a-cdsm-es-satcab-ii-iranyelveit/>.

⁵⁷ Dobos István, Schwartz Dániel: Szerzői jogi törvény módosítása – A „value gap” problémája: <https://doboslegal.eu/szerzoi-jogi-torveny-modositasa-a-value-gap-problemaja/>.

léptékű tartalomfelhasználás ne csak a népszerűségüket fokozza, hanem a jövedelmüket is gyarapítsa.”⁵⁸

Összefoglalva, a nemzetközi és a hazai szerzői jogi szabályozás nem tartalmaz a fentebb ismertetetteknel részletesebb és konkrétabb rendelkezéseket a filmek alkotóinak díjazására vonatkozóan. Amíg a régi Szjt.-hez kapcsolódó 12/1970. (VI. 30.) MM rendelet még rögzítette, hogy a filmkészítés során létrejövő egyes művek önálló védelemben, szerzői pedig meghatározott összegű jogdíjban (ún. „alkotói” díjban, majd a megfilmesítéskor „megfilmesítési díjban”) részesülnek, addig az Szjt. legkonkrétabb szabálya a filmszerzőt felhasználási módonként külön-külön megillető díjazás, valamint a film megvalósításához kapott támogatások felhasználáshoz kapcsolódó bevételnek minősítése. Ennek elsődleges magyarázata, hogy a filmszerző főszabályként átruházza a filmelőállítóra a filmalkotás felhasználására és a felhasználás engedélyezésére való jogot díj ellenében – a közös jogkezelés útján érvényesített három vagyoni jog és díjigény kivételével.⁵⁹

A magáncélú másolásokra tekintettel megállapított és befolyt („üreshordozó-”) jogdíjak felosztásánál a FilmJUS Filmszerzők és Előállítók Szerzői Jogvédő Egyesülete (a továbbiakban: FilmJUS) különbséget tesz a filmírók és a filmalkotások mozgóképi alkotói (rendezők, operatőrök, valamint díszlet- és jelmeztervezők) között. A filmírókat megillető jogdíjakat a FilmJUS a tárgyévben a monitorozott csatornákon sugárzott művenként, a Felosztási Szabályzat 1. számú mellékletében található, műfaj szerint súlyozott hossza alapján osztja fel. A filmalkotások mozgóképi alkotóinál a jogdíjfelosztás alapja az adott jogosulti körök számára járó jogdíjmennyiség, amely az ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület (a továbbiakban: ARTISJUS) mint beszedő szervezet által a filmalkotások mozgóképi alkotói részére átutalt jogdíj (növelve a kamatokkal és az elévült összegekkel), amelyet a FilmJUS a teljes tárgyév folyamán monitorozott televíziók műsoradatai alapján oszt fel az érintettek között úgy, hogy a rendezők részére ezen alapösszeg 85,4 százaléka, az operatőrök részére 10,1 százaléka, míg a díszlet- és jelmeztervezők részére 4,5 százaléka kerül elkülönítésre.

A filmalkotások bérbeadása után fizetendő jogdíjakkal kapcsolatban a FilmJUS Felosztási Szabályzata mindössze annyit mond, hogy amennyiben azt az arra jogosult (filmelőállító vagy terjesztő) beszedi és átadja a FilmJUS részére, a bérbeadással kapcsolatos rendelkezésre álló adatok alapján az érintett szerzők között felosztja.⁶⁰ A közös jogkezelő éves beszámolóit nem tartalmazznak adatokat bérbeadásból származó díjbevételekről, ami azt mutatja, hogy a filmalkotások analóg hordozón (például DVD-n) történő példányonkénti üzletszerű kölcsönzése mára leáldozott, még akkor is, ha a FilmJUS évről évre megállapítja és közzé-

⁵⁸ *Tomasovszky Edit: Újraírt játékszabályok – változások az online tartalommegosztók és a szerzők viszonyában.* Papageno, 2022. 02. 28.: <https://papageno.hu/blogok/focus-on-you/2022/02/ujrairt-jatekszabalyok-valtozasok-az-online-tartalommegosztó-platformok-es-a-szerzők-viszonyaban/>.

⁵⁹ Szjt. 66. § (2) bekezdése.

⁶⁰ Lásd a FilmJUS hatályos Felosztási Szabályzatának 7.1. pontjában: http://archiv.filmjus.hu/5_feloszab/FeloSzab_230126.pdf.

teszi ennek díjszabását.⁶¹ Egyedül a szabad felhasználások körébe tartozó, ezáltal engedély- és díjmentes nyilvános könyvtári kölcsönzés keretében működik sok helyen jelenleg is a DVD-kölcsönzés.⁶²

A filmek nyilvánosságához történő egyidejű, változatlan és csonkítatlan továbbkövetítése (az ún. kábeltelevíziózás) szempontjából jogosult műnek tekinthetők az Szjt.-ben meghatározott filmalkotások, függetlenül attól, hogy azok eredetileg milyen képhordozón készültek. A FilmJUS által felosztandó kábeltelevíziós jogdíjakból azon filmalkotásrészletek szerzői, illetve előállítói részesülhetnek, amelyek hossza meghaladja az 59 másodpercet. A mozgóképi alkotóknak járó kábeltelevíziós jogdíjrész 85,8 százaléka a filmrendezőket, 10,2 százaléka a filmoperatőröket, valamint 4 százaléka a díszlet- és jelmeztervezőket illeti. A filmíróknak és a filmalkotások mozgóképi alkotóinak a belföldi eredetű monitorozott televíziós csatornákra eső jogdíjak felosztása a teljes tárgyévre vonatkozó műsoradatok alapján történik. A jogdíjakat a FilmJUS a monitorozott csatornák műsoradatai alapján a tárgyévben sugárzott művenként, a Felosztási Szabályzat mellékletének műfaj szerint súlyozott hossza alapján osztja fel és fizeti ki.⁶³ Mindezeknél részletesebb adatokat nem tartalmaz a Felosztási Szabályzat, és a FilmJUS éves beszámolója sem szolgáltatnak bővebb információkat a befolyt és felosztott jogdíjak összegéről, vagy a kifizetéssel érintett jogosultak számáról.⁶⁴

6. A filmalkotók díjazásának joggyakorlata

A filmalkotókat a műveik elkészítése és felhasználása fejében megillető anyagi ellenszolgáltatások (praktikusan szerzői díjazások) megalapozottságával és mértékének megállapításával kapcsolatos jogalkalmazói gyakorlatról az SZJSZT szakvéleményeiből és az esetenkénti bírósági ítéletekből tájékozódhatunk. Ezekből az ügyekből következtetni lehet a filmszerzők díjazásának nagyságrendjére, miközben nem feledkezhetünk meg arról, hogy a filmek sokfélesége, az alkotók személye, közreműködésük (hozzájárulásuk) foka és jellege teljesen szélsőséges, és egymással nem összemérhető díjmértékeket eredményezhet.

⁶¹ A jogdíj mértéke több tényezőtől függ: egyrészt a többszörözött mű árából, másrészt a sokszorosítás példányszámától, harmadrészt az audiovizuális műnek az adott hordozón lefoglalt hosszától. A fizetendő jogdíj kiszámításának módszere a következő: példányonkénti, a fogyasztói (áfát magába foglaló) ár 8,6 százaléka, vagy a felvételkiadó nettó (áfa nélküli) átadási árának (terjesztők számára közzétett katalógusár, PPD) 14 százaléka, szorozva a filmalkotásból legyártott példányok számával, szorozva a hordozón található audiovizuális mű elfoglalt helyének arányával a hordozó teljes, felhasznált kapacitásához viszonyítva.

⁶² Szjt. 39. § Az országos sakkkönyvtárak a mű egyes példányait szabadon haszonkölcsönbe adhatják. Ez a rendelkezés nem vonatkozik a szoftverre és a számítástechnikai eszközökkel működtetett adatbázisra.

⁶³ A külföldi jogosultakat megillető jogdíjakat a FilmJUS az egyes nemzeti vagy nemzetközi jogkezelő szervezetekkel kötött ún. kölcsönös képviselői szerződések alapján fizeti ki. A szerződött külföldi szervezetek számára a műsoradatokra vonatkozó tájékoztató lista alapján a szervezetek megjelölik azon műveket, amelyek jogosultjait képviselik. Az ezen művek után járó jogdíjakat a FilmJUS – a köztük lévő megállapodás rendelkezései alapján – átutalja az érintett szervezeteknek.

⁶⁴ 2022. évre vonatkozóan lásd: http://archiv.filmjus.hu/6_jegyzokonyvek/beszamol/beszamolok_2021.htm.

Dokumentumfilm-sorozatban korábban más dokumentumfilm céljára készített vágatlan filmanyag felhasználása és ennek díjazása tárgyában indult perben az alperes arra hivatkozott, hogy egy másik személy 6x60 perces filmfelvételét a sorozat két 50–55 perces részében 240 000 forintért felhasználták, ezért a felperes 6 000 000 forintos követelése eltűzlött. A testület eljáró tanácsa szerint ezek az adatok csak korlátozottan szolgálhatnak összehasonlítás alapjául. „Míg ezen összegek a dokumentumfilm teljes gyártási költségeit mutatják, a jogvita tárgya kész, bár vágatlan filmanyag felhasználása és átdolgozása fejében fizetendő díj összege. Megállapítható, hogy a dokumentumfilm időtartama nincs összefüggésben a gyártási költségekkel, és filmenként külön-külön vizsgálandóak a gyártás költségeket befolyásoló tényezők.” A díjazás meghatározása során az eljáró tanács azonban nem tartotta indokoltnak kizárólag a gyártási költségekből kiindulni. Az Szjt. szövege nem támasztja alá ezt a fajta számítási módot. Jelen esetben figyelembe kell venni, hogy már korábban elkészült archív anyag ismételt felhasználására került sor, amelynek következtében eltűzlöttnek minősül a díjazást az új felvételek készítésén alapuló dokumentumfilm teljes gyártási költségeire alapozni. A perbeli filmanyag felhasználásával készített dokumentumfilmet már nyilvánosságra hozták a per tárgyat képező felhasználás előtt, tehát nem arról van szó, hogy az alperes megrendelte a filmet.

Az ügyben eljáró tanács idézte az SZJSZT-39/2000/1–2 számú szakvéleményt, amely a következőképpen határozta meg a díjazás összegét: „A filmalkotás hagyományos felhasználási módzataihoz (filmszínházi forgalmazás, videokazettán történő forgalmazás, televíziós sugárzás stb.) kapcsolódó szokásos jogdíjtarifák és felhasználói bevételek közismertek, és viszonylagos pontossággal behatárolhatók. Ebből következően az ilyen típusú jogsértéseknél az okozott vagyoni hátrány összege meglehetősen pontossággal megállapítható, megbecsülhető. A vagyoni hátrány megállapításánál figyelembe kell venni a Magyar Televízióban – amely ezeknek a filmeknek a legnagyobb potenciális hazai felhasználója – alkalmazott sugárzási jogdíjakat. A bünygyi iratok között is fellelhető sugárzási szerződések tanúsága szerint az érintett filmekből egy 3-3 perces bejátszásért 1998-ban 35 000, illetve 60 000 forintot fizetett a televíziószervezet az országos sugárzásra. Egy teljes mű (30-45 perces dokumentumfilm vagy tudományos ismeretterjesztő film) országos sugárzási díja: 200 000-500 000 forintig terjedhet, egy 'egészestés' magyar játékfilm esetében pedig ez maximum 1 000 000 forint lehet.”⁶⁵

Az SZJSZT-nek nem volt információja a 2005-ben történt sugárzás idején alkalmazott hasonló sugárzási díjról, és figyelembe kellett vennie azt is, hogy az idézett szakvélemény tényállása hét évvel korábbi. A felperes 6 000 000 forint + áfa, és annak kamatait magában foglaló díjkövetelése arányosságának meghatározása során az eljáró tanácsa az alábbiakat emelte ki:

⁶⁵ SZJSZT-39/2000/1–2. Filmek engedély nélküli bemutatása; az okozott vagyoni hátrány.

- figyelemmel kell lenni arra, hogy az alperes nem a felperes teljes filmanyaga, hanem csak nyolc interjúalannyal készült interjú tekintetében használta fel a felperes anyagát; az alperes filmanyaga ezzel szemben összesen 13 személlyel tartalmaz interjúkat;
- a gyártási költséget a díjazás összegének meghatározásakor mint viszonyítási alapot lehet értékelni, mert figyelembe kell venni, hogy alperes kész filmanyagokat használt fel, és ezért a piaci díjat befolyásolja az, hogy alperes nem kívánt a dokumentumfilm-sorozat elkészítéséhez szükséges teljes költségvetést beruházni, hanem éppen a kész filmanyag felhasználásával kívánt alacsonyabb költséggel készíthető új filmet sugározni. Ezért a gyártási költségek összegéhez képest díjcsökkentő tényező, hogy nem az alperes rendelte meg a filmforgatást, hanem a perbeli kész filmanyag felhasználásával készített azonos történelmi kort bemutató másik dokumentumfilmet. A felperesnél az újabb felhasználás során semmilyen további költség nem merült fel, a gyártási költségei feltehetőleg már az első felhasználásnál megtérültek, és számára nem volt előrelátható, hogy 10 évvel később további felhasználásra kerül sor, amelyből további díjbevétele származhat;
- olyan díjazás arányos, amely magasabb, mint a másik személynek fizetett 240 000 forint díj (arányosan vetítve az epizódok számára), figyelemmel arra, hogy az ennek a személynek fizetett díj mutatja „a piaci alku folyamán” kialakult díjat, de a felperesi film lényegesen szélesebb körű előkészítő munkát igényelt;
- díjemelő tényezőként figyelembe kell venni „az áru sajátosságát, ritkaságát”, azt, hogy a háborút és a szovjet lágereket megjárt generáció szinte utolsó tagjaival készültek az interjúk, és halálukra tekintettel egyszeri és visszahozhatatlan lehetőség volt a felvételek elkészítése;
- a felek elmulasztották a megállapodást a díjban, ami arra utal, hogy a felhasználás fejében fizetendő díj összegét a felek akkor nem tartották lényegesnek, amely körülmény azonban végül a jogvitához vezetett.

Mindezekre tekintettel megalapozatlan, és a szerzői jog alapvető szabályaival is ellentétes az az alperesi álláspont, miszerint az „adathordozók” ára lehetne az alapja a felhasznált filmanyagért fizetendő díjazásnak. „Olyan ez, mintha egy festmény értékét annak vászna és kerete határozná meg.”⁶⁶

Az ügyben eljáró Fővárosi Bíróság a felperes fenntartott, eredeti kereseti kérelme megalapozottságának eldöntésénél az SZJSZT véleményét vette alapul, és az alperest 3 000 000 forint + áfa összegű díj megfizetésére kötelezte. A Fővárosi Ítéltábla az elsőfokú bíróság ítéletének fellebbezett részét részben és akként megváltoztatta, hogy az alperest a 3 000 000 forint + áfa összegű felhasználási díj után 2006. március 15. napjától a megfizetésig járó, a késedelemmel érintett naptári félévet megelőző utolsó napon érvényes jegybanki alapka-

⁶⁶ SZJSZT-24/2010. Dokumentumfilm-sorozatban korábban más dokumentumfilm céljára készített vágatlan filmanyag felhasználása és ennek díjazása.

mat 7 százalékkal növelt összegű késedelmi kamatának, és 231 000 forint perköltségnek a megfizetésére is kötelezte. A felhasználással arányos díjazás megállapítása során az elsőfokú bíróság által alkalmazott szempontokat a Fővárosi Ítéltábla osztotta, valamint azt is, hogy a bíróság helyesen vette figyelembe a Magyar Televízióban alkalmazott sugárzási jogdíjakat, amely az SZJSZT szakvéleménye alapján is a perbeli esetben alkalmazható.⁶⁷

A rágógumi csomagolásán látható karakterekhez és rajzfilmfigurákhoz fűződő szerzői jogok és védjegyhasználati jogok megsértése tárgyában készült szakvélemény részletesen foglalkozott a licenciadíjak meghatározásának módjával és gyakorlatával. Az SZJSZT rögzítette, hogy

„a felek megállapodhatnak egyösszegű jogdíjban is, és köthetik a fizetendő jogdíjat például az egyes felhasználási/védjegyhasználati módokhoz, így

- a többszörözött, gyártott példányok (árak) darabszámához függetlenül attól, hogy ezek terjesztése megtörténik-e,
- a ténylegesen értékesített áruk darabszámához,
- más díjmeghatározó tényezőhöz, például a forgalomba hozatalra kerülő áruk gyártói, nagykereskedelmi vagy fogyasztói árához stb.”

Ismert az egyösszegű díj és a felhasználási vagy védjegyhasználati módhoz/mértékhez igazodó díj kombinációja is. Az egyösszegű díj lehet minimumdíj, amelyre forgalomarányos díjelem (royalty) épül. Arra is van példa, hogy a szóban forgó, merchandisingtípusú felhasználásnál nem különítik el a szerzői és a védjegyhasználati jogdíjat, hanem azt egy összegben kalkulálják. A díjazással kapcsolatos ügyvitel egyszerűsítése és az ellenőrzés nehezen kivihető volta miatt az olyan tömegárúknál, mint a vád tárgyává tett cselekménnyel érintett rágógumi, csak az egyösszegű díjmeghatározás az életszerű. Egyoldalú állítás azonban nem elegendő az elmaradt jogdíj mértékének megállapításához. A konkrét ügyben keletkezett vagyoni hátrány összegének pontosabb behatárolására a szakvélemény nem vállalkozott.⁶⁸

A filmalkotásban szereplő jellegzetes és eredeti alak felhasználására vonatkozó szakvélemény a bűncselekménnyel okozott vagyoni hátránnyal kapcsolatban megállapította, hogy a plüssfigurák eladásából származó bevétel, amelyből jogszerű felhasználás esetében jogdíj járna a szerzőnek vagy a szerzői jogosultnak, vagyoni hátrányt okoz a jogosultnak. A vagyoni hátrány megfelel a részükre ki nem fizetett jogdíjnak. Ennek mértéke függ a felhasználás mértékétől, időbeli, területi hatályától, a figurák fogyasztói áráról. Az ennek alapján fizetendő jogdíj, illetve a vagyoni hátrány megállapítását az eljáró tanács könyvszakértői feladat körébe utalta.⁶⁹

⁶⁷ Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.21.461/2012/5.

⁶⁸ SZJSZT-17/2002. Szerzői és védjegyjogok megsértése rajzfilmfigurákkal összefüggésben; a jogsértéssel okozott vagyoni hátrány.

⁶⁹ SZJSZT-19/2004. Filmalkotásban szereplő jellegzetes és eredeti alak felhasználása reklámfilmben.

Ugyancsak animációs filmekben szereplő jellegzetes figurák másodlagos (kereskedelmi célú) felhasználásáért a filmalkotóknak mint merchandisingjogosultaknak a díjigénye kapcsán az SZJSZT elsőként leszögezte, hogy a filmalkotás felhasználásából származó bevételből való részletetés az adott filmszerző és a filmelőállító közötti megállapodástól függ. A szerzők díjazására általában a forgalmazási jutalékkal és egyéb meghatározott költségek levonásával kalkulált nettó forgalmazási bevételekből kerül sor, a bruttó bevételekből történő részletetés nem jellemző. Az eljáró tanács a hazai és nemzetközi filmszakmai gyakorlat ismeretében megállapította, hogy a nagykereskedelmi bevétel 12 százalékában meghatározott díjarány méltányosnak tekinthető, azonban a százalékos díjmértékről történő megállapodásnál figyelemmel kell lenni arra is, hogy hány szerzőnek köteles a filmelőállító a filmalkotás bevételeiből jogdíjkifizetést teljesíteni. A meghatározott százalékos díjmérték a gyakorlatban megoszlik a film szerzői között. A bevételből teljesítendő díjazásból előleg is fizethető a szerző részére. „Figyelemmel azonban arra, hogy a filmelőállítónál realizált bevételek természetüknél fogva a kereskedelmi célú felhasználásból, forgalomból származnak, a magas összegű, a befolyó bevételektől független átalánydíjazás megállapítása a filmiparban nem jellemző, sőt méltánytalan és aránytalan terhet róhat a filmelőállítóra. A merchandisingcélú felhasználásból jellemzően az eladott példányok után befolyt bevétel meghatározott százaléka kerül a szerzők között felosztásra.”⁷⁰

Az ügyben eljáró Pest Megyei Bíróság a felperes kereseti kérelmét részben megalapozottnak ítélte, és az alperest 2 092 900 forint + áfa összegű kártérítés megfizetésére kötelezte. A felperes eredeti kártérítési igénye 45 000 000 forint volt (mint a forgalomhoz igazított nyereségből számolt szerzői jogdíj és kártérítés), amit 30 000 000 forintra szállított le. A bíróság álláspontja szerint a figuratervezőt alkotótevékenysége alapján a társszerzők közül nagyobb mértékben illeti meg a jogdíj. Figyelemmel arra, hogy a mű létrehozásában a forgatókönyvíró és a rendező is alkotónak minősül, a másodlagos felhasználás körében az alperesnek velük is felhasználási megállapodást kellett volna kötnie, és részükre szerzői jogdíjat fizetni. Mivel ez a külön megállapodás nem jött létre, az animációs rendező és a forgatókönyvíró vonatkozásában az alperesi felhasználás jogosulatlannak minősül. A bíróság álláspontja szerint akár jogszerűen, akár jogszerűtlenül történt a felhasználás, a szerzőket a jogdíj megilleti. Jogszerű felhasználás esetében szerzői jogdíjat, jogosulatlan felhasználás esetében kártérítést vagy jogalap nélküli gazdagodást köteles az alperes teljesíteni. A felperes 30 millió forintos kártérítési igényét arra alapította, hogy a bevett gyakorlat szerint a jogdíj a bevétel alapján számítható, és ez 12 százalék mértéket tesz ki. A meghatározó alkotói közreműködések figyelembevételével a társszerzők díját egymás között a figuratervező részére 65 százalékban, a forgatókönyvíró részére 20 százalékban, a rendező részére 15 százalékban határozta meg a bíróság. A jogdíj az elmaradt jövedelem, haszon, de értékelhető a

⁷⁰ SZJSZT-28/2005. Rajzfilmek szerzői jogai.

gazdagodás minimális összegének is; a kár további elemei (tényleges kár, költség) körében a felperest terhelte annak bizonyítása, hogy ilyen felmerült. A mű azonban nem semmisült meg, a kár elhárításához, megelőzéséhez szükséges kiadásokat nem igazolt, ezért a felperesi igény csak részben volt megalapozott.⁷¹

Az irodalmi mű filmes átdolgozásának szerzői jogi kérdéseivel foglalkozó SZJSZT-szakvélemény is abból indult ki, hogy a gazdagodás/elmaradt haszon egyenlő azzal a jogdíjjal, ami a megfilmesítési engedély fejében a jogosultat illette volna. Ez szabad megállapodás tárgya, ugyanakkor a szokásos összegekről az ügyben eljáró tanácsnak nem voltak számszerű ismeretei, ellenben a felperes által 1 500 000 forintban megjelölt összeget nem tartotta eltúlzottnak.⁷² A szakvélemény kiegészítő szempontként ajánlotta a bíróság figyelmébe az egyes felhasználási szerződések szabályairól és a díjazás mértékéről szóló (hatályon kívül helyezett) miniszteri rendeleteket. A díjmértékeket az évek során ritkán, de az inflációt követve változtatták. Így például 1983-ban a filmnovella megfilmesítésének díja 15 000–75 000 forint volt, ami akkor a havi átlagkereset (4862 forint) 3-5-szörösének felelt meg. A 2010-es havi 206 400 forintos átlagkereset háromszorosa 619 000 forint, tizenötszöröse 3 096 000 forint lenne. Ugyanakkor a film forgatókönyvíróinak fizetendő díj nem azonos az irodalmi mű filmre való átdolgozásáért az irodalmi mű szerzőjének fizetendő díjjal, mivel a film dramaturgiai folyamatának csak egyik eleme a forgatókönyv.⁷³

Az ügyben első fokon eljáró Fővárosi Törvényszék megállapította, hogy az alperes azzal, hogy a felperes filmnovelláját a film előállításának során engedély nélkül átdolgozta, megsértette a felperes szerzői jogait, ezért kötelezte az alperest 175 000 forint és késedelmi kamatai megfizetésére. Ezt meghaladóan a felperes követelését elutasította. Miután a rendelkezésre álló költségvetésből megállapítható volt, hogy a felperesi jogelőd részére megfizetni elmulasztott jogdíj összege ténylegesen 175 000 forint volt, így az Szjt. 94. § (1) bekezdés e) pontja alapján a bíróság ezen összegnek és a felperes által kért kamatainak a megfizetésére kötelezte az alperest. A Fővárosi Ítélet tábla az elsőfokú bíróság ítéletét részben megváltoztatta, és a felperes javára megállapított díjazás összegét 500 000 forintra felemelte. Indoklásában a másodfokú bíróság rámutatott arra, hogy a felperesi jogelőd novellája az eredeti mű, míg az alperes oldalán beavatkozó novellája, a forgatókönyv és a film átdolgozásnak, illetve felhasználásnak minősül. Ahogy arra az SZJSZT szakvéleménye rámutatott, a megfilmesítési engedély díja (a jogdíj) szabad megállapodás tárgya, de kiegészítő szempontként a havi átlagkereset 3–15-szöröse vehető figyelembe. A felperesi jogelődnek az alperessel kötött 1994-es

⁷¹ Pest Megyei Bíróság 21.P. 22.998/2006/24.

⁷² A felperes az alperes gazdagodásának összegét a megfizetni elmulasztott jogdíjjal egyezően 1 500 000 forintban jelölte meg, mivel tudomása szerint a film forgatókönyvéért összesen 4 050 000 forintot fizetett ki az alperes. Ebből 500 000 forint került a dramaturg részére, 700 000 forint az írói konzultánsok részére, 1 100 000 forint az írók részére kifizetésre, továbbá 1 500 000 forint fordítási és 250 000 forint forgatókönyv-másolási költség merült fel. Tehát a négy, elismerten részt vevő írói konzultáns részére összesen 700 000 forint került megfizetésre, vagyis az egy személy részére járó jogdíj 175 000 forint volt.

⁷³ SZJSZT-18/2011 és SZJSZT-11/2012. Irodalmi mű filmes átdolgozásának szerzői jogi kérdései.

szerződése 270 000 forintban határozta meg az első forgatási napon esedékes megfilmesítési díjat, mely összeg az 1994-es átlagkereset 8,5-szeresének felel meg. 2007-ben a KSH adatai szerint az átlagkereset 185 017 forint volt, ennek 8,5-szeres szorzata 1 572 500 forint. Ebből következően az 1 500 000 forintos igény nemcsak az SZJSZT szerint, hanem e számítás szerint is reális és elfogadható.⁷⁴

Filmalkotások jogosulatlan fájlcseré útján megvalósuló nyilvánosságához közvetítése tárgyában készült szakvéleményében a testület eljáró tanácsa előljáróban hangsúlyozta, hogy a művek/műpéldányok piaci értékét a jogosult állapítja meg. A realizált vagyoni hátrány ezzel szoros összefüggésben van, mivel a jogosultat – mint a hátrány legalacsonyabb összege – éppen akkora hátrány éri, amekkora összegtől azáltal esik le, hogy az adott felhasználásra nem adhatott engedélyt. A vagyoni hátrány megállapításánál célszerű figyelembe venni a piaci gyakorlatot, azaz hogy hasonló felhasználási módok jogszerű engedélyezése esetén milyen licencdíjakat állapítanak meg. Tekintettel arra, hogy a kirendelés tárgyát képező jogsértő felhasználások nem állnak közös jogkezelés alatt, az okozott vagyoni hátrány mértékére a jogosult nyilatkozata lehet irányadó. A jogosult a feljelentésében „jogsértésenként”, azaz hozzáférhetővé tételként (valójában: filmenként) 550 000 forintban állapította meg az öt ért vagyoni hátrányt. A filmek esetében egyébként egységesnek mondható az a gyakorlat, amelynek alapján a vagyoni hátrányt az ASVA⁷⁵ által a hatóságoknak 2009-ben rendelkezésre bocsátott, a nemzetközi gyakorlatot figyelembe vevő nyilatkozata alapján állapítják meg a hatóságok. Eszerint letöltésenként 1100 forint (amelyet természetesen az infláció mértékével módosítani kell), vagy hozzáférhetővé tett filmenként 800–3000 USD-nek megfelelő forintösszeg az engedély díja („licenciadíj”).⁷⁶

Egy 1943-ban készült filmalkotás 2005-ös átdolgozása tárgyában született testületi szakvélemény kiemelte, hogy a második filmalkotás ugyan nem az első szolgai másolata, mivel van köztük fontos különbség is, ám ezzel együtt is világosan átdolgozást eredményez. „Az új filmváltozat és forgatókönyv olyan származékos művek, amelyek, bár az átdolgozás során eszközölt írói változtatásoknak köszönhetően számos helyen jelentősen eltérnek a régi filmváltozattól, annak cselekményvezetését, dialógusait, szereplőit, a karakterek megformálását illetően rendkívül nagy mértékű azonosságot, illetve hasonlóságot is mutatnak azzal.” Az SZJSZT azt nem látta bizonyítottnak, hogy vajon az eredeti film 1943-as elkészültekor milyen felhasználási engedélyt adott az eredeti szerző (a forgatókönyv írója) a filmelőállításnak, hiszen ettől erősen függ az, hogy jelenleg ki követelhet kártérítést az engedély nélküli átdolgozás után. A szakvélemény az 5 000 000 forintos felperesi kereseti követelést nem tekintette túlzónak, tekintettel az új filmváltozat számos hasznosítási módjára, valamint arra a

⁷⁴ Fővárosi Ítélet tábla 8.Pf.20.671/2013/3.

⁷⁵ Audiovizuális Művek Szerzői Jogait Védő Közhasznú Alapítvány.

⁷⁶ SZJSZT-03/2014. Fájlcseré büntetőjogi megítélése.

tényre, hogy bevételarányos részesedést az eredeti szerző jogutódja (feltehetően bizonyítási nehézségek miatt) nem kívánt érvényesíteni.⁷⁷

Fájlcsereelő rendszert működtető (torrent-) oldal üzemeltetőjének szerzői jogi felelőssége tárgyában a testület eljáró tanácsa kifejtette, hogy a szerzőt ért vagyoni hátrány csak elmaradt vagyoni előny természetű lehet, mivel az érintett jogsértő magatartás (nyilvánosságához közvetítés) által vagyonban okozott kárról nem lehet beszélni. Az elmaradt vagyoni előny a jogsértő felhasználó oldalán gazdagodásként jelentkezik, amelynek mértéke értelemszerűen igazodik a mindenkorai felhasználói aktivitáshoz. A vagyoni hátrány e mértéke a jogdíj összegétől függ, amely a felek szabad megállapodásának tárgya, ennek hiányában pedig a bírósági gyakorlat és az SZJSZT a felek nyilatkozatait figyelembe véve vagy becsléssel állapítja meg. Az eljáró tanács hozzátette, hogy „egészen pontos jogdíjszámítást e körben csak akkor lehetne elvégezni, és elsősorban a jogosultaknak mint sértetteknek, ha kiterjedt piaci összehasonlító elemzéseik alapján kimutatható lenne mindaz a járulékos vagyoni hátrány, ami a 'torrentezés' folytán őket éri. Ilyen adatok és elemzések a testület rendelkezésére bocsátott iratanyagokban nem lelhetőek fel.” Végezetül az SZJSZT kifejtette, hogy álláspontja szerint ilyen esetben vagyoni hátrány „minimálisan az a díj, amelyet az adott piacon a reprezentatív jogosulti többség elfogadott.”⁷⁸

Egy bűnügyben a testületnek megválaszolandó szerzői jogi kérdés arra irányult, hogy az engedély nélkül megvalósított lehívásra hozzáférhetővé tétel milyen mértékű vagyoni hátrányt okozott a jogosultaknak. Az ügyben eljáró tanács megállapította, hogy „a Testület reálisnak találja, hogy a filmek feltöltésével filmenként 800 USD összegű vagyoni hátrány keletkezik a jogtulajdonosoknál”. Megjegyezte azonban, hogy „ezek a jogtulajdonosok jelentős részét tömörítő ASVA által közölt becsült összegek. Teljesen pontos összegű vagyoni hátrány az egyes jogtulajdonosok adott filmekre vonatkozó nyilatkozatai alapján lenne megállapítható. Mivel azonban a periratok között ilyen nyilatkozatok nem lelhetőek fel, és a testületnek sincs eszköze arra, hogy ezeket a nyilatkozatokat a jelen eljárásban beszerezze, ezért a vagyoni hátrány a becsült összegekben határozandó meg.”⁷⁹

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a szakértői és bírói gyakorlat egységes és következetes annak megítélésében, hogy az elmaradt vagyoni előny a jogsértő felhasználó oldalán gazdagodásként jelentkezik. A vagyoni hátrány mértéke a jogdíj összegétől függ, amely egyedi engedélyezés körébe tartozó felhasználási módok (főként a megfilmesítés joga) esetében a felek szabad megállapodásának tárgya, ennek hiányában pedig a bíróság az SZJSZT szakvéleményeinek és a felek nyilatkozatainak figyelembevételével vagy becsléssel állapítja meg. Az elmaradt vagyoni előny minimumösszegét pedig annak a jogdíjnak az összegében

⁷⁷ SZJSZT-23/2014. Filmalkotás átdolgozása.

⁷⁸ SZJSZT-29/2017. Torrent oldal üzemeltetőjének szerzői jogi felelőssége és a filmalkotások jogtulajdonosait ért vagyoni hátrány mértékének meghatározása.

⁷⁹ SZJSZT-9/2019. Okozott vagyoni hátrány mértékének meghatározása az egyes jogtulajdonosok vonatkozásában.

határozza meg a bíróság, amelyet a jogsértéssel megvalósított felhasználás ellenében – jogszerű eljárás esetén – a jogsértőnek fizetnie kellett volna. A becslés során a szakértőkre támaszkodó bíróságok több kiegészítő szempont alapulvételével mérlegelnek, és hozzák meg a döntést. A megfilmesítési engedély díjának megállapításánál elfogadott a havi átlagkereset 3–15-szörösének figyelembevétele. A filmalkotás hagyományos felhasználási módzataihoz (filmszínházi vetítés, DVD-forgalmazás stb.) kapcsolódó szokásos közös jogkezelői jogdíj-tarifák közismertek,⁸⁰ a publikus filmforgalmazási statisztikákból az ezekből származó bevételek is viszonylagos pontossággal behatárolhatók, így az ilyen típusú jogsértéseknél az okozott vagyoni hátrány összege meglehetősen biztonsággal megbecsülhető. A jogsértő televíziós sugárzással okozott vagyoni hátrány megállapításánál pedig figyelembe lehet venni a médiaszolgáltatókkal kötött sugárzási szerződésekben alkalmazott sugárzási jogdíjakat és az audiovizuális jogdíjkielvonások irányadó tarifáit.

7. A televízióműsor fogalma, fajtái és szerzői

A hazai tételes jog, különösen szerzői jogi szabályozásunk nem határolja el élesen egymástól és nem is tisztázza a különbséget a filmalkotások szerzői és a televízióműsorok (az Szjt. fogalomhasználatában televíziójátékok) alkotói között.⁸¹ A televízióműsorok – az Mttv. fogalom- és szabályrendszerében műsorok⁸² – szerzői filmalkotónak minősülnek a szerzőket megillető jogokkal, ha alkotótevékenységük és a televíziós szervezettel fennálló jogviszonyuk megfelel az Szjt. filmalkotásokra és a megfilmesítési szerződésre vonatkozó előírásainak. Ezt támasztja alá az Szjt. már tárgyalt 64. § (1) bekezdésének fogalommeghatározása, amely a filmalkotások körébe sorolja a televíziós filmet is. Nincs ugyanakkor konkrét szabály vagy egyértelmű jogértelmezés (joggyakorlat), amely megvilágítaná a televíziós film és a televízióműsor közötti fogalmi hasonlóságokat és különbségeket.

Esetenként nem egyértelmű a televízióműsorok szerzői körének és jogi státuszának meghatározása például a szerkesztő vagy egy műsorvázlat (szinopszis) készítője tekintetében. Ezzel szemben a hírolvasók, bemondók tevékenysége nem áll szerzői jogi védelem alatt, mert nem nyújtanak olyan teljesítményt, ami az ő vonatkozásukban a védelmet megalapozná.

A helyzetet bonyolítja, hogy a televíziós szervezetek által közzétett médiatartalmak egyaránt tartalmazznak szerzői jogi védelemmel rendelkező filmalkotásokat és más audiovizuális műveket, a rádió- és televíziós szervezetek szomszédos jogi védelme alatt álló műsorokat és jogi védelmet nem élvező műsorelemeket, jeleket, információkat. A médiaszolgáltatók

⁸⁰ Ezek hozzáférhetők a Magyar Közlöny mellékleteként megjelentetett Hivatalos Értesítőben, valamint a közös jogkezelő szervezetek internetes oldalain és az SZTNH közös jogkezelő szervezetekről vezetett nyilvántartásában.

⁸¹ Nincs segítségünkre ebben az uniós jog sem; a vonatkozó irányelvek nem a műsor, illetve a televízióműsor alkotói oldaláról, hanem a műsorsugárzó szervezet szemszögéből közelíti meg a tartalmi kérdéseket.

⁸² Mttv. 203. § 44. pontja.

által előállított, szerkesztett és közzétett tartalom több, egymáshoz kapcsolódó vagy egymásra épülő alkotófolyamat (és/vagy teljesítmény) okán is részesülhet szerzői (és/vagy szomszédos) jogi védelemben, így például egy színpadi előadás több sávon és többféle beállításban rögzített kép- és hanganyagának vágásával, szerkesztésével létrehozott filmalkotás szerzői jogi védelemben, az előadók, a filmelőállító, valamint a műsorszámot közvetítő televíziószervezet teljesítménye szomszédos jogi védelemben részesül. Másként közelítve, „a médiaszolgáltatásban megjelenő tartalmak egy része nem minősül szerzői műnek, de majdnem minden esetben párhuzamosan kapcsolódnak hozzájuk szomszédos jogi oltalmak: a televíziószervezetek műsoraikban audiovizuális jeleket közvetítenek, így az őket megillető védelem mellett valamely filmelőállító jogai is megjelennek”.⁸³ A televíziós médiaszolgáltatásban tehát élesen el kell választani a televíziószervezetek szomszédos jogi védelmétől a médiaszolgáltatásban bemutatott filmalkotások alkotóinak szerzői jogi védelmét és előállítóinak szomszédos jogi védelmét, valamint a televízióműsorok készítőinek jogi státuszát.

Mivel a televíziós filmalkotást az Szjt. a filmalkotások körébe sorolja, kiindulópontnak tekinthetjük, hogy a televíziós filmalkotás szerzői itt is a (televíziós) film céljára készült irodalmi és zeneművek szerzői, a rendező és mindazok, akik a film egészének kialakításához szintén alkotó módon járultak hozzá. A probléma ott jelentkezik, hogy a televíziós filmnek nincs törvényi definíciója,⁸⁴ ezért csak következtetni tudunk a jogalkotói szándékra: a televíziós film megfeleltethető a klasszikus filmes műfajok körébe tartozó alkotásoknak (játékfilm, reklámfilm, dokumentumfilm, animációs film, ismeretterjesztő film) azzal a különbséggel, hogy a televíziós film nem filmszínházi, hanem elsőként televíziós bemutatás céljára készül.

Felvetődik a kérdés, hogy a televíziós filmek alkotóinak jogi státusza vizsgálható-e médiaszolgáltatás fajtái alapján? Az Mttv. több szempont szerint is megkülönbözteti a médiaszolgáltatás típusait, amelyek közül számunkra a közszolgálati, a közösségi és a kereskedelmi médiaszolgáltatás lehet irányadó. Tekintettel arra, hogy a három televíziós típus műsorai hasonló elemekből építkeznek, nem lehet különbséget tenni az alkotók és az általuk létrehozott művek jogi státusza között. Egy további elhatárolási szempont lehet a televíziós műsorkészítésben kialakult műsortípusok szerinti megkülönböztetés:

- információs műsorok (hírműsorok stb.),
- filmműsorok (saját készítésűek és vásárolt drámai művek),
- kulturális és oktatóműsorok (zenei műsorok, színházi közvetítések, kulturális magazinok stb.),
- ismeretterjesztő műsorok,

⁸³ Kiss, Szivi: i. m. (20), p. 32.

⁸⁴ A szakmai közegben egyedül a televíziós filmsorozatnak létezik elfogadott meghatározása; eszerint televíziós sorozatnak vagy tévésorozatnak nevezzük a rendszerint egy vagy több főhős élete köré szerveződött eseménysorozatokat képernyőn elbeszélő többrészes alkotást, amely nagy nézettséget vonz, ezért az alkotók/műsorszórók rendszerint ismétlik, újrafeldolgozzák, továbbírják vagy utánozzák.

- program- és kulturális ajánlóműsorok,
- gyermekműsorok,
- sportműsorok (sporthíradók, összefoglalók és helyszíni közvetítések),
- szórakoztató műsorok (showműsorok, vetélkedők, szórakoztató magazinok),
- promóciós műsorok (saját műsorokat hirdető, beharangozó blokkok, műsorajánló, műsorelőzetes, továbbá időjárás-jelentés, szerencsejáték-sorsolás, politikai hirdetés, déli harangszó, műsorzárás, társadalmi célú hirdetés, közérdekű közlemény),
- kereskedelmi műsorok (reklám, támogatás, televíziós vásárlás, termékmegjelenítés),
- vallási műsorok,
- kisebbségi és határon túli műsorok,
- esélyegyenlőségi műsorok,
- regionális műsorok (regionális és körzeti híradók).⁸⁵

A felsorolt műsортípusok esetében sokszor nem egyértelmű a műfaji besorolásuk, mert két eltérő típus határmezsgyéjén vannak, ugyanakkor az is látható, hogy a műsorok adott tartalmi és formai sajátosságai alapján sem határozható meg ezeknek a médiatartalmaknak a szerzői jogi hovatartozása, besorolása. Az viszont biztonsággal kijelenthető, hogy a fenti műsортípusok mindegyike önmagában is szerzői jogi védelem alatt állhat, egyedül a promóciós műsorok némelyike esetében vetődhet fel ennek hiánya, ami mindig egyedileg, a konkrét eset vizsgálatával ítéltető meg.

A televíziós műsортípusok fenti részletezése támpontul szolgál az alkotói jogok körének és terjedelmének elhatárolásához:

- Vásárolt műsorok (nagyobb részt külső gyártásban készült vagy filmelőállítótól, illetve -forgalmazótól beszerzett filmalkotások, televíziós filmsorozatok): készen vásárolt vagy megrendelésre készült alkotások esetén a gyártó, illetve a filmelőállító szavatolja, hogy a felhasználáshoz (nyilvánossághoz közvetítéshez stb.) szükséges terjedelmű jogokat a filmszerzőktől megszerezte. A külső gyártású művek pedig tipikusan olyan – szerzői jogi elemekkel vegyes – vállalkozási szerződések alapján jönnek létre, amelyekben a gyártó szavatolja, hogy a felhasznált művek szerzőitől, illetve teljesítmények szomszédos jogi jogosultjaitól megfelelő terjedelmű felhasználási jogot szerez. A gyártó mindig az a személy, aki a produkció gyártását a filmelőállító megrendelésére (kezdemenyezésére) és finanszírozása mellett ténylegesen elvégzi, de a vagyoni jogok e jogviszony alapján a filmelőállítóhoz kerülnek át.⁸⁶ Készen vásárolt filmalkotások esetén a filmszerzők jogdíját a forgalmazó/filmelőállító rendezi.
- Saját készítésű műsorok: a belső gyártásban újonnan létrejövő saját gyártású műsor-számok döntően szolgálati művekből álló többszerzős, vagyis több filmszerző (ren-

⁸⁵ Kocsis Éva: A televízió műsorstruktúrája. A televízió műsorainak elemzése. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatal Budapest: https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemenei_kompetenciak_meresi_ertekelesi_eszkozrendszerenek_kialakitasa/4_1555_002_100915.pdf.

⁸⁶ A gyártó nem tévesztendő össze a régi Sztj. „filmgyár” kifejezésével, amely többnyire az (új) Sztj.-ben a filmelőállító fogalomnak feleltethető meg.

dező, operatőr, dramaturg stb.) együttes munkája eredményeként létrejövő művek, amikor a munkaviszonyban alkotott művekre vonatkozó rendelkezésekre is figyelemmel kell lenni a felhasználás során. Ha az alkotók munkavállalók, és munkaköri kötelezettségüknek eleget téve működnek közre a televíziós film elkészítésében, akkor az Szt. 30. §-a (filmalkotás esetén a velük kötött megfilmesítési szerződés) alapján a vagyoni jogok átszállnak a munkáltató televíziós szervezetre, és engedélyük megadottnak tekinthető. Az Szt. hatálybalépése óta televíziós szervezet kizárólag abban az esetben szerez jogot egy belső gyártásban és koprodukcióban készült-készülő alkotáson, ha arra vonatkozóan külön megfilmesítési szerződést köt(ött) a filmszerzőkkel (forgatókönyvíró, rendező, operatőr stb.).⁸⁷ Nem alkalmazható tehát az a rendelkezés, miszerint a filmalkotás felhasználásának joga annak elkészültével, illetve átadásával törvény erejénél fogva a televíziós szervezetre száll át.⁸⁸

A televíziós szervezetek, különösen a közszolgálati média belső gyártásában készülő művek tehát tipikusan munkaviszonyban alkotott művek, aminek elsősorban a közvetítések (és ismétlések) jogszerűsége és jogdíjvonzata szempontjából van jelentősége.⁸⁹ Felhasználóként a médiaszolgáltató a munkaköri kötelezettség vagy egyéb szolgálati jogviszony keretében létrehozott művek (műsorok) közvetítésére szerez engedélyt, illetve reklám céljára készült alkotások közvetítésére megrendelést. A munkavállaló a televíziós szervezettel kötött szerződésében szavatolja, hogy a televíziós szervezet jogosult a kívánt terjedelmű felhasználásra, illetve annak engedélyezésére.⁹⁰

Munkaviszonyban vagy más hasonló jogviszonyban az eredeti szerző munkavállaló⁹¹ által alkotott mű (szolgálati mű) átadásával az ahhoz kapcsolódó vagyoni jogok teljességét a munkáltató szerzi meg, amennyiben a mű megalkotása a szerző munkaviszonyból származó kötelezettsége – ez a törvényi (ex lege) jogátruházás egyik, fent már említett esete. A gyakorlatban kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy kizárólag a munkaköri kötelezettségként alkotott mű vagyoni jogainak az átruházása történik meg az átadással: amennyiben a filmszerző munkavállaló ezen kívül hoz létre egyéni-eredeti alkotást, és azt a munkáltató fel kívánja használni, erre vonatkozóan a feleknek külön megállapodást kell kötniük.⁹²

Mivel az új Szt. hatálybalépését követően a filmalkotásra nem alkalmazhatók a szolgálati művekre vonatkozó szabályok, ezért a munkaviszonyban létrehozott filmalkotásokra megfil-

⁸⁷ Az Szt. hatálybalépése előtt a munkáltató televíziós szervezet egyrészt a munkaszerződésbeli kikötések, másrészt a régi Szt. alapján szerezte meg a televíziós filmek felhasználási jogát.

⁸⁸ Kiss, Szívi: i. m. (20), p. 136.

⁸⁹ A munkaviszonyban alkotott művekről lásd az Szt. 30. §-át.

⁹⁰ A jogszavatossági kikötés nem pusztán a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozik: a jogtulajdonos rendszerint azt is garantálja, hogy a médiában felhasználni engedett tartalom nem sért személyiségi jogi, médiajogi (kiskorúak védelme, reklámtilalmak stb.), és egyéb jogszabályi előírásokat sem.

⁹¹ Munkavállaló vagy közszolgálati, közalkalmazotti jogviszonyban, szolgálati viszonyban foglalkoztatott személy, illetve munkaviszony jellegű jogviszony keretében foglalkoztatott szövetkezeti tag.

⁹² Kiss, Szívi: i. m. (20), p. 95.

mesítési szerződést kell kötni. A gyakorlatban a felek – praktikus megoldásként – a munkaszerződésbe belefoglalják a jövőben megalkotandó művekre vonatkozó – természetesen az Szjt. szabályainak megfelelő tartalmú és korlátait figyelembe vevő – megfilmesítési részt.⁹³

Iránymutató szakvéleményben tárta fel az SZJSZT, hogy milyen feltételek mellett lehet az 1999. szeptember 1-jét megelőzően munkaviszony keretében, de a munkaköri kötelezettség pontos, írásbeli meghatározása nélkül alkotott műveket szolgálati műnek tekinteni. Az eljáró tanács megállapította, hogy az 1970. január 1. előtt létrejött, munkaköri kötelezettség teljesítéseként alkotott filmművekre – szerződés eltérő rendelkezése hiányában – analógia útján alkalmazhatók az 1969. évi Szjt. hivatkozott rendelkezései, így az ilyen filmalkotás szolgálati műnek minősíthető, jogosultja pedig a munkáltató. Ebből következően, a munkáltató megszerezte a mű felhasználási jogát, beleértve a filmalkotás sugárzása harmadik – belföldi vagy külföldi – személy részére történő engedélyezésének jogát is. A szerzői jog egészét azonban a munkáltató nem ruházhatta magára a munkaszerződés alapján.⁹⁴

A közszolgálati médiaszolgáltatás felhasználási szerződéseit elemezve nem lehet megke-
rültni a megfilmesítési szerződések kérdését: miután a hatályos Szjt. – a régi szerzői jogi törvénnyel ellentétben – kimondja, hogy a filmalkotásokra nem alkalmazhatók a munkaviszonyból folyó köteletség teljesítéseként megalkotott művekre vonatkozó általános szabályok,⁹⁵ a médiaszolgáltatónak a belső gyártású filmalkotásokban közreműködő, szerzőnek minősülő munkavállalóival vagy külön megfilmesítési szerződést kell kötnie, vagy a munkaszerződés részévé kell tennie az erre vonatkozó megállapodást.

Végül, a közszolgálati médiaszolgáltatással kapcsolatban ki kell térni az MTVA archívuma felhasználásának (például készülő műsorszámhoz más műsor részletének felhasználása, ismételt közvetítés, DVD-kiadás) esetén követendő eljárásrendre. A problémát az okozza, hogy az archívum összetétele szerzői jogi értelemben rendkívül vegyes, pontosabban egyes archív műsorok szerzői és szomszédos jogi jogosulti feltárásának (copyright-kutatás) eredményeként egy műsor tekintetében előfordulhatnak munkaviszonyban közreműködő szerzők, közös jogkezelő szervezet által jogosított és díjazott alkotók, végül olyan nagyjogos szerzők, akiktől az MTVA-nak egyedileg kell engedélyt beszerezni. A helyzetet tovább bonyolíthatja az is, hogy egyes időszakok munkaszerződése és megbízási szerződése nem, vagy csak hiányosan és hézagosan lelhetők fel. Ez sok esetben oda vezet, hogy a leggon-
dosabb szerződéskutatás és elemzés ismeretében is bemutatásra kerülhetnek olyan mű-

⁹³ Az 1969. évi (régi) Szjt. még nem zárta ki a munkaviszonyból (vagy más hasonló jogviszonyból) folyó köteletség teljesítéseként megalkotott művek szabályainak a filmalkotásokra alkalmazhatóságát. Azaz, ha a szerző e dátumot megelőzően átadta a munkaköri (vagy munkaviszonyból eredő egyéb) kötelezettségeként létrehozott filmalkotást a munkáltatónak, a vagyoni jogok ezzel a törvény alapján a munkáltatóra szálltak át, így az (új) Szjt. hatálybalépését követő új felhasználás esetén a szolgálati műnek minősülő filmalkotás felhasználását a munkáltató engedélyezheti.

⁹⁴ SZJSZT-9/2004. A mű szolgálati jellegének, a szerző és előadóművész személyhez fűződő jogai megsértésének megállapítása.

⁹⁵ Szjt. 65. § (5) bekezdése.

vek, amelyeknél utólag, a jogutód jelentkezésekor kerül sor az engedélyezésre és a díjazásról szóló megállapodásra.⁹⁶

8. A televízióműsorok alkotói díjazásának joggyakorlata

A televíziós műsортípusok alkotói jogok szerinti – előző pontban részletezett – felosztása meglehetősen szűk keretek közé szorítja a televízióműsorok alkotóinak a műsorok további, másodlagos felhasználása esetén szóba jöhető vagyoni jogait és díjigényeit. A készen vásárolt vagy megrendelésre készült alkotások esetén a gyártó, illetve a filmelőállító (-gyártó) eleve megszerzi a filmszerzőktől a mű televíziós felhasználásához szükséges engedélyezési jogokat, vagyis ebben az esetben itt is irányadóak a filmalkotók díjazása kapcsán leírtak. A saját gyártású műsorszámok pedig döntően munkaviszonyban alkotott szolgálati művek, amelyeknél – eltérő megállapodás hiányában – a mű átadásával a vagyoni jogokat a munkáltató szerzi meg.⁹⁷

Az Szjt. 20. § (1) bekezdése és 28. § (2) bekezdése alapján a magáncélú másolásra, illetve az egyidejű változatlan és csonkítatlan továbbközvetítésre tekintettel a szerzőket és a szomszédos jogi jogosultakat – ideértve a filmalkotások mozgóképi alkotóit, a filmírókat és a filmelőállítókat is – díjazás illeti meg. Ebből az is következik, hogy a közszolgálati médiaszolgáltató műsorában sugárzott művek jogosultjait is megilletik ezek a díjazások.⁹⁸ A közszolgálati műsorok egyidejű, változatlan továbbközvetítéséért fizetendő szerzői jogdíj tárgyában született testületi szakvélemény arra az álláspontra helyezkedett, hogy a must carry műsorelosztás⁹⁹ körében törvényi engedélyről van szó, mely esetben a szerzőknek és más jogosultaknak méltányos díjazás jár. A méltányos díjazás elve az adott felhasználás összes – esetleg az idők folyamán változó – körülményének és valamennyi érintett fél érdekeinek, így a díjfizetésre kötelezettjeinek is, a megfelelő, méltányos figyelembevételét kívánja meg. Az ügyben eljáró tanács szerint annak megállapítása, hogy az adott esetben pontosan milyen összegű lehetne a méltányos díj, nem tartozik a testületre, és nincs is abban a helyzetben, hogy e tekintetben állást foglaljon.¹⁰⁰ A must carry jogdíj tekintetében az MTVA minden évben szerződést köt az ARTISJUS-szal, az MTVA által fizetendő (minden jogosulti körre kiterjedő) összeget az NMHH egységes költségvetéséről szóló törvény rögzíti.¹⁰¹

⁹⁶ Kiss, Szívi: i. m. (20), p. 176.

⁹⁷ Szjt. 30. § (1) bekezdése.

⁹⁸ Kiss, Szívi: i. m. (20), p. 135.

⁹⁹ Lásd az Mttv. 75. §-át.

¹⁰⁰ SZJSZT-39/2003. A közszolgálati műsorszórók programjainak a kötelező („must carry”) vezetékes elosztása fejében járó és az ORTT Műsorszolgáltatási Alapja által fizetendő díj.

¹⁰¹ Legutóbb a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság 2023. évi egységes költségvetéséről szóló 2022. évi LXXXI. törvény 4. számú mellékletében (Az Alap 2023. évi költségvetésének kiadási előirányzatai) 266,1 millió forint.

Az Szjt. hatálybalépése előtt készült filmek sugárzási célú, engedély nélküli felhasználása tárgyában készült testületi szakvélemény rámutatott arra, hogy az érintett filmek szerzőinek a filmek gyártóival kötött szerződésai az új Szjt. hatálybalépése előtt jöttek létre. A régi Szjt. 41. §-ának (3) bekezdése szerint „a filmre vonatkozó szerzői vagyoni jogokat a szerzőkkel kötött szerződések alapján jogutódként a filmgyár szerzi meg, és harmadik személyekkel szemben kizárólag a filmgyár gyakorolja”. A filmekre vonatkozó felhasználási szerződések megkötésére tehát a filmszerzők jogutódjaként a film előállítója, illetőleg az általa a film forgalmazására jogosított személy jogosult. A film bármilyen felhasználására 1999. szeptember 1. után kötött szerződésekre nézve a Szjt. előírásai az irányadóak. Az Szjt. 66. §-ának (3) bekezdése értelmében a szerzőt a jogosított felhasználások tekintetében mindenfajta felhasználási módra nézve külön díjazás illeti meg. A díj megfizetésére a film előállítója köteles. Az Szjt. 16. §-ának (4) bekezdése szerint – eltérő megállapodás hiányában – a díjazásnak a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel kell arányban állnia. Mindezekből következően a szerzők, illetőleg a szerzői jogosultak elhatározása alapján eljáró FilmJUS a Filmmúzeum Rt. által a MOKÉP Rt., illetőleg az MTV vállalatokkal kötött szerződésekben adott sugárzási engedély fejében járó jogdíjat a jogosítottnak járó díj megfelelő arányában, elsősorban a filmelőállítótól, illetőleg a jogosított forgalmazótól követelheti.¹⁰²

Az előadóművészek közreműködésével készült televízióműsorok ismételt sugárzásának díjazásával kapcsolatban az SZJSZT szintén iránymutató álláspontja szerint a sugárzás vagy nyilvánossághoz történő átvitel céljából rögzített előadások esetében – ideértve a filmalkotásoknak tekinthető ilyen rögzítéseket is – teljes egészében, minden korlátozás nélkül fennáll az Szjt. 74. §-ának (2) bekezdése szerinti díjigény, és nem vonatkozik rá a 73. § (3) bekezdésének első mondata szerinti jogátszállási vélelem. A díjigény akkor is fennmarad, ha az előadóművész hozzájárul előadásának filmalkotásban való rögzítéséhez, és nem köti ki külön, hogy ez a jogdíjigény a rögzítéshez való hozzájárulással nem száll át a rögzítést végzőre vagy másra.¹⁰³

A filmalkotás engedély nélküli televíziós felhasználása, és az indokoltnak tekinthető felhasználási díj megállapítása tárgyában született átfogó testületi szakvélemény előzménye az volt, hogy a felperes saját ötlete és finanszírozása alapján, saját rendezésében 1999-ben készült riportfilmet egy helyi televízió 2013-ban a felperes szerzői jogait megsértve, engedély nélkül használta fel. A felperes műve engedély nélküli felhasználásának megállapítása mellett kártérítésként 500 000 forint elmaradt haszon, valamint 1 500 000 forint összegű nem vagyoni kártérítés megfizetését kérte a törvényszéktől. Az ügyben eljáró tanács rámutatott, hogy a felperes

- filmelőállítóként jogosult közvetlenül, egyedi felhasználási szerződésben engedélyt adni a filmalkotás nyilvánossághoz közvetítésére,

¹⁰² SZJSZT-36/2001/1–2. Televíziós csatorna archívumának felhasználása.

¹⁰³ SZJSZT-27/2006. Az Szjt. 74. §-a (2) bekezdésének értelmezése.

- az alperesnek közvetlenül a riportfilm előállítójától kellett volna engedélyt kérnie és számára jogdíjat fizetnie, amelynek elmaradásával a kiesett jogdíjbevétele a felperest filmelőállítónaként illeti meg,
- rendezőként jogosult a filmszerzőket képviselő közös jogkezelő szervezet által – a már nyilvánosságra hozott, magyarországi előállítású filmalkotások felhasználása után – beszedett jogdíjakra.¹⁰⁴

A szakvélemény – visszautalva a konkrét ügyben is relevánsnak tekinthető SZJSZT-24/2010 számú szakvéleményre – leszögezte, hogy „a díjazás szabad meghatározása következtében, ha a jogosult meghatározott összeget kér az engedély fejében, a felhasználó döntésén múlik, hogy ennek megfizetését vagy vállalja, vagy nem. Ezért az eljáró tanács nem tud az összecszerűség kérdésében állást foglalni, véleményében kizárólag a felek által felvetett, a díjazás mértékét befolyásoló szempontok megalapozottságát vizsgálja.” Mindezekre tekintettel az eljáró tanács elsődlegesen a filmalkotások nyilvánossághoz közvetítésére (sugárzására) vonatkozó engedély – jelen esetben elmaradt – díja meghatározásánál irányadó, a díj kiszámításához külön-külön vizsgálendő aspektusokat mutatta be igen részletesen. Ezek a következők:

- a felhasználás módja,¹⁰⁵
- a felhasználás területe és a médiaszolgáltatással elért nézők száma;¹⁰⁶ a nézők számának változásával a jogdíj nem egyenesen arányos, mert például az országos televíziócsatornán történt közvetítés jogdíja nem osztható el arányosan, a helyi televízió nézőinek számára vetítve, ugyanis ez a számítási mód kisebb vételkörzetű médiumok esetén irreálisan alacsony, a filmszerzőknek (külön) fizetendő jogdíj alatti összeget eredményezne,
- a közvetítések száma és a jogbirtoklási idő;
- kizárólagosság;
- a médiaszolgáltatás kereskedelmi vagy közösségi jellege;¹⁰⁷

¹⁰⁴ A filmszerzőket megillető jogdíj vizsgálatára, a filmelőállító számára fizetendő jogdíj mértékének meghatározásához – és a jogdíjak változásához – támpontot ad a FilmJUS Filmszerzők és Előállítók Szerzői Jogvédő Egyesületének a filmalkotások sugárzással, vezetéki útján vagy más hasonló eszközzel vagy módon történő nyilvánossághoz közvetítése után fizetendő jogdíjakról és a felhasználások egyéb feltételeiről szóló jogdíjkielégítése, illetve az évente felülvizsgált és közzétett díjszabásokban meghatározott jogdíjösszegek évenkénti esetleges változása.

¹⁰⁵ A nyilvánossághoz közvetítésen belül is differenciálni kell, hogy milyen módon (földi vagy műholdas sugárzással, vezetéki útján, kódoltan vagy kódolatlanul) és különösen, hogy lineárisan (műsorrend szerint, egy időben) vagy lekérhető módon (nem lineáris, ún. lekérhető – on demand – nyilvánossághoz közvetítéssel) történt-e a felhasználás.

¹⁰⁶ Televíziós médiaszolgáltatás esetén a felhasználás területe a szolgáltatott műsor vételkörzetét jelenti, azon belül pedig nem a vételkörzet tényleges mérete, hanem a közvetített tartalomhoz hozzáférő nézők száma releváns a jogdíj meghatározása szempontjából.

¹⁰⁷ A médiaszolgáltatás másfajta tipizálása az országos, körzeti, helyi és kisközösségi médiaszolgáltatás megkülönböztetése, amely azonban a tartalomhoz hozzáférő nézők meghatározása szempontjából bír csak jelentőséggel, külön nem értékelhető a jogdíj meghatározásakor.

- a felhasználással kapcsolatban elért bevétel;¹⁰⁸ a számítás menete: a médiaszolgáltató éves bevételeit a teljes éves műsoridő tartamához viszonyítva ki lehet számítani az egy percre jutó átlagos bevétel, és ez alapján annak 10 százalékában meghatározni az egy műsorpercre eső átlagos jogdíjat, majd ezt értelemszerűen felszorozni a műsorszám perchorrával;¹⁰⁹
- a filmszerzőknek fizetendő díj mértéke;¹¹⁰
- a filmalkotás költségvetése;
- a film készítésének időpontja;¹¹¹
- a film tartalma és népszerűsége;¹¹²
- a film hozzáférhetősége más forrásból;¹¹³
- összehasonlító adatok.¹¹⁴

A felperes a per irataihoz csatolta az 1999-ben kötött felhasználási szerződést, amelyben 4600 forint/perc jogdíj ellenében engedélyezte a filmalkotás egy éves jogbirtoklási időn belül történő, kétszeri sugárzását. Az alperes „ellenbizonyítékként” csatolt két felhasználási szerződést, amelyben 11, illetve 12 filmalkotás felhasználására ad engedélyt 55 880, illetve 63 500 forint jogdíj ellenében. Az eljáró tanács megtekintette az MTVA 2013. évi tartalomértékesítési árjegyzékét: teljes terjedelmű filmek és műsorok televíziós sugárzási célra történő megvásárlásának ára 1997. január 1. előtt készült filmeknél nettó 4000 Ft/megkezdett perc, míg 1996. december 31. után készült filmeknél nettó 3000 Ft/megkezdett perc. Ezek alapján ha az alperes 2013-ban az MTVA archívumából vásárolt volna egy 62 perces, 1999-ben készült filmet, akkor minimum 74 400 (62 x 3000 x 0,4) forintot fizetett volna érte úgy, hogy a filmszerzőket megillető jogdíjak megfizetését át kellett volna vállalnia. „Az eljáró tanács ismeretei szerint a magyarországi gyakorlat az, hogy a helyi és a regionális televíziók

¹⁰⁸ A felhasználáshoz kapcsolódó bevétel egy médiaszolgáltató esetén nem csupán a kifejezetten a mű közvetítéséért kapott díjat (előfizetői díj vagy a műsorterjesztőktől a műsor továbbításáért esetlegesen kapott „műsordíj”), hanem a médiaszolgáltatás érdekében vagy azzal összefüggésben bevételezett valamennyi támogatást, fenntartói hozzájárulást, reklám- és szponzorációs bevételt stb. is jelenti.

¹⁰⁹ Az ún. 10 százalékos elv szerint a felhasználók a mű hasznosítása révén szerzett összes bevétel kb. 1/10 részéről kötelesek lemondani a szerzők és egyéb jogosultak javára.

¹¹⁰ A filmelőállító és a televíziós médiaszolgáltató közti szerződésben a díjat úgy kell kalkulálni, hogy ha a médiaszolgáltató nem vállalja át annak megfizetését, akkor azt a FilmJUS felé az előállítónak kell megfizetnie.

¹¹¹ A költségek megtérülése miatt ez díjat csökkentő, a már archív értéket képviselő alkotásoknál esetenként a díjat növelő jellemző lehet.

¹¹² A nagyközönség előtt már ismert filmalkotások népszerűsége, a film témája vagy szereplője iránti nagyobb érdeklődés, tárgyának esetleges aktualitása egyértelműen a díjat növelő tényező.

¹¹³ Például a DVD-n már kiadott vagy lekérhető médiaszolgáltatáson keresztül elérhető filmalkotás egy televíziós csatornán jelentősen kisebb nézettségére számíthat, mint a más forrásból nem hozzáférhető tartalom.

¹¹⁴ Díjat csökkentő tényező lehet az alperes vételkörzetében elérhető nézők száma, azonban díjnövelő tényező a film első nyilvánosságra hozatala és az engedély nélkül történt bemutatása között eltelt idő. Figyelembe kell venni továbbá a filmszerzőket a jogsértés időpontjában (évben) megillető díj mértékét is.

percenként 100–1000 forintos jogdíjat fizetnek a hasonló filmalkotások felhasználása ellenében. A leírtakat összegezve: az adott helyzetben a felperes 500 000 forintos jogdíjigénye túlzottnak tűnik.” Végezetül a szakvélemény kiemelte, hogy a jogdíj jellege, meghatározásának rendkívüli összetettsége miatt célszerű nem az egy adott időpontban meghatározott jogdíjhoz viszonyítani egy másik időpontban irányadó jogdíjat. Konkrétabban, a bíróságnak indokolt a fentebb ismertetett szempontokat mindkét időpontban önállóan vizsgálni, és ez alapján külön-külön meghatározni a díjmértéket.¹¹⁵

9. Összegzés

A filmalkotások és televízióműsorok alkotóinak díjazása nem választható el a filmszerzők, a filmelőállítók és a televíziószerzők sajátos jogviszonyától, a filmtörvény és az Mttv. irányadó rendelkezéseitől, valamint a közös jogkezelés szerepétől az audiovizuális művek felhasználásában. A filmelőállítók jogszerzésének Szjt.-ben foglalt védelme és a televíziószerzők – döntően munkaviszonyban alkotott – saját gyártású műsorszámainak szolgálati mű jellege folytán az audiovizuális alkotók díjazásának megállapításánál különösen felértékelődnek a felek között létrejött megfilmesítési szerződések.

A megfilmesítési szerződésekre vonatkozó garanciális rendelkezések (többlatszabályok) ugyanakkor nem garantálják a filmszerzők számára a díjazáshoz és jogdíjakhoz való tényleges hozzájutást, kivéve azokat a jogdíjakat, amelyeket közös jogkezelő szervezetek szednek be és osztanak fel. Annak ellenére, hogy – a közös jogkezelés keretében érvényesített filmalkotói jogdíjak kivételével – nem rendelkezünk számszerű adatokkal a nagyjogos engedélyezés során kialakult filmalkotói díjazások összegéről, az teljes biztonsággal kijelenthető, hogy a magyarországi filmgyártásra és ezzel együtt a hazai filmalkotók jövedelmi helyzetére ösztönzőleg hatottak és hatnak a rendszeres külföldi bér munkák.

Mivel a televízióműsorok alkotói általában teljes körű jogátzállással járó munkaviszony vagy a filmelőállítóval kötött egyösszegű megfilmesítési szerződésben foglalt jogviszony keretei között végzik alkotótevékenységüket, az alkotó(k) és a televíziószerzők között viszonylag ritkán merül fel jogvita az alkotói díjazással összefüggésben. Ha a nem munkaviszonyban álló szerző egy meghatározott összeget kér az engedélye fejében, a felhasználó televíziószerző döntésén múlik, hogy ennek megfizetését vállalja vagy sem. A televízióműsorok, illetve az audiovizuális médiaszolgáltatásban bemutatásra kerülő filmek alkotói díjazásának utólagos bírósági megállapítása során az objektív szempontok (például a felhasználás módja, területe, a médiaszolgáltatással elért nézők száma) mellett a bíróság a felek korábbi vagy kapcsolódó megfilmesítési és sugárzási szerződéseire, a médiaszolgáltatók tartalomértékesítési árjegyzékeire, valamint a FilmJUS éves díjszabásaira figyelemmel hozza meg döntését.

¹¹⁵ SZJSZT-24/2015. Filmalkotás felhasználási jogdíja.

A SZAKDOLGOZAT MINT SZERZŐI MŰ JOGI MEGÍTÉLÉSÉNEK PROBLEMATIKÁJA^{*}

1. Bevezetés

Ha meghalljuk azt a szót, hogy szakdolgozat,¹ gondolattérképét rengeteg kifejezéssel, érzéssel meg tudjuk tölteni. Aki felsőfokú tanulmányokba kezd, már az elején tudja, hogy a tanulmányai zárásaként egy tudományos dolgozatot kell majd írnia. Hétköznapi szóhasználatunkban szinte egyértelmű jelentést kap a szakdolgozat, hiszen ha pontos paraméterekkel nem is, de hozzávetőleges információval rendelkezünk a szó hallatán. Jelen tanulmány nem egy módszertani útmutató kíván lenni, habár felmerülnek ahhoz kapcsolódó gondolatok is, hiszen bizonyos szempontból ez is meghatározó része a szabályozási kérdésnek. A felsőoktatási könyvtárak egyik legnépszerűbb szolgáltatása a korábbi szakdolgozatok tanulmányozásának biztosítása. A könyvtárosok körében viszont a legtöbb bizonytalanságot ennek a szolgáltatásnak a nyújtása okozza. Ez a publikáció a szakdolgozat jogi szabályozását² veszi górcső alá, elsősorban szerzői jogi szempontokat vizsgálva.

A tanulmány elején a szakdolgozatra vonatkozó korai szabályozást mutatjuk be röviden. 1946 és 1964 között találtunk jogszabályi rendelkezéseket a felsőoktatási tanulmányokat lezáró dolgozatra vonatkozóan. Azért is nagyon érdekes ez a jogtörténeti kitekintés, mert több évtizede már sajnos nem rendezi a jogalkotó jogszabályi szinten a szakdolgozatok kérdését, pedig igény most is volna rá az egyetemi könyvtárak részéről, legalább keretszabály szintjén. A történeti bevezető után a szakdolgozatot meghatározó jellemző jegyeket gyűjtjük egybe, és ezek alapján általános fogalommeghatározást adunk a tudományos dolgozatra, amely kiindulópont lehet az egyes egyetemi sajátosságok meghatározásánál az egyedi szabályzatok megalkotása során. Ezt követően érkezünk meg a dolgozat központi kérdéséhez, amely a szakdolgozatok tárolásával foglalkozik. A jogalkotó is felismerte a szabályozás szükségességét 2022 végén, mert egyedül erre vonatkozóan született jogtétel az elmúlt évtizedek alatt,

^{*} A kézirat lezárásának ideje 2023. június 30. Jelen írás alapjául a szerzőnek a VI. Copy21 blogshop (2022. október 7.) keretében tartott Minek nevezzetek? A szakdolgozat mint szerzői mű című előadása szolgál. A továbbiakban a szakdolgozatot mint kifejezést gyűjtőnévként fogjuk következetesen használni.

¹ A cikkben röviden érinteni fogjuk (l. később) a tudományos dolgozat elnevezésének sokszínűségét is, hiszen nem mindenki szakdolgozatot ír, aki a felsőfokú tanulmányait lezárja.

² Pontosabban szabályozatlanságát. Éppen ez ihlette a téma vizsgálatát a szakdolgozatok szerzői műként való besorolásának, tárolásának, közzétételének évek óta megoldatlan kérdéseivel kapcsolatban. Egy-két tanulmány született már korábban, amelyekre hivatkozni is fogunk, azonban vagy jogász szemszögéből, vagy könyvtáros szemszögéből vizsgálták a kérdést, de mindig csak az egyik oldalról, pedig ez egy összetett dolog. A szakdolgozat témáját boncolgató korábbi írások vagy jogász, vagy könyvtáros tollából születtek. Jelen írás szerzője jogász-könyvtárosként közelít a szakdolgozat szabályozási problematikájához.

sajnos azonban ez sem oldotta meg az egyetemek problémáját a szakdolgozatok tárolására és szolgáltatására vonatkozóan. Azért is lenne pedig égető gyakorlati és dogmatikai szempontból is rendezni a problémát, mert időről időre sajtónyilvánosságot kapnak – elsősorban – közszereplők főként plágiumgyanús szakdolgozatai, amelyek a szabályozatlanság vagy a nem megfelelő szabályozás okán következmények nélkül maradnak. A legtöbb felsőoktatási könyvtár és könyvtáros a '70-es évek óta igyekszik egy óvatos szokásjogi gyakorlatot követni, amely azonban mára több szempontból meghaladott. Ezeket az okokat vesszük szemügyre, amikor néhány egyetemi könyvtár gyakorlatát bemutatjuk a szakdolgozatok tárolására és szolgáltatására vonatkozóan. Minden korábbi kérdésünkre az adhatja meg a választ, hogy szerzői jogi értelemben minek minősül a szakdolgozat mint szerzői mű. Ennek kapcsán szerzői jogászok véleményét ismertetjük és ütköztetjük. Zárásként pedig de lege ferenda javaslatokat vonultatunk fel a fenti kérdések lehetséges megoldásaként.

2. Jogtörténeti előzmények

Ebben a részben kiragadunk egy-egy – a szakdolgozatokra nézve – meghatározó szabályozást, illetve néhány professzori nézőpontot is ismertetünk a korai egyetemi jegyzőkönyvekből.

A téma jogtörténeti kutatása során arra a megállapításra jutottunk, hogy a fogalmát és a meghatározó jegyeit illetően lényegi változás nem történt az elmúlt közel nyolcvan évben. Persze azért találtunk rendhagyó példát is a „szakdolgozat” kifejezésre az általánosan elfogadott fogalommeghatározással szemben. Az egyik példa 1897-ből való.³ Ebben a tanulmányban a szakdolgozat tudományos dolgozatként van ugyan aposztrofálva, azonban a doktorátus feltételeként van megjelölve, vagyis akkoriban a mai disszertációt értették alatta. Az itt hivatkozott tudományos szakdolgozat egyik fontos követelménye, hogy nyomtatásban kell megjelennie, hiszen az viszi a tudományt előbbre, ha mindenki megismerheti és tudományos diskurzus alakulhat ki a dolgozatról, az abban felvetett kérdésekről.

A másik példa egy 1940-ben megjelent mű címében található.⁴ Ez a mű valójában egy szemelvénygyűjtemény, amely több kisebb dolgozatról áll, amelyeket a szerző alkotott egyes büntetőjogi kérdések tudományos vizsgálata során. A mű címében szereplő szakdolgozat szó szakosított dolgozato(ka)t jelent.

Az alábbiakban hozunk néhány példát a szakdolgozatok jogszabályi rendelkezéseire vonatkozóan.

A felsőoktatási tanulmányokhoz, pontosabban azok befejezéséhez szorosan kötődő értelmezés egyik legkorábbi szabályozása a Gyógypedagógia Tanárképző Főiskola szerveze-

³ *Békefi Remig*: A katolikus papképzés Magyarországon II. Befejező közlemény. Magyar Pedagógia, 1897, p. 290.

⁴ Szemelvények dr. Finkey Ferenc nyug. koronaügyész, tisztt, egyetemi tanár kisebb szakdolgozataiból. 1890–1940. Budapest, 1940.

ti, tanulmányi, vizsgálati és fegyelmi szabályzata tárgyában született 4467/1946. (VIII. 17.) VKM rendelet,⁵ amely mellékletének 24.§ (4) bekezdése az alábbiakat tartalmazza:

„A hallgató csak akkor bocsátható szakvizsgára, ha saját maga által készített, a gyógypedagógia tárgyköréből szabadon választott, legalább husz gépelt oldal terjedelmű tudományos szakdolgozatot mutatott be és ezt az illetékes szaktanár kedvezően elbírált. E dolgozat tárgyát és címét legkésőbbben a negyedik tanév elején kell a hallgatónak választania és az illető szaktanárral megbeszélnie. A szakdolgozatot a szakvizsga várható határnapját legalább két hónappal megelőzően kell az elbíráló tanárhoz beadni.”

Az egyetemi bölcsészettudományi és természettudományi képzés újjászervezése tárgyában született 260/1949. (I. 12.) Korm. rendelet 7. § (2) bekezdése így rendelkezik a szakdolgozatról:

„A vizsgák szóbeli és írásbeli részből állnak. Ezenfelül a jelöltek képesítő vizsga előtt valamelyik szaktárgyuk egy részletéből tudományos szakdolgozatot is kötelesek írni, amelyben szaktárgyuk egyrészének önálló összefoglalására való képességüket bizonyítják. A szakdolgozat elfogadása a képesítő vizsgára bocsátás előfeltétele; a szakdolgozat érdemjegyét az oklevélben külön fel kell tüntetni.”

A bölcsészettudományi és természettudományi karok tanulmányi és vizsgarendjének szabályozása tárgyában hozott 600/1949. (I. 27.) VKM rendelet 13. §-a is rendelkezik a szakdolgozatokról.

„Minden jelölt köteles egyik szaktárgyának egy részletéből tudományos szakdolgozatot írni, amelyben szaktárgya egy részének önálló összefoglalásra való képességét bizonyítja. A szakdolgozat vázlatát és egy kidolgozott fejezetét a szakvizsgára bocsátás előtt kell a szaktanárnak bemutatni, míg a teljesen kidolgozott szakdolgozatot egyhónappal a képesítő vizsga előtt kell a szaktanárnak benyújtani. A szakdolgozat elfogadása a képesítő vizsgára való bocsátás előfeltétele. A szakdolgozat érdemjegyét az oklevélben külön jegeként kell feltüntetni.”

⁵ Zsidi Vilmos: Szakdolgozat – irat, kézirat? (Levéltári Szemle, 62. évf. 3. sz., 2012), valamint Lőrincz Andrea: Szakdolgozatok kezelése a Budapesti Gazdasági Főiskola könyvtáraiban (Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 5. sz., 2013) című tanulmányában első, megjelent szabályként nem ezt a jogforrást jelölte meg, hanem az államvizsga és diplomaterv rendszeresítéséről szóló 1032/1952. (IX. 27.) MT határozatot.

Egy évvel később, az általános iskolai tanári képesítő vizsga szabályainak megállapítása tárgyában hozott 1550-17-2/1950. (VI. 29.) VKM rendelet 3. §-a szintén szabályozza a szakdolgozatot:

„(1) A képesítő vizsgára jelentkező minden hallgató köteles ... az általa választott tárgykörből szakdolgozatot készíteni. (2) A szakdolgozat elkészítése a képesítő vizsgára való bocsátásnak nem előfeltétele, a jelölt részére tanári oklevelet azonban csak a szakdolgozat sikeres elkészítése után lehet kiadni.”

Ugyanezen rendelet 9. § (5) bekezdése alapján a képesítő vizsga eredményeinek megállapítása szempontjából a szakdolgozatot éppúgy kell figyelembe venni, mint a vizsgatárgyakat.

Az egyetemek és főiskolák általános tanulmányi, fegyelmi és vizsgaszabályzatának megállapítása tárgyában született 1400-65-11/1951. (II. 18.) VKM rendelet 8. § (14) bekezdése is rendelkezik a szakdolgozatról:

„Az a hallgató, aki a tanulmányi rendben előírt valamennyi kötelezettségének megfelel és államvizsgát tett (diplomatervét megvédte) jogosult arra, hogy részére az egyetem (főiskola) – a minősítés megjelölésével – oklevelet állítson ki.”

A 22. § (4) bekezdése értelmében az oklevél hátlapján fel kell tüntetni mindazon szigorlatok és államvizsgák eredményeit, amelyek alapján a hallgató oklevelét megszerezte, valamint a szakdolgozat (disszertáció) vagy diplomaterv minősítését. A rendelet 5. pontja meghatározza a diplomaterv fogalmát is. Eszerint a diplomaterv a műszaki egyetemeken és az Agrártudományi Egyetem Erdőmérnöki Karán egy műszaki tervnek vagy számítási, kísérleti feladatnak önálló elkészítéséből, illetőleg megoldásából áll.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának (továbbiakban ELTE ÁJK) 1956–1957. évi üléseinek jegyzőkönyveiből⁶ kiderül, hogy az egyetemi professorok számára kiemelten fontos volt, hogy minőségi javulást érjenek el a hallgatók által írt szakdolgozatok terén. Ennek egyik elengedhetetlen és alapvető követelménye az volt, hogy a hallgatóknak saját maguknak kell megírniuk a szakdolgozatukat, nem fordulhat elő, hogy régi, korábban már más által megírt dolgozatot adnak be. Emiatt a tanszékek lettek kijelölve a tárolás helyeként a régi szakdolgozatokat illetően is. Nizsalovszky Endre lesújtó véleményének⁷ adott hangot, miszerint nem várható el tudományos értékelés a legtöbb hallgató szakdolgozatáról. Móra Tibor egyetemi tanár tájékoztatta a kollégákat, hogy a műszaki

⁶ Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának ülései, 1956–1957: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_AJTK_KARI_1956-57/?pg=6&layout=s&query=szakdolgozat.

⁷ https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_AJTK_KARI_1956-57/?pg=7&layout=s&query=szakdolgozat.

egyetemen diplomatervet készítenek a hallgatók, nem szakdolgozatot, és nagy hangsúlyt fektetnek rá, nagyon komolyan veszik mind az oktatók, mind a hallgatók. „A jogászokat is annyira fogják megbecsülni, amennyire ők megbecsülik saját magukat.”⁸ Felmerült a diszsertáció elnevezés használata a szakdolgozatokra, de azt visszautasították. A tanulmányokat lezáró tudományos dolgozat elnevezését illetően eltérőek voltak a professzori állásfoglalások, Világhy Miklós szerint például mellékes az elnevezés.

A felsőoktatási intézmények nyilvántartási rendszeréről szóló 134/1964. (M. K. 13.) MM utasítás 5. a) pontja a szakdolgozatot a következőképpen jeleníti meg: szakdolgozat (záródolgozat, diplomaterv, diplomadolgozat).

A fenti néhány szövegrészlet jól illusztrálja a szakdolgozat meghatározó szerepét a felsőfokú tanulmányok befejezése során. Nincs új a nap alatt, olvashattunk örökérvényű problémákról és megoldandó kérdésekről a szakdolgozatokhoz kapcsolódóan.

Az mindenesetre jól látszik, hogy 1946 és 1964 között rendeleti szinten szabályozták, hogy mit értenek szakdolgozat alatt, adott esetben milyen formai követelményeket értettek alatta. Ma ezeket a felsőoktatási intézmények egyénileg a saját tanulmányi és vizsgaszabályzatukban rendezik. A specialítások miatt ez teljesen érthető is, azonban a tanulmányi és vizsgaszabályzat nem jogi norma.

3. A szakdolgozat jellegzetességei, avagy mitől lesz egy írás szakdolgozat?

A magyar nyelv értelmező szótára⁹ szerint a szakdolgozat: főnév (iskolai)

„Az egyetemi bölcsészeti karok és a pedagógiai főiskolák hallgatóinak egyetemi tanulmányaik végén, valamely szaktárgyuk körébe tartozó tudományos kérdéssről, eredeti forrástanulmányok alapján írott dolgozata.”

Az értelmező szótár a diplomamunkát a következőképpen definiálja: főnév (iskolai, 1945 után)

„Szakképesítést tanúsító diploma (1) elnyerése végett az egyetemi, főiskolai tanulmányok végén készített nagyobb dolgozat.”

Végezetül a diplomatervre vonatkozóan ezt írja: főnév (iskolai, 1945 után)

„Az a tervezési munka, műszaki rajz, ill. ilyenek összessége, amelynek alapján a jelölt a mérnöki diplomát elnyeri.”

⁸ Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának ülései, 1956–1957 (HU ELTEL 7.a.55.) 1956. szeptember 22. p. 7: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_AJTK_KARI_1956-57/?pg=8&layout=s&query=szakdolgozat.

⁹ A magyar nyelv értelmező szótára. I–VII. kötet. Budapest, MTA, 1962: <https://ertelmezo.oszk.hu/eload.php>.

A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (továbbiakban felsőoktatási törvény) nem adja meg a szakdolgozat fogalmát, a 50. § (4) bekezdés csupán annyit határoz meg, hogy a szakdolgozat (diplomamunka) a záróvizsga része.

Minden felsőoktatási intézmény a saját tanulmányi és vizsgaszabályzatában szabályozza a tanulmányok befejezéséhez kapcsolódó követelményeket a felsőoktatási törvény 43. § (2) a) pontja alapján, amelynek értelmében a hallgató kötelessége, hogy megtartsa a felsőoktatási intézmény szabályzataiban foglaltakat.

A szakdolgozatnak számos jellegzetessége van, amelyek megkülönböztetik más írásos munkáktól. Az alábbiakban az ELTE, a Corvinus, a DE, az NKE, az SZTE és a PTE szabályzataiból hozunk példákat egy-egy szakdolgozati sajátosságra.

A dolgozatok elnevezésére vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy ahány tanulmányi és vizsgaszabályzat, annyi megnevezése létezik a szakdolgozatoknak. Készítettünk egy táblázatot, amely jól láttatja a névformákat.

Felsőoktatási intézmény neve	A dolgozatra vonatkozó gyűjtőnév	Mit értenek alatta? Mi tartozik ide?
Eötvös Loránd Tudományegyetem	záródolgozat	szakdolgozat, diplomamunka
Budapesti Corvinus Egyetem	szakdolgozat	szakdolgozat, diplomamunka
Debreceni Egyetem	diplomamunka	szakdolgozat, diplomadolgozat, diplomamunka
Nemzeti Közszerződési Egyetem	szakdolgozat	szakdolgozat, diplomamunka
Szegedi Tudományegyetem	szakdolgozat (diplomadolgozat)	szakdolgozat, diplomamunka
Pécsi Tudományegyetem	szakdolgozat	szakdolgozat, diplomamunka, záródolgozat

A felsőoktatási törvény a szakdolgozat kifejezést használja gyűjtőnévként, és szakdolgozatot, valamint diplomamunkát ért alatta. Főszabály szerint diplomamunkát írnak a mesterszakokon és az osztatlan képzéseken, az alapszakon pedig szakdolgozatot. Természetesen az egyes tanulmányi és vizsgaszabályzatok ettől el is térhetnek, sőt, egyéb specialitásokat is tartalmazhatnak, főként a tanári szakokon, ahol például portfóliót is be kell adniuk a hallgatóknak. Ezekre viszont most nem térünk ki ebben az írásban.

A témaválasztásra, a terjedelemre, egyéb tartalmi és formai követelményekre vonatkozó tudnivalókat a felsőoktatási intézmény jellemzően a tanulmányi és vizsgaszabályzatban fekteti le.

A szakdolgozat egy adott szakterületre vonatkozó elméleti és/vagy gyakorlati kutatást kell, hogy bemutasson. A téma ismertetését általában 30-80 oldal terjedelemben várják el, de ez felsőoktatási intézményektől függően eltérhet. A dolgozatnak általában követnie kell az adott intézmény szabályzatában előre meghatározott struktúrát,¹⁰ és a megadott formai elvárásoknak is eleget kell tennie. A mesterképzéseken és az osztatlan képzéseken jellemzően magasabb karakter- és/vagy oldalszámot várnak el a felsőoktatásban tanulóktól.

A dolgozatot írónak egy, a választott téma önálló kidolgozásával vagy a képzésnek megfelelő szakmai tárgyakhoz kapcsolódó feladat megoldásával kell bizonyítaniuk, hogy a választott témakör/tudományterület releváns irodalmának önálló, tudományos igényű feltárására, elemzésére és saját következtetések megfogalmazására képesek. A dolgozat nyelvezete tudományos stílust, az adott tudományterület terminusainak megfelelő használatát kívánja meg a hallgatótól.

3.1. Mitől lesz tudományos egy szakdolgozat? Egyáltalán tudományosnak kell-e lennie?

A tudományos dolgozatok iránti igény nem újkeletű, már jogtörténeti kutatásaink során is felmerült több egyetemi jegyzőkönyvben az oktatók részéről. Erre már korábban hoztunk példát az ELTE ÁJK-s jegyzőkönyvekből, most pedig a Testnevelési Főiskola 1947. május 21-i tanári értekezletének¹¹ néhány kiragadott mondatát ismertetjük:

„Ha a hallgatóktól több tudományos képzettséget kívánunk, és ezt a tudományos szakdolgozat is szükségessé teszi, feltétlenül be kellene vezetni az ifúságot a munkamódszerekbe, meg kellene őket tanítani arra, hogyan kell a tudományos értekezletet olvasni és kiértékelni. Tehát hetenként legalább 1 óra kellene az önálló elméleti munka módszereibe való bevezetésnek az ismertetésére. Ez feltétlenül a hallgatók szellemi nivójának az emelését segítené elő.”

Az általunk vizsgált öt egyetemi szabályzat vegyes képet mutat a tudományos kritérium kapcsán. Ugyanis nem kerül mindegyikben egyértelműen kifejezésre a tudományosság. Van, ahol a szakdolgozatnál az elvárt követelmény az önálló alkotás, és a diplomamunká-

¹⁰ Az NKE TVSZ-e mintát is ad a szakdolgozat szerkezeti felépítésére nézve: https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke.hu/Tanulm%C3%A1nyi_%C3%A9s_Vizsgaszab%C3%A1lyzat,_hat%C3%A1ly_2022.07.14-t%C5%91.pdf, p. 130.

¹¹ Testnevelési Főiskola tanári, kari értekezletek, tanács- és bizottsági ülések 1947–1963. Tanári értekezlet, 1947. május 21. p 4: https://library.hungaricana.hu/hu/view/TF_KARI_1947_1963/?pg=60&layout=s&q=ery=szakdolgozat.

nál¹² jelenik csak meg a tudományos jelleg.¹³ A Corvinus tanulmányi és vizsgaszabályzatában¹⁴ egyértelmű kikötés, hogy tudományos legyen a szakdolgozat.

Annak ellenére, hogy nem találjuk meg mindegyik tanulmányi és vizsgaszabályzatban a tudományos jelzőt a szakdolgozatoknál, az alábbi elvárások mégis nagyon szorosan kapcsolódnak egy tudományos dolgozatnál meghatározottakhoz. A felsőoktatási intézmények jellemzően elvárják a hallgatótól, hogy bizonyítsa a szakdolgozatában az adott tudományterület szakirodalmában való jártasságát. A munka elkészítéséhez hozzátartozó, pontosabban azt megelőző folyamat a tudományos források feltárása, azok elemzése, majd mindezek rendszerbe foglalása. Ez az alapja a szakdolgozat elkészítésének. A hallgatónak képesnek kell lennie önállóan (ez lehetséges témavezetői iránymutatás mellett) feltérképezni és összegyűjteni választott témájának a releváns szakirodalmát. Ez az első és legfontosabb lépése a tudományos mű elkészültének. Amennyiben nem a megfelelő mennyiségű és minőségű forrásokat találja meg a hallgató, úgy megkérdőjeleződik a tudományos kritérium is. A forráskutatást követő és/vagy párhuzamosan megjelenő fázis a szakirodalmat feldolgozó, értő olvasási rész. Ebben a szakaszban erősíti meg a hallgató, hogy megértette, pontosabban jól értette az általa tudományos forrásokban megtalált információkat. Ennél a mozzanatnál lesz nagyon fontos a hivatkozás, amely a tudományos dolgozatok sajátja. Ugyanis nemcsak a szó szerinti idézéseket kell hivatkozni a dolgozatban, hanem a parafrázálást is. A citációk megjelenítése azért is nagyon fontos, mert ezáltal egyrészt alátámasztja a szerző tudományos forrásokkal az általa leírtakat,¹⁵ másrészt pedig elkerüli a plagizálást. Azaz ha megfelelő módon történik utalás mások gondolataira, akkor nem következik be plágium vagy annak akár a gyanúja sem.

¹² A pécsi szabályzatban az orvosi karon és a gyógyszerészek esetében az alábbi meghatározás található: „A szakdolgozat célja az, hogy a hallgató az orvostudomány/gyógyszerésztudomány egy kiválasztott problémakörének önálló tanulmányozásával és tudományos feldolgozásával fejlessze lényegmegragadó képességét, elsajátítsa a könyvtár használatát, az irodalomkutatás módszereit, és képes legyen adatait és következtetéseit tömören és szabatosan megfogalmazni”: https://adminisztracio.pte.hu/sites/adminisztracio.pte.hu/files/files/Adminisztracio/Szabalyzatok_utasitasok/PTE_SZMSZ/5mell-tvsz20230119.pdf; ugyanígy a tanári szakon is tudományos alapossággal megírt szakdolgozatot vár el a kar: https://adminisztracio.pte.hu/sites/adminisztracio.pte.hu/files/files/Adminisztracio/Szabalyzatok_utasitasok/PTE_SZMSZ/5mell-tvsz20230119.pdf, p. 154.

¹³ A debreceniek szabályzatában a diplomamunka meghatározásánál találunk utalást a tudományos jellegre: „A diplomamunka egy adott, a jelen szabályzat rendelkezései alapján kiválasztott témakör önálló szakmai munkán alapuló, tudományos igényű feldolgozása, amely a hallgató alapos tárgyi ismeretéről és ezek alkalmazásában szerzett jártasságáról is tanúskodik”: <https://mad-hatter.it.unideb.hu/portal/displayDocument/id/3941397>, p. 197.

¹⁴ „A szakdolgozatok jellemzően tudományos műnek minősülnek, melyre a tudományos művekre vonatkozó szabályok érvényesek. A szakdolgozat elkészítésekor kiemelt jelentőségű a tudományos etika maradéktalan betartása. Ez vonatkozik mind a szakdolgozatok készítése során elvégzett kutatásokra (empirikus dolgozatok esetében csak kutatásaitikai engedély birtokában kezdődhet a kutatás), mind magára a szakdolgozatra”: https://www.uni-corvinus.hu/contents/uploads/2023/03/HKR_3_TV SZ_2022_oktober_13.7f6.pdf, p. 86.

¹⁵ Mindez azt is elősegíti, hogy a hivatkozásokban leírtakat bárki visszakerehesse, ellenőrizhesse, és adott esetben ugyanarra a következtetésre juthasson, mint a dolgozatot író.

Az egy tévhit, hogy csak attól tudományos egy dolgozat, ha tartalmaz egy új gondolatot vagy új felfedezést a témával kapcsolatban. Akkor is tudományos, ha az általa fellelt releváns forrásokat rendszerezi és akár szembeállítja, akár csoportosítva bemutatja azokat.

Hetven évvel ezelőtt az ELTE ÁJK-n¹⁶ a mai gyakorlattal nagyrészt összecsengő álláspontot fogalmaztak meg a szakirodalmi források gyűjtésével és módszerével kapcsolatban:

„A szakdolgozat készítése az államvizsgát elválaszthatatlanul kiegészíti. A szakdolgozat témája terén való tájékozottságnak meg kell haladnia a tétel jogszabályok egyszerű ismeretét és kíváncsalmként kell fölállítani a téma speciális irodalmában való – ha nem is teljes – tájékozottságot. Sok dolgozat pusztán a vonatkozó jogszabályoknak bőbeszédű előadását tartalmazta az irodalmi tájékozottság nyoma nélkül. ... Azt a módszert kellene követni, hogy a szakdolgozat témáját a professzorral megbeszélve, a hallgató válassza meg és az egész dolgozat megírása alatt legyen kapcsolatban a tanszékkal. Ez esetben nyilvánvaló, hogy a dolgozat az ő munkája lesz és munka közben az illető tanár tájékozódást szerez a hallgató tehetségéről, felkészültségéről is. A szakdolgozatot a hallgatók az utolsó tanév elején készítsék és február elejéig nyújtsák be, hogy az államvizsgára való készülést ne hátráltassa. Az íráskészség fokozása érdekében az első évtől kezdve a hallgató által szabadon választott tárgyból kötelezővé kellene tenni egy rövidebb írásbeli dolgozat készítését.”

Határozott véleményünk, hogy a tudományos vagy tudományos jellegű képzés része a tudományos (jellegű) dolgozat. A tudományt pedig a nyilvánosság nagymértékben segíti. Ezért javasoljuk, hogy a jövőben a felsőoktatási intézmények támogassák és segítsék a szakdolgozatok minél szélesebb körben való ismertté tételét, ami adott esetben hasznosíthatóvá tételt is jelenthetne a társadalom számára.

3.2. Az önálló munka általános elvárás a szakdolgozatok kapcsán

Az összes tanulmányi és vizsgaszabályzat tartalmazza az önállóság kritériumát. Vagyis az egyetemeken elvárják a hallgatóktól az önálló munkán alapuló dolgozatot. A tanulmányok lezárásakor képesnek kell lenni önállóan keresni szakirodalmat, azt önállóan feldolgozni, szintetizálni, végül önállóan következtetéseket levonni. Természetesen a témavezető segítségét, iránymutatását mindegyik munkafolyamatnál igénybe lehet venni. Mindez az önállóságot nem rontja le. Az önállóság magában foglalja az egyéni, eredeti jelleget, amelynek minimális feltétele, hogy a mű ne legyen más mű szolgai másolása. Ez adja meg a szerzői jogi védelem jogalapját is.

¹⁶ Az államvizsga vitája. A budapesti jogi kar módszertani bizottságának álláspontja az államvizsgák ügyében. Felsőoktatási Szemle, 2. évf. 10. sz., 1953, p. 441–442.

A történeti források között kutatva nagyon sok, ma is aktuális gondolatot találtunk. Az 1954-es Felsőoktatási Szemle¹⁷ című folyóiratban az alábbiakat olvashatjuk:

„A hallgató egyéni munkájának a koronája a szakdolgozat, illetve diploma-munka (diplomaterv). Ez a legigényesebb önálló feladata, melynek során meg kell mutatnia, hogy ... jártas egy szakfeladat megoldásának metodikájában, fel tudja-e dolgozni a szükséges szakirodalmat, ismeri-e a kutató- vagy alkotómunka fortélyait. Itt válik el, hogy rendelkezik-e a képzésének megfelelő munkakör ellátásához a szükséges tudással és készségekkel. ... [S]zakdolgozatot vagy diplomamunkát kell készíteni, ami nemcsak magasabb szintű oktatást jelent és elősegíti az önálló alkotómunkához szükséges készség kifejlődését, de ezenfelül meg fogja könnyíteni a végző hallgatók képességeinek, hajlamainak alaposabb megismerését is... A szakdolgozatoknak sokkal nagyobb szerepet kell adni, mint eddig szokásban volt. ... Ezt elsősorban azzal fogjuk elérni, hogy több időt adunk rá. Eddig rendszeren az utolsó félévben készítették, amikor már államvizsgára is kellett tanulni, ezért nem volt idő a szakdolgozat alaposabb kidolgozásához. ... Nagyobb becsületet fog szerezni a szakdolgozatnak az is, hogy az államvizsgán kell megvédeni.”

Az egyéni jelleg többféle módon megjelenhet a dolgozatban. A szakdolgozatban nagy hangsúlyt kap az egyéni kutatói munka is, elsősorban az adatgyűjtés és a kutatási eredmények önálló értékelése folyamán. A szakdolgozat legfőbb célja, hogy a hallgatók készségeit fejlessze a kutatás, az elemzés, az írás és az önálló gondolkodás terén, valamint felkészítse őket az adott szakterületen való jártasságra. Természetesen a témavezetőnek és egy kutatásmódszertani tárgynak fontos szerepe lehet a tudományos írás megszületése során. Véleményünk szerint ugyanis nem várható el még minden végzős hallgatótól, hogy segítség, felkészítés nélkül képesek legyenek megírni egy színvonalas, tudományos dolgozatot. Márpedig ez a hazai felsőoktatási intézményeknek határozott törekvése kell, hogy legyen.

Az ELTE Bölcsészettudományi Karának 1969. október 15-i ülésének jegyzőkönyve¹⁸ a következőt tartalmazza:

„... nem tartják helyesnek az egyetemen, hogy a könyvtárosok ne foglalkozzanak adminisztratív teendőkkel, hanem bibliográfiát állítsanak össze a hallgatók szakdolgozatai számára, ugyanis a hallgatóknak maguknak kell összeállítaniuk azt, hiszen ez elsődleges tudományos feladat”.

¹⁷ Irányelvek a gyakorlatok, ellenőrzés, vizsgák továbbfejlesztésére. Felsőoktatási Szemle, 3. évf. 3. sz. 1954, p. 118–119.

¹⁸ Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának ülései, 1968–1970 (HU ELTEL 8.a.60.): https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_BTK_KARI_1968-1970/?pg=173&layout=s&q=ry=szakdolgozat.

A könyvtárosok is felismerték ezt a problémát, és néhány évtizede úgy történik segítségnyújtás a felsőoktatási könyvtárak részéről, hogy közben edukálják a hallgatókat könyvtárhaználatra. Többféle szolgáltatás is megjelent a szakdolgozat megírását segítőként. Ilyenek például a teljesség igénye nélkül: Kölcsönözz(ön) ki egy könyvtárost!,¹⁹ illetve a könyvtárosok által személyesen vagy online formában meghirdetett módszertani gyakorlatok,²⁰ de idetartoznak a könyvtárosok által összeállított olyan szakmai anyagok is, amelyek elsődlegesen a dolgozatírás formai szempontjait gyűjtik egybe.

Az általunk vizsgált tanulmányi és vizsgaszabályzatok alapján az alábbi meghatározást alkottuk meg általános jelleggel a szakdolgozat fogalmára nézve: a szakdolgozat gyűjtőnévként funkcionál. A felsőoktatási intézményekben történő tanulmányok lezárásaként készített önálló, szakmai, tudományos mű. A felsőfokú tanulmányok kötelező eleme. Szakdolgozatot jellemzően végzős hallgató ír a felsőoktatási intézmény által felajánlott, adott esetben a hallgató által megjelölt témából, a témavezető (konzulens) iránymutatásával, támogatásával. Tudományterületenként és szakonként eltérő a szakdolgozat elnevezése, valamint elkészítésének módja és formája is, melyeket az adott felsőoktatási intézmény a saját tanulmányi és vizsgaszabályzatában rendez. A diploma (végbizonyítvány, oklevél) megszerzésének előfeltétele a szakdolgozat megírása és sikeres védelme.

4. A szakdolgozatok tárolása

A felsőoktatási intézmények és azok könyvtárai számára évtizedek óta megoldatlan a szakdolgozatok minősítésének,²¹ tárolásának, valamint hozzáférhetővé tételének szabályozása. Jelen tanulmányban sem tudjuk elégszer hangsúlyozni, hogy mennyire fontos lenne egy egyértelmű, gyakorlati jogi norma megalkotása a szakdolgozatok tárolására és szolgáltatására vonatkozóan. A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (továbbiakban NAIH) 2012-es állásfoglalása²² is megerősíti a jogi szabályozatlanságot:

„Tekintettel arra, hogy nincsen olyan törvényi rendelkezés, amely szabályozza a szakdolgozatok megismerésének és kutathatóságának lehetőségét és módját, a felsőoktatási intézmény saját autonómiájának körében meghatározhatja azokat a szabályokat, amelyek alapján a szakdolgozatokat az érdeklődők megismerhetik. A könyvtár állománya megtekintésének módját a könyvtár szervezeti és működési szabályzatában kell meghatározni.”

¹⁹ Ez a szolgáltatás a szegedi minta alapján már a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Könyvtárában is igénybe vehető.

²⁰ Ezek jellemzően a forráskutatásban segítik a hallgatókat. A könyvtárosok a felsőfokú tanulmányaik során alaposan elsajátítják a kutatómódszertant és forráskritikát, és ennek a tudásnak az átadása nagyon hasznos lehet a szakdolgozatot íróknak.

²¹ Ez alatt azt értjük, hogy szerzői jogi szempontból a szakdolgozat besorolása nem egyértelmű. A kéziratokra vagy a nyilvánosságra szánt művekre, esetleg a szolgálati művekre vagy a kereskedelmi forgalomban nem kapható művekre vonatkozó szabályokat alkalmazzuk a szakdolgozatokra?

²² https://www.naih.hu/files/1033_V_2012-2.pdf.

A történeti kutatások során fellelt egyetemi ülések jegyzőkönyvei közül az ELTE ÁJK 1956–57-es²³ digitalizált példányaiban utalást találunk arra, hogy a szakdolgozatokat a tan-székeknek kell megőrizniük, hogy ezzel elejét vegyék annak, hogy a hallgatók korábbi szakdolgozatokat adjanak be sajátjukként megjelölve azt.

Az 1970-es évek végére már kialakult az a szokásjogi gyakorlat, hogy a szakdolgozatokat a felsőoktatási könyvtárak őrzik. Ma jellemzően a tanulmányi és vizsgaszabályzatok tartalmazzák a szakdolgozat őrzésének helyét és módját. A felsőoktatási könyvtárak szervezeti és működési szabályzatai vagy önálló szakdolgozati szabályzat részletesebben is rendelkezhet róla.

A könyvtárakról szóló 1976. évi 15. törvényerejű rendelet 6. § c) pontja a könyvtár feladataul határozta meg, hogy tevékenységi körében megőrizze és hozzáférhetővé tegye azokat a könyvtári anyagokat, amelyek az egyetemes, a nemzeti és a nemzetiségi kultúra, valamint a tudományos kutatások szempontjából jelentősek.

A könyvtárakról szóló 1976. évi 15. törvényerejű rendelet végrehajtási rendeletének [17/1976. (VI. 7.) MT rendelet] 9. § (2) bekezdése értelmében könyvtári jellegű kéziratnak minősül – az irattári anyag kivételével – a kulturális vagy tudományos értékű irat. Amennyiben a szakdolgozat tudományos dolgozatnak számít, márpedig a tudományos írás jellegzetes jegyeit kell tükröznie, úgy azt tudományos értékű iratnak kell tekintenünk a könyvtári kezelés szempontjából.

A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola tanácsának, 1978. szeptember 21. rendes ülésén²⁴ elhangzott, miszerint a szakdolgozatok tanszéki nyilvántartását befejezik, és központi nyilvántartást vezetnek a főiskola könyvtárban.

A NAIH 2018-as beszámolójában²⁵ az akkori időszak valós felsőoktatási könyvtári gyakorlatát igazolja a szakdolgozatok szolgáltatására vonatkozóan:

„Más megítélés alá esnek azonban az egyetemi hallgatók által hallgatói jogviszonyuk alatt készített szakdolgozatok, disszertációk, vagy más egyéb egyéni, eredeti szellemi alkotások. Erre vonatkozó eltérő megállapodás hiányában az egyetemi könyvtár gyűjteményének részét képező művek tartalma az egyetem könyvtárában üzembe állított számítógépek képernyőjén a tudományos kutatás vagy az egyéni tanulás céljából az egyetemi hallgatók, illetve egyéb könyvtárlátogatók számára szabadon megjeleníthetők, illetve a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tehetők, feltéve, hogy a művek tartalmát ez utób-

²³ https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_AJTK_KARI_1956-57/?pg=8&layout=s&query=szakdolgozat.

²⁴ Juhász Gyula Tanárképző Főiskola 1978. szeptember 21-i ülésének jegyzőkönyve: https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED_TANARKEPZO_1978/?pg=154&layout=s&query=szakdolgozat, p. 23.

²⁵ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság Beszámolója a 2018. évi tevékenységéről: <https://naih.hu/files/Beszamolo-2018-MR.PDF>, p. 125.

bi személyek nem jövedelemszerzési célzattal kívánják megismerni, illetve felhasználni, hiszen a hallgatók tanulását, tudományos kutatását, szakmai fejlődését gátolná az, ha az egyetemi könyvtári állomány részét képező, illetve a jövőben abba bekerülő tudományos szellemi termékek nem lennének legalább helyben, a könyvtárban – minél szélesebb körben – kutathatóak és megismerhetőek. A szerző által már nyilvánosságra hozott egyetemi publikációkkal kapcsolatban pedig alapvetően a szabad felhasználásra vonatkozó szabályok érvényesülnek.”

A szakdolgozatok tárolását illetően különbséget kell tenni az eredendően nyomtatott formában készült, és a – néhány éve elsősorban csak – elektronikusan létező szakdolgozatok között. Az első esetben a tárolási kapacitások²⁶ véges volta indokolja a szabályozást. Egy-egy és egyértelmű szabályozás hiányában ugyanis a felsőoktatási intézmények könyvtárai sokszor egymásnak teljesen ellentmondó gyakorlattal működtek ezen a téren. Voltak intézkedések, amelyek öt év után leselejtezték a szakdolgozatokat; mások csak a jó és jeles érdemjeggyel minősített dolgozatokat tartották meg, a többi megsemmisítették. Sok könyvtár pedig soha nem selejtezett le egyetlen szakdolgozatot sem. A 2010-es évektől a felsőoktatási intézmények elkezdtek áttérni arra a gyakorlatra, hogy elektronikus formában kérték a szakdolgozatot a hallgatótól. Szintén a szabályozás hiánya miatt született meg egy szokásjogi gyakorlat az elektronikus szakdolgozatok kapcsán, amely viszont nagyjából egy-egy képet mutat a felsőoktatási könyvtárak gyakorlatát illetően. Ez pedig az adott felsőoktatási intézmény repozitóriumában²⁷ való tárolását jelenti a dolgozatoknak. A hallgatók a dolgozataikat az intézmény tanulmányi rendszerébe töltik fel, majd onnan kerülnek át a repozitóriumokba. Az elektronikus szakdolgozatok tárolása szempontjából a fenti gyakorlat jól működik, kiváló módszere a biztonságos megőrzésnek. Az elektronikus szakdolgozatok kapcsán a bizonytalanság a szolgáltatásuk során merül fel. Hallgatói hozzájárulással a kulturálisörökség-védelmi intézmény részére a többszörözés és a lehívásra hozzáférhetővé tétel a repozitóriumok esetében megengedett. Amennyiben a hallgató nem adja hozzájárulását dolgozatának felhasználásához, úgy nem lehet felhasználni azt.²⁸ Ezekről a szabályokról a felsőoktatási intézmények rendelkeznek részletesen és szigorú módon. Nem teljesen egy-egy a gyakorlat az egyetemek körében, de jellemzően a dékán dönt a szakdolgozat titkos minősítésének engedélyezéséről. A titkosított szakdolgozat megvédése is speciális, ugyanis a dolgozat csak a bírálóknak és a záróvizsgáztató bizottságnak adható ki, és a nyilvánosság lehetőségének kizárásával, zártan történik a védelem. Van olyan felsőoktatási intézmény, ahol lehetőség van határozatlan idejű titkosításra, de találkozunk olyan szabályozással is, amely

²⁶ Ez persze elsődlegesen a nyomtatott formában leadott szakdolgozatokra vonatkozik, hiszen azok igénynek fizikailag helyet, főszabály szerint a könyvraktárban. Az elektronikusan leadott szakdolgozatok tárolása más okból problémás. Erre külön is kitérünk a tanulmányban.

²⁷ Tudományos anyagok archiválására létrehozott dokumentumszerver.

²⁸ A szerző hozzájárulása szükséges a titkos szakdolgozat megtekintéséhez.

tíz évben maximálja az időtartamot. A meghatározott idő letelte után a szakdolgozat hozzáférhetővé válik. A titkossá minősített szakdolgozatok repozitóriumban való tárolásának gyakorlata sem egységes. Létezik olyan egyetem, ahol metaadatokat sem tárolnak a titkos dolgozatokról.

2022. november 18-án benyújtották az egyes felsőoktatással, szakképzéssel és felnőttképzéssel összefüggő törvények módosításáról szóló, T/1623. számú törvényjavaslatot.²⁹ Az alábbi jogszabályhellyel egészítette ki a módosítás a felsőoktatási törvény 50. §-át.

„(6) A sikeres záróvizsgát tett hallgató szakdolgozatát vagy diplomamunkáját a felsőoktatási intézmény tanulmányi rendszerében³⁰ teljes egészében tárolja, és azokról nyilvántartást vezet. A tárolt szakdolgozatokat és diplomamunkákat – jogszabályban meghatározottak szerint titkosított részek kivételével – a tanulmányi rendszeren keresztül korlátozás nélkül hozzáférhetővé és kereshetővé kell tenni.”

A javaslat törvényerőre emelkedett, 2022. december 19-én kihirdették a Magyar Közlönyben. A szakdolgozatokra vonatkozó szakaszhoz felszólalás, módosítás nem történt. Vélelmezzük, hogy a kérdés szabályozásának kapcsán előzetes szakmai megkeresés sem történt, legalábbis az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumát nem kérdezték meg a tervezett szabályozás gyakorlati megvalósíthatóságáról. Az egyetemi könyvtárosok partnerek lettek volna a közös érdek kialakításában, nem melleleg kompetensek a témában. A fenti szabályozás, bár végre jogszabályi szintre emel egy, a szakdolgozatok tárolásával és szolgáltatásával összefüggő kérdést, gyakorlati megvalósítása aggályos. A felsőoktatási intézmények könyvtárai a szakdolgozatok tárolására kialakítottak egy jól működő gyakorlatot a repozitóriumok segítségével, ami jogszabályi rendelkezés híján ugyan szokásjogi alapokon nyugodott, viszont teljesen alkalmas volt a szakdolgozatok tárolására.³¹ Világszerte ez az elterjedt módszer a felsőoktatási intézményekhez kapcsolódó dokumentumok tárolására, és most megalkotnak egy szabályt, miszerint a tanulmányi rendszerek fogják a szakdolgozatokat tárolni a jövőben. A tanulmányi rendszerek valóban alkalmasak erre a feladatra? Ki fogja ezeket kezelni? A tanulmányi osztályok munkatársai? Hogyan lehet ezekben keresni? Metaadatokkal³² ki fogja ellátni ezeket? Ezek a kérdések egyelőre megválaszolatlanok. Jelenleg a repozitóriumokban metaadatokkal ellátottak a szakdolgozatok, mely rendszert a könyvtárosok alakították ki, ők kezelik és felügyelik ezeket. A tanulmányi rendszeren keresztül ezeket hogyan lehet korlátozás nélkül hozzáférhetővé tenni? A tanulmányi rendsze-

²⁹ <https://www.parlament.hu/irom42/01623/01623.pdf>.

³⁰ Definiálja a 2011. évi CCIV. törvény 108. § 43a. pontja.

³¹ Az elektronikus formában leadott dolgozatokkal, a plágiumszűrő programok használatával, a felhasználással kapcsolatos hallgatói nyilatkozatokkal, valamint a szakdolgozatoknak a repozitóriumokba történő feltöltésével megoldottnak látszott az újonnan keletkezett dolgozatok sorsa egészen 2022. december 20-ig.

³² A dokumentumok beazonosítására szolgál, ezek nélkül a keresések nem valósulnak meg.

rekhez az aktív státuszú hallgatók és oktatók férnek hozzá megfelelő autentikációt követően. Egymásnak ellentmondó folyamatokat ír le a jogszabályhely, mert az open science korában, amikor az a cél, hogy a tudomány és a nyilvánosság összekapcsolódjon, vagyis korlátozás nélkül³³ megismerhetők legyenek adott esetben a szakdolgozatok is, egy olyan rendszerbe kerülnek bele, amelynek a fő funkciója éppen a korlátozás, csak azok férhetnek hozzá, akik egy adott időintervallumban az intézmény oktatói, hallgatói, mások nem.

Miért tároljuk továbbra is zártan a szakdolgozatokat? Amennyiben zártan, illetve korlátozott hozzáféréssel érhetőek csak el, akkor valójában miért is kell szakdolgozatot írniuk a hallgatóknak? A nyilvánosság lenne a lényeg, amely a dolgozatok színvonalát is emelné, véget vetne a plagizált vagy plágiumgyanús szakdolgozatoknak. Ha pedig mégsem ez a cél, akkor miért kell szakdolgozatot írni? Mi a cél vele?

4.1. A közszereplők szakdolgozatai

Múlhatatlan a Magyar Rektori Konferencia 1998-as állásfoglalásának³⁴ nyitó mondata:

„Az elmúlt időszakban felerősödött az igény az egyetemeken, főiskolákon készült szellemi alkotások nyilvánosságának növelésére, a hozzáférhetőség meghatározott, azonos rendszer szerinti szabályozására.”

A szakdolgozatok kérdése már számos alkalommal a nyilvánosság elé került, mindegyik alkalommal plágiumgyanú miatt. Három esetet³⁵ emelünk ki, mindegyik kapcsán világossá vált, hogy jogi szabályozást kívánnak az ügyek. Az első két esetben, habár a jogszabályi rendelkezés elmaradt, állásfoglalások mégis születtek. A harmadik ügyben üdvöztető a jogalkotói lépés szükségességének felismerése, azonban annak alkalmazhatósága aggodalomra ad okot.

A csalással megszerzett diplomák, titulusok körüli botrányok világszerte jelen vannak. Egyes országokban eltérően kezelik a szakdolgozatokhoz való hozzáférés lehetőségét. Több helyen a világban az ún. diplomagyárak megszüntetése³⁶ és a felsőoktatás színvonalának emelése érdekében az oktatási tárcák úgy rendelkeztek, hogy a hallgatói szakdolgozatokat kötelező a világhálóra feltenni.

Az esetleges plágiumot az eredeti munka áttanulmányozásával lehet megállapítani. Többek között ezért is rendkívül fontos egy, a gyakorlatban jól működő, a funkcióját valóban betöltő rendszer, amely akár kimondottan csak a szakdolgozatok megőrzési céljával születik

³³ A szerző nem fosztható meg azon jogától, hogy szerzői művére nézve korlátozott hozzáférést engedélyezzen, vagy a hozzáférést megtiltsa.

³⁴ Magyar Rektori Konferencia (MRK) állásfoglalása a disszertációk nyilvánossága ügyében. Magyar Felsőoktatás 1998. 3. sz., p. 44.

³⁵ 1997–1998-ban Torgyán József szakdolgozatát és Horn Gyula doktori dolgozatát vizsgálták, 2012-ben Gyurcsány Ferenc szakdolgozata és Schmitt Pál doktorija került reflektorfénybe, 2022-ben pedig Marosi Beatrix tankerület-vezető szakdolgozata keveredett gyanúba.

³⁶ A szakdolgozatok béríratásával hozhatók kapcsolatba.

meg.³⁷ Erkölcsi-etikai problémákat vet fel elsősorban a plagizálás, ugyanis sokszor következmények nélkül marad, ha valaki plagizálta a szakdolgozatát, és így szerzett diplomát. A jogi szabályozás vagy elévül, vagy nem is egyértelmű teljesen, hiszen a plágium szót a jogi normákban nem találjuk, csak jellemzően a tanulmányi és vizsgaszabályzatokban. A plágium témája szorosan kapcsolódik jelen írásnak a tudományosság és az önálló műalkotás kapcsán felvetett gondolataihoz, azonban a keretein túlnő, és méltó lenne egy önálló dolgozatban való elemzésre.

A fenti esetek azonban azért is lényegesek számunkra, mert pont a sajtónyilvánosság okán – a jogszabályi rendelkezés hiányában – állásfoglalások jelentek meg a szakdolgozatok tárolásával és hozzáférhetőségével kapcsolatban. Kíváncsi lett volna az 1998-as Magyar Rektori Konferencia állásfoglalása vagy a 2012-es NAIH-állásfoglalás után jogszabályi szinten rendezni a szakdolgozatok kérdését.

A közszereplők szakdolgozataival kapcsolatban ugyan érintőlegesen, de születtek bírósági döntések. Az egyik a BDT2013. 2885,³⁸ amely annyiban érdekes, hogy az ennek alapjául szolgáló ügyben a szakdolgozat, amelyet plágiumgyanú miatt vizsgáltak volna, fizikailag nem volt elérhető, mert a felsőoktatási könyvtár leselejtezte azt korábban. Ahogy a tárolás kapcsán azt kiemeltük, mivel nem volt a szakdolgozatok megőrzésére vonatkozóan keret-szabály, így a könyvtárak saját hatáskörben rendelkeztek erről, és elsősorban a tárolás fizikai nehézségei vezettek selejtezéshez. A másik, a Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának véleménye 2017.EI.II.J.GY.P.3. – a közérdekű adatok kiadásával kapcsolatos perek bírósági gyakorlata címet viseli. Ebben a közszereplők szakdolgozataiba való betekintés is előkerül a közérdekből nyilvános adat problémás eseteit vizsgálva: „a vezetői tisztséget betöltő személy esetében a diploma megléte, annak minősítése, nyelvvizsga megléte, de a szakdolgozat tartalma már nem”. Ez már az 1033-2/2012/V ügyiratszámú NAIH-állásfoglalásban³⁹ is megjelenik:

„Közérdekből nyilvános adatnak minősül példának okáért az, hogy az érintett közszereplő szerzett-e diplomát, és ha igen, milyen minősítéssel, valamint rendelkezik-e nyelvvizsgával. Ezek az adatok az Infotv. szabályai szerint megismerhetőek. Azonban semmilyen jogszabályi rendelkezés nem írja elő, hogy a szakdolgozat tartalmát közérdekből nyilvános adatként bárki számára elérhetővé kell lenni.”

³⁷ Véleményünk szerint az egyetemi repozitóriumok erre a legmegfelelőbbek.

³⁸ A sajtó-helyreigazítás jogintézménye azt szolgálja, hogy a más személyére vonatkozó valótlan tény állítása, híresztelése, illetve a vele kapcsolatban álló tények hamis színben való feltüntetése esetén a lehető legrövidebb időn belül, még a közlés újszerűségekor biztosítsa a jogvédelmet. Az információ nyilvánosságra kerülése után hosszabb idő elteltével a sajtó-helyreigazítás már nem tölti be funkcióját, ezért a sajtó-helyreigazítási eljárás megindítására megszabott határidők figyelembevétele akkor sem mellőzhető, ha a jogsértésre internetes hozzáféréssel rendelkező online sajtóterméken keresztül – a kereset benyújtásakor is elérhető módon – került sor.

³⁹ https://www.naih.hu/files/1033_V_2012-2.pdf, p. 1.

Amennyiben igazak a szakdolgozatra a fentebb már hosszan fejtegetett jellemző jegyek, miszerint a szakdolgozat a felsőfokú tanulmányok szerves részét képező munka, amelynek célja, hogy a végzős hallgató bizonyítsa a választott tudomány- vagy szakterületen való felkészültségét, a tananyagon túli hazai és nemzetközi szakirodalomban való jártasságát, az elsajátított szakmai ismeretek alkalmazásának képességét, valamint önálló szakmai munkára való alkalmasságát, akkor kijelenthetjük, hogy tudományos dolgozatról van szó. Ha tudományos műnek minősül a szakdolgozat, akkor közcél a nyilvánossá tétele.

Ha mégsem tesz eleget a fenti kritériumoknak a szakdolgozat, vagyis megírása nem olyan komoly szellemi tevékenység, amely tudatos, elmélyült munkát kíván, akkor viszont nem is lehet ilyesfajta elvárásokat támasztani azzal szemben, és legfeljebb a legjobbakat érdemes megtartani az utókornak, a többit meg kell semmisíteni. Ebben az értelmezésben viszont megkérdőjelezendő, hogy valóban szükséges-e, hogy a diploma előfeltétele legyen.

5. A szakdolgozatok szerzői joga

Szemben a doktori disszertációkkal,⁴⁰ a szakdolgozatok kezelésére vonatkozóan nincs egy- séges jogi szabályozás. Ezért okoz problémát annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a sikeresen megvédett szakdolgozatok tartalmát kik ismerhetik meg. Ahhoz, hogy a szakdolgozatokhoz való hozzáférés jogszerű legyen, meg kell határozni, hogy a szerzői jog melyik műtípusnak minősíti a szakdolgozatot. A szerzői jogászok sem értenek egyet abban a kérdésben, hogy minek is minősül a szakdolgozat. Az alábbiakban bemutatjuk a négy fő szerzői jogi szempontot.

5.1. A szakdolgozat mint kézirat

A szakdolgozat valóban kézirat? Ebben az esetben azt erősítjük, hogy a nyilvánosságra hozatal nem történik meg. Az MRK az állásfoglalásában⁴¹ ismerteti, hogy a nyomtatásban, nagyobb példányszámban megjelent dolgozatok és doktori disszertációk nyilvánossága eleve biztosított. A kézirat jellegű, néhány példányban készült munkák megismerését a személyiségi és a szerzői jogok érvényesítését biztosító feltételekkel a kari és egyetemi könyvtárakban tesszük lehetővé. Kölcsönzésükre a kéziratok kölcsönzésének általános szabályai irányadók.

5.2. A szakdolgozat mint nyilvánosságra szánt mű

A szakdolgozatokat a leadást/feltöltést követően a témavezetők és az opponensek bírálják és minősítik. Jellemzően a záróvizsga során kerül sor a szakdolgozat védésére. A tanulmányi

⁴⁰ 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról.

⁴¹ I. m. (34).

és vizsgaszabályzatok szinte⁴² egybehangzóan nyilvános védés során biztosítják a hallgató számára a szakdolgozat védését, a témavezetők és az opponensek számára a szakdolgozat bírálatát előadni. Vagyis főszabály szerint a szakdolgozatok védelme nyilvános, a gyakorlatban azonban nem jellemző, hogy hallgatótársak vagy az adott szakterület iránt érdeklődők, esetleg leendő munkáltatók vagy oktatók részt vegyenek a védéseken. A nyilvánosság elősegíti a szakdolgozat eredményeinek széles körben közismertté tételét.

Történeti vizsgálódásaink is bizonyítják, hogy a nyilvános védés már a korai szabályozás alkalmával is kézenfekvő volt.

Az államvizsga és diplomaterv rendszeresítéséről szóló 1032/1952. (IX. 27.) MT határozat 4. pontja értelmében az államvizsga nyilvános, a diplomatervet a hallgatóknak az állami vizsgáztató bizottság előtt nyilvánosan meg kell védenie.

A felsőoktatási intézmények hallgatóinak tanulmányi és vizsgarendjéről szóló 21/1986. (VIII. 31.) MM rendelet 17. § (2) bekezdése értelmében a szóbeli vizsgák – ideértve az államvizsgát és a szakdolgozat védését is – nyilvánosak. A nyilvánosság indokolt esetben (pl. az oktatott tantárgy jellegére figyelemmel) korlátozható vagy kizárható.

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (továbbiakban Szt.) 10. § (1) bekezdése alapján a szerző abszolút joga a nyilvánosságra hozatal, amellyel lehetővé teszi, hogy művét a szabad felhasználás körében engedély nélkül felhasználják. A nyilvánosságra hozatal bármilyen olyan cselekmény, magatartás lehet, amelynek révén a mű elhagyja az alkotó rendelkezési körét, és meg nem határozott személyek számára hozzáférhetővé válik. A nyilvánosságra hozatali jog gyakorlása általában egyszerre történik a felhasználási szerződés megkötésével vagy annak teljesítésével (BDT2006. 1319).

Nyilvánosságra hozatal: bármilyen olyan cselekmény, magatartás lehet, amelynek révén a mű elhagyja az alkotó rendelkezési körét, és meg nem határozott személyek számára hozzáférhetővé válik. Azzal, hogy nem kér titkosítást a hallgató a szakdolgozatára, és feltölti az adott rendszerbe a dolgozatát, mintegy azt az elhatározást tükrözi, hogy művét nem kívánja titokban tartani.

A már hivatkozott 2012-es NAIH-állásfoglalás különbséget tesz a megismerhetőség tekintetében a szakdolgozat és a doktori disszertáció között, utóbbinál a kutathatóság korlátozása a tudományos élet szabadságát veszélyeztetné. A doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról szóló 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet 16. § (1) bekezdése egyértelmű előírást tartalmaz: a doktori értekezést bírálóbizottság előtt, nyilvános vitában kell megvédeni. Továbbá a 13. § (1) bekezdés értelmében a doktori téma olyan kutatási részterület, amely alkalmas arra, hogy kidolgozása folyamatában a doktorandusz – a témavezető irányításával – elsajátítsa a tudományos módszerek alkalmazását, értékelhető tudomá-

⁴² A PTE tanulmányi és vizsgaszabályzata értelmében a szakdolgozat megvédelme abban az esetben nyilvános, amennyiben ahhoz a hallgató hozzájárul, kivéve a titkosított szakdolgozat védését: https://adminisztracio.pte.hu/sites/adminisztracio.pte.hu/files/files/Adminisztracio/Szabalyzatok_utasitasok/PTE_SZMSZ/5mell-tvsz20230119.pdf, p. 60.

nyos eredményhez jusson, és erről tudományos közlemények, tudományos előadások, majd doktori értekezés formájában bizonyosságot tegyen. Az eredményeket egységes, önmagában érthető rendszerben kell bemutatni, az új megállapításokat tételesen, a pályázó szakmai publikációira, illetve művészeti alkotásaira építve. A fenti szabályok alapján megállapítható, hogy a jog ismeri a doktori értekezés fogalmát, és tudományos munkának minősíti azt, amelyet kötelezően nyilvánosságra kell hozni. Ezzel szemben a szakdolgozat tudományos jellegéről és nyilvánosságáról nem rendelkezik egyetlen jogszabály sem. A szakdolgozatok megírásának elsődleges célja a hallgató felsőfokú tanulmányainak ellenőrzése, és ezáltal a dolgozattal való rendelkezés joga a hallgatót illeti meg.

A nyilvánosságra hozatalnak nem feltétele, „hogy a mű mindenki számára hozzáférhetővé váljon”.⁴³ Ehelyett a mű magánszférából való kikerülését, a mű feletti közvetlen felügyelet megszűnését jelenti, és e körben elegendő, ha a hozzáférők személyi köre meghaladja a szokásos családi és társasági ismeretségi kört.⁴⁴ Annak nincs jelentősége e kérdés eldöntésének a körében, hogy pontosan hányan férnek hozzá a műhöz, illetve hogy ez a személyi kör előzetesen ismert-e a szerzők által.

5.3. A szakdolgozat mint szolgálati mű

Létezik olyan szerzői jogi vélemény is, amely szerint a szakdolgozat szolgálati műként értelmezhető. A hallgatói jogviszonyból eredő kötelezettség alapján létrejött művek vonatkozásában a hazai jogértelmezési gyakorlat alkalmazhatónak tartja a szolgálati művekkel kapcsolatos jogátruházást.

Ennek feltétele, hogy a hallgató által megismert és elfogadott intézményi képzési szabályzat kifejezett előírásai között szerepeljen egyes művek (szakdolgozat) létrehozásának kötelezettsége. Amennyiben tehát e kötelezettség szerepel a hallgatói követelményrendszerben, és azt a hallgató magára nézve kötelezőként elfogadta, azzal – szerzői jogi szempontból – kvázi munkaviszonyból eredő kötelezettség keletkezett a mű létrehozására.

Így a mű átadásával az intézmény a hallgató jogutódjaként megszerezheti az egyes művek feletti vagyoni jogokat. Ennek következtében a mű feletti felhasználási jogokat az intézmény gyakorolja. Vagyis a szakdolgozatokat az intézmény saját belátása szerint felhasználhatja – például online elérhetővé teheti azokat a nyilvánosság számára, és ha azt bárki más – akár az azt készítő hallgató – kívánja felhasználni, ahhoz engedélyt kell kérnie az intézménytől.

⁴³ SZJSZT-12/2014 – Hatóság vállalkozási szerződése alapján készült tanulmányok harmadik személyek számára való hozzáférhetősége.

⁴⁴ Gyertyánfy Péter (szerk.). Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2021. Lásd továbbá: BDT2006. 1319.

5.4. *A szakdolgozatok mint kereskedelmi forgalomban nem elérhető művek (OOC – out of commerce)*

A könyvtáros szakmában is létezik egy olyan felfogás, amely a publikálatlan vagy kis példányszámú, a hagyományos kereskedelmi csatornákon nem vagy csak nehezen hozzáférhető, alig beszerezhető dokumentumok körébe sorolja a szakdolgozatokat is.⁴⁵ A felsőoktatási könyvtárak egy része a szűk publicitású vagy szürke irodalom (grey literature) részének tekinti a szakdolgozatokat.

Az Sztj. 41/L. 1. § 2. pontja definiálja a kereskedelmi forgalomban nem elérhető műveket.

A szakdolgozat a szokásos kereskedelmi csatornákon keresztül a nyilvánosság számára nem hozzáférhető, hiszen nyomtatásban, kiadott formában nem jelenik meg. A legelső szakdolgozatokat kézzel írták, azok a nyilvánosság elől ezért is maradtak rejtve. A gyakorlatban a könyvtárak ezt a véleményt támogatva a kutatást elősegítve, támogatva, korlátozott formában, jellemzően dedikált gépeken engedélyezték a hozzáférésüket.

Az Sztj. értelmében a kulturális örökség-védelmi intézmények a kizárólagos kedvezményezettek, így a rezsimben felhasználónak minősülnek. A szakdolgozat mint irodalmi mű [az Sztj. 1. § (2) bekezdés a) pontjának példái nyomán szakirodalmi mű], a nyilvános egyetemi könyvtárak állandó gyűjteményeként tartandó számon, így az OOC-jelleg érvényesül, és szabadon felhasználható a szakdolgozat. A megjelenési forma nem mérvadó, így a digitális formátumú szakdolgozatokra ugyanez alkalmazható.

6. De lege ferenda javaslatok

A szakdolgozatok témája időszakonként egy rövid időre reflektorfénybe kerül, azonban a jogi szabályozás vagy elmarad, vagy annak megvalósítása gyakorlati problémákat vet fel.

Álláspontunk szerint szükséges lenne egy generálklauzula meghatározása a nemzeti felsőoktatásról szóló törvényben, amely a szakdolgozat néhány jellemző jegyét általánosságban kiemeli. Ilyen például az önállóan létrehozott, a tudományos írás sajátosságait magán viselő színvonalas dolgozat. Amennyiben a szakdolgozatokhoz szorosan kapcsolódó plagizáló magatartás jogszabályi szintre emelkedne, úgy elrettentő erővel hatna azokra, akik nem jogszerűen kívánnak szakdolgozatot írni.⁴⁶

A szakdolgozatokra vonatkozó részletes szabályozást a jövőben szigorítani szükséges abból a szempontból, hogy minden intézménynek aprólékosan rendeznie kell minden kér-

⁴⁵ Kovács Katalin: Disszertációk és szakdolgozatok könyvtári kezelése. Módszertani útmutató. OSZK KMK, Budapest, 1986, p. 5.

⁴⁶ Habár a jelenlegi szabályozás szerint is jogszabálysértő bármilyen műnek a plagizálása, az mégsem teljesen egyértelmű, hogy mit is értünk pontosan plagizálás alatt. A szakdolgozat szerzőimű-jellegét egyértelműnek gondoljuk, a kérdés inkább az, hogy a plágium megvalósításához első lépésként meg kell ismerni a korábbi szakdolgozatot (másként nem lehet plagizálni), másrészt a plágiumnak ki kell derülnie (ezt hivatottak támogatni több-kevesebb sikerrel az egyes plágiumkezelő szoftverek).

dést, elvárás a dolgozat elkészítése során. Ez történhet tanulmányi és vizsgaszabályzatban, vagy az egyetem szellemitulajdon-kezelési szabályzatában, esetleg egy külön összeállított szakdolgozati szabályzatban, de lényeges, hogy a részletszabályok megnyugtató módon rendezve legyenek.

A tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló 2014. évi LXXVI. törvény 33. § (1) bekezdése rendelkezik arról, hogy ... a felsőoktatási intézménynek ... szellemitulajdon-kezelési szabályzattal kell rendelkeznie. A (2) bekezdés arról rendelkezik, hogy a szellemitulajdon-kezelési szabályzatnak mely pontokra kell különösen kiterjednie:

- a)* a kutatóhelyen létrejött és az ellenszolgáltatás fejében szerzett szellemi alkotások értékelésének és nyilvántartásának elveire, ideértve a szellemi alkotások létrehozásához felhasznált ráfordítások kimutatását,
- b)* a szellemi alkotásnak nem pénzbeli hozzájárulásként gazdasági társaság tulajdonába adásának (a továbbiakban: apportálás) vagy egyéb módon történő hasznosításának feltételeire, valamint a szellemi alkotás apportálásával szerzett részesedés megszüntetésének vagy mértéke csökkentésének feltételeire, továbbá a kezelésére vonatkozó elvekre és feladatokra, figyelemmel a szellemi alkotás *a)* pont szerint meghatározott értékére is,
- c)* a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok védelmével kapcsolatos elvekre és követelményekre,
- d)* ha a vonatkozó jogszabályok a felek eltérő rendelkezését lehetővé teszik, a kutatóhellyel kormányzati szolgálati, közszolgálati, közalkalmazotti jogviszonyban, munkaviszonyban vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban, valamint polgári jogi jogviszonyban álló, a szellemi alkotás létrehozásában közreműködő kutatók jogaira és kötelezettségeire a hasznosítás folyamatában,
- e)* a kutatóhely jogosultságába tartozó szellemi alkotásokkal összefüggő értékelési, nyilvántartási és hasznosítási eljárások elveire,
- f)* az *a)*–*e)* ponttal kapcsolatos felelősség és hatáskör telepítésére.

A felsőoktatási intézmények szellemitulajdon-kezelési szabályzatait tanulmányozva arra jutottunk, hogy a szakdolgozatról mint szerzői műről, csak néhány tesz említést.

ELTE	21. § (2) A hallgatói alkotás benyújtásával a hallgató elfogadja, hogy <i>a) azt az Egyetem a mindenkori belső szabályai szerint ügyiratként kezeli, nyilván-tartja, tárolja, azzal egyéb archiválási cselekményeket továbbá automatizált eszköz- zökkel (így különösen plágiumkereső szoftver segítségével) adatfeldolgozást végez vagy ilyen végzésére harmadik személynek engedélyt ad, valamint azt mindezen célok érdekében digitálisan többszörözheti;</i> <i>b) a szakdolgozatok nyilvántartása, megőrzése az egyetemi repozitóriumban, az arra vonatkozó szabályok és szabványok szerint, illetve az Egyetem mindenkori belső szabályai szerinti más módon történik;</i> <i>c) a szakdolgozatba történő betekintés plágiumkeresési valamint – a titkosított szakdolgozatok kivételével – oktatási-kutatási célokra a könyvtári rendszerben biz- tosítható.</i>
SZTE	1. § (1) A Szabályzat személyi hatálya a következőkre terjed ki: <i>b) az Egyetemmel hallgatói jogviszonyban álló azon személyek, különösen de- monstrátor, TDK tag, kutatócsoport tagja, akik a kutatóhely, szervezeti egység megítélése szerint hallgatói jogviszonyuk keretében innovációs szempontból is számottevő szellemi alkotást (pl.: diplomamunka, TDK dolgozat, vizsgadolgozat) hoznak létre</i>
EDUTUS	1.§ A Szabályzat személyi hatálya kiterjed: (3) Az Egyetemmel hallgatói jogviszonyban álló személyekre, akik az Egyetem, a szervezeti egység megítélése szerint hallgatói jogviszonyuk keretében innovációs szempontból is számottevő szellemi alkotást (pl.: diplomamunka, TDK, – OTDK munka, vizsgadolgozat, stb.) hoznak létre, akik külön nyilatkozattal a Szabályzat rendelkezéseit magukra nézve kötelezőnek ismerték el.
Metropolitan	62. A szerző a jogviszonyának fennállása során az Egyetem aktív közreműködésé- vel létrehozott művét – a szakdolgozat, évfolyamdolgozat, diplomamunka és más, a hallgató tanulmányi értékeléséhez közvetlenül kötött szerzői mű kivételével – köteles haladéktalanul bejelenteni a 2. mellékletben rögzített bejelentési nyomtatványon a szellemitulajdonbejelentés@metropolitan.hu e-mail címen.

A felsőoktatási intézmények közös szervétől, a Magyar Rektori Konferenciától újfent ajánlást kell kérnie az EKK-nak a szakdolgozatokkal kapcsolatos kérdések hosszú távú szolgáltatására nézve. Ezzel párhuzamosan a könyvtárigazgatók kollégiumának a Szerzői Jogi Szakértő Testülethez is érdemes lenne fordulnia szakvéleményért a szakdolgozaton fennálló vagyoni jogok sajátossága kapcsán, mindezt a szerzői jog gyakorlásával kapcsolatban szorosan értelmezve. A szakvélemény irányt tudna mutatni a szolgáltatás módjának kérdésében.

A szakdolgozatok kezelésével összefüggő problémákat megoldaná, ha a doktori disszertációkhoz hasonlóan a szakdolgozatokra nézve is születne kifejezett előírás a nyilvánosságukra és könyvtári elhelyezésükre vonatkozóan. Természetesen a szakdolgozatok információs értéke nem hasonlítható a disszertációkhoz, azonban inspirálhatnak és képesek lehetnek irányt mutatni új szakdolgozati témák meghatározásához. Nem utolsósorban pedig má-

sodlagos információs forrásként is hasznosak lehetnek a szakdolgozatok. A többször emlegetett plagizálás elkerülésében is meghatározó szerepe lehet annak, ha a szakdolgozatok nyilvánossá válnának. Az „átadással” mint terjesztési cselekménnyel megvalósul a nyilvánosságra hozatal, vagyis a művekkel kapcsolatban a szabad felhasználások gyakorolhatóvá válnak. Ennek kapcsán az a gyakorlat él, hogy a felsőoktatási intézmények nyilatkoztatják a szakdolgozatot írókat a művükhöz való hozzáférés szintjéről. Eldönthetik, hogy titkosítást kérnek⁴⁷ vagy korlátozottan engedélyezik a hozzáférést, illetve hozzájárulnak a nyilvánossághoz közvetítési formához. A nyílt tudomány oltárán azonban az lenne a célravezető, ha a szakdolgozatok nyilvánosan, bárki által hozzáférhetővé válnának.

A magyar felsőoktatási intézmények határozott törekvése kell, hogy legyen az ott folyó szellemi alkotómunka eredményeinek minél szélesebb körben való ismertté és hasznosíthatóvá tétele a társadalom számára.

Közös érdekünk, hogy a szakdolgozatok ne legyenek elzárva a tudományos kritikától. A nyilvánossá tétellel megvalósítható, hogy előrébb vigyék az adott tudományterületet, és magasabb szintre emeljék azt.

⁴⁷ Ezt indoklással ellátva érdemes engedélyezni. Véleményünk szerint követendő az a gyakorlat is, amelyet a Corvinus Egyetem valósít meg, miszerint csak anonimizálnak adatokat, amelyek titkosítást igényelnének, de a dolgozat maga hozzáférhető. A Neumann János Egyetem szabályzata arról rendelkezik, hogy nem tudják biztosítani a dolgozat titkosságát (dékáni engedéllyel el lehet térni ettől), és javasolják, hogy a hallgató úgy fogalmazzon, hogy titkot jelentő információt ne tartalmazzon a dolgozat: https://gamf.uni-neumann.hu/wp-content/uploads/2023/03/DU-4-2023-Szakdolgozat_diplomamunka-keszites.pdf.

SZÓCIKKEK AZ IJOTEN INTERNETES JOGTUDOMÁNYI ENCIKLOPÉDIA SZERZŐI JOG ÉS IPARJOGVÉDELME ROVATÁBÓL

Tomasovszky Edit

SZEMÉLYHEZ FÜZŐDŐ JOGOK A SZERZŐI JOGBAN*

1. A SZEMÉLYHEZ FÜZŐDŐ JOGOK ELHELYEZÉSE, SZEREPE A SZERZŐI JOG RENDSZERÉBEN

A szerzői jog az egyéni-eredeti jelleggel bíró tudományos, művészeti és irodalmi alkotásokat részesíti védelemben. Ez a védelem a műveket létrejöttüktől kezdve, a törvény erejénél fogva automatikusan megilleti, ahhoz nem szükséges sem lajstromozási, nyilvántartásba vételi eljárás, sem a mű nyilvánosságra hozatala.

A szerzői jog alapvető célja, hogy az alkotók munkáját elismerje, és ösztönzést adjon a további alkotáshoz. E cél érdekében a szerzői jog a szerzők számára kizárólagos jogokat biztosít. A kizárólagos jogok okán a szerzői jogi jogviszonyok abszolút szerkezetű, negatív tartalmú jogviszonyok. Az abszolút szerkezet azt jelenti, hogy a szerzői jog a szerző számára biztosít kizárólagos jogosultságokat, és vele szemben mindenki más kötelezett: annak tűrésére kötelezett, hogy a szerző gyakorolja saját kizárólagos jogosultságait. A jogviszony negatív tartalma azt jelenti, hogy a szerző személyén kívül mindenki más köteles tartózkodni („nemtevés”-re irányuló kötelezettség) a szerző kizárólagos jogainak megsértésétől.

A szerzői jogi védelem a szerzőnek személyhez fűződő jogokat és vagyoni jogokat biztosít. Ezek összessége alkotja a szerzői jogot [Szt. 9. § (1) bek.], ezek képezik a szerzői jog tartalmát. A vagyoni jogok garantálják, hogy a mű felhasználása (főszabály szerint) a szerző engedélyével és vagyoni ellentételezés fejében történjen. A vagyoni jogok tehát alapvetően a mű felhasználásához kötődnek. A személyhez fűződő jogok ezzel szemben szorosan a szerző személyéhez kapcsolt jogosultságok, a szerző és a mű szellemi kapcsolatát teremtik meg. A szerzői jogban hagyományosan és ma is a személyhez fűződő jogok és a vagyoni jogok dominanciájának folyamatos változása, dinamikája uralkodik. A jogosultságok közötti egyensúlykeresés határozza meg a szerzői jog fejlődését. Maga az egyensúly is korról korra változik, a mindenkori társadalmi-gazdasági-kulturális igényeknek megfelelően. Az azon-

* A tanulmány a nyílt hozzáféréstű IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia (szerk. Jakab András és Fekete Balázs) Szerzői jog és iparjogvédelem rovatának (rovatszerkesztő: Grad-Gyenge Anikó, Pogácsás Anett) önálló szócikként is megjelenik. Az IJOTEN szócikkeinek létrehozását és széles körű elérhetőségét az SZTNH a folyóiratban való közléssel is támogatja. Az enciklopédia elérhetősége: www.ijoten.hu.

ban örök érvényű igazságnak látszik, hogy „[a] szerzői jog hazafelé tendál, szívósan visszátörekszik a szerző személyéhez, hiszen kizárólagossága a szerzői alkotómunkában gyökerезik”.¹ Éppen ez jelenti ugyanakkor a személyhez fűződő jogok sérülékenységet is, amely vonásuk napjainkban egyre több vonatkozásban felmerül, különösen a médiában történő felhasználások során. Egyes, személyhez fűződő jogok esetében könnyebben felismerhető, egyértelműbb megnyilvánulásai vannak (így például a névfeltüntetés joga körében), más esetekben csak mélyebb értelmezés világít rá (mint ahogyan az integritás joga esetében).²

Ugyanakkor a személyhez fűződő jogok és a vagyoni jogok minden esetben egymással szoros összefüggésben, egymásra tekintettel érvényesülhetnek csak. A felhasználás során (amely tevékenység alapvetően valamelyik vagyoni jogosultság megvalósulását jelenti) tartózkodni kell a személyhez fűződő jogok megsértésétől, ennek megfelelően pl. a nyilvánosságához közvetítés vagy nyilvános előadás során is fel kell tüntetni a szerző nevét; az átdolgozás során nem megengedett a mű olyan mértékű megváltoztatása (eltorzítása), amely a mű integritását, illetve esetlegesen a szerző becsületét vagy jó hírnevét sérti vagy arra alkalmas stb. Mindez egyaránt igaz a hagyományos, analóg környezetben és a modernebb, digitális környezetben történő felhasználások esetében, bár kétségekívül a digitális környezet sajátosságai miatt (anonimitás, a terjesztés és többszörözés egyszerű volta stb.) ez utóbbi területen némileg nehezebbé válik a jogérvényesítés, a hatékony jogérvényesítéshez a hagyományostól eltérő, újabb eszközökre van szükség. A személyhez fűződő jogok védelmére fokozott igény van a digitális környezetben, különösen a közösségi platformok esetében, ahol ezen jogok igencsak háttérbe szorulnak, vagy sokszor *persona non grata*-nak minősülnek, de legalábbis nem maguktól értetődők.³ A szerzőség és a hitelesség is sok esetben megkérdőjeleződik, illetve új értelmet is nyer a digitális közegben.⁴

A szerzői személyhez fűződő jogok rendszere nem homogén. Egyrészt beszélhetünk a speciálisan a szerzőhöz, a szerzői minőséghez kötődő jogokról, amelyeket Magyarországon a szerzői jogi törvény taxatív módon tartalmaz. Ezenkívül pedig a Szjt. utaló szabálya, a 3. § (1) bekezdés alapján a Szjt. által nem szabályozott kérdésekben a Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) rendelkezéseit kell alkalmazni. Ebből következően a Ptk.-ban biztosított személyhez fűződő jogok védelme is megilleti másodlagosan a szerzőt azokban az esetekben, amikor őt nem szerzői minőségében éri sérelem valamely személyhez fűződő

¹ Boytha György: Eltérő szerzői jogi koncepciók közelítésének kérdései, különös tekintettel a film jogvédelmére. In: *Ius privatum ius Commune Europae. Liber amicorum: Studia Ferenc Mádl dedicata*. ELTE, Budapest, 2001, p. 55–74.

² Sági Edit: A média hatása a szerzői személyhez fűződő jogokra. In *Medias Res*, 2022. 1. sz., p. 19.

³ Sági: i. m. (2), p. 19.

⁴ Pogácsás Anett: Garancia vagy akadály? A szerzői jogról való lemondás tilalmának helye egy rugalmas szerzői jogi rendszerben. Infokommunikáció és Jog, 14. évf. 68. sz., 2017 (elérhető: https://infojog.hu/pogacsas-anett-garancia-vagy-akadaly-a-szerzoi-jogrol-valo-lemondas-tilalmanak-helye-egy-rugalmas-szerzoi-jogi-rendszerben-20171-68-38-45-o/#_ftnref45).

jogában.⁵ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a Ptk. személyhez fűződő jogi generálklauszúrája érvényes lenne a szerzői jog esetében, tehát nem lehet a Ptk. általános szabálya alapján a Szt.-ben szabályozott szerzői személyhez fűződő jogokon túl egyéb személyhez fűződő jogokat levezetni.⁶

A személyhez fűződő jogok közös jellemzői – a szerző személyével való szoros kapcsolatuk okán –, hogy ezekről a jogokról nem lehet lemondani, átruházni sem lehet azokat, és azok másként sem szállhatnak át.⁷ A személyhez fűződő jogok a szerzőt életében és halála után is, a védelmi idő alatt megilletik, egy alanyváltozással kegyeleti joggá alakulnak.⁸ Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a szerző halála után a védelmi időn belül a személyhez fűződő jogok megsértése miatt az léphet fel, akit a szerző az irodalmi, tudományos vagy művészi hagyatékának gondozásával megbízott, vagy megbízás hiányában (illetve ha a megbízott személy nem intézkedik ez ügyben) az is, aki a szerzői vagyoni jogokat öröklés címén megszerezte.⁹ Ez a rendelkezés is utal arra, hogy egyébként a személyhez fűződő jogok – a vagyoni jogoktól eltérően – nem szállhatnak át öröklés címén. A jogsértéssel kapcsolatban fellépő személy tehát nem örökös minőségében léphet fel, hanem a fentebb említett kegyeleti jog érvényesítőjeként. Ezen túlmenően, a védelmi idő lejártá után is érvényesíthető a személyhez fűződő jogok egyike, a név feltüntetéséhez való jog.

2. A SZEMÉLYHEZ FÜZŐDŐ JOGOK KIALAKULÁSA, NEMZETKÖZI ÉS UNIÓS FEJLŐDÉSE

A szerzői jog szabályozására ugyan globális nézőpontból a magas fokú territorialitás jellemző, mégis kiemelkedő fontosságú ezen a jogterületen a nemzetközi fejlődés, az egyes eltérő jogrendszerek egymásra hatása a nemzeti jogi szabályozások kialakulásában és a magasabb szintű, nemzetközi szerzői jogi rezsím formálásában.

A szerzői jogi jogosultságok két típusának, a vagyoni és a személyhez fűződő jogoknak a kialakulása nem egymással párhuzamosan történt meg. A személyhez fűződő jogok¹⁰ több évszázados lemaradással, és akkor is csak nagyon lassan, fokozatosan váltak le és nyertek elismerést a vagyoni jogokhoz képest.

A vagyoni jogok dominanciáját a társadalmi igényeken túl a filozófiai háttér is megalapozta: Fichte, Hegel tulajdonjogi elméletei jelentették ennek igazolását. Csak később vált

⁵ Görög Márta: Az elhunyt szerzőhöz kapcsolódó (személyhez fűződő) szerzői jogról. Polgári Jogi Kodifikáció, 2005, 4–5. sz., p. 38.

⁶ Grad-Gyenge Anikó: Egy modern szerzői jog. Wolters Kluwer, Budapest, 2019, p. 68.

⁷ Szt. 9. § (2) bekezdés.

⁸ Lontai Endre, Faludi Gábor, Gyertyánfy Péter, Vékás Gusztáv: Magyar polgári jog. Szerzői jog és iparjogvédelem. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2012, p. 68.

⁹ Szt. 14. § (1) bekezdés.

¹⁰ Angolul: moral right of the author; németül: Das Urheberpersönlichkeitsrecht; franciául: le droit moral de l'auteur.

egyre hangosabbá a szerzők azon követelése, hogy méltányos részesedést kapjanak a művük után. A 18. században jutott el odáig a szerzői jogi gondolkodás Európában, hogy praktikus és jogos ellentételezésként fogja fel az alkotók számára fizetendő díjat. Ezzel egyidőben felmerültek már bizonyos személyiségi jellegű sérelmek, de ezekre ekkor még nem kínált a szerzői jog megoldást. A személyhez fűződő jogok elismeréséhez a társadalmi és filozófiai háttér lassú átalakulása vezetett. Ugyanakkor a fejlődés iránya kettős volt: az angolszász jogrendszerekben máig a vagyoni jogosultságok, a tulajdoni szemlélet áll a középpontban. Ez annyira erősen uralkodó felfogás, hogy például a névjog keretében a szerzői minőséget ma sem automatikusan ismerik el, hanem csak a szerző kifejezett nyilatkozata alapján, opt-in jelleggel. Ebben a felfogásban a szerző rendelkezési jogának, döntéseinek jelentéktelen értéke van.¹¹ Az angolszász szerzői jogi gondolkodás a művek felhasználására fókuszál, és az abból keletkező gazdasági haszon elméletéből táplálkozik (*copyright* – a másolás joga, üzleti szemlélet). Ezzel szemben a kontinentális szerzői jogi fejlődésben korán elismerték a személyhez fűződő jogokat, így ebben a rendszerben teljesen másként alakult ezen jogok sorsa.¹² A kontinentális jogi felfogásból táplálkozó szerzői jogi megközelítés a szerzőt mint embert helyezi a középpontba (*author's right*, *droit d'auteur*, *Urheberrecht* stb. – mindegyik fogalom a szerző jogaira utal).

A személyhez fűződő jogok bölcsőjének Franciaországot tekintik, ahol már a konkrét jogi szabályozást megelőzően kialakult és a joggyakorlatban intenzíven fejlődött a személyhez fűződő jogok koncepciója.¹³ Kezdetleges formában megjelent mind az integritás, mind a nyilvánosságra hozatal, mind a névjog. 1902-ben pedig már használták a személyhez fűződő jog kifejezést egy peres eljárásban.¹⁴

A személyhez fűződő jogok fejlődését sokféleség (patchwork jellegű szabályozás) jellemzi.¹⁵ Bár globálisan tekintve a világ országainak nagyobb részében megtalálhatók személyhez fűződő jogok, az egyes országokban nagyon eltérő ezen jogok terjedelme, illetve már az is, hogy milyen jogokat biztosít az adott ország szerzői joga a szerzők számára a „bevett” személyhez fűződő jogok közül. A német szerzői jogi törvény például a visszavonás jogát nemcsak egyszerűen megemlíti, hanem különbséget tesz annak indokai alapján¹⁶ aközött, hogy a szerző azért vonja vissza a kizárólagos felhasználásra adott engedélyt, mert a felhasználó nem gyakorolta a jogosultságot,¹⁷ illetve azon eset között, amikor a szerző saját meg-

¹¹ Silke von Lewinski: *International Copyright Law and Policy*. Oxford, 2008, 3.54.

¹² Pogácsás Anett: *Különbözőség az egységben – A szerzői jogi szabályozás differenciálódásának hatása a jogterület szerepére és hatékonyságára*. Pázmány Press, Budapest, 2017, p. 31–32.

¹³ Roberta Rosenthal Kwall: *The Soul of Creativity: Forging a Moral Rights Law for the United States*. Stanford University Press, Stanford, 2010, p. 39.

¹⁴ Cinquin c. Lecocq, Cour de cassation, de Paris, 1902. június 25.

¹⁵ Molly Torsen: *Authorial Rights and Artistic Works: An Analysis of the International Calibration*. eLaw Journal, 15. évf. 2. sz., 2008, p. 245.

¹⁶ Von Lewinski: i. m. (11), 3.51.

¹⁷ UrhG Art. 41.

győződése alapján gondolja meg magát, már nem ért egyet a művében foglaltakkal, ezért a jövőre nézve nem szeretné, ha az újra megjelenne.¹⁸

Nemzetközi szinten először a Berni Unió Egyezmény (a továbbiakban: BUE) 1928. évi római felülvizsgálata során jelentek meg deklaráltnak, ekkor kezdetleges formában kerültek a szövegbe személyhez fűződő jogok: „(1) Függetlenül a szerző vagyoni jogaitól, sőt még azoknak az átruházása esetén is, a szerző megtarthatja azt a jogát, hogy annak elismerését követelhesse, hogy ő a mű szerzője, továbbá azt a jogát, hogy ellenezze a mű minden eltorzítását, megcsonkítását, vagy más olyan megváltoztatását, amely becsületére vagy hírnevére sérelmes lehetne. (2) Az Unió országainak hazai törvényei hivatottak megállapítani a jogok gyakorlásának feltételeit. E jogok megóvására szolgáló jogi eszközöket annak az országnak a törvényei szabályozzák, amelyben a védelmet élvezik.”¹⁹ A ma elismert személyhez fűződő jogok közül ebben a dokumentumban tehát csak a szerzői minőség elismerése és a mű integritásának védelme található meg. Azt lehet mondani, hogy nemzetközi szinten ekkor váltak külön az addig egységesként kezelt engedélyezési jogok, és lettek belőlük vagyoni és személyhez fűződő jogok.²⁰ A BUE-ben foglalt rendelkezések minimumszabálynak tekinthetők, amely alapján a nemzeti jogalkotó mozgástere rendkívül széles maradt a személyhez fűződő jogok vonatkozásában; ez az egyik oka annak, hogy Európában is, de globálisan még inkább jelentősen eltérő módon került sor a személyhez fűződő jogok szabályozására.

A személyhez fűződő jogok sorsának alakulására kétségtelenül hatással volt a TRIPS-megállapodás, amely – lévén, hogy erőteljesen kereskedelmi fókuszú dokumentumról van szó – elhatárolódik attól, hogy a személyhez fűződő jogok kérdésével foglalkozzon, ennek megfelelően kifejezetten ki is zárja a szerződő felek vonatkozásában a BUE 6^{bis} cikkének való megfelelési kötelezettséget: „1. A Tagok betartják a Berni Konvenció (1971) 1–21. Cikkeiben, valamint a Függelékében foglaltakat. A Tagoknak mindazonáltal a jelen Megállapodás alapján nincsenek olyan jogaik és kötelezettségeik, mint amelyeket rájuk a Berni Konvenció 6^{bis} cikke vagy az abból levezetett jogok ruháznak.”²¹

A WIPO égisze alatt 1996-ban elfogadott két, szerzői jogi témájú szerződés közül a Szerzői Jogi Szerződés (WIPO Copyright Treaty – a továbbiakban: WCT) hallgat a személyhez fűződő jogokkal kapcsolatban. A másik, az Előadásokról és Hangfelvételekről Szóló Szerződésben (WIPO Performances and Phonograms Treaty – a továbbiakban: WPPT) már megjelennek a személyhez fűződő jogok. Az előadóművészek számára hangokkal kifejezett élő előadásai és hangfelvételen rögzített előadásai vonatkozásában a BUE minimumszabályai alapján biztosítja a szerzői (előadói) minőség elismeréséhez és az integritáshoz való jogot.²²

¹⁸ UrhG Art. 42.

¹⁹ BUE 6^{bis} cikk.

²⁰ Sarkady Ildikó, *Grad-Gyenge Anikó: A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai*. NMHH Média tanács Média tudományi Intézete, Budapest, 2012, p. 78.

²¹ TRIPS-megállapodás 9. cikk 1. pont.

²² WPPT 5. cikk.

Szintén a WIPO keretein belül fogadták el 2012-ben a Pekingi Szerződést (2020-ban lépett hatályba), amely az audiovizuális előadásokkal foglalkozik. A WPPT szellemiségét követve, az ott biztosított személyhez fűződő jogokat alkalmazni rendeli az audiovizuális formában rögzített előadások vonatkozásában, azzal a kiegészítéssel, hogy az integritás jogát illetően tekintettel kell lenni az audiovizuális rögzítés természetére is.²³

Ahogy nemzetközi szinten sem, az Európai Unió szintjén sem beszélhetünk egységes szerzői jogi szabályozásról, a szerzői jog egyéb területein sem, így a személyhez fűződő jogok terén sem. Az Európai Unió szellemi tulajdon-jogi jogalkotásra vonatkozó felhatalmazása igen korlátozott, azt az EUMSZ a következőképpen fogalmazza meg: „A belső piac létrehozása, illetve működése keretében az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében intézkedéseket fogad el a szellemi tulajdon-jogok Unión belüli egységes oltalmát biztosító európai oltalmi jogcímek létrehozására, valamint egy uniós szintű központi engedélyezési, koordinációs és ellenőrzési rendszer megteremtésére.”²⁴ Ez azt jelenti, hogy az EU csak a belső piac működéséhez szükséges mértékben kap felhatalmazást a szellemi tulajdon-jogok (és így a szerzői jog) jogharmonizációjára. A jogharmonizáció a szerzői vagyoni jogok terén előrehaladottabb szakaszban jár, mint a személyhez fűződő jogok esetében. Ennek számos oka van. Alapvetően az EU is (a fenti nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan) tartózkodással és fenntartásokkal kezeli a személyhez fűződő jogok kérdéskörét. A harmonizáció legjelentősebb akadálya a személyhez fűződő jogok tekintetében, hogy ezek a jogok nagyon eltérő kulturális, társadalmi és történelmi beágyazottsággal rendelkeznek, sokkal inkább, mint a vagyoni jogok.²⁵ Ez megnyilvánul a személyhez fűződő jogoknak mind a tartalmában, természetében, tartamában, mind a lemondhatóság kérdésében. Egyes tagállamokban csak nagyon kezdetleges védelmet élveznek a személyhez fűződő jogok (pl. a jelenleg már nem EU-tag Nagy-Britanniában), máshol viszont igen kiterjedt szabályok vonatkoznak rájuk (a kontinentális hagyományokon nyugvó német és francia jogban).²⁶

Ennek ellenére időről időre felmerül a személyhez fűződő jogok erősítésének a kérdésköre az EU keretein belül, de az EU következetesen tartózkodik attól, hogy határozott álláspontot alakítson ki ebben a kérdésben.²⁷ Mind a soft law dokumentumok, mind a jogszabá-

²³ Pekingi Szerződés 5. cikk 1. bekezdés ii) pont.

²⁴ EUMSZ 118. cikk.

²⁵ *Tomasovszky Edit*: Fenntarthatósági szempontok érvényesülése a szerzői jogban. *Pro Futuro*, 2021. 1. sz., p. 54–55.

²⁶ *Michel M. Walter*: *Europäisches Urheberrecht – Kommentar*. Springer, Wien, 2001, X.Kap. p. 101.

²⁷ *Marie-Christine Janssens*: Invitation for a 'Europeanification' of Moral Rights, In: *Paul Torremans* (ed.): *Research Handbook on Copyright Law*. E. Elgar Publishing, Cheltenham, Northampton, 2017, p. 202–203.

lyok csak érintőlegesen, az uniós jog korlátjaként említik²⁸ a személyhez fűződő jogokat, és a tagállamok nemzeti hatáskörébe utalják, hogy ezt a területet szabályozzák, természetesen a hatályban lévő nemzetközi egyezményeknek megfelelően (l. BUE, WCT, WPPT).

Megjelennek a személyhez fűződő jogok – ugyan nagyon kezdetleges formában – például a szoftverirányelvben is,²⁹ amely a számítógépi program lefordítása, átdolgozása, feldolgozása és bármely más módon történő módosítása, valamint ezek eredményének többszörözése esetére kiköti, hogy ezen cselekmények a számítógépi programot módosító személy jogainak sérelme nélkül valósulhatnak meg.

A személyhez fűződő jogok „burkolt” uniós harmonizációjaként említik a szakirodalomban³⁰ az Európai Unió Bíróságának (EUB) Deckmyn-döntését.³¹ A döntésben az EUB – ugyan tárgyat nem a személyhez fűződő jogok képezik, így csak *implicit módon, de* – elismeri, hogy a személyhez fűződő jogok a vagyoni jogokra is kiterjedő hatással bírnak, mi több, a szabad felhasználás korlátját is jelenthetik.³²

Egyre többször megfogalmazódik azonban az igény arra, hogy a túlságosan a vagyoni jogok, az üzleti szemlélet irányába eltolódott közösségi gondolkodásnak irányt kellene váltania, és a személyhez fűződő jogoknak nagyobb teret engedni, azokat erősíteni.³³ Erre a digitális világban és különösen az újmédiában talán még nagyobb szükség van, mint korábban, hiszen a szerzői jogi kivételek és korlátozások sem koncentrálhatnak kizárólagosan a

²⁸ Pl. Védelmiüldő-irányelv: Az Európai Parlament és a Tanács 2006/116/EK irányelve (2006. december 12.) a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejéről, 9. cikk; Infosoc-irányelv: Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információk társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról, (19) preambulumbekzdés; DSM-irányelv: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról, (23) és (37) preambulumbekzdés.

²⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 2009/24/EK irányelve a számítógépi programok jogi védelméről, 4. cikk (b) bekezdés.

³⁰ Eleonora Rosati: Just a Laughing Matter? Why the Decision in Deckmyn is Broader than Parody. Common Market Law Review, 52. évf. 2. sz., 2015, p. 529 – hivatkozva: Pogácsás Anett: A digitális műintegritásvédelmének aktuális kérdései. In: Grad-Gyenge Anikó, Kabai Eszter, Menyhárd Attila (szerk.): Liber Amicorum – Studia G. Faludi Dedicata: Ünnepi tanulmányok Faludi Gábor 65. születésnapja tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, p. 334.

³¹ C-201/13. Deckmyn v. Vandersteen-ügyben 2014. szeptember 3-án hozott ítélet.

³² C-201/13. ítélet, 27. pont: „Ennélfogva a 2001/29 irányelv 5. cikke (3) bekezdésének k) pontja értelmében vett paródiára vonatkozó kivétel konkrét helyzetben történő alkalmazásának tiszteletben kell tartania egyrészt az ezen irányelv 2. és 3. cikkében említett személyek érdekei és jogai, másrészt valamely védelemben részesülő teljesítménynek az említett 5. cikk (3) bekezdésének k) pontja értelmében vett paródiára vonatkozó kivételre hivatkozó felhasználójának a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő joga közötti megfelelő egyensúlyt.” – Kiemelés: Pogácsás: i. m. (30), p. 334.

³³ L. pl. Commission of the European Communities: Copyright and Related Rights in the Information Society. Zöld könyv, COM(95) 382 final, 1995: eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51995DC0382&from=EN, p. 65–68; Marjut Salokannel, Alain Strowel, Estelle Derclaye: Study Contract Concerning Moral Rights in the Context of the Exploitation of Works Through Digital Technology. ETD/99/B5-3000/E/28 (2000): ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=60475; Walter: i. m. (26).

vagyoni jogokra, hanem a kétféle jogosultságnak egymásra tekintettel kellene érvényesülni.³⁴ Egy 2015-ben közzétett európai bizottsági közlemény³⁵ alapján kirajzolódik, hogy a terület egységes megközelítésének szükségességét egyre jelentősebb mértékben érzékelik, és ebben a dokumentumban is megjelenik az egyébként azelőtt és azóta is többször felmerült egységes szerzői jogi kódex megalkotásának igénye.³⁶

Közben azonban az egyes személyhez fűződő jogok szabályozása igen eltérően – eltérő tartalommal és eltérő irányban is – alakul a különböző jogrendszerekben. Az integritás joga esetében például Faludi szerint általánosan megfigyelhető a „jogot kiüresítő erózió” tendenciája.³⁷

3. A HAZAI SZERZŐI JOG RENDSZERÉBEN NEVESÍTETT SZEMÉLYHEZ FÜZŐDŐ JOGOK RENDSZERE, ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI

A magyar szerzői jogi szabályozásban is nyomon követhető a személyhez fűződő jogoknak a vagyoni jogokhoz képest időben eltolódott fejlődése és jogi szabályozása. Ezen jogok kifejezett szerzői jogi szabályozását megelőzően is megtalálhatjuk azonban például az integritás jogának nyomát; az 1875-ös kereskedelmi törvény a kiadói ügyletek körében tartalmazott arra vonatkozó rendelkezést, hogy az eredetiben vagy kéziratban átvett művet a kiadó változtatlanul köteles többszörözni és forgalomba helyezni.³⁸

A személyhez fűződő jogok összességükben a BUE 1928-as felülvizsgálata során kialakult szöveg nyomán jelentek meg először törvényben hazánkban, az 1931. évi XXIV. törvény iktatta be a BUE szövegét. Ezt követően a Kúria egyik ítéletében³⁹ kifejezetten kimondta, hogy bizonyos, személyhez fűződő jogok a szerzői jog átruházása ellenére a védelmi idő végéig a szerzőnél maradnak.⁴⁰ A továbbiakban Balás P. Elemér és Szalay Emil is felkarolta a személyhez fűződő jogok ügyét, előbbi az 1934. évi szerzői jogi törvényjavaslatában, utóbbi egy 1936-os írásában foglalkozott az előadóművészek jogainak sui generis védelmével és

³⁴ Janssens: i. m. (11), p. 211–213.

³⁵ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. A korszerű, európaibb szerzői jogi keret felé, 2015, COM (2015) 626 final.

³⁶ Janssens: i. m. (11), p. 220. – Az egységes szerzői jogi kódex tervezetéről illetve az előtte álló akadályokról l. részletesen pl. *Bernt P. Hugenholtz: The Wittem Group's European Copyright Code*. In: *Tatiana-Eleni Synodinou* (ed.): *Codification of European copyright law: challenges and perspectives*. Wolters Kluwer, 2012, p. 339–354.

³⁷ *Faludi Gábor: A szerzői mű egysége védelmének egyes kérdései*. Infokommunikáció és Jog, 2011, 5. sz., p. 164.

³⁸ 1875. évi XXXVII. törvénycikk a kereskedelmi törvényről, 519. §

³⁹ PI.348/1932.

⁴⁰ *Sarkady, Grad-Gyenge*: i. m. (20), p. 78.

a gramofonlemezzel és a rádióval kapcsolatos szerzői jogok szabályozásával. A második világháború azonban gátat szabott ezen törekvéseknek.⁴¹

Az 1969-es, régi Szjt. kifejezetten rögzítette, hogy „a szerzőt művével kapcsolatban személyhez fűződő jogok és vagyoni jogok illetik meg”.⁴² Ez a törvény nevesítette először a személyhez fűződő jogokat. A régi Szjt. szabályozásával egyúttal elváltak egymástól az általános polgári jogi személyiségi jogok és a szerzői személyhez fűződő jogok; ettől kezdve a Ptk. személyiségi jogi rendelkezéseit *lex generalis*nak tekintették a régi Szjt. *lex specialis* rendelkezéseire képest. A régi Szjt. végrehajtási rendeletében (a továbbiakban: Vhr.) is megjelent, hogy „Az Szjt.-nek a szerző személyhez fűződő jogaira vonatkozó rendelkezései nem zárják ki és nem érintik a Polgári Törvénykönyvnek a személyhez fűződő jogokra vonatkozó általános szabályai alkalmazását.”⁴³ Már ekkor megjelent továbbá az elhunyt szerző személyhez fűződő jogaival kapcsolatos fellépés lehetősége a védelmi idő lejártá után, amelyet a Szerzői Jogvédő Hivatal, a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja, valamint az érdekelt szövetségek és szakszervezetek számára biztosított.⁴⁴

3.1. A név feltüntetéséhez való jog

A szerző ezen joga magában foglalja egyrészt a szerző alapvető jogát arra vonatkozóan, hogy a művön, valamint a művel kapcsolatban („a művére vonatkozó közleményen”) annak említésekor, idézésekor, felhasználásakor őt szerzőként tüntessék fel.⁴⁵ A jogosultság ezen része összefügg a szerző meghatározásával, a szerzőség vélelmével, azzal, hogy a szerzőként feltüntetett személy szerzői minőségét a továbbiakban senki ne vonja kétségbe.⁴⁶ A név feltüntetéséhez való jog másrészt tartalmazza azt is, hogy bizonyos esetekben a szerző azt kérheti, hogy ne tüntessék fel a nevét, anonim maradjon, vagy éppen a szerző álnév használatával kíván a háttérben maradni.⁴⁷ Tehát alapvetően a szerző rendelkezési jogának egyik kifejeződési formájáról van szó, hiszen maga döntheti el, hogy szerepeljen-e bármilyen név a művön, illetve a művel kapcsolatos kommunikáció során. Az alábbiakban a jogosultság fenti vonatkozásait vesszük sorra részletesen.

A mű és a szerző között létező szoros kapcsolat a leglátványosabban a név feltüntetéséhez való jogban fejeződik ki.⁴⁸ A kapcsolat annyira szoros, hogy a név feltüntetéséhez való jog még a szerzői jogi védelmi idő letelte után, a mű közkincsbe kerülése után is fennmarad, az

⁴¹ Sarkady, Grad-Gyenge: i. m. (20), p. 78.

⁴² 1969. évi III. törvény, 7. §.

⁴³ Vhr. 9. § (1) bekezdés.

⁴⁴ Vhr. 9. § (2) bekezdés.

⁴⁵ Szjt. 12. § (1) bekezdés.

⁴⁶ Szjt. 12. § (4) bekezdés.

⁴⁷ Szjt. 12. § (3) bekezdés.

⁴⁸ Sági Edit: Mennyire egységes a mű egységének védelme? Miskolci Jogi Szemle, 15. évf. 1. sz., 2020, p. 169.

adott műre vonatkozó vagyoni jogok esetleges átruházása esetén és a szabad felhasználási módok körében is legtöbb esetben tekintettel kell lenni rá, ilyen értelemben korlátlannak tekinthető jogosultság.⁴⁹

Ez a jog nemcsak a szerzői minőség erkölcsi elismerését, a szerző nyomon követhetőségét jelenti, hanem a szerzői jogi jogérvényesítést is megalapozza. Emellett bizonyos esetekben vagyoni értékkel is bírhat a név feltüntetése, ilyen terület például a képzőművészet, ahol a művész neve akár márkanévként is működhet.

A név feltüntetéséhez való jog gyakorlása minden esetben a felhasználás jellegétől függően, ahhoz igazodva történhet. A műre vonatkozó közlemény esetében pedig a közlemény terjedelme és jellege határozza meg a joggyakorlás módját.⁵⁰ Ez azt jelenti, hogy a különböző műtípusok jelentősen eltérő joggyakorlási módot igényelhetnek.⁵¹ Nem maradhat el a név feltüntetése például átdolgozás esetében sem – az átdolgozott művön is meg kell jelölni az eredeti mű szerzőjét.⁵²

Egyes esetekben a felhasználás jellege, az adott területen bevett gyakorlat lehetővé teheti azt, hogy elmaradjon a név feltüntetése. Erre vonatkozóan következetes gyakorlat létezik, és kizárólag ezek a joggyakorlási módok képeznek minimális korlátot az egyébként korlátlan névjog előtt.⁵³ A bíróság például elfogadta, hogy a gyakorlatban a technikai korlátok okán nem életszerű feltüntetni a szerző nevét többek között az arcképes belépőkártyákon szereplő fényképen vagy az épületfotók reklámozás vagy illusztrációs célú felhasználása során.⁵⁴ Néhány területen a kialakult szakmai gyakorlatok, szerződéskötési és tárgyalási erőviszonyok indokoltá tesznek kivételeket, amelyek azonban nem válnak a névjog általános korlátjává. Ilyen, az Szjt. által is nevesített gyakorlat például az építészeti alkotások esetében az, hogy bár a tervező meghatározhatja, hogy az épületen vagy a műszaki létesítményen hol és milyen módon szerepeljen a neve és a tervezés ideje, ezt a jogát korlátozzák a tulajdonos, a használó és az üzemeltető jogai és törvényes érdekei, tehát csak ezen jogok és érdekek sérelme nélkül gyakorolható a tervező névjoga.⁵⁵ Ehhez hasonló korlátozás, hogy a látképen akkor kell a szerző nevét feltüntetni, ha azon meghatározott képzőművészeti, építészeti, iparművészeti vagy ipari tervezőművészeti alkotás vagy műszaki létesítmény bemutatása szerepel.⁵⁶

További korlátot jelent a névjog alkalmazása tekintetében az Szjt. által biztosított, e jogot érintő szabad felhasználási eset, amely kifejezetten az audiovizuális médiaszolgáltatás körében teszi lehetővé a képzőművészeti, fotóművészeti, építészeti, iparművészeti vagy ipari

⁴⁹ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2020, p. 136.

⁵⁰ Szjt. 12. § (1) bekezdés.

⁵¹ Grad-Gyenge: i. m. (6), p. 74.

⁵² Sági: i. m. (2), p. i.m. 23.

⁵³ Gyertyánfy: i. m. (49), p. 136.

⁵⁴ Fővárosi Ítéletábla 8.Pf.21.462/2008/4.

⁵⁵ Szjt. 67. § (2) bekezdés.

⁵⁶ Szjt. 67. § (3) bekezdés.

tervezőművészeti alkotások díszletként való szabad felhasználását, ráadásul a név feltüntetése nélkül.⁵⁷ A szabály jelenleg csakis az audiovizuális médiaszolgáltatásra vonatkozik, azonban ezen szolgáltatóknak a közösségi oldalakon vagy videómegosztó platformokon való jelenléte, műsoraik elérhetővé tétele a szabálynak az újmédiához való alkalmazkodását követeli meg.⁵⁸ A díszlet és jelmez céljára készült művek esetében azonban a Szjt. nem biztosít szabad felhasználást az audiovizuális médiaszolgáltatásban sem, és a névfeltüntetés kötelezettsége alól sem ad felmentést.⁵⁹

Ahogy fentebb is említettük, a névjog magában foglalja azt is, hogy adott esetben a szerző nem kívánja nevének feltüntetését a művön vagy azzal kapcsolatban, illetve nem ritka, hogy valamilyen művészi álnéven szeretne alkotótevékenységet végezni; ezeket a döntéseket a Szjt. is elismeri.⁶⁰ Hagyományosan is elterjedt szokásról van szó a művészet világában, azonban digitális környezetben még nagyobb mértékben élnek az anonimitás vagy éppen az álnév használatának lehetőségével. Fontos megjegyezni, hogy ezek nem jelentik azt, hogy a szerző lemondana szerzői jogairól vagy azok érvényesítésének lehetőségéről; a szerzői jogok ugyanúgy megilletik őt. A jogérvényesítés azonban ezekben az esetekben nehezebb lehet; ha a szerző nem fedi fel kilétét, a szerzői jogokat az gyakorolhatja, aki először hozta nyilvánosságra a művet.⁶¹ Az álnévet használó szerzők jogérvényesítését könnyíti az Artisjus önkéntes álnévadatbázisa, amelyben a tényleges szerző neve visszakereshető. A manapság egyre gyakoribb szellemiírói tevékenység (ghostwriting) nem tartozik a felvett néven történő alkotás körébe, hiszen itt nem a valódi szerző nevét tüntetik fel a művön, akinek ezáltal nem keletkeznek személyhez fűződő jogai a művel kapcsolatban. Ezt a tevékenységet a szerzői jog nem védi, hanem ez esetben tisztán kötelmi jogi, szerződéses jogviszony keletkezik.

A felvett név (álnév) használata szerzői jogi szempontból szabadon megtehető, azonban tekintettel kell lenni a Ptk. névviselési joggal kapcsolatos rendelkezéseire, például arra, hogy a felvett név nem sértheti mások lényeges jogi érdekeit,⁶² valamint figyelemmel kell lenni arra, hogy amennyiben egy másik, hasonló tevékenységet folytató személy által korábban használt (saját vagy felvett) névvel összetéveszthető nevet szeretne a szerző használni, az érintett személy kérheti, hogy a nevet újonnan felvenni szándékozó személy azt kizárólag megkülönböztető toldással vagy elhagyással használja.⁶³

A névjog negatív oldala körébe tartozik az is, amikor egy már nyilvánosságra került mű (amelyen feltüntették a szerző nevét) újabb felhasználásai esetére kiköti a szerző, hogy az a továbbiakban a neve feltüntetése nélkül történjen.⁶⁴

⁵⁷ Szjt. 36. § (3) bekezdés.

⁵⁸ *Sápi*: i. m. (2), p. i.m. 26.

⁵⁹ Szjt. 36. § (4) bekezdés.

⁶⁰ Szjt. 12. § (3) bekezdés.

⁶¹ Szjt. 8. §

⁶² Ptk. 2:49. § (1) bekezdés.

⁶³ Ptk. 2:49. § (2) bekezdés.

⁶⁴ Szjt. 12. § (3) bekezdés.

A név feltüntetéséhez való jog korlátlan jellege megköveteli, hogy az egyébként a szabad felhasználás körébe tartozó felhasználási cselekmények esetén is feltüntetésre kerüljön a szerző neve. Ez az uniós jogban több helyen is előkerül, a forrásfeltüntetéssel összefüggésben a név feltüntetését bizonyos szabad felhasználási formák esetében kifejezetten említi például az Infosoc-irányelv,⁶⁵ a DSM-irányelv a határon átnyúló oktatási tevékenység mint szabad felhasználási mód kapcsán tér ki a név feltüntetésére.⁶⁶ Az Szjt. által e körben kifejezetten említett felhasználási módok az átvétel, az idézés, illetve az ismertetés.⁶⁷ A szabad felhasználási módokat tárgyaló fejezetben is több esetben külön felhívja a törvény a figyelmet a szerző nevének feltüntetésére.⁶⁸ Ettől függetlenül is érvényes az, hogy szabad felhasználás esetén is fel kell tüntetni a szerző nevét.

A névjog további, fentebb említett leágazása a szerzőség védelmével való kapcsolata. A szerzőség védelme alapvetően a névjognál tágabb tárgykört fog át. A védelem több lépcsőt tartalmaz, melyek között az első helyen áll az, hogy az ellenkező bizonyításáig azt kell szerzőnek tekinteni, akinek a nevét ilyenként a művön a szokásos módon feltüntették.⁶⁹ Csak ennek megállapíthatósága hiányában lehet a következő lépcsőben azt vizsgálni, hogy ki vetette önkéntes műnyilvántartásba a művet.⁷⁰ A harmadik lépcsőben vehető figyelembe az a személy, aki a közös jogkezelő szervezet által kiállított teljes bizonyító erejű magánokirattal igazolni tudja a szerzőségét.⁷¹ Ha pedig mindezek alapján nem állapítható meg a szerző személye, akkor utolsó helyen azt a személyt lehet szerzőnek tekinteni, aki először hozta nyilvánosságra a művet.⁷² Ebben a lépcsőben tehát megnyilvánul a nyilvánosságra hozatal jogának a jelentősége is a szerzőség elismerésével összefüggésben.

A szerzőként feltüntetett személy e minőségét senki nem vonhatja kétségbe. Nem minden esetben egyértelmű, hogy mi minősül a szerzői minőség kétségbe vonásának, de egy bírósági döntés értelmében például akként értékelendő az, ha egy zenemű szerzőjeként az illetékes közös jogkezelő nem őt tartja nyilván.⁷³ A név helytelen feltüntetése vagy egyéb közreműködő szerzőként való feltüntetése azonban nem feltétlenül minősül a szerzői minőség kétségbe vonásának. Természetesen más szempontból, például plágium szempontjából, aggályosnak minősülhet ez a magatartás.⁷⁴

A név feltüntetéséhez való jog korlátlan volta a fentiekben többféle vonatkozásban felmerült. További fontos aspektusa, hogy a védelmi idő letelte után is megmarad. Nem csupán

⁶⁵ Infosoc-irányelv 5. cikk 3. bek. a), c), d) és f) pont.

⁶⁶ DSM-irányelv 5. cikk 1. bek. b) pont.

⁶⁷ Szjt. 12. § (1) bekezdés.

⁶⁸ Szjt. 34–37. §.

⁶⁹ Szjt. 94/B. § (1) bekezdés.

⁷⁰ Szjt. 94/B. § (2) bekezdés.

⁷¹ Szjt. 94/B. § (3) bekezdés.

⁷² Szjt. 94/B. § (4) bekezdés.

⁷³ Somogy Megyei Bíróság, 21.P.21.052/2008/57. számú ügy.

⁷⁴ Legeza Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek SZTNH, Budapest, 2017, p. 102.

morális elvárás, hogy a védelmi idő után is mindig fel kell tüntetni a szerző nevét, hanem konkrét jogérvényesítési lehetőség kapcsolódik hozzá (legalábbis elméletileg): az érintett közös jogkezelő szervezet vagy érdekképviselői szervezet is fellelphet minden olyan magatartás esetében, amely a védelmi időn belül is a név feltüntetéséhez való jog sérelmét jelentené – a védelmi időn túl a szerző emlékének megsértése címén biztosított a jogérvényesítés.⁷⁵ A jogérvényesítés lehetősége fennáll ugyan, a gyakorlatban azonban nem igazán indulnak ilyen eljárások, talán annak okán, hogy egyrészt ez ritkán felmerülő probléma, másrészt a jogkezelő szervezetek kapacitáshiánnyal küzdenek, harmadrészt a szerző és örökösei halála után valójában nem áll érdekében senkinek a jogérvényesítés.⁷⁶

3.2. A mű nyilvánosságra hozatalához való jog

A szerző maga dönthet arról, hogy a művét nyilvánosságra kívánja-e hozni.⁷⁷ Ezen jogosultság a szerző azon igényét, döntését ismeri el, hogy az önkifejezésének eredményét ne tárja minden esetben nyilvánosságra. A tudomány és a művészetek képviselői sokszor tekintik elkészült műüket félresikerültnek, vázlatnak, önkifejezésük olyan eszközének, amelyet nem feltétlenül kívánnak megosztani a széles körű nyilvánossággal.

A nyilvánosság fogalma a szerzői jog különböző területein különbözőképpen értelmezendő. Így más tartalommal bír a szerzői vagyoni jogok körébe tartozó nyilvános előadás vagy nyilvánossághoz közvetítés esetében, és más tartalommal a nyilvánosságra hozatal személyhez fűződő joga esetében. Utóbbihoz támpontot ad a Benárd–Tímár kézikönyv meghatározása: a nyilvánosságra hozatal *„bármilyen cselekmény vagy magatartás lehet, amelynek révén a mű elhagyja az alkotó rendelkezési körét és meg nem határozott más személyek számára hozzáférhetővé válik”*.⁷⁸ A bírói gyakorlat is következetesen ezt az értelmezést követi.

Ahhoz, hogy egy mű szerzői jogi védelemben részesüljön, nem szükséges a nyilvánosságra hozatal, hiszen a szerzői jog a művek megszületésétől kezdve biztosít védelmet. Amíg a szerző nem hozza nyilvánosságra a művét, az az ő „kizárólagos uralma alatt áll”. Ez a helyzet akkor is, ha a szerző digitálisan, esetleg valamely felhőszolgáltató tárhelyén tárolja a művet.⁷⁹ A nyilvánosságra hozatal valójában a személyhez fűződő jogok és a vagyoni jogok kapcsolódásának egyik aspektusát teremti meg: ha a szerző úgy dönt, hogy nyilvánosságra hozza a művet vagy másnak erre engedélyt ad, ez elindítja a művet a felhasználás felé. A továbbiakban pedig a szerző a különböző vagyoni jogaival élve dönthet arról, hogy milyen formában, milyen feltételekkel lehet a művet felhasználni. Ugyanakkor a szerző jogdíj-igénnyel egyéni engedélyezés vagy közös jogkezelés formájában csak a már nyilvánosságra

⁷⁵ Szjt. 14. § (2) bekezdés.

⁷⁶ Legeza: i. m. (74), p. 102.

⁷⁷ Szjt. 10. § (1) bekezdés.

⁷⁸ Benárd Aurél, Timár István (szerk.): A szerzői jog kézikönyve. KJK Könyvkiadó, Budapest, 1973, p. 100.

⁷⁹ Grad-Gyenge: i. m. (6), p. 71.

hozott művel kapcsolatban élhet. Ugyanígy, csak a nyilvánosságra hozott művek esetében merülhet fel valamely szabad felhasználási formának az alkalmazhatósága.⁸⁰ A védelmi idő azonban nem a nyilvánosságra hozatallal, hanem a mű létrehozásával kezdődik. Kivétel ez alól, ha a szerző ismeretlen, mert ilyen esetben általában nem állapítható meg az alkotás időpontja – ilyenkor az első nyilvánosságra hozatal időpontjától kell számítani a védelmi időt.⁸¹

A nyilvánosságra hozatal joga körében a szerző arról is dönthet, hogy nem hozza nyilvánosságra a művét. Ezzel alapvetően a kérdést lezártnak tekinthetnénk. Ez a döntés azonban bizonyos esetekben járhat szerzői jogi szempontból releváns következményekkel. Egyrészt a szerző halálát követően fellelt mű esetében egy megdönthető vélelmet állít fel a törvény: az ilyen művet úgy kell tekinteni, hogy azt a szerző nyilvánosságra hozatalra szánta. Kivételt jelent, ha a szerző vagy jogutódja ezzel ellenkező nyilatkozatot tett, vagy az ellenkezőjét másképp bizonyítják.⁸² A vélelem megdöntése ugyanakkor nem zárja ki, hogy a jogutód mégis nyilvánosságra hozza a művet, így ennek a rendelkezésnek a gyakorlati haszna némileg elvész.⁸³ A jogutód számára ez mindenképpen egy kegyeleti szempontból érzékeny morális megfontolás, jogilag azonban semmi nem akadályozza abban, hogy nyilvánosságra hozza a művet a szerző szándékával ellenkezően is. A nagyközönség, a kultúrafogyasztók valójában sokat köszönhetnek annak, amikor egy jogutód a szerző szándéka ellenére vagy kifejezett tiltása hiányában a nyilvánosságra hozatal mellett dönt.⁸⁴

A nyilvánosságra hozatalra vonatkozó engedély esetében a Szjt. nem állít alaki követelményt, így az szóban, írásban vagy ráutaló magatartással is megadható. Míg a vagyoni jogok gyakorlása csak kétoldalú, szerződéses formában történhet, a személyhez fűződő jogokat egyoldalú nyilatkozattal is lehet gyakorolni. A nyilvánosságra hozatalra történő felhatalmazás adása azonban a gyakorlatban általában összefonódik a vagyoni jogosultságok gyakorlásával, ennek megfelelően többnyire felhasználási szerződés keretében történik, amely esetében azonban a Szjt. írásbeli formát ír elő.⁸⁵ Tehát ha felhasználás engedélyezésével együttesen ad a szerző engedélyt a nyilvánosságra hozatalra, akkor mindenképpen írásban kell ezt megtenni.

A nyilvánosságra hozatalhoz való jog körében kell tárgyalni azt az esetet is, amikor valaki egy megjelenés előtt álló műről előzetesen közvetett információkat közöl a mű „beharangozása” céljából. Tehát nem a mű egy részletét hozza nyilvánosságra, csak a mű lényeges tartalmára vonatkozó információkat közöl (szereplők, stílus, cselekmény stb.). A fenti tevékenység alapvetően a szerzőt illeti meg, annak más által engedély nélkül történő megvalósítása

⁸⁰ Szjt. 33. § (1) bekezdés.

⁸¹ Szjt. 31. § (3) bek.

⁸² Szjt. 10. § (4) bekezdés.

⁸³ Gyertyánfy: i. m. (49), p. 130.

⁸⁴ Lásd pl. Kafka A per, A kastély vagy Szabó Magda Liber Mortis c. műveinek sorsa.

⁸⁵ Szjt. 45. § (1) bekezdés.

sérti a szerző nyilvánosságra hozatalhoz való jogát.⁸⁶ Ugyanakkor az előzetes tájékoztatási jog gyakorlása nem jelenti azt, hogy azzal kimerülne a nyilvánosságra hozatal joga, mivel a nyilvánosságra hozatal joga szűk értelemben magára az alkotásra vonatkozik, arra külön felhasználási szerződésben adható engedély. A nyilvánosságra hozatal jogának jogszerű gyakorlása azonban kimeríti az előzetes tájékoztatáshoz való jogot.⁸⁷ Létezik ugyanakkor egy megdönthető vélelem arra vonatkozóan, hogy a mű felhasználására kötött felhasználási szerződés magában foglalja a szerző engedélyét az előzetes tájékoztatást illetően, de az csakis „a felhasználás céljának megfelelő módon” gyakorolható a felhasználó részéről.⁸⁸ Ezzel tulajdonképpen arra utal a jogszabály, hogy az esetek többségében a szerző és a felhasználó közös érdeke egyaránt az, hogy a mű megjelenése előtt a nagyközönség érdeklődését felkeltse, a mű jövőbeli sikerét megalapozza.⁸⁹ Így ha a szerződés erre vonatkozó kifejezett tilalmat nem tartalmaz, az engedély megadottnak tekinthető.

3.3. A visszavonás joga⁹⁰

A szerző nyilvánosságra hozatalhoz fűződő joga egyúttal annak korlátozott lehetőségét is magában foglalja, hogy egyrészt a már nyilvánosságra került mű esetében valamely alapos ok felmerülése esetén rendelkezzen arról a szerző, hogy a nyilvánosságra hozatalhoz adott engedélyt visszavonja, másrészt pedig megtilthatja a már nyilvánosságra hozott mű további felhasználását. A visszavonást írásbeli formához köti a törvény. Fontos azonban, hogy önmagában a visszavonás kinyilvánítása nem szünteti meg automatikusan a szerződésen alapuló felhasználási jogot, hanem ahhoz még a felhasználási szerződés felmondása⁹¹ is szükséges.⁹²

Ez a jog azonban nem minden következmény nélkül illeti meg a szerzőt, mert a nyilatkozat időpontjáig felmerült kárt meg kell térítenie.⁹³ Ezzel a szigorú korlátozással a jogalkotó a felhasználói érdeket védi, aki a kár megtérítésének hiányában nem bízhatna abban, hogy az egyszer már nyilvánosságra hozott és felhasználásra engedélyezett művel kapcsolatban tett befektetései, kiadásai megtérülnek. A „kártérítés” szó használata kissé idegenül hat ebben a kontextusban, hiszen valójában nem jogellenes tevékenységről, hanem jogszerű joggyakorlásról beszélünk a szerző részéről, amelynek következtében tehát inkább kártalanításnak

⁸⁶ Szjt. 10. § (2) bek.

⁸⁷ Gyertyánfy: i. m. (49), p. 131.

⁸⁸ Szjt. 10. § (3) bek.

⁸⁹ Gyertyánfy: i. m. (49), p. 131.

⁹⁰ Az Szjt. ezt a jogot a II. fejezetben, A mű nyilvánosságra hozatala cím alatt tárgyalja, de külön szakaszban rendelkezik róla.

⁹¹ Szjt. 53. § (1) bekezdés.

⁹² Lontai, Faludi, Gyertyánfy, Vékás: i. m. (8), p. 66.

⁹³ Szjt. 11. §.

kellene történnie. A „nyilatkozat tételéig felmerült károk” fordulat arra utal, hogy az elmaradt hasznot nem kell „megtéríteni”.⁹⁴

Valójában az egyszer már nyilvánosságra került mű nehezen tekinthető később nyilvánosságra nem hozottnak – ez különösen igaz digitális, online környezetben, ahol senki nem tudja azt biztosítani, hogy a törölt tartalom véglegesen, teljesen törlődjön. Így a digitális világban a visszavonás joga egyre kevésbé értelmezhető, egyrészt az írásbeliség is nehezen biztosítható, másrészt a mű további felhasználásának megtiltása is nehezen megvalósítható.⁹⁵

A felhasználók és a szélesebb közönség hozzáférési joga mint közérdek indokolja a visszavonásra vonatkozó fenti szigorú szabályozást. A gyakorlatban a visszavonás ritkán vezethet ténylegesen a műpéldányok elérhetetlenné válásához, az főként csak a további felhasználás lehetőségének kizárására, „a megtagadott mű közönségre tett hatásának csökkentésére”⁹⁶ irányul, ez az igazi értelme. Valójában a szigorú előfeltételek és következmények, amelyeket a törvényi szabályozás rögzít a visszavonás jogával kapcsolatban, a jog tényleges gyakorlásának lehetőségét jelentősen szűkre szabják.⁹⁷

A visszavonás nem gyakorolható csak bizonyos felhasználók vonatkozásában, hanem annak *erga omnes* hatálya van, azaz mindenkire egyaránt érvényes. Időbeli hatályát tekintve pedig kizárólag a jövőre irányulhat a visszavonás, nem lehet visszaható hatálya, így a visszavonó nyilatkozatot megelőző jogszerű felhasználások nem minősülhetnek később jogsértőnek.⁹⁸

A visszavonás jogának gyakorlása következtében nemcsak az engedélyhez kötött felhasználások lehetősége szűnik meg, hanem a szabad felhasználás lehetősége is, ilyen értelemben tehát abszolút hatállyal bír a visszavonás. Ez az Szjt. azon rendelkezéséből vezethető le, amely szerint a szabad felhasználások csak a nyilvánosságra hozott művek esetében gyakorolhatók.⁹⁹ A visszavont művek azonban a fentiek alapján a visszavonás jogának gyakorlásától kezdve nem minősülnek nyilvánosságra hozottnak.

A szerző csak azoknak a műveknek az esetében élhet a visszavonás jogával, amelyek a rendelkezési joga alatt állnak. Ennek megfelelően nem vonhatja vissza a jogkimerüléssel érintett műpéldányokat.¹⁰⁰ Gyakorolhatja viszont a szerző a visszavonás jogát abban az esetben, amikor ugyan nem közvetlenül ő adott engedélyt a felhasználásra, hanem a felhasználás jellegére tekintettel az engedélyezés gyakorlása közös jogkezelés alá esett, és így a közös jogkezelő szervezet adott engedélyt a felhasználásra. Ez a helyzet egyes, már nyilvánosságra hozott művek esetében, amikor azok sugárzását a közös jogkezelő engedélyezi.¹⁰¹ Az ezzel

⁹⁴ Gyertyánfy: i. m. (49), p. 132.

⁹⁵ Sági: i. m. (2), p. i. m. 27.

⁹⁶ Gyertyánfy: i. m. (49), p. 132.

⁹⁷ Sági: i. m. (2), p. i. m. 23.

⁹⁸ Grad-Gyenge: i. m. (6), p. 72.

⁹⁹ Szjt. 33.§ (1) bekezdés.

¹⁰⁰ Grad-Gyenge: i. m. (6), p. 73.

¹⁰¹ Szjt. 27. §.

foglalkozó alkotmánybíróági határozat kimondta, hogy egyrészt a szerződés nem a közös jogkezelő és a felhasználó, hanem a szerző és a felhasználó között jön létre (a közös jogkezelő a szerző nevében és képviselőként lép fel), másrészt a közös jogkezelő által gyakorolt rendelkezési jog a vagyoni jogokra vonatkozik, és nem szünteti meg a szerző személyhez fűződő jogait, illetve azok személyes érvényesítésétől nem zárja el a szerzőt, azok ugyanis nem vonhatók közös jogkezelés alá, hanem minden esetben egyedileg gyakorolhatók.¹⁰²

A már visszavont mű esetében a szerző – ha továbbra is rendelkezési joga alatt áll a mű – újra élhet a nyilvánosságra hozatal jogával. Ilyenkor a korábbi felhasználót az elővásárlási jog mintájára előfelhasználási jog illeti meg.¹⁰³

3.4. A mű egységének védelme (integritáshoz való jog)

Ahogy a név feltüntetéséhez való jog a leglátványosabban jeleníti meg a szerző és a műve közötti kapcsolatot, a mű és alkotója közötti szellemi egységet leginkább az integritáshoz való jog közvetíti.¹⁰⁴ A jog lényege, hogy védelmet biztosítson a szerzőnek az ellen, hogy művét bármilyen módon eltorzítsák, megcsonkítsák, megváltoztassák, vagy a művel bármilyen visszaélést¹⁰⁵ kövessenek el.¹⁰⁶ A BUE 1928-as szövegében ugyan csak utalt arra, hogy csak a szerzőre hátrányos megváltoztatás tekinthető olyannak, ami sérti az integritáshoz való jogot, a jelenlegi szöveg már részletesebb, és abból két külön esetkör rajzolódik ki:¹⁰⁷ egyrészt a művet érintő mindefajta eltorzítás, megcsonkítás vagy más megváltoztatás (amelyet közvetlen beavatkozásként lehet értékelni a mű vonatkozásában), másrészt a mű elleni minden olyan támadás, amely sérelmes a szerző becsületére vagy hírnevére (amelyet közvetett beavatkozásnak lehet tekinteni). A magyar joggyakorlat is különbséget tesz a két esetkör között.¹⁰⁸

Az integritáshoz való joghoz kapcsolódó jogérvényesítési lehetőség abban áll, hogy a szerző utólag felléphet a fent említett magatartások ellen, kérheti a jogsértő eltávolítását a cselekmény folytatásától. Ugyanakkor alkalmazni kell e körben a Ptk.-nak a személyiségi jogok gyakorlására vonatkozó rendelkezését, amelynek értelmében az olyan magatartás, amelyhez az érintett hozzájárult, nem sért személyiségi jogot.¹⁰⁹ Tehát amennyiben a felhasználási

¹⁰² 482/B/2002. AB határozat.

¹⁰³ Szjt. 53. § (3)–(4) bekezdés.

¹⁰⁴ *Sápi*: i. m. (48), p. 169.

¹⁰⁵ Itt a Szjt. korábbi változata a „megcsonkítás” terminust használta; a törvény 2013-as módosításakor (2013. évi XVI. törvény a szellemi tulajdonra vonatkozó egyes törvények módosításáról) cserélték „viszsaélésre”, az indokolás alapján ugyanis az jobban tükrözi a BUE szövegét.

¹⁰⁶ Szjt. 13. §.

¹⁰⁷ BUE 6*bis* cikk: „... de s'opposer à toute déformation, mutilation ou autre modification de cette oeuvre ou à toute autre atteinte à la même oeuvre, préjudiciable à son honneur ou à sa réputation” – a „vagy” kötőszó utal arra, hogy mindezt két külön esetkörnek tekinti az egyezmény.

¹⁰⁸ *Pogácsás*: i. m. (30), p. 323.

¹⁰⁹ Ptk. 2:42. § (3) bekezdés.

szerződésben valamely felhasználási cselekményt kifejezetten megengedett a szerző, az nem minősülhet utóbb a mű egysége megsértésének. Emiatt is nagyon lényeges, hogy a különböző felhasználásokra kötött szerződések a lehető legrészletesebb rendelkezéseket tartalmazzanak arra vonatkozóan, hogy mire terjedhet ki az adott felhasználás.

A mű integritása ellen irányuló magatartások között tehát különbséget lehet tenni aszerint, hogy közvetlen, valódi sérelmet jelentenek-e a mű integritására, például egy egyetlen példányban létező műalkotás esetében, vagy a magatartás csak a művet nem egyedülként hordozó fizikai példányra terjed ki, és valójában nem érinti az absztrakt értelemben vett művet, tehát ténylegesen nem is jelent sérelmet a mű integritására.¹¹⁰ Az integritást érintő cselekmények műfajtól, felhasználási formától függően is másként minősülhetnek.

További kérdéseket vetnek fel az egyre nagyobb számban készülő digitális művek az integritás jogát tekintve, amelyek esetében nincs egyetlen eredeti példány, és ehhez hasonlóan azok a művek, amelyek esetében készül ugyan eredeti, „analóg” példány, de digitális formában többszörözik a művet, illetve a nagy számban megjelenő felhasználói tartalom – ezek mind új kihívásokat jelentenek az integritási jog előtt, amelyek újabb válaszokat igényelnek, azt is figyelembe véve, hogy a formálódó szabályok ne állítsanak akadályt az innováció, az alkotás elé, ez ugyanis a szerzői jog alapvető céljával ellentétes lenne.¹¹¹

A többi, személyhez fűződő joghoz hasonlóan az integritáshoz való jog is folyamatos fejlődésen megy keresztül (különös tekintettel a digitális világ kihívásaira), ennek folyamatában azonban fontos megőrizni ezen jogok lényegét és jellegét, valamint biztosítani, hogy ne lehetetlenüljenek el.¹¹² A tendencia a kontinentális jogrendszerekben az, hogy az alkotói szabadságra hivatkozással az integritásba való jogszerű beavatkozások lehetőségeit, okait, egyáltalán a beavatkozás fogalmát egyre tágabban értelmezik, így az integritási jog értelmezési területe egyre jobban szűkül.¹¹³

A mű egységének védelme azt is magában foglalja, hogy a mű bizonyos körülmények között született, és meghatározott környezetben kerül nyilvánosságra. Ha a mű egyes körülményeit megváltoztatják, vagy a szerző szándékától eltérő környezetbe helyezik, felmerülhet az integritás sérelme anélkül is, hogy a művön közvetlenül bármilyen változtatást tennének. Önmagában azonban a környezetváltozás (az épített vagy természeti környezet megváltozása) nem feltétlenül érinti a mű integritását. A Legfelsőbb Bíróság nem állapított meg jogsértést abban az esetben, amikor egy kültéren elhelyezett plasztikai alkotás környezete néhány év alatt jelentősen megváltozott.¹¹⁴ Ehhez hasonlóan, egy másik ügyben sem tartotta megállapíthatónak az integritáshoz való jog sérelmét a Legfelsőbb Bíróság, amikor a környezet csak annyiban változott, hogy a plasztikára való rálátás lehetősége csökkent/

¹¹⁰ *Grad-Gyenge*: i. m. (6), p. 77.

¹¹¹ *Pogácsás*: i. m. (30), p. 326–327.

¹¹² *Pogácsás*: i. m. (30), p. 328, *Faludi*: i. m. (37), p. 167.

¹¹³ *Pogácsás*: i. m. (30), p. 332–333.

¹¹⁴ Pfv.IV.20.957/2008/8. (LB-H-PJ-2008–2063.).

megszűnt, de a környezet méltó jellege nem változott.¹¹⁵ Ugyancsak a Legfelsőbb Bíróság adott iránymutatást azzal kapcsolatban, hogy a műnek nemcsak az átdolgozása, de a „gondolatiságával nem egyező műsorban történő felhasználása”, annak nem a szerző szándéka szerinti egységben való megjelenítése, hanem például egy bulvárműsor szignáljaként való használata, a szerző számára, az ő megítélése szempontjából hátránnyal jár.¹¹⁶

Lehetnek azonban olyan érdekek, amelyek felülírják a mű integritásához való jogot. Ilyen elismert jogos érdek lehet egy építészeti alkotás esetében a tulajdonos használati jogának rendeltetésszerű gyakorlása, ami indokoltta teheti az eredeti alkotás átalakítását.¹¹⁷ Az integritáshoz való jog egyébként sem érvényesülhet korlátlanul. Korlátját jelenti egyfelől, ha a szerző kifejezetten engedélyezi műve megváltoztatását, másfelől pedig jogszabály is rendelkezhet erről. Előbbi esetet csak szűk körben lehet elképzelni, hiszen a szerző alapvetően nem mondhat le személyhez fűződő jogairól, így nem lesz érvényes az olyan nyilatkozat, amelyben lemond a jogérvényesítésről bármely olyan esetre, amikor engedélye nélküli beavatkozás történik a mű kapcsán.¹¹⁸ Jogszabályi rendelkezésre példa, hogy amennyiben a szerző hozzájárult a mű felhasználásához, köteles megtenni azokat a változtatásokat, amelyek – bár a mű lényegét nem érintik – a felhasználási jog gyakorlása szempontjából elengedhetetlenek vagy nyilvánvalóan szükségesek. Ha pedig ennek a szerző nem tesz eleget, a felhasználó is megteheti az ilyen jellegű változtatásokat.¹¹⁹

Sajátos aspektusa az integritási jognak – az egyébként a kiadói szerződés szabályai között elhelyezett – azon jogosultság, miszerint az irodalmi mű kiadása esetén képek, illusztrációk alkalmazásához a mű szerzőjének beleegyezése szükséges. Ha azonban már általánosságban beleegyezett a képek alkalmazásába, az egyes képek esetében csak alapos indokkal tagadhatja meg a felhasználáshoz való hozzájárulást.¹²⁰

Szintén az integritási jog körébe tartozó eset, amikor az építészeti alkotás vagy műszaki létesítmény tervét olyan módon változtatják meg a szerző hozzájárulása nélkül, amely változás a külső megjelenést vagy a rendeltetésszerű használatot befolyásolja – ez jogosulatlan megváltoztatásnak minősül.¹²¹ Az ilyen változtatások, pl. épület lebontása, tatarozás, átépítés vagy az eredeti rendeltetés megváltoztatásából eredő konfliktusok csak alaposan átgondolt szerződéskötéssel előzhetők meg.¹²²

Az átdolgozás engedély nélkül való gyakorlása esetén felmerül, hogy megvalósulhat-e az integritás sérelme azáltal, hogy tulajdonképpen ezen tevékenység során is a mű megváltoztatására kerül sor. A szerzői jog álláspontja e tekintetben az, hogy mivel az egyszerű

¹¹⁵ LB-H-PJ-2008-351.

¹¹⁶ 21744/2007/6. sz. („Élem az életem – Mónika show-ügy”).

¹¹⁷ BDT2010.2329. (Szegedi Ítéletábra Pf. II. 20.595/2008.).

¹¹⁸ *Sápi*: i. m. (48), p. 172.

¹¹⁹ Szjt. 50. §.

¹²⁰ Szjt. 57. §.

¹²¹ Szjt. 67. §.

¹²² *Lontai, Faludi, Gyertyánfy, Vékás*: i. m. (8), p. 67.

megváltoztatás révén nem keletkezik új mű, az átdolgozás során viszont igen, ezért ez a körülmény alkalmas arra, hogy segítségével elhatárolható legyen az átdolgozás és a mű integritását érintő megváltoztatás. Egy másik elhatárolási szempont lehet annak vizsgálata, hogy a megváltoztatás vagy visszaélés sérti-e a szerző becsületét vagy jó hírnevét. Az integritást érintő cselekmények körében ez releváns szempont, átdolgozás esetében nem feltétel. A kérdés eldöntése adott esetben amiatt lehet fontos, mert az engedély nélküli átdolgozás szerzői vagyoni jogot érint, míg a megváltoztatás személyhez fűződő joggal áll kapcsolatban, így ez a jogérvényesítés szempontjából lényeges kérdés.¹²³ Az átdolgozás során a szerző személyhez fűződő jogának sérelme merült fel Bartók A csodálatos mandarin című művének balettfilmmé történő átdolgozása során az örökösök részéről. Az átdolgozásra engedéllyel került sor, a bíróság szerint a megtett módosítások nem érik el az integritás sérelméhez szükséges szintet, mert azok egyrészt a film műfaji sajátosságaiból adódnak, másrészt a képi világ és hanghatás a modern nézői igényeknek felel meg, amelyek megkívánják a meghökkentőbb, erőteljes hatások alkalmazását.¹²⁴ A Szerzői Jogi Szakértő Testület elé került egyik esetben a testület akként foglalt állást, hogy egy zeneszám jelentős és az eredeti gondolatvilágtól távol álló módon történő átírása a mű integritásába ütközik, annak megcsonkítását jelenti, és ezáltal a szerzők (szövegíró és zeneszerző) személyhez fűződő jogát sérti.¹²⁵ A fenti esetek jól tükrözik az átdolgozás és az integritásvédelem összefonódásának problémakörét.

Hasonló kérdéseket vet fel a közösségi médiában a mémek készítésének igen elterjedt gyakorlata. A mémek készítéséhez általában ismert művészeti alkotásokat (fotókat, festményeket, filmjeleneteket stb.) használnak fel, ám az ezekhez társított, olykor gúnyos, de legalábbis humoros megjegyzések, feliratok sok esetben sértik az eredeti műalkotás integritását, annak szellemiségét negatívan érintik. A mémkészítésnek azonban nem önmagában az átdolgozás a célja, így szerzői jogi szemponttal sem ez a fő kérdés, hanem a humoros-gúnyos mondanivaló közvetítése, amely kapcsán végső soron a paródia, a paródiakivétel¹²⁶ alkalmazhatósága oldja fel a helyzetet. A valamely műalkotás felhasználásával készült mémek pedig önmagukban nem minősülnek szerzői jogi alkotásnak.¹²⁷

¹²³ *Legeza*: i. m. (74), p. 105.

¹²⁴ Fővárosi Bíróság 2.P.22.903/2001/46.; Fővárosi Ítéletlábla 2.Pf.21.401/2004/5., LB Pfv.E.20.940/2005/2.

¹²⁵ SZJSZT-02/2013: A zeneművek átdolgozásával és integritásvédelmével kapcsolatos szerzői jogi kérdések.

¹²⁶ Szt. 34/A. §.

¹²⁷ *Sápi*: i. m. (48), p. 28.

VÁLOGATÁS A SZERZŐI JOGI SZAKÉRTŐ TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

SZÁMÍTÓGÉPI PROGRAMALKOTÁSHOZ KÉSZÍTETT DOKUMENTÁCIÓ SZERZŐI JOGI MEGÍTÉLÉSE

SZJSZT-18/2021

A megkereső törvényszék által feltett kérdések

1. Figyelemmel a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szt.) 58. § (1) bekezdésében és I. § (6) bekezdésében foglaltakra is, szerzői jogi védelemben részesülő műnek, azaz szerzői műnek tekinthető-e általában egy honlapterv és annak funkcionális elrendezésére vonatkozó leírása, a honlap egyes részei és azok egymáshoz kapcsolódásai, illetőleg a honlap egyes részeinek működésére vonatkozó funkcionális leírás, ha eredeti, egyéni jelleggel bír?
2. Minek minősül a keresetlevél F/6., F/7., F/8. mellékletében részletezett alkotói munka: tekinthető-e szerzői műnek, ezen belül számítógépes programnak vagy a programhoz tartozó dokumentációnak az Szt. I. § (2) bekezdés c) pontjára figyelemmel?
3. Ha igen, melyik részében tekinthető szerzői műnek? Ezek a felperes és a felperes munkavállalója által készített rajzok, leírások, funkcionális megoldások, vázrajzok a weboldalhoz kapcsolódnak-e?
4. Részesülhet-e szerzői jogi védelemben egy weboldalfejlesztési projekt kapcsán a megrendelő, megbízó által a megbízotthoz címzett igény, megrendelés?
5. A honlap egyes részfunkciói és azok egymáshoz kapcsolódása a keresetlevél F/6., F/7. mellékletében szerepelnek-e, ha igen, azok szerzői műnek, ezen belül a felperes és vagy a felperes munkavállalója szerzői művének tekinthetők-e?
6. A felperes beadványának 4/3. és 4/4. pontjában tételesen megjelölt különálló munkák szerzői jogi műveknek tekinthetők-e, figyelemmel a felperes keresetlevelének F/6. és F/7. számú mellékletében felsoroltakra?
7. Amennyiben a felsorolásban szereplő bármely tétel vonatkozásában a szerzői alkotás megállapítható, úgy nyilatkozzon a szakértői testület, hogy a jelenlegi iratok alapján megállapítható-e, hogy az adott művet az alperes felhasználta a honlap működtetése, illetve a honlapon megjelenő tartalom tekintetében! Megállapítható-e többszörözés, terjesztés, nyilvánossághoz közvetítés, átdolgozás?
8. A már hivatkozott 14. számú felperesi előkészítő irat F/13. alatti mellékletében szereplő fényképen látható kézzel készített szöveges ábra (lakáshitel-törzsadatok felületi terv)

szerzői műnek minősül-e, és ha igen, megállapítható-e, hogy az a honlap felületén vagy a honlapon felhasználásra került?

9. Figyelemmel arra, hogy a weboldal láblécénél olvasható a Copyright 2021. (2020 stb.) felirat, alkalmazandó-e az Szjt. 94/B. § (1) bekezdése szerinti vélelem?
10. Állapítsa meg a testület, hogy amennyiben igaz az az állítás, hogy a weboldal különböző vizuális és szöveges műveket és szerzői jogi védelem alatt nem álló tartalmakat egyesítő multimédiaműnek tekintendő, és annak létrehozásában nagyszámú szerző és egyéb közreműködő hozzájárulásai egyesültek, lehetséges-e az egyes szerzők teljesítményeit külön meghatározni! Amennyiben nem, úgy a weboldal tekinthető-e együttesen létrehozott műnek (Szjt. 6. §)? E tekintetben a szakértő vegye figyelembe a felperes előkészítő iratának 5. oldalán írottakat, az alperesi ellenkérelemben foglaltakat és az ahhoz csatolt munka- és alvállalkozói szerződéseket (A/4. és A/5.)!

Az eljáró tanács szakértői véleménye

1. Tekintettel arra, hogy a Szerzői Jogi Szakértő Testület szervezetéről és működéséről szóló 156/1999. (XI. 3.) Korm. rendelet 8. § (1) bekezdése szerint „a Szakértő Testület nevében az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást, nem tart helyszíni szemlét ...”, az eljáró tanács a megkereséshez csatolt iratok alapján alakította ki szakvéleményét.
2. A törvényszék kirendelő végzésében az alábbiak szerint összegezte a tényállás szerzői jogilag releváns elemeit:
A felperes és az alperes között létrejött 2015. április 1-én egy megbízási szerződés, melynek alapján a felperes vállalta a honlap webdizájnprojektjének ellátását webdizájn és ergonómiai tervezés körében. Az alperes 2016. január 1-én megbízási szerződést kötött a felperes munkavállalójával a honlap online ügyfélszerzését segítő webfejlesztési, tervezési és tanácsadási projekt elvégzésére, webdizájn ergonómiai tervezés, online analitikai elemzés, online hatékonyságtesztelés és fejlesztési feladatok koordinálásának vonatkozásában.
E megbízási szerződések alapján a felperes állítása szerint olyan egyéni, eredeti munka jött létre, amely szerzői műnek minősül. A felperes keresetlevele F/6. és F/7. mellékletében állította össze azoknak a szerzői műveknek az összességét, amelyek a felperesi előadás szerint a szoftverhez közvetlenül kapcsolódó részletes leírásnak minősülnek, amelyek alapján szoftver, és egyértelműen csak egyféle szoftver hozható létre. A felperes állítása szerint a szerzői alkotás létrehozója a felperes munkavállalója, programozó informatikus, aki részben a felperes munkavállalójaként hozta létre a szerzői műveket, részben egyéni vállalkozóként, e körben pedig a szerzői vagyoni jogokat átruházta a felperesre (keresetlevél F/5. számú melléklet).

A felperes keresetében annak megállapítását kérte, hogy az alperes azzal, hogy a felperes mint a szerzői vagyoni jogok jogosultja engedélye nélkül a honlapon a felperesi szerzői alkotásokat többszörözte, terjesztette, nyilvánossághoz közvetítette és átdolgozta, megsértette a felperes szerzői jogait.

Arra vonatkozóan, hogy mely szellemi alkotásokat hozta létre a felperes a vele kötött megbízási szerződés alapján, és mely szellemi alkotásokat a felperes munkavállalója egyéni vállalkozó a vele kötött megbízási szerződés alapján, a felperes beadványa 4–11. oldalán és 14. sorszámú előkészítő iratában tett részletes előadást. Ugyanezen beadványának F/13. mellékletében a felperes az átdolgozásra példaként hozta fel a honlap lakáshitel-tematikába tartozó lakáshitel-törzsadatok felületi terv átdolgozását, amelynek eredeti szerzője a felperes munkavállalója volt, és amelynek átdolgozott verziója a honlap publikus felületén jelenleg is felhasználásra került.

Az alperes a kereset elutasítását és a felperes perköltségben elmarasztalását kérte. Előadta, hogy ő fejleszté és üzemelteti a weboldalt és az azt működtető számítógépi programot, amely alperesi honlap már 2012. óta elérhető. E honlapon a felperes és a felperes munkavállalója, valamint az alperes között létrejött megbízási szerződések alapján 2015. április 1-től a felperes, majd 2016. január 1-től egyéni vállalkozóként a felperes munkavállalója is részt vett a weboldal továbbfejlesztésében – ez azonban nem szerzői alkotómunka, hanem tanácsadói, projektvezetői, koordinátori feladatokat jelentett elsősorban. A felperes munkavállalója nem végzett konkrét programozást, hanem csak specifikációkat, oldalterveket készített, és az alperesi fejlesztőket koordinálta. Következésképp szerzői alkotás az ő tevékenysége alapján nem jött létre. Emellett az alperes állítása szerint az F/6. és F/7. dokumentum nem minősül sem számítógépi programalkotásnak, sem ahhoz kapcsolódó dokumentációnak. Az F/6. és F/7. melléklet a felperes által szerzői műnek tekintett munka utólagos összeállítása, szám szerint 36 önálló mű, amelyből az alperes állítása szerint a 14/F/13. alatti mellékletben rögzített munka tekinthető olyannak, amelyben az alkotás és annak az alperes által történő felhasználása pontosan meghatározott. A felperes által csatolt összeállítás többi része pontatlan, a megfogalmazás bizonyos esetekben tevékenységet, és nem szerzői alkotást ír körül.

3. A per tárgyává tett webes szoftver elérése kapcsán az eljáró tanács az alábbiakat rögzíti.
 - 3.1. Az eljáró tanács rögzíti, hogy a per irataiban hivatkozott weboldal a vizsgálat időpontjában elérhető volt. A vizsgált szoftver a peres időszakhoz képest jelentős változáson eshetett át. Ezt támasztja alá a globális internetes archívum, az úgynevezett wayback machine oldal.¹ Itt a teljes változás nem követhető nyomon, viszont a változások volumene nagyságrendileg megjelenítésre kerül. A rendszerbe való betekintés és a <https://web.archive.org/web/changes/http://weboldal> és a <https://web.archive.org/details/http://weboldal> adatösszevetése alapján megállapítható, hogy a jelenleg

¹ <https://archive.org/web/>.

elérhető rendszer a per irataiban megjelölt időpont óta számos alkalommal esett át jelentős változáson.

3.2. Nem állt az eljáró tanács rendelkezésére forráskód.

Ad 1.

- 4.1. A kirendelő bíróság első kérdését az eljáró tanács akként érti, mint ami csak áttételesen vonatkozik a peres felek közötti konkrét jogvita tárgyára. A bíróság kérdésében arra keresi a választ, hogy *általában* állhat-e szerzői jogi oltalom alatt egy (i) honlapterv és annak funkcionális leírása, (ii) a honlap egyes részei és azok egymáshoz kapcsolódásai, illetve (iii) a honlap egyes részeinek működésére vonatkozó funkcionális leírás.
- 4.2. Az Szjt. 1. § (1) bekezdése szerint az irodalom, a tudomány és művészet alkotásai állhatnak szerzői jogi oltalom alatt, ha azok teljesítik az Szjt. 1. § (3) bekezdése szerinti feltételeket (egyéni, eredeti jelleg), feltéve, hogy szerzői jogi oltalmukat maga a törvény nem zárja ki [pl. Szjt. 1. § (6) és (7) bekezdése]. E szabályozási háló alapján belátható, hogy a szerzői jogi oltalom nem a szerzői művek témájától függ, kizárólag attól, hogy azok az irodalom, a művészet és a tudomány bő körébe tartoznak-e, illetve rendelkeznek-e a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jelleggel.
- 4.3. A jogi oltalom horizontális jellegéből és az irodalom tág, bármely szakirodalmi művet átfogó jellegéből fakadóan *általában* nem zárható ki az olyan leírások, dokumentumok szerzői jogi oltalma, amelyek a kérdésben megjelölt témát fejtenek ki.
- 4.4. A gyakorlatban a honlapkészítés korai szakaszában gyakran születnek olyan jellegű dokumentumok, mint amilyenekre a bíróság kérdése irányult. E dokumentumok jelentős része ugyanakkor elnagyolt, kevésbé kidolgozott, leginkább megrendelői vagy kivitelezői elvárásokat, követelményeket fogalmaz meg, azok többnyire a szerzői jogi oltalomból kizárt, műként/műszinten (gondolatszövedék) ki nem fejtett *ötletnek* minősülnek.
- 4.5. Nem kizárt ugyanakkor olyan leírást sem készíteni, amely egyéni, eredeti jelleggel rendelkezik, egy ilyen mű jellemzően a szakirodalmi művek műfajába tartozik.
- 4.6. *Elvileg* felmerülhet az is, hogy a leírás az Szjt. 1. § (2) bekezdés c) pontja szerinti „dokumentumként” szoftvernek minősüljön. Az a dokumentum állhat ilyen jellegű és terjedelmű szerzői jogi védelem alatt, amely a számítógépi programalkotás elkészítését *megelőzően* készült el, és amely jellegénél fogva utóbb számítógépi programalkotást eredményezhet. E tekintetben az eljáró tanács utal az Európai Unió Bíróságának (EUB) a SAS Institute Inc kontra World Programming Ltd.-ügyben (C406/10.) hozott ítéletének 36. pontjára. Az eljáró tanács ugyanakkor jelzi, hogy egy olyan dokumentum, amely kizárólag a bíróság által megjelölt tárgyakat dolgozza fel, a legritkább esetben eredményezhet jellegénél fogva számítógépi programalkotást. Ennek oka, hogy a megjelölt témák mellett számtalan egyéb kérdésben kell az alkotási folyamat részeként

döntést hozni ahhoz, hogy egy szoftver (pl. internetes honlap) kialakításra kerüljön, ekként az a dokumentum, amely kizárólag a megjelölt témákat dolgozza fel, önmagában jellemzően alkalmatlan a szoftver kialakítására, és csak azt határozza meg, hogy mit kell „lefejeszteni”, de azt nem, hogy hogyan.

- 4.7. Az eljáró tanács a tekintetben is utalni kíván az EUB SAS-ügyben hozott ítéletére, hogy a határozat szerint a szoftver funkcionalitása nem minősül a szoftver szerzői jogi oltalom alatt álló kifejezési formájának (l. az ítélet rendelkező részének 1. pontját). Ha tehát a vizsgálandó dokumentum egy szoftver funkcióit írja le, úgy nem eredményezné a szoftver szerzői jogainak megsértését az sem, ha e funkcionalitást akár egy másik honlap megvalósítása során reprodukálnák.
- 4.8. Az eljáró tanács végül utalni kíván az EUB Bezpečnostní softwarová asociace – Svaz softwarové ochrany kontra Ministerstvo kultury-ügyben (C-393/09) hozott ítéletére is, amely szerint a szoftver grafikus felhasználói felülete szoftverként nem áll szerzői jogi oltalom alatt (l. az ítélet rendelkező részének 1. pontját). A grafikus interfész vizuális műként (képzőművészeti alkotásként) szerzői jogi oltalmat élvez, ha egyéni, eredeti jelleggel rendelkezik, a vizsgálatnak azonban a vizuális műfajokra – és nem a szoftverekre – jellemző szempontokra kell kiterjednie.

Ad 2–3.

- 5.1. A rendelkezésre átadott és a megkeresés szerint hivatkozott – különös tekintettel az F/6. és F/7. melléklet szerinti – dokumentumok tartalmuk alapján különböző időben keltezett, alapvetően megrendelői igények specifikálása, hibajavítási, módosítási, kiegészítési igények hosszabb időtávú, egy dokumentumba foglalt halmaza.
- 5.2. Adott formában az F/6. és F/7. melléklet szerinti dokumentumok az alperesi igények köréhez kapcsolódnak, és szoftverfejlesztés egyes részkövetelményeivel kapcsolatos elvárásokat, megrendelői igényeket, megvalósítani kívánt funkciók felhasználószempontú leírását, a fejlesztőknek szóló utasításokat, szövegmódosítási kéréseket, új felveendő adattípusokat, mezőket, adatstruktúrára, adatsorrendre vonatkozó kéréseket, működési logikára vonatkozó leírásokat, függvényeket, számítási módszerek kijavítását, keresési paramétereket, szűrési feltételeket, beillesztendő linkeket, megoldási irányt, vizuális megjelenítésforma-irányokat rögzítenek, továbbá azokban a korábbi szoftverfunkcionalitás alperesi igények szerinti javításait leíró igények, kérések (például helyesírási hibák, számítási hibák, képlethibák javításai) szerepelnek. Az F/6. és F/7. melléklet a bennük található dokumentumok alapján egy több éve működő szoftvermegoldás kisebb vagy nagyobb kiegészítésére irányul, és nem egy komplex, önmagában működőképes informatikai megoldást ír le. A dokumentumok általánosságára utal az is, hogy az egybefoglalt bejegyzések alapvetően 2014–2018 közötti eseményeket és megrendeléseket jelölnek meg kronológiailag rendezetlen módon, valamint több helyen szerepel az alfejezeti részek címében a „hibalista”, „javítás”,

„átalakítás”, „módosítás”, „bővítés” kifejezés. Az F/6. és F/7. alatti dokumentum nem határozza meg, hogy az azokban leírt funkcionális és egyéb igényeket a fejlesztők hogyan valósítsák meg, hanem csak az üzleti, funkcionális igényt közlik.

- 5.3. Az eljáró tanács utalni kíván arra, hogy a törvényszék 2021. január 12. napján tartott perfelvételi tárgyalásán a felperes akként nyilatkozott, hogy az „F/6., F/7. alatti mellékletben felsoroltak értelemszerűen nem maguk a szerzői művek, hanem azoknak az utólagos összeállításá”. A felperes idézett nyilatkozata messzemenőig megerősíti a korábbi megállapításokat, egyben felveti annak szükségességét, hogy egyáltalán releváns-e az említett dokumentumokat szerzői jogilag minősíteni. A felperes azt állítja ugyanis a per során, hogy vállalkozásuk szerzői műveket adott át az alperesnek, e művek helyett azonban csak „azok utólagos összeállításá” került bemutatásra. A szerzői jogi szakértői vizsgálatnak azonban arra a műre kell irányulnia, amelyre nézve a jogsértést elkövet(het)ték. Ebből eredően az eljáró tanács nem tudja minden kétséget kizáróan megállapítani, hogy az F/6. és az F/7. alatt csatolt dokumentum átadásra került-e az alperesnek, ha igen, mikor került erre sor, és azt sem, hogy az F/6. és az F/7. alatti mellékletet ki és mikor állította össze és milyen forrásból, csak az állapítható meg a felperes fenti nyilatkozata alapján, hogy azok utólagosan kerültek összeállításra.
- 5.4. A fentiek előre bocsátását követően az eljáró tanács megállapítja, hogy az F/6. és F/7. mellékletek szerinti dokumentumok önmagukban sem számítógépes programnak, sem ahhoz tartozó – az Sztj. 1. § (2) c) pontja szerint minősülő – dokumentációnak nem minősülnek. Az eljáró tanács megítélése szerint az magától értetődő, hogy a hivatkozott dokumentumok nem minősülnek számítógépi programalkotásnak, és mivel e dokumentumok – a felperes nyilatkozata szerint – a szoftver elkészítését követően kerültek összeállításra, azok nem minősülhetnek olyan *előkészítő* dokumentumnak sem, amelyek jellegüknél fogva később számítógépi program létrehozását eredményezhették. Másrészt az eljáró tanács megítélése szerint a hivatkozott írásművek messzemenőig funkcionálisak, leíró jellegűek, a megrendelői igényeket tartalmazzák magas szinten, amelyeket a fejlesztőknek még szükséges lebontaniuk alsóbb szintekre ahhoz, hogy a szoftverfejlesztést el tudják kezdeni. A dokumentumok továbbá a fejlesztők alkotó közreműködése nélkül nem fordíthatók át forráskóddá (szoftverré), és a dokumentumok alapján a fejlesztőknek marad mozgásterük, mivel a dokumentumok nem határozzák meg, hogyan fejlesszék ki a kért funkciót ellátó programot (programrészt), így a fejlesztőknek egyéni, eredeti jelleget adó döntéseket kell/lehet meghozniuk a fejlesztés során. Vagyis az F/6. és az F/7. alatti dokumentum nem szűkíti be annyira a fejlesztők programozói alkotói szabadságát, hogy a programozás csak egyfajta módon legyen elvégezhető, ezért az F/6. és az F/7. melléklet szoftver dokumentációjaként egyéni, eredeti jelleg hiányában szerzői jogi védelemben nem részesül.
- 5.5. Az eljáró tanács megítélése szerint a dokumentumok összességükben és a benneük található egyes dokumentumok szintjén sem tekinthetők egyéni, eredeti jelleggel ren-

delkező szakirodalmi műnek sem. Ennek oka, hogy a hivatkozott írásművek messze-menőig funkcionálisak, leíró jellegűek egyéni-eredeti formai alakítás nélkül.

A dokumentumok ugyanakkor esetenként egyéni, eredeti jelleggel rendelkező grafikai műveket tartalmaznak (pl. F/7. számú melléklet 40. oldalán vagy 48. oldalán). Arra vonatkozó előadást azonban a felperes maga sem tett, hogy e grafikai műveket a felperes alkotta volna meg. E grafikai művektől élesen el kell különíteni az F/6. és az F/7. mellékletben fellelhető, képernyőképek vázlatát tartalmazó rajzokat (pl. F/7. melléklet 54. oldala vagy 59. oldala). Az eljáró tanács megítélése szerint e rajzok nem minősülnek egyéni, eredeti jelleggel rendelkező vizuális alkotásoknak, mivel azok (i) nem tartalmaznak vizuális, grafikai elemeket, csak a megjelenítendő adatok típusát, a megjelenítendő mezőket, gombokat tartalmazzák kizárólag funkcionális szempontból nézve, (ii) azokat elsősorban és főként a funkcionalitás határozza meg és (iii) ebből következően megjelölt formájukban nem képesek a szerző személyiségét tükrözni, megjeleníteni, vagyis nem bírnak grafikai, vizuális műként egyéni, eredeti jelleggel. Az eljáró tanács megjegyzi, hogy a nagy mennyiségű adatot megjelenítő honlapok esetén általánosnak tekinthető, hogy – az adatok áttekinthető elrendezése miatt – olyan grafikai megoldásokat alkalmaznak, amelyek nem minősülnek egyéni, eredeti jellegűnek.

- 5.6. Az F/8. jelű dokumentum a felperes és jogi képviselőjének szerződése, amely nem tárgya a pernek, így annak tartalmára a kérdés nem értelmezhető, ezért azzal kapcsolatban az eljáró tanács véleményét nem alakít ki.

Ad 4.

- 6.1. Az eljáró tanács utal az 1. kérdésre adott válaszára, amelyben kifejtette, hogy a szerzői jogi oltalom soha nem az alkotás céljától (pl. megrendelői igény rögzítése) függ, hanem kizárólag attól, hogy a mű eredeti-e, és ténylegesen tükrözi-e az alkotó személyiségét. Az eljáró tanács ez alapján azt a választ adja a feltett kérdésre, hogy nem kizárt, hogy egy weboldalfejlesztési projekt kapcsán a megrendelő, megbízó által a megbízotthoz címzett igény, megrendelés szerzői jogi oltalom alatt álljon. Az eljáró tanács álláspontja szerint ez ugyanakkor messze nem tekinthető jellemzőnek, sőt, kivételesnek mondható, hiszen a megrendelések célja nem az igények egyéni jellegű megformálása, hanem az, hogy az igényt a lehető legpontosabban megfogalmazzák. E körülményből fakadó módon a megrendelések általában elnagyoltak, felsorolásszerűek, a megvalósítandó funkcionalitás nyers leírására törekednek. Az eljáró tanács kiemeli, hogy a szerzői jogi oltalom fennállásának megállapításához minden esetben az adott megrendelői igény és annak egyéni, eredeti jellegének egyedi vizsgálata szükséges, így erre a kérdésre általános, valamennyi megrendelői igényre egyaránt alkalmazható válasz nem adható.

Ad 5.

- 7.1. A honlap egyes részfunkciói és azok egymáshoz kapcsolódása a keresetlevél F/6., F/7. mellékletében mint kész és üzemképes funkció nem határolható be, a leírtak egy-egy megvalósítandó funkcionális követelmény kidolgozásaként értelmezhetők.
- 7.2. A hivatkozott dokumentumok szerzői jogi minősítését az eljáró tanács a korábbi kérdések megválaszolása során már elvégezte.
- 7.3. Az eljáró tanács számára átadott dokumentumok alapján arra vonatkozó megállapítás nem tehető, hogy e dokumentumok szerzője a felperes munkavállalója vagy más személy, mivel az F/6. és az F/7. dokumentumból nem állapítható meg, hogy azokat ki készítette, ki küldte és kinek, csupán a dokumentumok elkészítésének dátuma olvasható a dokumentumokon, azokon szerzői, szerzői egyéb jogosulti név, álnév, logó, egyéb szerzőt/szerzői jogosultat azonosító jelzés nem szerepel, a rendelkezésre bocsátott iratanyagban pedig nem merült fel adat arra vonatkozóan, hogy ezeket a dokumentumokat önkéntes műnyilvántartásba helyezték volna, vagy közös jogkezelő szervezetnél nyilvántartásba vették volna, és ebből kifolyólag bármilyen szerzőségi vélelem alkalmazható lenne rá.

Ad 6.

- 8.1. (Az eljáró tanács észrevételezi, hogy a kirendelő végzésben megjelölt számú irat a tanács számára nem került átadásra, és vélelmezi, hogy elgépelés történt, mivel a felperes beadványában szerepel a hivatkozott 4/3. és 4/4. fejezet.) Az eljáró tanács emlékeztet arra, hogy felperes nyilatkozata szerint az „F/6., F/7. alatti mellékletben felsoroltak értelemszerűen nem maguk a szerzői művek, hanem azoknak az utólagos összeállítása”. Ebből következően az eljáró tanács számára a vizsgálandó művek nem kerültek átadásra, azok vonatkozásában így megállapítás nem tehető.
- 8.2. Az eljáró tanács ezzel együtt a leírás alapján azt valószínűsíti, hogy a különállóként megjelölt munkák a teljes rendszer szempontjából részfunkcionalitásnak és a megrendelő igényeit kiszolgáló célfunkcionalitásnak tekinthetők.

Ad 7.

- 9.1. Az eljáró tanács csak konkrét művek vizsgálatát végezheti el. A jelen ügyben azonban nem áll az eljáró tanács rendelkezésére az a mű, amelyre vonatkozó többszörözési, terjesztési és nyilvánosságához közvetítési jogok megsértését állítja a felperes.
- 9.2. A felperes hiánypótlásában akként nyilatkozott, hogy az alperes azzal sértette meg a felperes többszörözési jogát, hogy „lehetővé tette a felperes által létrehozott keresőfunkció lementését és felhőben történő tárolását”² A törvényszék 2021. január 12. napján tartott perfelvételi tárgyalásán a felperes ugyanakkor akként nyilatkozott,

² 2.12. pont.

hogy „felperes szerzői műveihez forráskód nem tartozik”. A felperes előkészítő iratában ezt a nyilatkozatát megerősítette, mondván, „forráskód átadására nem került sor a felek között”. E nyilatkozatok teljesen ellentmondanak annak, hogy a felperes által említett keresőmotor tényleges fejlesztését a felperes végezte volna el. Ebből logikailag arra lehet következtetni, hogy a felperes nem a tényleges fejlesztésre, hanem annak olyan dokumentációjára gondolhatott, amelyet részint nem csatolt keresetéhez, (mivel már idézett nyilatkozata szerint az F/6. és F/7. számú dokumentumok „nem maguk a szerzői művek, hanem azoknak az utólagos összeállítása”), másrészt pedig arra vonatkozó előadást sem tett, hogy e – nem csatolt dokumentumokat – az alperes mikor és miként többszörözte volna. E körben az eljáró tanács hivatkozni kíván továbbá az EUB már idézett SAS-döntésére, amely szerint a szoftver funkcionalitása nem minősül a szoftver szerzői jogilag védett kifejezési formájának. A többszörözés megtörténtéhez tehát azt kellene igazolni, hogy az alperes ténylegesen felhasználta a felperes által megalkotott kódsorokat, vagy legalább a szoftverként oltalom alatt álló *előzetes* dokumentációt. Az eljáró tanács számára átadott iratok alapján azonban ezek egyike sem feltételezhető, még kevésbé igazolható.

- 9.3. A terjesztés tekintetében a felperes hiánypótlásában akként nyilatkozott, hogy az alperes azzal sértette meg szerzői jogait, hogy „az alperes kereskedelmi céllal birtokolta a szellemi terméket”. Az Sztj. 23. § (2) bekezdése valóban tartalmazza azt a rendelkezést, amelyet a felperes előkészítő iratában aláhúzással nyomatékositott, és amely szerint „a terjesztés jogának megsértését jelenti a mű jogsértéssel előállott példányának kereskedelmi céllal történő birtoklása is.” A jogsértés megállapításához e körben az szükséges, hogy igazolható legyen egy szerzői jogi oltalom alatt álló mű legalább egy olyan fizikai hordozón rögzített műpéldánya, amelyet engedély nélkül fizikai hordozón többszöröztek (e tekintetben l. az előző bekezdést), és úgyszintén igazolható legyen e jogsértő fizikai példány kereskedelmi célú birtoklása. A terjesztés Sztj. 23. §-a szerinti fogalma ugyanis csak fizikai formában megjelenő műpéldányokra vonatkozik, vagyis kereskedelmi célú birtoklás is csak kinyomtatott vagy valamely hordozható tartós adathordozón rögzített dokumentáció, szakirodalmi mű, számítógépi programalkotás esetén értelmezhető a jelen ügyben. A jelen ügyben azonban az eljáró tanács nem tudta azonosítani a per tárgyát képező – vizsgálandó – művet, miközben a számára átadott dokumentumok szerzői jogi oltalmát kizárta, és úgyszintén nem azonosított olyan körülményt, amely akár csak arra utalt volna, hogy sor került volna egy dokumentum jogellenes többszörözésére. Az eljáró tanács arra is utalni kíván, hogy még egy jogellenesen többszörözött – szoftvernek nem minősülő – specifikáció alapján elkészített szoftver tényleges alkalmazása sem valósítaná meg a hivatkozott (szoftvernek nem minősülő) *dokumentum* jogellenes terjesztését, különös tekintettel arra is, hogy a terjesztés minden esetben egy fizikai műpéldányra vonatkozhat csak (például CD-/DVD- hordozón rögzített dobozos szoftverre, kinyomtatott dokumentációra).

- 9.4. A felperes hiánypótlásában hivatkozott arra is, hogy az alperes a szoftver használatával megvalósította a felperes művének jogellenes nyilvánossághoz közvetítését és átdolgozását is. Az eljáró tanács azonban megállapította, hogy a számára átadott F/6. és az F/7. számú melléklet szerinti dokumentumok szoftverként nem állnak szerzői jogi védelem alatt. Ebből következően logikailag kizárt, hogy a szoftver használata, illetve esetleges átalakítása a hivatkozott dokumentációk jogellenes nyilvánossághoz közvetítését, illetve átdolgozását valósítsa meg.

Ad 8.

- 10.1. Az eljáró tanács megállapítja, hogy a 14. sorszámú felperesi előkészítő irat F/13. alatti mellékletében szereplő fényképen látható kézzel készített szöveges ábra („lakáshiteltörzsadatok felületi terv”) sem számítógépi programalkotásként, sem számítógépi programalkotáshoz tartozó dokumentációként, sem grafikai műként, sem szakirodalmi műként, sem másként nem áll szerzői jogi oltalom alatt.
- 10.2. A kézzel rajzolt ábra egy honlap adott funkciójához tartozó, átgondolt, letisztult, olyan elrendezést tartalmaz, amely minden elemében a honlaptervezés tömegesen alkalmazott, standardnak tekinthető, messzemenőkig funkcionális megoldásait hasznosítja, grafikai és vizuális művészi elemeket nem tartalmaz, csak a megjelenítendő információk, adatok típusát és mezők típusát ábrázolja. Az említett okok miatt ez a rajz nem alkalmas a szerző személyiségének megjelenítésére, és ezért nem rendelkezik a szerzői jogi oltalomhoz szükséges egyéni, eredeti jelleggel.

Ad 9.

- 11.1. Az Szjt. 94/B. § (1) bekezdés szerinti vélelem a Berni Uniós Egyezmény (Magyarországon kihirdette az 1975. évi 4. törvényerejű rendelet) 15. cikkét – továbbá a már kevésbé jelentősnek tekintett Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény III. cikkét – ülteti át a magyar jogba. A BUE hivatkozott 15. cikkének (3) bekezdése akként rendelkezik, hogy a „név nélkül, valamint ... álnéven közzétett művek tekintetében a kiadót, ha nevét a művön feltüntették, minden további bizonyítás nélkül a szerző képviselőjének kell tekinteni; e minőségében jogosult a szerző jogai felett őrködni és azokat érvényesíteni”. Az eljáró tanács jelzi, hogy a BUE hivatkozott hivatalos angol nyelvű szövege a „publisher” kifejezést használja, amely – műfaji kötöttség nélkül – valamennyi olyan szereplőt átfog, amely a művet a nyilvánosság számára elérhetővé teszi.
- 11.2. Az eljáró tanács utalni kíván továbbá az Szjt. 106. § (1) bekezdésére is, amely szerint ahol az Szjt. „szerzőt említ, azon megfelelően érteni kell a szerző jogutódját, illetve a szerzői jog más jogosultját is”. Mivel a szoftverek esetén a jogátruházást az Szjt. 58. § (3) bekezdése lehetővé teszi, sőt, az általános gyakorlatnak is tekinthető, az eljáró tanács akként értelmezi a képernyőn elhelyezett feliratot, mint ami a szoftver vagyoni jogaival rendelkező, a szoftvert nyilvánosságra hozó személyre (vállalkozásra) utal.

- 11.3. A fentiek alapján az eljáró tanács akként foglal állást, hogy a weboldalon közzétett, a szerzői jogi jogosult személyére utaló felirat alkalmas az Szt. 94/B. § (1) bekezdése szerinti vélelem kiváltására.

Ad 10.

- 12.1. Az eljáró tanács rendelkezésére álló adatok és iratok alapján nem állapítható meg, hogy a weboldal – mint összetett, multimédiás mű – szerzőinek alkotásai szétválaszthatóak-e egymástól. Ilyen szakértői vizsgálat elsősorban a forráskód ismeretében végezhető, a forráskód azonban nem állt az eljáró tanács rendelkezésére.
- 12.2. Általános jelleggel elmondható, hogy nagy terjedelmű, hosszú időn át fejlesztett, sokszor átdolgozott honlap létrehozásában, karbantartásában, továbbfejlesztésében többnyire jelentős számú fejlesztő vesz részt, akik (részben) mások által megalkotott elemekhez (modulokhoz) kénytelenek saját alkotásaikat igazítani, vagy mások által megírt részeket kell kijavítaniuk, továbbgondolniuk. E munkamódszer során nem ritka, hogy a különböző alkotók munkái olyan módon egyesülnek egymással, hogy azok szétválasztása lehetetlenné válik. Az sem kizárható ugyanakkor, hogy a honlap elemei modulárisan kerülnek kialakításra, miközben az egyes modulok alkotói köre élesen elválasztható egymástól. E munkamódszer elsődleges célja a teljesítést követően esetlegesen felmerülő kellékszavatossági igények könnyebb érvényesíthetősége. Ez utóbbi esetben az alkotók és hozzájárulásuk hosszabb távon sem elegendnek véglegesen. Minél hosszabb ideig tart azonban egy fejlesztési folyamat, minél több verzió készül el egy programból, annál kevésbé lehetséges a modulokat szisztematikusan szétválasztani, annál nagyobb az esélye a különböző hozzájárulások egyesülésének. Mindezekből eredően az eljáró tanács nem tudja a rendelkezésre álló dokumentumok és információk alapján megállapítani, hogy a weboldal az Szt. 6. §-a szerinti együttesen létrehozott műnek minősül-e.

Dr. Horváth Katalin, a tanács elnöke
Dr. Békés Gergely, a tanács előadó tagja
Mamuzsics Gábor, a tanács szavazó tagja

DRÓNFELVÉTEL EGYÉNI, EREDETI JELLEGE

SZJSZT-21/2021

A megkereső törvényszék által feltett kérdés

Nyilatkozzon arról, hogy a felperes által készített perbeli felvétel olyan fotóművészeti alkotás-e, amely egyéni, eredeti jellegű, azaz megfelel a szerzői jogról szóló 1999. évi LVI. törvény 1. § (1) bekezdés i) pontjában írt fotóművészeti alkotás jellemzőinek!

Az eljáró tanács szakvéleménye

I. A rövid tényállás

A megkereső bíróság által ismertetett tényállás szerint a felperesi gazdasági társaság több tevékenysége között kiemelten fotózással foglalkozik. Jellemzően Harkány városában és környékén készít felvételeket visszterhes szerződések alapján sajtótermékek számára, többségében drón felhasználásával. Ezeket a felvételeket hírügynökségi szolgáltatás keretében is igénylik tőle a szerződött sajtótermékeket előállító gazdasági társaságok.

A felperes 2019. évben a 2019 nyarán tartott fesztiválon, majd a 2020 nyarán megrendezett rendezvényekről is készített drón felhasználásával felvételeket.

A 2019 nyarán a felperes tulajdonosa és ügyvezetője (szerző) által készített drónfelvétellel kapcsolatban felhasználási szerződése volt a szerzőnek a megrendelőjétől, amelyet a megrendelő a szerző hozzájárulásával a felhasználónak adott tovább felhasználásra. Ezt a felhasználó a saját facebook közösségi oldalán megjelentette, ennek további felhasználásával kapcsolatban az oldalon szerzői joggal kapcsolatos figyelmeztetés is található. Az alperes által működtetett hírportál 2020. tavaszán megjelentetett cikk mellékleteként a fenti fényképfelvételt felhasználta és az alperes facebook közösségi oldala révén a nagy nyilvánosság számára is megismerhetővé vált.

Miután a felperes a kiadót értesítette, hogy a kép szerzői jogi védelem alatt áll, felszólításra az alperes eltávolította a felvételt az oldaláról. A felperes keresetében annak megállapítását kérte, hogy az alperes megsértette szerzői jogát, a további jogsértéstől történő eltiltásra, valamint az általa kiállított számlán megjelölt összegű szerzői jogdíj megfizetésére kérte kötelezni az alperest. Az alperes a kereset elutasítását kérte.

II. Az eljáró tanács válasza a megkereső által feltett kérdésre

Az eljáró tanács rögzíti, hogy a Szerzői Jogi Szakértő Testület szervezetéről és működéséről szóló 156/1999 (XI.3.) Korm. rendelet 8. § (1) bekezdésének a rendelkezése szerint: „A

Szakértő Testület nevében az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást ...”. A szakértői vélemény kialakításának alapját kizárólag a megkereső bíróság által a Szerzői Jogi Szakértő Testület (a továbbiakban: SZJSZT) rendelkezésére bocsátott ügyiratanyag képezte.

Az eljáró tanács tájékoztatja a megbízót arról, hogy a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.) 101. § (1) valamint (3) bekezdése alapján a szakvélemény szerzői jogi jogvitás ügyben, a felhasználási jog gyakorlásával kapcsolatos kérdések megválaszolására terjed ki, így az ezen területen kívül eső kérdések megválaszolása az SZJSZT hatáskörén kívül esik.

II.1. Az oltalom feltétele a szerzői jogi jogforrások alapján

Az Szt. 1. §-ának (1) bekezdése szerint a törvény az irodalom, a tudomány és a művészet alkotásait védi.

Az Szt. 1. §-ának (3) bekezdése szerint a védelem akkor illeti meg a műveket, ha azok a szerző szellemi tevékenységéből fakadnak, illetve azok egyéni, eredeti jellegűek. A védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítélettől.

Az Szt. 1. § (2) bekezdésének i) pontja szerint szerzői jogi védelem alá tartozik többek között a fotóművészeti alkotás, feltéve, hogy egyéni-eredeti jelleggel bír.

E tekintetben szükséges tisztázni, hogy az Szt. által használt „fotóművészeti” jelző azt a hamis látszatot keltheti, hogy a szerzői jogi védelem érdekében a fényképeknek „művészi” jelleggel kell bírniuk,¹ ez azonban nem lenne helyes megállapítás, hiszen az Szt. szerint a fényképek tekintetében nincs szükség speciális művészi jellegre.² A védelem egyedüli feltétele az egyéni, eredeti jelleg megléte.

A közösségi jogforrások közül a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejéről szóló 2006/116/EK irányelv kiemelése szükséges, amely a fényképek tekintetében (16) preambulumbekkezdésében, valamint 6. cikkében rögzíti, hogy egy fényképet akkor kell eredetinek tekinteni, ha az a szerző saját szellemi alkotása, amely személyiségét tükrözi.

II.2. Válaszok a megkereső kérdésére

Ad 1. Nyilatkozzon arról, hogy a felperes által készített perbeli felvétel olyan fotóművészeti alkotás-e, amely egyéni, eredeti jellegű, azaz megfelel a szerzői jogról szóló 1999. évi LVI. törvény 1. § (1) bekezdés i) pontjában írt fotóművészeti alkotás jellemzőinek!

¹ A kifejezés még a szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvényből maradt fenn, amelyben eltérő védelmi szintek (szerzői jogi és szomszédos jogi) alapján élveztek védelmet a fényképek.

² SZJSZT-24/2004; SZJSZT-10/2007/1.

Egy-egy fénykép tekintetében számos SZJSZT-szakvélemény vizsgálta annak kérdését, hogy az adott fényképnél mikortól lehet egyéni, eredeti jellegről beszélni. Ezen szakvélemények a WIPO és UNESCO égisze alatt a Berni Unió Egyezményét értelmező³ kormánysszakértői értekezlet nyomán kiadott dokumentumot használták kiindulási pontként, amely dokumentum lefekteti a fényképészeti művek védelmének alapjait.⁴ Eszerint „minden fényképet úgy kell tekinteni, mint amely eredeti elemeket tartalmaz, és így mint amely fényképészeti műnek számít, azoknak az eseteknek a kivételével, ahol a fényképet készítő személynek semmilyen befolyása nincs a kép megalkotására vagy más fontos elemeire.”⁵

A dokumentum felállít egy példálózó listát a tekintetben, hogy tipikusan milyen tényezők alapján minősülhet egyéni, eredeti jellegűnek egy fénykép, ezek:

- (i) témaválasztás,
- (ii) fényképezés szögének meghatározása,
- (iii) képkivágás módja.

A dokumentum szerint csak azok a fényképek zárhatók ki a szerzői jogi védelemből, ahol a kép készítőjének nincs tere személyes döntések meghozatalára, és nincs lehetőség a kép kompozíciójának a befolyásolására. Ilyenek tipikusan a különböző megfigyelőkamerákkal készített felvételek.

Mindemellett a fényképek szerzői jogi védelmének megállapítása tekintetében iránymutató jelleggel bír az Európai Unió Bíróságának a Painer-ügyben hozott ítélete.⁶ A Bíróság ítéletében kimondta, hogy a portréfelvételek is szerzői jogi védelemben részesülhetnek, függetlenül attól, hogy a szerzőjük megbízás alapján dolgozott-e vagy sem. Rámutatott arra, hogy a szerzői jogi védelem abban az esetben alkalmazható, ha a létrehozott mű eredeti, olyan értelemben véve, hogy a szerző saját szellemi alkotása. Egy szellemi alkotás pedig akkor tekinthető a szerző sajátjának, ha tükrözi az ő személyiségét. Erre abban az esetben van lehetőség, ha a szerző a mű létrehozásakor képes szabad és kreatív döntések meghozatalára. Bár a fénykép fő tárgya a portréalany személyében adott, de a fénykép létrehozása során így is marad lehetősége a kép szabad kialakítására, megválaszthatja a háttérrel, a portréalany testhelyzetét, arckifejezését, illetve a megvilágítást. Ezenfelül a folyamat végén különféle előhívási technikák közül is választhat, és ezekkel az apró részletekkel képes „személyes színezetet” adni a létrehozott műnek.

A megkeresés tárgyául szolgáló fénykép elkészítése tekintetében esetlegesen kérdésként merülhet fel, hogy az egyéni, eredeti jelleg megállapítása során bír-e jelentőséggel azon tényező, hogy a kép drón felhasználásával készült. E tekintetben az eljáró tanács jelzi, hogy a fényképfelvételek készítése esetén minden esetben szükségszerűen alkalmazni kell egy

³ SZJSZT-24/2004; SZJSZT-19/2005; SZJSZT-10/2007/1; SZJSZT-32/2007; SZJSZT-24/2013; SZJSZT-20/2017.

⁴ Photographic Works – Preparatory Document and Report of the WIPO/Unesco Committee of Governmental Experts. Copyright, 1988. június, p. 271.

⁵ U.o.

⁶ Painer v. Standard Verlags GmbH (C-145/10).

műszaki eszközt a felvétel elkészítéséhez. Ez az eszköz maga a kamera, amely különböző műszaki jellemzőkkel és kiegészítőkkal (pl. állvány) bírhat. A drónfelvételek esetén is azt szükséges figyelembe venni, hogy függetlenül attól, hogy a felvétel a drónba beépített kamerával vagy a drónra külön felszerelt fényképezőgéppel valósul meg, a drón maga csak egy eszköz, amelyet a felvételt készítő személy irányít, és amely tekintetében ezen személy hozza meg a végleges döntéseket, és készíti el a képet. Jelen megállapítás az összes fotográfus által használt eszközre érvényes. A digitális fényképezőgépek, az utómunkálatok során használt szoftverek és minden további eszköz egyre fejlettebb technológián alapul, és ezáltal egyre több az automatizációs lehetőség egy-egy fénykép elkészítése tekintetében, azonban ez önmagában még nem jelenti azt, hogy az ilyen automatizációs folyamatok és eszközök használata által a fénykép készítője nem válhat szerzővé. Mindezekre tekintettel azt lehet mondani, hogy az eljáró tanács elé terjesztett kérdés megválaszolásánál irreleváns, hogy a kérdés alapját képező fényképfelvétel milyen eszközzel készült.

Az ügy tárgyát képező fényképet a fentiek alapján szükséges vizsgálni.

Elsőként megállapítható, hogy a felvétel elkészítése tekintetében a szerző nem volt befollyásolva, sem utasítva a fénykép elkészítésének módjára vonatkozóan, így szabadon hozhatott döntéseket a fénykép elkészítése során.

A képrögzítő eszközök használói rengeteg tömegfényképet készítenek, amelyek tekintetében esetlegesen megkérdőjelezhető az egyéni, eredeti jelleg megléte. Azonban a per tárgyát képező fénykép tekintetében az eljáró tanács a fent idézett rendelkezések alapján megállapítja, hogy a fényképfelvétel egyéni, eredeti jelleggel bír, az alábbiakra tekintettel:

A szerzőnek lehetősége volt többek között a szabad témaválasztásra, a fénykép elkészítési szögének, nézőpontjának megválasztására, amely által a fürdő egy központi medencéjét és annak környezetét mutatja be madártávlatból. A kép egy olyan látószöveget mutat, melyhez mindenképpen szükség volt helyismeretre és érzékelhető, hogy a kép készítése tudatos a képkivágás tekintetében is. Emellett a szerzőnek szintén lehetősége volt a fénykép témájaként szolgáló látkép fókuszának, valamint szögének megválasztására, a fényviszonyok hatásának megválasztására, ezáltal a képen szereplő személyek és térbeli alakzatok árnyékvetületének beállítására. Ráadásul ez utóbbi döntési lehetőség arra is utal, hogy a szerző feltehetően tudatosan választotta ki a felvétel készítésének időpontját is.

Az eljáró tanács tehát megállapítja, hogy a perbeli felvétel megfelel az Sztj. 1. § (1) bekezdés i) pontjában írt fotóművészeti alkotás jellemzőinek.

Dr. Györi Erzsébet, a tanács elnöke
Dr. Gubicz Flóra Anna, a tanács előadó tagja
Szamódy Zsolt Olaf, a tanács szavazó tagja

Összeállította: dr. Szilágyi Zsombor Máté

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Christian Tenkhof, Inès Tribouillet: The Metaverse: brands, avatars and digital fashion – (interdimensional infringement) (A metaverzum: márkák, avatárok és digitális divat – interdimenzionális jogsértés). Lexology, 2023. január 24.

A metaverzummal kapcsolatban különösen elgondolkodtató és gyakran felmerülő kérdés: megakadályozhatják-e a márkatulajdonosok, hogy harmadik felek az általuk létrehozott fizikai áruk digitális változatait értékesítsék? Meg lehet-e akadályozni másokat abban, hogy meglevő fizikai márkákat virtuális tárgyakra lajstromozzanak?

Híres márkák

Egyes korábbi márkák már eléggé megalapozottak lehetnek a piacon. Ennek oka, hogy az azonnal felismerhető dologra való utalás gyakran vonzóbb – akár művészi, akár kereskedelmi okokból. Ha a tulajdonos bizonyítani tudja, hogy márkája az uniós védjegy jog értelmében „hírnévnek” örvend, hivatkozhat az ilyen védjegyek számára biztosított kiegészítő védelemre a hírnév tisztességtelen kihasználása vagy a jól ismert márkának okozott kár ellen. Bár az ilyen esetek elsőre egyszerűnek tűnhetnek, a márkatulajdonosok számára gyakran kihívást jelent annak tényleges bizonyítása, hogy számára bármilyen kárt okoztak (lásd például a Törvényszék *Rolex* kontra *PWT*-ügyben nemrégiben hozott ítéletét). Ennek ellenére a hivatalok és bíróságok előtt levő ügyek túlnyomó többsége nem a márkák hírnevén alapul, hanem inkább az összetéveszthetőséggel foglalkozik.

Összetéveszthetőség

Általánosságban az összetévesztés veszélye akkor áll fenn, ha a fogyasztók azt hihetik, hogy az ütköző védjegyet viselő termékek az eredeti márkatulajdonosától származnak. Ez csak akkor áll fenn, ha az állítólag jogsértő védjegy legalábbis hasonlít a korábbi márkához, és ha a kínált termékek azonosak vagy hasonlóak azokhoz az árukhoz/szolgáltatásokhoz, amelyekre a márka lajstromozva van. A korábbi márka erőssége is fontos szerepet játszik.

A fent említett tényezők (azaz a megjelölések hasonlósága, az áruk/szolgáltatások hasonlósága és a korábbi védjegy erőssége) között bizonyos mértékű kölcsönös függőség áll fenn. Ennek megfelelően az áruk vagy szolgáltatások közötti kisebb mértékű hasonlóságot ellensúlyozhatja a védjegyek közötti nagyobb mértékű hasonlóság.

Egy szokásos oltalmi kört és egy nagyon hasonló védjegy használatát feltételezve az „interdimenzionális összetéveszthetőség” fennállása nagymértékben függ a fizikai és a virtuális áruk közötti hasonlóság mértékétől.

Az áruk azonossága

Ismeretes, hogy a védjegyek nem elvontan, hanem a bejelentett konkrét áruk vagy szolgáltatások tekintetében részesülnek oltalomban (a nizzai osztályozás szerint). A divat világában például a „ruházat, lábbeli és fejfedő” áruk a 25. áruosztályba tartoznak. Minthogy ez a leírás nem mondja ki kifejezetten, hogy a termékek „fizikaiak”, egyesek azzal érveltek, hogy a 25. áruosztály a virtuális ruházati cikkekre is vonatkozik.

Kérdéses azonban, hogy a bíróságok és a hivatalok követni fogják-e ezt a megközelítést. Először is, a kérelmezett áruk és szolgáltatások listája nem feltétlenül nyitott arra, hogy bármilyen típusú jövőbeli technológiai fejlesztést felvegyen. Másodszor, rendszeresen kétségek merülnek fel azzal kapcsolatban, hogy a bitekből és bájtokból álló virtuális ruházati cikkek a 25. áruosztályba sorolhatók-e szövegből készült társaikkal együtt. Ezért nem meglepő az EUIPO kijelentése, hogy „a virtuális áruk a 9. áruosztályba tartoznak, mert digitális tartalomként vagy képként kezelik őket”. Tehát egy pamutból készült póló valószínűleg nem tekinthető azonosnak egy digitális fájlal vagy egy avatarra felszerelhető NFT-vel.

Dimenziók közötti hasonlóság

Amennyiben a termékek nem azonosak, számos tényező létezik annak meghatározására, hogy még mindig hasonlónak tekinthetők-e. E tényezők közé tartozik a termékek jellege és felhasználási módja, valamint az, hogy a termékek versenyeznek-e egymással. További kritériumok közé tartoznak az érintett áruk forgalmazási csatornái és a szokásos kereskedelmi származás. Mít jelent ez a mi interdimenzionális összehasonlításunk szempontjából?

- A fizikai és a virtuális áruk természete vitathatatlanul eltérő, mert az egyik anyagból készül, a másik pedig pusztán digitálisan létezik.
- A céljuk hasonlónak tekinthető, mivel mindkét termék célja, hogy egy (fizikai vagy digitális) testet takarjon. De természetesen csak az egyik tárgy célja, hogy meleget vagy védelmet nyújtson az időjárási körülmények ellen.
- A használat módja is némileg különbözik, hiszen a való életben tényleges fizikai aktivitással kell felvennünk a kívánt ruhát, míg a virtuális környezetben egy egérkattintással választjuk ki és állítjuk be az avatar kinézetét.
- A legtöbb értelemben a virtuális és a fizikai ruházat valószínűleg nem versenyez egymással. Azonban könnyen előfordulhat, hogy egy fogyasztó a virtuális cipőt választja a fizikai helyett, amikor készíttetést érez arra, hogy kifejezze új stílusát, vagy vágyat érez arra, hogy egy új kutyával kényeztesse magát.
- Egyelőre a forgalmazási csatornák nagyrészt különbözők maradnak. Különösen a ruházati cikkek offline vásárlása a helyi üzletekben különbözik a virtuális ruházati cikkek vásárlásától egy virtuális világ opciós menüjében. De még az IRL ruhák online vásárlása sem ugyanaz, mint egy új „bőr” letöltése, mert a szállítás egy szükséges köztes

lépés. Mindazonáltal joggal feltételezhető, hogy a kialakulóban levő metaverzummal a digitális és a fizikai közötti elválasztás elmosódik. Már ma is létezik olyan trend, amely lehetővé teszi, hogy a fogyasztók virtuális árut vásároljanak, és megkapják a megfelelő fizikai árut, vagy fordítva (úgynevezett „digitális ikrek” vagy „phygital”-tapasztalatok).

- A fizikai és a digitális ruházat „szokásos kereskedelmi eredete” is jelentős változáson mehet keresztül. Ahogy a márkák egyre inkább felfedezik a virtuális teret, és együttműködést indítanak digitális művészekkel vagy játéklatformokkal, elérkezhet az a pont, amikor a digitális és a fizikai divatcikk valóban „jellemzően” ugyanabból a forrásból származnak.

De vajon a fogyasztók tényleg elhiszik-e majd, hogy az eredeti (fizikai) márka tulajdonosa felelős az azonos márkával ellátott vagy hasonló márkajelzéssel kínált virtuális termékek minőségéért, vagy ellenőrzi azok kiadását? Ahogyan az várható volt, ez az esetenkénti elemzéstől függ.

A védjegyhivatalok és bíróságok közelmúltbeli ügyei

Számos folyamatban lévő védjegyügy van a fizikai és a virtuális világ összeütközésével kapcsolatban. Az esetjog azonban csak lassan alakul ki. Az alábbiakban két friss esetet mutatunk be.

Tavaly a római elsőfokú bíróság az egyik első európai ítéletet hozta az összetéveszthetőségről az NFT-ket érintő jogsértési eljárásokban.

- Az alperes gyűjtőkártyákat ábrázoló NFT-ket kínált, amelyek többek között a JUVE védjegyet tartalmazták. A bíróság szerint ez a tevékenység sértette az olasz futballklub védjegyjogait, és megállapította, hogy a Juventus tulajdonában levő védjegyek nem csak Olaszországban, hanem világszerte ismertek. Így fennállt annak a veszélye, hogy a nyilvánosság azt hiheti, hogy a jogosulatlanul használt NFT-kártyák a futballklubhoz kapcsolódnak, különösen annak fényében, hogy a klub a közelmúltban terjeszkedett a kriptó- és blokkláncjátékok területén, és ezt követően a vitatott árukkal azonos kereskedelmi ágazatban folytatott tevékenységet.
- Az alperes azon állítását, hogy a mez ábrázolását a klub hírneve indokolta, a bíróság elutasította azzal az indokkal, hogy az NFT-k nem szolgáltak tudományos, oktatási vagy egyéb szükséges célt.
- Bár a bíróságnak látszólag nem voltak aggályai az áruk hasonlóságát feltételezve, fontos szem előtt tartani, hogy *a)* a korábbi védjegyeket közismertnek tekintették (ami széles oltalmi kört eredményez), *b)* a korábbi védjegyek a letölthető elektronikus kiadványokra is kiterjedtek, és *c)* a Juventus már folytatott kereskedelmi tevékenységet a web3 térben.

Az Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatala (USPTO) egy nyilvánvalóan független fél által benyújtott GUCCI védjegybejelentéssel szemben hivatalból indított eljárást azzal

az indokkal, hogy a védjegy hasonlít a jól ismert GUCCI márkához, és a fogyasztók valószínűleg megtéveszthetők lennének.

- A szóban forgó védjegyet többek között a következőkre jelentették be: „Letölthető virtuális áruk, nevezetesen számítógépes programok, amelyek lábbeliket, ruházatot, fejfedőket, szemüvegeket, kiegészítőket, lábtámaszt, háztartási tárgyakat, pohárakat, aktatáskákat, művészeti alkotásokat, játékokat, ékszereket, órákat, hajkiegészítőket, háziállat-nyakörveket tartalmaznak, kiegészítők és amulettek online virtuális világokban való használatra” a 9. áruosztályba és „virtuális árukat, nevezetesen lábbeliket, ruházatot, fejfedőket, szemüvegeket, kiegészítőket, lábtámaszt, háztartási tárgyakat, pohárakat, aktatáskákat, művészeti termékeket, játékokat, ékszereket, órákat, hajkiegészítőket, háziállatok nyakörveit, kiegészítőket és amuletteket online virtuális világokban való használatra tartalmazó kiskereskedelmi szolgáltatások” a 35. áruosztályba.
- A hivatal több korábbi GUCCI védjegyet idézett, amelyek többek között a 25. áruosztályba tartozó „cipők és csizmák”, a 14. áruosztályba tartozó „órák” és a 35. áruosztályba tartozó „ruházatot, lábbelit, kiegészítőket, kiegészítőket, bőröndöt, kis bőröndöt, ékszert, órát, szemüveget, illatszereket és kiegészítőket kínáló kiskereskedelmi üzlet és kiskereskedelmi outletüzlet szolgáltatása; ruházatot, lábbelit, kiegészítőket, kiegészítőket, bőröndöt, kis bőröndöt, ékszert, órát, szemüveget, illatszereket és kiegészítőket kínáló online kiskereskedelmi üzlet” tekintetében oltalom alatt állnak.
- Az áruk összehasonlításával kapcsolatban a hivatal megjegyezte, hogy a korábbi védjegyek kiskereskedelmi szolgáltatásai „feltehetően magukban foglalják a leírt típusú valamennyi szolgáltatást, beleértve a kérelmező szűkebb értelemben vett, virtuális árukat tartalmazó kiskereskedelmi üzleti szolgáltatásait is ezekben a kategóriákban”.
- A hivatal továbbá elismerte, hogy a luxusmárkák, köztük a GUCCI, fizikai áruik virtuális változatait árusítják virtuális világokban. A hivatal idézett egy cikket, amely szerint a Gucci „különösen aktív a metaverzumban, legutóbb a GUCCI GRAIL nevű NFT-készlet kiadásával. Az ethereum blokkláncon készült, és a márka kreatív igazgatója és egy 'fiktív, híres digitális kézműves, Wagmi-san' együttműködésének eredménye”.

Egyelőre úgy tűnik, hogy a korábbi védjegy erőssége, valamint a tulajdonos piaci aktivitása lesz a döntő tényező az interdimenzionális összetévesztés eseteiben. Ez összhangban van az EUIPO észrevételeivel, amelyek szerint a hivatal különösen a kevésbé ismert virtuális területeket érintő ügyekben fog támaszkodni a felek által benyújtott ténybeli beadványokra. Ha a márkatulajdonosok úgy döntenek, hogy nem nyújtanak be virtuális termékekre vonatkozó egyedi védjegyeket, akkor is ki kell dolgozniuk egy stratégiát arra vonatkozóan, hogyan tudnak hatékonyan fellépni a web3 térben és a tágabb értelemben vett metaverzumban a jogsértők ellen.

Dr. Palágyi Tivadar

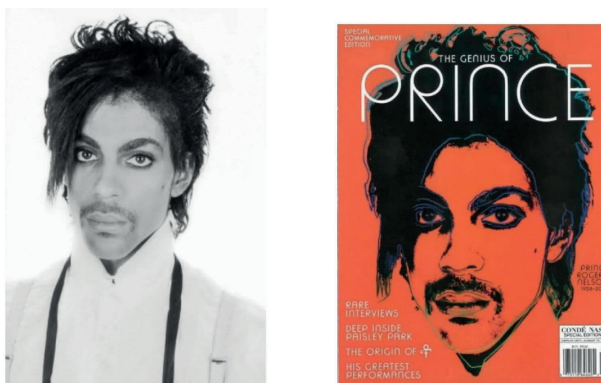
Seth I. et al.: Use of Andy Warhol's "Orange Prince" on Vanity Fair Cover Infringes Underlying Photograph; Supreme Court Rejects Fair Use Defense (Andy Warhol „Orange Prince” című képének használata a Vanity Fair címlapján sérti az alapul szolgáló fénykép szerzői jogát; a legfelsőbb bíróság elutasítja a tisztességes felhasználásra hivatkozó védelmet). Newsletter, 2023. augusztus 11. (<https://www.aippi.org/news/category/newsletter>).

A művészek és szerzői jogi szakemberek által szorosan figyelemmel kísért *Andy Warhol Alapítvány* (AWA) kontra *Goldsmith*-ügyben az amerikai legfelsőbb bíróság úgy döntött, hogy az AWA által Warhol „Orange Prince” című képének engedélyezése egy magazin borítóján nem minősül tisztességes felhasználásnak.

Lynn Goldsmith hívatásos fotós 1981-ben a *Newsweek* megbízásából lefényképezte Prince-t, aki akkoriban „feltörekvő” zenész volt. Goldsmith megtartotta fotóinak szerzői jogait, és később korlátozott engedélyt adott a *Vanity Fair*nek fotója „egyszeri”, „művészreferenciaként” történő felhasználására. A *Vanity Fair* felbérelte a jól ismert művészt, Andy Warholt, hogy készítsen egy szitanyomatot Goldsmith fotója alapján a *Vanity Fair* 1984. novemberi számához. A lap Goldsmithnek tulajdonította a „forrásfotót”, és 400 dollárt fizetett érte.

Goldsmith tudta nélkül Warhol összesen 16 különböző művet készített Goldsmith Prince-ről készült fotója alapján, amelyek együttesen „Prince-sorozat” néven ismertek. 2016-ban, Prince halálát követően a *Vanity Fair* engedélyt kapott az AWA-tól, hogy egy másik művet („Orange Prince”) is felhasználhasson egy Prince-ről megemlékező különkiadás címlapjára. Az AWA 10 000 dollárt kapott, Goldsmith pedig semmit.

Goldsmith fotója és az „Orange Prince”-t ábrázoló *Vanity Fair*-borító az 1. ábrán látható.



1. ábra

Miután Goldsmith tájékoztatta az AWA-t, hogy szerinte a felhasználás jogsértő, az AWA keresetet nyújtott be a jogsértés vagy a tisztességes felhasználás hiányának megállapítása iránt. Goldsmith viszontkeresetet nyújtott be a szerzői jogok megsértése miatt. A kerületi bíróság megállapította a tisztességes felhasználást, és az AWA javára döntött. A második kerületi fellebbviteli bíróság ezt megfordította, és megállapította, hogy a kifogásolt felhasználás sérti Goldsmith szerzői jogait. A bíróság megvizsgálta a szerzői jogi törvényben felsorolt négy tisztességes felhasználási tényezőt, és úgy ítélte meg, hogy ezek mindegyike Goldsmithnek kedvez. Megállapította, hogy az első tényező – „a felhasználás célja és jellege, beleértve azt is, hogy az ilyen felhasználás kereskedelmi jellegű vagy nonprofit oktatási célokat szolgál-e” – a tisztességes felhasználás ellen szólt, mert a szóban forgó felhasználás nem volt átalakító jellegű. Kifejtette, hogy „az átalakító célnak és jellegnek legalábbis többet kell magában foglalnia annál, hogy az elsődleges művet más művészi stílusával ruházzák fel”.

A legfelsőbb bíróság megerősítette a kerületi fellebbviteli bíróság döntését. Kifejtette, hogy az első tisztességes felhasználási tényező „arra összpontosít, hogy az állítólagos jogsértő felhasználás további céllal vagy eltérő jelleggel bír-e, ami fokozati kérdés, és a különbség mértékét más szempontokkal, például a kereskedelmi jelleggel szemben kell mérlegelni”.

Ha az eredeti mű és a másodlagos felhasználás célja azonos vagy nagyon hasonló, és a másodlagos felhasználás kereskedelmi jellegű, az első tényező valószínűleg a tisztességes felhasználás ellen szól, ha a másolás nem indokolt.

Ebben az esetben Goldsmith fényképének és az AWA által történő felhasználásának „lényegében ugyanaz a célja”, és ezen túlmenően az AWA általi felhasználás kereskedelmi jellegű volt. A bíróság megjegyezte, hogy számos más kiadványban Prince fotóját mutatták be az emlékkiadások borítóján. Így, bár az Orange Prince „új kifejezést adott Goldsmith fényképének”, az AWA által a Vanity Fairnek adott licenc alapján történő felhasználás jogsértésnek minősül.

A bíróság elismerte, hogy a szerzői jog tulajdonosának egyik kizárólagos joga a származékos művek, például egy könyv filmadaptációjának elkészítéséhez való jog; és a származékos mű fogalmába beletartozik „minden olyan más forma, amelybe a mű átdolgozható, átalakítható vagy adaptálható”. Az átalakító felhasználás túlságosan széles körű alkalmazása azonban a szerzői jog tulajdonosának származékos művekhez való jogát akadályozná.

A bíróság megjegyzése szerint a fotósok számára gyakori, hogy engedélyezik fotóik magazinokban való felhasználását vagy származékos művek létrehozását, és az ilyen engedélyek „a Goldsmith-hez hasonló fotósok megélhetését biztosítják”. Így „gazdasági ösztönzést nyújtanak az eredeti művek létrehozására, ami a szerzői jog célja”.

A bíróság hangsúlyozta, hogy a tisztességes felhasználás (és különösen az első tényező) megköveteli az állítólagos jogsértésnek minősülő konkrét „felhasználás” elemzését: „Ugyanaz a másolás lehet tisztességes, ha egy bizonyos célra használják, de egy másikra nem”. Így a bíróság az AWA tisztességes felhasználásra vonatkozó védekezését elutasította a Vanity Fair címlapja számára az Orange Prince kereskedelmi célú licencelése kapcsán. Ezáltal a jelen

ügy állítólagos jogsértésre korlátozódott, és „a bíróság nem nyilvánított véleményt az eredeti Prince-sorozat bármelyik művének létrehozásával, bemutatásával vagy értékesítésével kapcsolatban”. A bíróság például megjegyezte, hogy ha az AWA általi felhasználás oktatási célú lett volna, az megváltoztatná az elemzést.

Sőt, a bíróság elismerte, hogy „az eredetitől nagymértékben kölcsönző származékos művek” bizonyos körülmények között tisztességes felhasználásnak minősülhetnek. A bíróság példaként említette Warhol saját levesesdoboz-sorozatát, mint például a 2. ábrán látható művet, amely a Campbell cég szerzői jogi védelem alatt álló reklámlogóját másolja.



2. ábra

A bíróság megkülönböztette ezt a munkát a jelen ügyben szóban forgó felhasználástól. A Campbell-logó célja a leves reklámozása. Warhol vásznai nem követik ezt a célt. A Soup Cans sorozat inkább a fogyasztói társadalom művészi kommentálására használja Campbell szerzői joggal védett művét, amely cél teljesen eltér a leves reklámozásától. A felhasználás ezért nem lép a reklámlogó tárgyainak helyébe.

A bíróság kifejtette, hogy más lenne a helyzet, ha Warhol a Soup Cans sorozatát licenche adta volna egy levesgyártó vállalkozásnak, hogy az logóként használja. Ráadásul – jegyezte meg a bíróság – Warhol Soup Cans sorozata a Campbell's logóját – „egy tömegfogyasztásra szánt mindennapi fogyasztási cikk szimbólumát” – célozta meg kommentárjának tárgyaként. Az Orange Prince ezzel szemben nem kommentálta Goldsmith fotóit.

A bíróság elutasította az AWA azon érvelését is, hogy a felhasználás átalakító jellegű volt, minthogy Warhol Prince-sorozata új jelentést és üzenetet adott Goldsmith fényképének (például, ahogyan azt a kerületi bíróság megjegyezte, Prince-t „ikonikus, életnagyságnál

nagyobb figuraként” ábrázolta). A bíróság a kerületi fellebbviteli bírósághoz csatlakozva kifejtette, hogy az első tisztességes felhasználási tényező nem mérlegelhet „bármely olyan felhasználást, amely új kifejezést, jelentést vagy üzenetet ad hozzá”. Ellenkező esetben – magyarázta a bíróság – az „átalakító felhasználás” „elnyelné a szerzői jog tulajdonosának a származékos művek elkészítéséhez való kizárólagos jogát”. A bíróság ismét az AWA konkrét engedélyére összpontosított az Orange Prince megjelenítésére a magazin címlapján – ezt a felhasználást Goldsmith eredeti fényképével is el lehetett volna érní.

Nem teszi szegényebbé világunkat, ha az AWA-nak ki kell fizetnie Goldsmith részére a szerzői jogi védelem alatt álló műve újrafelhasználásából származó bevétel töredékét. Az ilyen díjak ösztönzik a művészeket arra, hogy eredeti műveket hozzanak létre. A bíróság döntése, amely összhangban van a tisztességes felhasználás régóta fennálló elveivel, nem fogja kioltani a nyugati civilizáció fényét, és nem fog visszavezetni minket a Tiziano, Shakespeare vagy Richard Rodgers nélküli világ sötét középkorába.

Az idő majd megmutatja a bíróság döntésének hatását.

Dr. Palágyi Tivadar

Frontvonalak és geopolitikai játszmák a földabroszon

Tim Marshall: Falak. Életünk kerítések árnyékában. Park Könyvkiadó, 2021; ISBN 9789633559260

Tim Marshall: A földrajz hatalma. Tíz térkép, amely rávilágít világunk jövőjére. PARK Könyvkiadó, 2023; ISBN 9789633558300

Határok: „A mezőgazdasági forradalom a történelem legnagyobb csalása volt” – írja Yuval Noah Harari: SAPIENS – Az emberiség rövid története c. könyvében (Animus Kiadó, 2020). A szabadon vándorló vadászó-gyűjtögetőkből a mezőgazdaság röghöz kötött embere lett – s végső soron ebből eredeztethető a határok megszületése is. Intézményesült a föld-birtoklás, megszülettek a letelepedett közösség, a vagyonok, birtokok, szintúgy a konfliktusok, amelyek ezzel járnak, s mindezzel fejlődésnek indult a határok és kerítések szerepe. A határokat előbb a közvetlenül érdekelt erőviszonyai alakították. A továbbiakban ez már sokkal bonyolultabbá vált, s erről és ennek eredményeiről ad Tim Marshall igen érdekes és tanulságos, ám az ember „civilizációjára” nem igazán hízelgő áttekintést.

A szerzőről: A világszerte csúcskategóriás szónokokat közvetítő London Speaker Bureau a Falak eredeti kiadójának egyik vezetőjét idézi: „Marshall a Sky News diplomáciai szerkesztője és külföldi tudósítója volt. 30 év riporter és műsorkészítői munka után otthagyta a főállású újságírást, hogy az írásra és elemzésre összpontosítson. Világos előadásmódja és az éleslátása világszerte az olvasók kedvencévé tették.” A Goodreads A földrajz hatalmáról szóló ismertetőjében kiemeli, hogy Marshall a helyszínről tudósított az 1990-es balkáni háborúk idején, utóbbi években az iraki, afganisztáni, líbiai és szíriai konfliktusokról.

Falak. Életünk kerítések árnyékában

„A könyv lebilincselő módon mutatja be, milyen módon formálta és formálja az emberiség múltját, jelenét és jövőjét a földrajz. Tíz térséget térképez fel, amelyek ma, a nagyhatalmi versengés új korában befolyással lesznek a nemzetközi politikára. 'Újabb kiváló kalauz a modern világhoz. Marshall mesterien foglalja össze, mit kell tudnunk, és miért' – Peter Frankopan” – a LIBRI ajánlójából. Frankopan az 1714-ben alapított oxfordi Worcester College történelemprofesszora. Selyemutak – Egy új világtörténet és Új selyemutak – Világunk jelene és jövője c. könyvét a Park adta ki 2020-ban és 2021-ben.

Az ember valóságát jól jellemzi Marshall diagnózisa: „Mindig is óvtuk a saját terünket, ahogyan a törzsekbe rendeződés, a kívülállóktól való félelem és az észlelt fenyegetésekre történő válaszadás szintén alapvető emberi viselkedésformák. Kapcsolatokat építünk egymással nemcsak a túlélés, hanem a társadalmi kohézió érdekében is. Csoportidentitások alakulnak ki, és ez gyakran konfliktusokhoz vezet másokkal. Erőforrásokért versengünk egymással, és megjelenik az identitáskonfliktus is – vagyis a 'mi és ők' narratívája.” – „Mi és ők” – Marshall

ismételten is kiemeli, hogy ez a szemlélet a gyökere a kerítések genezisének, azok pedig megjelenítik és még tovább erősítik ezt a dichotómiát.

„Minden falnak két oldala van” – írja Marshall, aki – normális emberként – jól érezhetően utálja a megosztottságot, a falakhoz kapcsolódó vagy azokat eredményező szembenállást, szorongást. Ám a világ alakulása rákényszerít annak átgondolására, hogy sok falnak másként is két oldala van: milyen az élet vele, és milyen lenne nélküle, a falak teszik-e ilyen né a világunkat, vagy a világ csúfságai indítanak falak építésére. Könnye ehhez jó alkalom és remek segítő. Végül is, az ember fejlődése során a barlangot védő tuskés bómától egyenes út vezet a mai védett lakóparkokig és újonnan felhúzott határkerítésekig, csak a félelem forrása és természete változott, a szervezett társadalmakban pedig hamar felfedezték a benne rejlő hatalomtechnikai lehetőségeket.

A könyv eredeti címe és alcíme kifejezőbb: *Megosztva – Miért élünk a falak korában.*

A *diagnózis*: „Harminc évvel ezelőtt ledőlt egy fal, és ezzel látszólag kezdetét vette egy új korszak, amely a nyitottságról és a nemzetköziségről szól. 1987-ben Ronald Reagan elnök a kettéosztott Berlinben ellátogatott a Brandenburgi kapuhoz, és felszólította szovjet partnerét: 'Gorbacsov úr, bontsa le ezt a falat!' Két évvel később a fal leomlott, és Berlin, Németország, majd a megosztott Európa újraegyesült. (Reagan felszólítása csak politikai mutatvány volt. A Szovjetunió végének eljövételében viszont valóban igen nagy szerepe volt a reagani reálpolitikának – Osman P.)

Reagan felszólítása az utóbbi években mintha alulmaradna az 'erődítménymentalitással' szemben. Üzenetét kevesen hallják meg, nehezen kel versenyre a tömeges vándorlás félelmetes hullámaival, a globalizáció elleni hangokkal, a nacionalizmus erősödésével, a kommunizmus összeomlása és a szeptember 11-ei támadások következményeivel. *Ezek azok a törésvonalak, amelyek az elkövetkező években is alakítják majd világunkat.*” – Az ilyen falak, kerítések emelése, fenntartása, lebontása nem elhatározás kérdése, hanem a helyzet következménye. „Reagan üzenete” pusztába kiáltott szó, ha a geopolitikai szereplők törekvései mást indokolnak vagy épp kényszerítenek ki.

„Sokszor hallunk az izraeli falról, az Egyesült Államok és Mexikó közötti határfalról vagy az Európában húzódó kerítésekről – mégis kevesen tudják, hogy valójában sorra épülnek falak a határok mentén. Világjelenségről van szó: a 21. században már most több ezer kilométernyi fal és kerítés épült meg a világ számos pontján. Legalább 65 ország – az államok több mint egyharmada – épített akadályokat határai mentén; *a második világháború óta felhúzott falak több mint fele az ezredforduló után épült meg.*

Ezek a falak sokat elárulnak a nemzetközi politikáról, bár azok a szorongások, amelyeket jelképeznek, valójában átívelnek a falak által elválasztott államok határain. *A megosztottság a politika minden szintjére hatással van, a személyestől a helyin és az országoson át a nemzetköziig. Minden történetnek két oldala van, ahogyan minden falnak is. Ahhoz, hogy megértsük, mi történik a világban, tudnunk kell, mi osztott meg bennünket a múltban, és mi oszt meg bennünket még ma is.*

A falak nemcsak kilométereken át húzódnak, hanem korokon, térségeken és kultúrákon keresztül is, egészen a jelenig. *Ez a fizikai megosztottság azonban szellemi megosztottságban is leképeződik*, gondoljunk csak a kereszténység nagy egyházszakadására, az iszlám kettéválására szunnita és síita irányzatokra, vagy a közelebbi múltban a kommunizmus, a fasiszmus és a demokrácia közötti küzdelemre (s ne feledjük a mindinkább élesedő mai szellemi megosztottságot sem, bár a mai meghatározó ideológiák igazából érdekeket szolgálnak vagy épp lepleznek! – Osman P.). A globalizáció falak építésére is ösztönzött. További vélt fenyegetésekkel szembesülve – mint a terrorizmus, az erőszakos összecsapások, a menekültek és a bevándorlás, a növekvő szakadék gazdagok és szegények között – az emberek egyre szorosabban ragaszkodnak saját csoportjukhoz. („Vélt” fenyegetések? – Osman P.)

A megosztottság új kora, amelyben élünk, tükröződik a digitális világ fejleményeiben is, ezek pedig csak rontanak a helyzeten. Bizonyos szempontból közelebb kerültünk egymáshoz, ugyanakkor a közösségi média olyan új virtuális törzseknek is felerősítette a hangját, és lehetővé tette a megszerveződésüket, amelyek közül némelyek csak fröcsögnek és megosztottságot szítanak a világhálón. Úgy tűnik, soha korábban nem létezett ennyi törzs, és soha korábban nem volt a törzsek között ennyi konfliktus. Ezek a jelenkor alapvető kérdései: hogy néznek ki a törzsek a modern világban? Vajon társadalmi osztályunk, rasszunk, vallásunk, nemzetiségünk szerint definiáljuk-e önmagunkat? És elképzelhető-e egyáltalán törzseink együttélése? (A közösségi média, korunk többi, nagy tömegek gondolkodását elérő egyéb eszközökkel – pl. tömegkommunikáció, tömegszórakoztatás – a napi közélet és politika alakítóivá váltak, minden határon is átnyúlva, és olyan szellemi befolyásolásokra, megosztásokra, szembeállításokra képesek, amelyek döntő befolyást biztosítanak – Osman P.) *Ha pedig az erőforrásokért történő verseny is bejön a képbe, a falak csak magasabbak lesznek. Úgy tűnik, most pont itt tartunk.*” – Globális léptékben öngerjesztő módon nő a népesség, erőltetetten a fogyasztás és a pazarlás, az erőforrások birtoklása mindinkább stratégiai fegyverként szolgál, s gyorsan bővül, mi minden jelent kritikus erőforrást. 80 éve ki gondolt volna lítiumra, száz éve a mai félvezető eszközök alapanyagaira??

Erről szól: „Könyvemben az egyszerűség kedvéért falnak nevezek mindenféle akadályt, kerítést, megosztottságot. Ezek azonban a megosztottságnak okozatai, nem pedig okai. És a történeteknek csupán a kezdetét jelentik.

Lehetetlen lenne kitérni minden megosztott térségre. Ehelyett *azokra koncentrállok, amelyek a legpontosabban illusztrálják az identitás problémáit napjaink globalizált világában:* a migráció hatásait (Egyesült Államok, Európa, indiai szubkontinens), a nacionalizmust mint az összefogás vagy éppen a megosztottság mozgatóját (Kína, Egyesült Királyság, Afrika), valamint a vallás és a politika összemosódását (Izrael, Közel-Kelet)” – Marshall Bevezetőjéből. (Forrásmegadás nélküli idézetek a könyvből, kiemelések a recenzió szerzőjétől.)

Mielőtt továbbmennénk, töprengjünk el Marshall egy igen fontos mondatán: „Európa-szerzte az EU lényege kerül veszélybe azzal, hogy ismét falakat emelnek, bizonyítva, hogy a

hidegháborús évek különbségeit nem sikerült teljesen meghaladni, és hogy az internacionalizmus korában sem tűnt el maradéktalanul a nacionalizmus.” Hogy milyen új falak emelése bizonyítaná, „hogy a hidegháborús évek különbségeit nem sikerült teljesen meghaladni”, ennek megismerését meghagyjuk az Olvasónak. Viszont internacionalizmus vs nacionalizmus: tegyük félre, hogy történelmi okokból az előbbinek errefelé sajátos csengése van, s nézzük a nacionalizmus torzítatlan mivoltát, mert összefonódhat a falakkal.

A fogalomnak sokféle értelmezése van, nem egy közülük politikailag motivált vagy épp rútol eltorzított. Fontosságát az adja, hogy a nacionalizmus részhalmazokat képez(het) az emberiség halmazában. Az ideológiai részrehajlással aligha gyanúsítható Encyclopaedia Britannica adta definíció szerint „[a] nacionalizmus egy ideológia, amely hangsúlyozza a lojalitást, odaadást vagy elkötelezettséget egy nemzet vagy nemzetállam iránt, és úgy tartja, hogy az ilyen kötelezettség felülmúl minden egyéni vagy csoportérdeket.” A nemzet vagy nemzetállam elvont fogalom, s az odatartozók összességét jelenti. A biztosítási szakmából kölcsönzött fogalommal, ez az összesség, ha jól működik, végső soron egy kockázat és persze érdekközösség, amilyennek az alapító atyák anno az európai integrációt megvalósító szervezetet is szánták. Nyilvánvaló, hogy az ilyen közösséget a magántulajdon védelmén túl nem szabadhatnak fel falak, kerítések. Ámde, Csányi Vilmos mondja az Új Könyvpiac 2012. áprilisi számában, a vele készült interjúbán: „Valódi közösség gyermekekkel együtt száz-százötven ember csoportjából alakulhat ki, ha a csoportot folyamatos közös akciók, közös hiedelmek és közös szociális konstrukciók jellemzik.” Vajon valódi kockázat és érdekközösség az emberek mekkora halmazára tud kiterjedni, meddig működik az a sajátos kötőanyag, amelyet a nacionalizmus alkot? Minden történelmi, etnikai, kulturális, erőforrások birtoklása által meghatározott, és egyéb különbségek ellenére is, összeállhat-e egyetlen nagy, „kerítésmentes” közösséggé az emberiség, s ha nem, akkor hol és miben a határ?

A *Goodreads* ajánlójából: „E megvilágító erejű könyvében Marshall tíz régiót vizsgál, amelyek meghatározó szereppel bírnak, hogy alakítsák a jövő globális politikáját a nagyhatalmi versengésnek ebben az új korszakában. Ezek: Ausztrália, Irán, Szaúd-Arábia, az Egyesült Királyság, Görögország, Törökország, a Száhel-övezet, Etiópia, Spanyolország és a világűr. *Megtudhatjuk, miért közelebb Európa következő menekültválsága, mint gondolnánk*, ahogy a problémák forrósodnak a Száhel-övezetben; miért kell a Közép-Keletnek a stratégiaalkotásban túltekintenie az olajon és homokon, hogy biztosíthassa jövőjét; miért a Kelet Mediterráneum jelenti a 21. század egyik legingatagabb robbanásponjtját; és miért a Föld atmoszférája várhatóan a világ következő csatatere. (A könyv 2021-ben jelent meg, az ukrajnai háború kirobbanása előtt – Osman P.). A könyv magán viseli Marshall védjegyet: szellemesség és éleslátás, es ezzel jól érthető és megragadó betekintést ad a földrajz erejébe, amellyel alakítja az emberiség múltját, jelenét – és jövőjét.”

Íme a mondandó íve a fejezetcímekkel:

- *Bevezetés*
- *A nagy tűzfal. Kína* – Mottója: „Ahogyan a való életben, úgy a virtuális térben is szükség van szabadságra és rendre. – Hszi Csin-ping kínai elnök”.
- *Építsük meg azt a falat! Egyesült Államok* – Mottója: „Ha mutatnak nekem egy tizenöt méter magas falat, én mutatok hozzá egy tizenöt és fél méteres létrát – Janet Napolitano, az Egyesült Államok korábbi belbiztonsági minisztere”.
- *Tények a terepen. Izrael és Palesztina* – Mottója: „Magatok is látjátok, hogy milyen bajban vagyunk: Jeruzsálem romhalmazzá vált, kapui pedig tűzben égtek el. Jöjjetek, építsük fel Jeruzsálem várfalát, hogy ne gyalázhassanak többé bennünket! – Nehémiás könyve 2:17”.
- *Vonalak a homokban. A Közel-Kelet* – „Válasszatok olyan vezetőt, aki hidakba fektet, nem falakba. Könyvekbe, nem fegyverekbe. Erkölcsebe, nem korrupcióba – Suzy Kassem: Emelkedj fel és tisztelegj a napnak: Suzy Kassem írásai”. (Wikidata: Amerikai író, filmrendező, filozófus, szerző, társadalmi kommentátor, aktivista és költő, aki közérdeklődésben álló társadalmi kérdésekre szakosodott.)
- *Migránsok mágnesa. Az indiai szubkontinens* – „Mint minden fal, kétértelmű, Janus-arcú volt ez is. Hogy mi volt bent és mi volt kint, az attól függött, hogy a falnak melyik oldalán állt az ember – Ursula K. Le Guin: A kisemmizettek”. (Gyakran idézett amerikai sci-fi- és fantasy-író.)
- *Nemzetálmok. Afrika* – „A bennünket egyesítő erők valódiak, és fontosabbak, mint a ránk erőltetett, bennünket egymástól elválasztó befolyások – Kwame Nkrumah”. (Ghanai politikus, politikai teoretikus, forradalmár, a „harmadik világ” politikai fel-emelkedése idején nagyon híres afrikai politikus, Ghana első miniszterelnöke.)
- *Mind szorosabb unió? Európa* – „Nem létezik napjainkban olyan fal, amely elválaszthatná egymástól a világ egyik részén zajló humanitárius vagy emberi jogi válságokat a világ másik részén tapasztalható nemzetbiztonsági válságoktól. Ami egyetlen emberi élet méltósága megőrzésének kudarcával kezdődik, az túl gyakran vezet egy egész nemzetet érintő katasztrófához – Kofi Annan”. (Az ENSZ hetedik, ghanai születésű főtítkára tíz éven keresztül. 2001-ben Annan és az ENSZ közösen kapta a Nobel-békedíjat.)
- *A britek sóhaja. Egyesült Királyság* – „Minden ember önmaga szigete. És bár elválaszt bennünket a különbözőségek tengere, alatta egy teljesen közös világ húzódik. – James Rozoff”. (Amerikai író, bemutatkozása szerint központi témája a valóság szürke, bénító oldalától való elszakadás és a mágia.)
- *Konklúzió. A köztes terek* – „Ami volt, ugyanaz lesz majd, és ami történt, ugyanaz fog történni, mert nincs semmi új a nap alatt. – A prédikátor könyve 1:9”.

Ki ne akarna falak nélküli szabadságot... amíg biztonságban érzi magát benne. És ki ne akarna általános jólétet az emberiségnek... csak hát a csúf realitások. Nézzünk egy kis részt a Konklúzióból: „*Nem valószínű, hogy a tömeges migráció egyhamar véget ér. A mozgásban*

lévő emberek a szegénység és/vagy az erőszak elől menekülnek, gazdagabb és stabilabb országok felé tartanak. Több gazdagabb ország fog falakat emelni a migránsok áradatának megfékezésére. Vannak azonban, akik szerint egyszerűen fel kellene számolnunk nemcsak a falakat, de magukat a határokat is, lehetővé téve a teljesen szabad mozgást, hogy mindenki oda mehessen a bolygón, ahová csak szeretne.

Humanitárius alapokon természetesen lehet amellet érvelni, hogy összességében 'kiegyenlítődne' a dolgok, ha teljesen szabaddá válna az országok közötti mozgás. *Ez az elgondolás azonban figyelmen kívül hagy két fontos tényezőt.* Az első, hogy milyen hatással lenne a tömeges elvándorlás azokra az országokra, amelyeket az útra kelők elhagynak. Először azok távoznának, akik anyagilag megengedhetik maguknak, így egyre kevesebb orvos, tanár és más iskolázott ember maradna a hanyatlásnak induló országokban – előbb-utóbb az állam akár össze is omolna, és mindenki nincstelenné válna, s nem maradna visszaút a normalitásba.

A második probléma az emberi természet, a csoportidentitás. Az optimista nézőpont szerint a fogadó nemzetállamok nehezen bár, de képesek lennének befogadni az újonnan érkezetteket. Ha azonban végignézzük a történelmen és a jelenlegi helyzeten, érdemes óvatossában közelítenünk az emberi természethez. A valóság az, hogy a tömeges migráció már eddig is nyugtalanságot keltett: a helyi lakosok nem tűnnek boldognak, ha idegen jövevények jelennek meg náluk nagy létszámban.” – Tegyük hozzá: legújabbkori jelenségeként az mutatkozik, hogy a bevándorlók kisebb-nagyobb része nem akar beolvadni a többségi társadalomba, saját kultúráját, életmódját, értékrendjét akarja ott is folytatni, ami mindkét oldalon növeli a feszültségeket, s nehezíti a közös működést. Ugyanakkor „[m]iközben a legtöbb nyugati ember nem vállal közösséget ['idegenek' elleni] szélsőséges viselkedéssel, a kultúrájuk gyökereit jelentő értékeket igenis meg kívánják óvni, és fenn akarnak tartani valamiféle közösségi érzést.”

A legfőbb kérdés: „A nyílt határok nem működhetnek a jelenlegi légkörben – de a belátható jövőben sem. Érdemes mindazonáltal elgondolkodni az elképzelésen, hogy eldönthessük, ennek a konkrét kerítésnek melyik oldalán helyezkedünk el. Ha nem értünk egyet ezzel a merész ötlettel, tehát hogy sikeres lehet a kísérlet, akkor minden bizonnyal úgy gondoljuk: a dolgok jelenlegi állása szerint szükség van határookra. Ha pedig így vélekedünk, a következő kérdéseket kell tisztáznunk: milyen határookra van szükség, és hány ember kelhet át rajtuk?”

S a jelenlegi realitás: „Már túl késő lenne az alapoktól újrakezdeni. Bolygónk és annak emberi populációja túl bonyolult ahhoz, hogy hirtelen létrejöjjön egy globális kormányzat, amelyben a nemzetállamok feloldódnak, és a világ javainak hasznosítása 'az egész emberiség közös joga' lesz. Ezért mindaddig falakat fogunk építeni, amíg el nem fogadjuk az emberiség egyetemes testvériségét, és el nem jön egy olyan világ, amelyben nem egymással versenyzünk az erőforrásokért. Mindig is így volt. Hiszen magunk is állatok vagyunk. Csodálatosak, néha gyönyörűek, néha csúnyák, fantasztikus képességűek, végtelen képzelőerejűek – de mindezzel együtt is e világ teremtményei, és mint minden más teremtménynek, nekünk is szükségünk van a saját területünkre.”

A földrajz hatalma. Tíz térkép, amely rávilágít világunk jövőjére

Világunk jövőjére? Csak erős idegzetűeknek??

„Hasznos emlékeztető, hogy érdemes konzultálni a térképekkel mielőtt beleügyetlenkedünk a világ ügyeibe, s különösképp az a növekvő geopolitikai feszültségek idején – *Financial Times* – idézi ajánlójában a Waterstone könyváruházlanc

„A Közel-Keleten farkasszemét néz egymással Irán és ősellensége, Szaúd-Arábia. A Csendes-óceán déli részén Ausztrália a jelenkor két szuperhatalma, az USA és Kína közé szorult. A Földközi-tengeren Görögország és Törökország folytat versengést, amelynek gyökerei az ókorig nyúlnak vissza, de bármikor ma is erőszakot szülhet. Isten hozott a 2020-as években! A nagyhatalmi versengés új korszakába lépünk, amelyben számos szereplő – köztük több kisebb is – küzd egymással [a geopolitikai befolyásért]. Egy ideje a 'multipoláris' világrend felé haladunk. A geopolitikai dráma ráadásul nem csak a Föld felszínén zajlik, hiszen némely országok követelésekkel lépnek fel a légkörön túl, a Holdon, sőt az űr még távolabbi régióiban is.

Az 1990-es években érkezett az egyes elemzők által 'unipolárisnak' nevezett évtized: az amerikai hatalomnak gyakorlatilag nem volt kihívója. Egyértelműen látszik azonban, hogy újfent olyan állapot felé tartunk, amely amúgy az emberiség történelme során általában a megszokott rend volt: a többszörös hatalmi versengés kora felé.

Birodalmak emelkednek fel és érnek véget. Szövetségek köttenek, majd esnek szét. *Lehetőten megmondani, hogy a következő évek során pontosan merre billen a hatalmi egyensúly.* Kétségtelen, hogy léteznek olyan gazdasági és geopolitikai óriások, amelyek döntő befolyással lesznek a világ ügyeire: ilyen természetesen az Egyesült Államok és Kína, de Oroszország is, vagy az európai nemzetek tömörülése, az Európai Unió, valamint gyorsan növekvő gazdasági súlya okán India. Persze a kisebb országok is számítanak. *A geopolitika a szövetségekről szól, és mivel a világrend változóban van, a nagyhatalmak számára különösen fontos, hogy maguk mellé állítsák a kisebb regionális hatalmakat, ahogyan ez fordítva is igaz.* Ezeknek az országoknak – például Törökországnak, Szaúd-Arábiának és az Egyesült Királyságnak – a képlékeny helyzet lehetőséget kínál arra, hogy jövőbeli stratégiai és hatalmi pozícióikat kedvezőbbé tegyék. Most még forog a kaleidoszkóp, darabkái nem állapodtak meg.

Több tényező is szerepet játszik ennek a bizonytalansággal és megosztottsággal teli – új korszak felé vezető – évtizednek az alakulásában. *A globalizáció, a globalizációellenesség, a Covid, a technológia és az éghajlatváltozás mind lényeges tényező, és szerephez jut ebben a könyvben, amely néhány olyan 21. századi eseményt és konfliktust mutat be, amelyeknek messzire nyúló hatásuk lehet a többpólusú világban.*

Ahogy a földrajz fogságában, úgy *e könyv is a hegyekből, folyókból, tengerekből és a betonból indul ki a geopolitikai realitások megértéséhez. A földrajz kulcsfontosságú: behatárolja, mit tehet, és mit nem az emberiség.* Persze a politikusok is fontosak, de a földrajz fontosabb.

Az emberek döntései – most és a jövőben is – sosem függetlenek a fizikai kontextustól. *Minden ország történetének kiindulópontja a szomszédokhoz, a hajózási útvonalakhoz és a természeti erőforrásokhoz viszonyított elhelyezkedése.*”

„Napjaink egyik legizgalmasabb fejleménye, hogy geopolitikai hatalmi küzdelmeink elszakadnak a földi kötelékektől, és a világűrbe is kivetülnek. De kié is a világűr? És ki döntheti ezt el? Valójában sosem lesz olyan, hogy 'végső határ', de ez igen közel áll hozzá, márpedig a határok általában vad, törvények nélküli vidékek. Bizonyos magasság felett nem létezik szuverén terület: ha úgy döntök, hogy egy másik ország fölé kívánom irányítani lézerekkel felszerelt műholdamat, milyen törvény alapján mondhatná bárki, hogy ezt nem tehetem meg? Több ország küzd az elsőségért a világűrben, és magánvállalkozások is beszállnak a versenybe, ezzel pedig kezdetét veheti egy veszélyes, csúcstechnológiákat felvonultató fegyverkezési verseny. Kivéve, ha képesek vagyunk tanulni a múlt hibáiból, és elfogadjuk a nemzetközi együttműködés számtalan előnyét.” – Vesztfáliai béke, bécsi kongresszus, Népszövetség, ENSZ... mi ad okot bízni e képességben? A józan ész szavát Marshall lentebb is megismétli.)

A Simon & Schuster Kiadó ajánlójából: „A New York Times bestseller A földrajz fogságában szerzőjétől egy lenyűgöző, 'frissítő és nagyon hasznos' (The Washington Post) folytatás, amely tíz térképpel magyarázza el a napjaink világhatalmai előtt álló kihívásokat, s hogy azok miként vetítenek elénk egy ingatagul változó jövőt.

Marshall előző globális bestsellere 'új módot ajánlott nekünk, ahogy a térképekre tekintünk' (The New York Times Book Review), megmutatva, miként korlátozzák minden nemzet választási lehetőségeit hegyek, folyók, tengerek és falak. Azóta a földrajz nem változott, a világ azonban igen. Most, ebben a 'csodálatosan szórakoztató és és kitűnően érthető, szellemesen, világosan és jó tempóban írt áttekintésében' (Mirror, UK), Marshall tíz régióba visz bennünket, amelyek szerephez jutottak a globális politika alakításában. Jöjjünk rá, miért halványul el az USA érdekeltsége a Közép-Keletben, miért kezd most Ausztrália epikus versengésbe Kínával, milyen okosan és leleményesen pozicionálja magát Törökország, Száúd-Arábia és az Egyesült Királyság nagyobb hatalomért, miért képes Etiópia ellenőrzésre Egyiptom felett, és miért van közelebb Európa a következő menekültválsághoz, mint gondolnánk, ahogy a világűr feletti uralomért folytatott csúcstechnológiás fegyverkezési verseny is.” – A Goodreads e felsoroláshoz még kiemeli a könyv mondandójából a Száhel-övezet növekvő szerepét a menekültválságban, hogy miért kell a Közép-Keletnek a jövője biztosításáért az olajon és homokon túlra tekintenie, s hogy a Kelet-Mediterráneum miért egyike a 21. század legingatagabb tűzfészkeinek.

Egy különleges ismertetésből, amely mutatja e könyv jelentőségét: megjelentette az AETHER, az AIR University, Alabama stratégiai légi és űrhaderő folyóirata.

„Marshall tíz régiót vizsgál, amelyek befolyással lesznek a jövő globális rendjére és politikájára. Mindegyikről ad egy-egy jellemző képet, különféle kérdéskörökkel, amelyek létfontosságúak a nagyhatalmak versengésének korszakában, ahogy a világ a multipolárisvá válás felé tolódik. Mindegyik régiót azzal közelíti, hogy meghatározza határai fekvését, földrajzi

jellemzőit, és időutazásra viszi az olvasót annak történelmén a jelenének gyökereiig. Ennek során kifejti, mi adja a régió fontosságát, és miért kritikus jelentőségű a világ jövője szempontjából.

A könyv gazdag érdemeinek egyike a helyszínei változatos sokasága és a tényezők sokfélesége, amelyeket Marshall fontosnak ítél. Ezzel és a benne foglalt tíz esettanulmánnyal a tényezők széles körét fogja át, mint például a víz feletti ellenőrzést övező feszültség Etiópia és Egyiptom között az utóbbiban imént épített Nílus-gát miatt; a területi vita és történelmi igények Török- és Görögország között Ciprust illetően; a népek országokon belüli földrajzi elkülönülése az Egyesült Királyságban és Spanyolországban, ami országok belőlük történő kiszakadásával fenyeget [Skócia, Katalónia (valójában Baszkföld is – Osman P.)]. Ezek vagy nemzetközi tűzfészek, vagy globális következmények lehetősége lakozik bennük.

Az utolsó fejezet különösen izgalmas. Marshall az úrnek szenteli, amely a stratégiai versenyben a közeli, szintúgy a távoli jövő geopolitikai versengéseinek színtere. E fejezetben bevezeti az asztropolitika, valamint a világűr reálpolitikája fogalmait.

További erőssége a könyvnek hogy élvezetes olvasmány. Marshall kiváló elbeszélő, aki minden fejezetet lényegre törőnek és jól fókuszáltnak alkot meg – sem túl sok részlettel, sem szakmai zsargonnal nem terheli az olvasót. Elég részlettel szolgál, hogy az ráérezzen, érdemes hathatós, jó képpel bírnia mindegyik helyszínről.” – Az ismertetés két érdekes megjegyzéssel zárul. Egyikük sajnálatos hiányként emeli ki, hogy Marshall nem vette hasonlóképp górcső alá az Antarktisz és annak a 21. században várható geopolitikai szerepét. A másik nagyon ajánlja e könyvet a fegyveres erők tisztjeinek, különösképp azoknak, akik művelati vagy stratégiai szolgálatra kívánnak szakosodni – ők hasznos betekintést kaphatnak belőle a világ stratégiai fontosságú helyszíneibe.

A fejezetek a(z) olykor meglehetősen rejtélyes) mottókkal, s részlet a nyitányukból:

- *Ausztrália:* „Keményen játssz, mindvégig! Tipord őket a porba! – Don Bradman krikettjátékos”. – „Ausztráliát régen a semmi közepének tartották, majd ’nagyon nagy’ lett ’valahol’, ma pedig rivaldafényben áll. Hogyan történt mindez?”
- *Irán:* „Az iszlám vagy politika, vagy semmi – Homeini ajatollah, az Iráni Iszlám Köztársaság egykori legfelsőbb vezetője”. – „Íránt két földrajzi jellemző határozza meg: a határ mentén az ország héját képező hegységek, illetve a leginkább sík sósivatagok az ország belsejében, amelyek mentén egymással nagyjából párhuzamos dombvonulatok húzódnak. Szinte bármelyik irányból is közelítünk, előbb-utóbb belefutunk olyan hegyláncokba, amelyeken sok helyen lehetetlen áthaladni. A Dast-e Kavír és a Dast-e Lut sivatár belső pusztaságait hegyek ölelik körül.”
- *Szaúd-Arábia:* „Ha nem állsz meg, követni fognak – Ríma bint Bandár bin Szultan bin Abdel-Azíz hercegnő, Szaúd-Arábia első női nagykövete”. – „Amennyiben megoldani vagy kezelni akarunk egy problémát, először meg kell határozni, mi az. Szaúd-Arábia problémáját két szó határozza meg: Szaúd és Arábia.”

- *Nagy-Britannia*: „Jönnnek a britek! Jönnnek a britek! – Paul Revere bostoni ezüstműves (állítólag)”. – „Jönnnek a britek!” – jó eséllyel évszázadokon keresztül a világ számtalan pontján felhangozhatott ez a felkiáltás, mialatt a britek felépítették a Föld egynegyedére kiterjedő birodalmukat. Napjainkban is elhangozhat, de már egészen más jelentést hordoz. Az EU-ból történő kilépést eldöntő 2016-os Brexit-népszavazást követően a britek szövetségeket keresnek, de tény, hogy globális szerepüket a 20. század közepe óta nem találják.”
- *Görögország*: „’Világosságot!’, szólt Szabadság, S miként a tengerből a Nap, Fölkelt Athén! – Percy Bysshe Shelley: Hellász (1821)”. – „Üdülés a Földközi-tenger keleti részén? Esetleg az Égei-tengernél? Jól hangzik, bár az utóbbi néhány évben talán kissé túl forró lett arrafelé a helyzet. Több évtizedig tartó viszonylagos nyugalom után geopolitikai szempontból a térséget ismét feszültség jellemzi. A tenger alatti gázmezők felfedezése régi és új konfliktusokat élezett ki főleg Görögország és Törökország között, de idővel számos más ország is érintetté vált. Ezek a vizek már azelőtt is potenciális vita tárgyát képezték a két szomszédos ország között, hogy ott gázt találtak volna, a felfedezés azonban tovább mérgezte a helyzetet.”
- *Törökország*: „Saját magunkra hasonlítunk – Musztafa Kemal Atatürk”. – „Törökök. Azt gondolnánk, hogy Törökországból származnak, ugye? Hiszen: Türkiye annyit tesz, ’a törökök földje’. Pedig nem: a törökök messziről jöttek, a mongóliai Altaj hegyeségtől keletre indultak útnak. Hosszú utat tettek meg mai hazájukig, és sok idő kellett hozzá, mire elérték, hogy az Európa és Ázsia közötti széles földhidat Törökországnak nevezzék. Napjainkban Törökország ismét Kelet és Nyugat kereszteződésében találja magát, miközben keresi szerepét a világ színpadán. Kezében tartja a kulcsot az egyik olyan kapuhoz, amelyen keresztül Európába özönlenek a migránsok, és ez a kapuőr szerep hatalmat is jelent számára. Egyre jobban bevonódik az arab világban zajló konfliktusokba...”
- *A Száhel-övezet*: „Ahol két folyó találkozik, a víz sosem síma – csádi közmondás”. – „A Száhel-övezet a part, a Szahara a tenger. Egyre többen kelnek útra erről a partról, hogy átszeljék a homoktengert, és egy másik parton kössenek ki: Európában. Bolygónk egyik legszegényebb területét hagyják hátra, ahol a nincstelenség, a környezeti károk és a társadalmi problémák miatt mintegy 3,8 millióan váltak földönfutóvá az utóbbi évek során, úti céljuk pedig a világ egyik leggazdagabb régiója. Ahogyan fokozódik a térségben az erőszak és súlyosbodnak az éghajlatváltozás hatásai, a helyzet csak romlani fog...”
- *Etiópia*: „Lucy üdvözlő itthon – az Etióp Nemzeti Múzeum plakátja”. – Lucy az ott talált 3,2 millió éves csontváz, „későbbi kutatások pedig arra jutottak, hogy mindannyian ebből a térségből származhatunk.” És „a Nagy Etióp Reneszánsz Duzzasztógát páratlan lehetőséget jelent Etiópia számára, hogy megtörje a szegénység és az etnikai erőszak évszázados körforgását. A technológiának köszönhetően Etiópia széttörheti

földrajzi bőrtöne rácsait. A víznek köszönhetően Etiópia mindig is rendelkezett bizonyos fokú politikai hatalommal, napjainkban azonban 'víztoronyból' energetikai szempontból 'vízi nagyhatalommá' válik."

- *Spanyolország*: „Spanyolországban a természet és az ember szembekerül egymással – Gertrude Stein”. – „Spanyolország hegységeinek keskeny, poros, kacskaringós útjain gyakran találja magát szembe az utazó látszólag bevehetetlen kősziklák tetején magasodó, a tájat méltóságteljesen uraló hatalmas erődítményekkel. A kora középkorban ezek a csodálatos építmények voltak a Mezeta – Spanyolország középső részének óriási kiterjedésű fennsíkja – meghatározó pontjai, olyannyira, hogy a régió neve is a spanyol vár – castillo – szóból ered: Kasztília, 'a várak földje'. Az egész országra illik ez a megnevezés: Spanyolország maga is egy erődítmény."
- *A világűr*: „Ha a Föld körüli pályát elértük, már félúton vagyunk a bárhová felé – Robert A. Heinlein tudományos-fantasztikus író, mérnök”. – „Vajon ha a Holdon hozunk létre kolóniát, akkor gyarmatosítók leszünk? Az oroszok és a kínaiak úgy gondolják, igen – és talán igazuk is lehet. Mióta az ember először hagyta el a Föld légkörét, és megtette az első apró lépéseket a végtelen felé, a világűr politikai csatatérre lett. Többről van szó, mint hogy mely országok milyen fizikai területeket követelhetnek maguknak (például a Holdon vagy a Marson): hasonlóan ahhoz, ami a Földön zajlott az elmúlt évszázadok során, a leendő gyarmatokhoz vezető út megtételéhez szükséges köztes állomások és az út közbeni csomópontok ellenőrzése is fontos. Ha nem tudunk megállapodni a használatukra és az így elérhetővé váló területekre vonatkozó jogi keretekről, akkor pontosan ugyanolyan harcokat vívhatunk értük, mint amilyenek az emberi történelem nagyobb részében a Földön zajlottak.” – Ez utóbbiak analógiájára még inkább hiányzik az AETHER által hiányolt fejezet az Antarktiszról. S ha jól belegondolunk Marshall két óriási konfliktuszóna térképével és elemzésével is adós: a világtengerek és a tengerfeneketek.

Világűr.... „Jóslolni nagyon nehéz – különösen ami a jövőt illeti” – hangzik a Niels Bohrnak tulajdonított mondas, de ha azt az exponenciálisan gyorsuló fejlődési ívet és módot nézzük, amelyet az emberek (vagy az őket mozgató paradigmák?) az utóbbi 100-150 évben összehoztak, azt látszik jóslni, hogy hacsak valami nagyon drasztikus törés közbe nem jön (lásd az einsteini jóslatot: vissza a kőbaltához), akkor Marshall fentebb a világűrre mondott prognózisa nagyon csúf, és a földi világra is visszaható jövőben válhat valóra.

Nézzük kissé tovább Marshall vonatkozó helyzetképét – s ahogy ezt a részt indítottuk: Csak erős idegzetűeknek! „*Sajnos úgy tűnik, szinte meg van írva a csillagokban, hogy versengés lesz. Az űrverseny egyre gyorsul, és ez magával hozza a kísértést, hogy mindenki egymaga próbáljon szerencsét, vagy legalábbis saját szövetségeseivel: hogy 'mi' biztosan legyőzzük 'őket'.* (És itt a fordítottja is: 'Nem hagyhatjuk, hogy megelőzzenek, mert ki tudja, mit hoz ránk, ha hátrányba kerülünk!' – Osman P.) 2020 októberében az Egyesült Államok, Japán, az Egyesült Arab Emírségek, Olaszország, Nagy-Britannia, Kanada, Luxemburg és Ausztrália

lettek az első államok, amelyek aláírták a holdkutatót és a Hold erőforrásainak bányászatát szabályozó Artemis-egyezményt. Az aláírók a 2024-re tervezett holdraszállás előkészítési fázisában kötelesek tájékoztatni egymást lépéseikről. A tervek szerint most először egy női űrhajós is leszállna az égitesten, társa pedig a 13. férfi lenne. Ez lenne az emberiség következő nagy ugrása, mielőtt bányászat céljából – 2028-ra – állandó bázisokat hozna létre a Holdon. Ezek a bázisok lehetnek majd a támaszpontok, amelyek segítségével lehetővé válik az 'emberiség terjeszkedése a Naprendszerben.' (Vegyük észre az alapvető, sorsdöntő problémát: az idézettek is azt mutatják, hogy az 'emberiség' hangadói, létének tényleges meghatározói nem tudnak vagy nem is akarnak más paradigmában gondolkodni, mint az állandó terjeszkedésben. Mielőtt indoklasként felvetődik az állandóan növekvő erőforrásigény, vegyük észre, hogy már a fogyasztói társadalomból is átvettek a pazarló társadalomba, s hogy az állandó, erőltetett növekedés óhatatlanul is veszélyes feszültségek állandó és mind bőségesebb forrása – Osman P.)

Sem Oroszország, sem Kína nem csatlakozott az Artemis-egyezményhez. Mindkét ország mérsékelt érdeklődést tanúsított az elképzelés iránt, de *még ha akartak volna is csatlakozni, nem lett volna erre lehetőségük.* Hiába működik együtt Oroszország a NASA-val a Nemzetközi Űrállomáson, körön kívül találta magát az után, hogy az Egyesült Államok által nemrég létrehozott Űrhaderő azzal vádolta meg az oroszokat, hogy veszélyes és 'szokatlanul zavaró módon' követték nyomon az amerikaiak kéműholdjait. Kína pedig azért nem csatlakozhatott a megállapodáshoz, mert a washingtoni Kongresszus megtiltotta a NASA-nak, hogy együttműködjön Pekinggel. Mindazonáltal Oroszország és Kína is rendelkezik saját tervekkel a Holdon létesítendő bázisokról, és egyikük sem fogja engedni, hogy riválisaik úgy fogadjanak el 'szabályokat', hogy abból ők kimaradtak.

Az Orosz Szövetségi Űrügynökség vezetője szerint egyenesen a Hold 'inváziójával' ér fel, ha a többi ország általános érvényű megállapodás nélkül kezd bele az égitest hasznosításába. Konkrétan egy 'következő Afganisztánt vagy Irakot' emlegetett, ami háborús fenyegetés.

Ahhoz, hogy a világűr ne váljon háborús színterré, meg kell változtatni a gondolkodásmódot, hogy az államok versenye helyett a békés együttműködés kerüljön a középpontba."

S amit Marshall itt csak érint, de akár következő könyve is lehet: a falak jelentőségét és a földrajz hatalmát e században gyorsan növekvő jelentőségű új fejlemények, új dimenzió és harctér szorítja vissza: a kibertér.

Dr. Osman Péter

Csiffáry Gabriella: Akiktől más lett a világ. Magyar találmányok, felfedezések és újítások. Corvina Kiadó, 2023; ISBN: 9789631369564

A *Corvina* ajánlójából: „Gyűjteményes kötetünk Szent-Györgyi Albert C-vitaminjától Pavlics Ferenc holdjáró autójáig 50 zseniális találmányt és felfedezést mutat be. Az egész világon ismerik a gyógyítás, a repülés, a csillagászat, a közlekedés és az energiafelhasználás területén született magyar újításokat. Persze nem minden úgy történt, ahogy eddig gondoltuk; ámulva olvassuk a felfedezések néhol krimibe illően izgalmas, de mindig szigorú tényeken alapuló történetét”.

Kiemelt méltatást érdemel a kötet gazdag, dokumentáció értékű képanyaga, fényképekkel, magyarázó képekkel és ábrákkal, korabeli kereskedelmi plakátokkal. (Kiemelések a recenzió szerzőjétől.)

A szerzőről: Íróként olyan hivatást űz, amely a gyémántbányászathoz hasonlítható: óriási dokumentációs anyaghalmozatokban keres szellemi ékköveket. A *Corvina* róla e kötethez fűzött ismertetőjéből: „több évtizede kutatja és publikálja a magyar szellemi élet jeles képviselőinek írásos emlékeit. Eddig megjelent tizenhat kötetének történeti forrásanyaga jórészt közgyűjteményekben lévő hagyatékokból és feltáratlan kéziratos anyagokból került ki.”

Egy megjegyzés az alcímhez és a tartalomhoz. Az „újítás” jelentése az Akadémiai Kiadó Magyar értelmező szótárát idézve (a kiadó szotar.net online szótárrendszeréből): „Új dolog kigondolása, létrehozása. A munka eredményességét növelő új módszer, eljárás.” Az előző rendszerben az újítás önálló jogintézmény volt, amellyel javaslatokat lehetett benyújtani, s az elfogadott újításokat díjazták. Politikai színezettől nem mentesen létezett újítómozgalom is. Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 101. évfolyam 2. számában, 1996-ban jelent meg dr. Szarka Ernő Iparjogvédelem Magyarországon – 100 éves a Magyar Szabadalmi Hivatal c. tanulmánya, s ebben írja: „A 11950/1948. Korm. sz. rendelet – a szabadalmi rendszer fenntartása mellett – bevezette a szovjet jogrendszerben ismert szerzői tanúsítványt. ... A találmányok, szabadalmi jogok központi utasításra bármikor átcsoportosíthatók voltak, így a vállalatok a találmányokat maguk számára jogilag nem tudták megvédeni. Ugyanakkor az állam célul tűzte ki, hogy a termelés műszaki színvonalának fejlesztésében a mérnökök, munkások érdekeltek legyenek mind erkölcsileg, mind anyagilag. Ezt a célt szolgálta az újítói és feltalálói mozgalom.” Csiffáry köznyelvi értelemben, olykor talán stilisztikai változatosságként használja e kifejezést, valami (hasznos) újdonság létrehozásaként, pl. „[k]ül- és belföldi szabadalmi is bizonyítják, hogy a kompresszor nélküli dízelmotorokra vonatkozóan Jendrassiknak számtalan újítása és fejlesztése volt.”

Van egy különösképp árulkodó fogalom, s mögötte egy szó szerint társadalomformáló gyakorlat, amely különösen nagy jelentőséget ad az olyan összeállításoknak, mint ez is: *emlékezetpolitika*. A saját közvetlen tapasztalatainkon és a számunkra fontosak elmondásán túl voltaképp a legtöbben annyit tudunk a múltról, amennyit a krónikások elmondtak, s abból megismertünk. Tanulságos és valószínűleg sokkoló tapasztalattal szolgálna egy széles körű

felmérés arról, hogy a nagyközönség hány kiemelkedő magyar felfedezőt, feltalálót, „újítót” tart emlékezetében, s ez mennyire kínálja őket követendő szerepmodellként a fiataloknak. Ebben is segíthet Csiffáry könyve és a hasonló alkotások.

Innentől szóljon ő és e könyve!

Csiffáry egy *különösen izgalmas felvetéssel indít*. A kötet a magyar tudomány- és technikatörténeti panteon egy gazdag részletében kalauzol. Meglehetősen elgondolkodtató mottót választott hozzá, amelynek jelentőségét szerzőjének kiléte adja. „A nagy vívmányok históriását minduntalan homályos részletek zavarják meg. Rádöbben, hogy minden jelentős felfedezésnek voltak előfutárai, sőt gyakran olyanok is, akik jóval a »tulajdonképpeni felfedezés« előtt már a lényegre is rátapintottak. A hasznosság oldaláról nézve nem is fontos a vívmány szerzőjének kilétét megállapítani akkor, ha a felfedezés gyümölcse már élvezhető” Selye János: – Életünk és a stressz.”

A második mondat akár triviálisnak is mondható. Tény, hogy az ember nem képes olyasmit elképzelni, aminek alkotóelemeit valamiképp már ne ismerné. Szemben szólva, „nihil in intellectu nisi prius in sensu”, azaz semmi olyan nincs az értelemben/gondolkodásban, ami nem jelent meg már előzőleg az érzékelésben. Az Oxford Reference az empiricizmus alapelvének nevezi, amelyet valamilyen formában Arisztotelész és Aquinói Szent Tamás is vallott. Lényegében Selye e tételét fejezi ki a híres Isaac Newton-i „óriások vállán...” kifejtése, s ezt jelenti iparjogvédelmi szóhasználatnál „a tudomány állása”. Érdekes megjelenése ennek, midőn a világ valamely matematikai leképezéséből jut a „felfedező”, a kutató a világot, annak bizonyos részeit és/vagy törvény(szerűsége)it illető új felismerésre, amelyet azután megfigyeléssel is igazolnak.

A záró tételen viszont érdemes elgondolkodni. A „szerző” kilétének számon tartása nélkülözhetetlen eleme a szellemi tulajdon védelmének, ami viszont az alkotás ösztönzésének nagy gazdasági és szakmai jelentőségű intézményrendszere. S vajon nem tartozunk-e a kutatóknak, alkotóknak, fejlesztőknek is azzal, hogy hálás utókortól elvárhatóan a műveikhez megőrizzük a kilétüket? Voltaképp maga ez a kötet is ehhez járul hozzá, szintúgy a tervezett folytatásai, amelyeket Csiffáry előszavában ígér. Sokan pedig alkotómunkával küzdenek a halhatatlanságért, a reménnyel, hogy eredményeik megtartják a nevüket és hajdani létezésüket az utókor emlékezetében.

Folytatva az előszóval, amelynek elejét a Corvina fenti ajánlója idézi: „Tovább tágítva kutatásaink körét, az elkövetkezendő kötetekben más magyar találmányokkal és azok eredettörténetével is megismertetjük majd az olvasót. Sorra kerülnek többek között a számítástechnikával, a híradástechnikával, a nyomdaiparral, a fényképezéssel, a haditechnikával, a világítástechnikával és a malomiparral kapcsolatos műszaki újítások is. *Jelen gyűjteményünk ennek a sorozatnak az első darabja.*” – Reméljük, a tervezett folytatások is mielőbb megszületnek!

Ezt követően Csiffáry egy viharzónába ad kis bepillantást: „Sok felfedezés és ötlet nem jutott el a megvalósulásig, de hírük fennmaradt. Ami viszont realizálódott, gyakran heves vitákat váltott ki. Az igazán sikeres műszaki és tudományos találmányok elsőbbségének jogát, mint ahogy azt sokszor tapasztaltuk, több nemzet is magáénak vallja. Hosszú lenne felsorolni, hogy az emberiség történetében hány korszakalkotó találmány útját kísérték végig a pereskedések – különösen akkor, ha többen, egymástól függetlenül alkották meg a találmányt. A tudományos felfedezések is eredményeztek elsőbbségről szóló vitákat. Gondoljunk csak Isaac Newton vitájára Gottfried Wilhelm Leibnizcel a differenciálszámítás feltalálására vonatkozóan, vagy Julius Robert von Mayer és James Prescott Joule elsőbbségért folytatott küzdelmére az energia megmaradásának felismeréséért, de említhetnénk a 'relativitás elsőbbségi vitát' is, mely három főszereplőt érint: Jules Henri Poincarét, aki már egy évvel Einstein cikkének megjelenése előtt írt a 'relativitás elvéről', Hendrik Antoon Lorentzet, aki Einstein munkájának alapjait írta meg (Lorentz–Einstein-elmélet), valamint Albert Einsteint, aki pedig a speciális relativitáselméletről szóló, mérőldkönek számító cikkét 1905-ben jelentette meg az *Annalen der Physik*ben. *A C-vitamin felfedezése évekre elhúzóódó komoly jogi és szakmai vitát váltott ki.* Ki fedezte fel elsőként: Szent-Györgyi Albert vagy a Pittsburghi Egyetem professzora, Charles Glen King biokémikus? Hogy végül Szent-Györgyi Albert kapta meg érte a Nobel-díjat, annak köszönhető, hogy amerikai kollégáját mindössze két héttel megelőzve, március 18-án ismertette a Budapesti Királyi Orvos Egyesület tudományos ülésén a C-vitamin és a hexuronsav azonosságát:”

„Vannak olyan találmányok, melyeket tévesen magyar eredetűnek tartanak. Jelen kötetünkben Asboth Oszkár esete példa erre. (Róla is szól e könyv – Osman P.) Régóta tartja magát az a legenda, hogy Asboth fedezte fel a helikoptert. Valójában egy 1947-ben megjelent orosz technikátörténeti munka nevezte őt először a helikopter egyedüli feltalálójának, és ez a tévhit azóta is tartja magát. Ideje, hogy ezeket a valótlanságokat végre tisztázzuk. Kötetünk [ezzel] valójában legendaoszlató.”

„Kötetünkben megmutatjuk azt is, hogy egy-egy kudarcba fulladt vagy sikeres vállalkozás mögött milyen emberi tényezők voltak. Az alkotásaikon keresztül bepillanthatunk az életükbe: mik motiválták őket, hogyan dolgozták fel a sikereiket, kik segítették vagy gátolták a kutatásaikban, mi adott erőt nekik, ha kudarcot vallottak?” – Vajon van-e, lesz-e valaha is tudományos magyarázata, miért van, hogy bizonyos emberek a fejlesztői, feltalálói elképzeléseik megvalósításáért „bíbor parázson, ha kell, zuhanó lángok közt” is „átvarázsolják magukat”, „ha kell, szívósak, mint fán a kéreg” (Radnóti Miklós: Levél a hitveshez)? Mi az a hajtóerő, amely ehhez a kitartást és az áldozatkészséget adja nekik?

Csapatmunka! „Tisztában kell lennünk azzal, hogy a találmányok többsége nem egy ember nevéhez köthető, mivel mögötte egy egész kutató és tervező csapat működik. Példa erre az Egyesült Izzólámpa és Villamosság Rt. kutatólaboratóriuma, ahol olyan nagyszerű kutató mérnökök dolgoztak, mint Bródy Imre, akinek a kriptonégót, és Selényi Pál, akinek a fénymásoló ötletét köszönhetjük, de ott végezte világhírű Hold-radar-kísérleteit Bay Zoltán is.

[Régi dicsőségünk: állami intézményi vargabetűkkel ebből a laborból jött létre előbb 1949-ben a méltán híres-neves 'Táki', azaz Távközlési Kutató Intézet, majd abból leválasztva a nem kevésbé megérdemelten hírneves 'HIKI' Híradástechnikai Ipari Kutatóintézet, mindkettejük történelme tele a hazai kutatás-fejlesztés és a szakterület egyetemi oktatása fénylő neveivel. Az interneten kissé nehezen megtalálható, remek betekintést ad ebbe dr. Herman Ákos és Wollitzer György Elemek a HIKI történetéből – Híradástechnikai Ipari Kutató Intézet (1953–1981) c. tanulmánya (<https://www.ett.bme.hu/~vago/hiki/elemek.html>). Az évek során a HIKI-ből jó néhányan 'disszidáltak'. Akkori elbeszélés szerint a hetvenes években müncheni Siemens konferenciákon egész sort tettek ki volt hikisek a legendás Fischer Ferenc hajdani laborfőnök vezetésével – Osman P.]

Ugyanilyen legendás volt a Ganz és Társa Vasöntő- és Gépgyár Részvénytársulat elektrotechnikai osztálya is, mely a villamosgép-gyártás bölcsőjének tekinthető. Gyors ütemű fejlődésében olyan kiváló felkészültségű mérnökök vettek részt, mint Déri Miksa, Bláthy Ottó Titusz, Zipernowsky Károly, Bánki Donát és Kandó Kálmán.

Szerepelnek olyan tudósok a kötetben, akinek a nevéhez több ismert találmány és szabadalom fűződik: Jedlik Ányos, Bláthy Ottó Titusz, Bánki Donát, Eötvös Loránd és Kármán Tódor neve ékes példa erre. Szerepel olyan feltaláló is, aki, bár külföldön látta meg a napvilágot, de országunkat gazdagította a hírnevével. A Svájcban Magyarországra települt Ganz Ábrahám munkásságára méltán lehetünk büszkéek.

A magyar találmányok történetében gyakran előfordult, hogy egy-egy magyar újítás külföldön realizálódott. Ennek elsősorban az anyagi támogatás hiánya volt az oka, számos esetben pedig a politika hiúsította meg a találmányok megvalósítását vagy a szabadalmi oltalom alá került műszaki újítások érvényesülését. Jánosi Marcell flopilemeze vagy Dulovits Jenő tükröréflexes fényképezőgépe a Rákosi-korszak korlátolt, vaskalapos politikájának esett áldozatául.

Nem véletlen, hogy a kötetben szereplő tudósok és feltalálók többsége külföldön érte el sikereit. A magasan kvalifikált, egzakt tudományok képviselőinek vallomásaiból az derül ki, hogy Amerikában és Nyugaton a gazdagabb, jobban támogatott tudományos műhelyek, magas színvonalon felszerelt laboratóriumok és egyetemi műhelyek nagyobb lehetőséget nyújtottak tudományos kísérleteikhez és eredmények eléréséhez. Elsősorban a természettudósok és a mérnökök örvendhetek az elismerésnek és ezzel együtt a befogadásnak, számukra nem is jelentett gondot az integrálódás. A matematikai gondolkodás, nyelv és szókincs, mely a természettudományok egyik alpmódszere és jellegzetessége, segítette a könnyebb beilleszkedést. Tudásuk nemzetközibb volt, mint bármely más tudósé.

Másrésről Európának ebben a szegletében gyakran működtek olyan politikai erők, melyek a magyar értelmiségiek ezreit üldözték el hazájukból. Így volt ez a múlt században is, amikor sokan kényszerültek vándorútra. Magyarország 20. századi történelme bőven szolgáltatott indokot erre. Voltak, akik politikai okokból, s voltak, akik a jobb élet reményében

hagyták el az országot. *Mindegy is, hogy ki milyen szándékkal vágott neki a nagyvilágnak, szeretné megőrizni emléküket ez a kötet.*”

A forrásokról: „Hogy ki volt vagy ki lehetett egy találmány értelmi szerzője, hosszas kutatást igényel. Több magyar és külföldi közgyűjteményben (levéltár, múzeum, kéziratár, magángyűjtemény, családi hagyatékok stb.) végeztünk kutatást, hogy eredeti dokumentumok segítségével rávilágítsunk a találmányok eredetére és keletkezésük körülményeire. Kutatásainkban segítségünkre voltak a hazai és külföldi szabadalmi hivataloknál bejelentett és oltalom alá került találmányok adatai.”

A könyv célközönsége: „Kötetünk mind a kutatók, mind pedig a magyar művelődéstörténet iránt érdeklődő olvasók számára sok új és értékes információt tartalmaz.”

A stílusról: „Igyekeztük a korabeli nyelvi állapotot érzékeltetni, ezért meghagytuk azokat a régies alakokat, formai archaizmusokat, kiejtésbeli sajátosságokat, melyek a kor hangulatát és írójuk stílusát érzékeltetik.”

„*A végjegyzetek* a fontosabb könyvészeti és bibliográfiai adatokon túl a jelentősebb intézmények, pártok és egyesületek nevét is tartalmazzák.”

A kötet az alkotókat, felfedezőket hat részbe sorolja:

- *Akik gyógyítottak*
- *Akik legyőzték a távolságot az égből*
- *És akik legyőzték a földön*
- *Akik a világot uralták*
- *És akik a föld alatti világot uralták*
- *Akik megszelídítették számunkra az energiát*

Következzék némi mozaikszerű ízelítő közülük kiragadott, ismert vagy épp kevésbé ismert alkotókról, találmányokról. A név és cím után – ha másként nem jelezzük – a bevezető „mottót” idézzük.

Semmelweis Ignác, az anyák megmentője

„Az első orvosi írótlól, Hippokratestől fogva, a legújabb korig, minden idők orvosainak megtámadhatlan meggyőződése volt, hogy azokat a szörnyű pusztításokat, melyeket a gyermekági láz visz véghez a gyermekágyasok közt, epidemikus, azaz atmoszferikus befolyások okozzák, vagyis olyan befolyások, melyek az orvos beavatkozása alól kivonják magukat és pusztító hatásukat szabadon és feltartóztatlanul fejtik ki. *Nékem 1847-ben a bécsi nagy szülőházban sikerült kimutatnom, hogy ez a nézet téves*, és hogy minden egyes esete a gyermekági láznak fertőzés következtében keletkezik. Ama rendszabályok következtében, melyeket nézetemnek megfelelően felállítottam, Bécsben 21 hónapon, a Szt. Rókus-kórházban 6 éven, és a pesti klinikán egy esztendőn keresztül nem észleltem járványt három olyan intézetben, melyeket állandóan látogattak a szörnyű járványok.” – Semmelweis Ignác”

„Semmelweis Fülöp (szül. Ignatius Semelweis) Budán született 1818. július 1-jén, és a Bécs melletti Oberdöblingben hunyt el 1865. augusztus 13-án. A bécsi közkórház több évti-

zednyi szülészeti és halálozási adatait tanulmányozva, egyértelmű volt számára, hogy a két különálló klinikáján eltérőek voltak a halálozási arányszámok. Az I. számú klinikán, ahol az orvosok és orvostanhallgatók az elhunytak boncolását végezték, összehasonlíthatatlanul több volt a halálozás. A II. osztályon, ahol pedig bábákat képeztek, bár nagyobb volt a zsúfoltság, jóval kisebb volt a halandóság: *'Az olyan szülőházak, amelyek nem tanintézetek, vagy amelyek csak a bábák tanítására szolgálnak, kevés kivétellel kedvezőbb viszonyokat tüntetnek fel, mint a szülésképző intézetek.'* Ennek okát abban látta, hogy a csupasz kézzel boncoló orvosok a még terhes vagy szülésen átesett nők vizsgálata közben a 'bomlott szerves anyagot', baktériumot juttattak be az anyák szervezetébe, melynek következtében vérmérgezés lépett fel. Később azt is megállapította, hogy a kórokozók a fehérműeknek, a kötszereknek és az orvosi műszereknek köszönhetően is terjednek. *Egy tragikus baleset során jött rá arra, hogy a gyermekági lázat a vérmérgezés súlyos formája okozza.*

Hamvait végül szülőházának udvarán helyezték el 1965-ben, mely jelenleg a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumnak ad helyet.”

Richter Gedeon lázcsillapítója

„Örömmre szolgál továbbá, hogy alkalmam nyílik ezúttal kifejezést adni mély hálámnak azon orvos urak iránt, akiknek beható kísérletei, megfigyelései és irodalmi tanulmányai lehetővé tették, a mit sokan képtelenségnek hittek, azt t.i., hogy magyar gyógyszerkészítményekkel sikerült legyőzni a külföldi behozatal versenyét.” – Richter Gedeon”

„A hazai gyógyszeripar és a nagyüzemi gyógyszergyártás megeremlítője, Richter Gedeon a Heves megyei Ecséden született 1872. szeptember 23-án, és Budapesten hunyt el 1944. december 30-án. Az elhalálozás időpontja bíróilag lett megállapítva. 1944. december 30-án egy nyilasosztag a ferencvárosi Duna-parton a Dunába lőtte.

Sikertörténete 1901-ben, az Üllői úton lévő Sas patikából indult el, amelyet az Ecséden megörökölt földbirtokából vett. *A patika laboratóriumában többféle, később nemzetközileg is elismert gyógyszert kísérletezett ki.* Állati szervekből – mellékveséből, pajzsmirigyből, heréből és petefészekből, agyalapi mirigyből és hasnyálmirigyből – kivont készítményeket gyártott. Az első gyógyszerek között volt a Tonogén Suprarenale, mely mellékvesehormonból kivont készítmény volt. Az adrenalin hatóanyagú oldatnak vérnyomáscsökkentő, vérzéscsillapító és érösszehúzó hatása volt, és 1902-ben került forgalomba. 1903-ban több organoterápiás tablettája is forgalomba került, melyből különösen a juh-pajzsmirigy-tartalmazó Thyreoidea és az Ovárium jelentős. *1907-ben Kőbányán, a Cserkesz utca 63. szám alatt megalapította a róla elnevezett Vegyészeti Gyárat,* melyet jelentős állami kedvezményekben részesített a Kereskedelemügyi M. Kir. Minisztérium.

Az 1920-évek második felétől már közel száz organoterápiás gyógyszert készített a gyár, s emellett még több mint félszáz Hormogland terméket forgalmazott. Számtalan szabadalma volt, melyek közül az elsőt 1905. október 27-én nyújtotta be a tojássárgájából kinyert lecitin albuminát előállítására.

Richter módszeresen építette ki a külföldi kapcsolatait, és figyelt a gyógyszerek exportértékesítésére. A Richter Gedeon Vegyészeti Gyár Rt. fennmaradt iratanyagából az derül ki, hogy a '30-as és '40-es években nem egy országgal kötöttek képviseleti szerződést, hanem valamely város, illetve annak környékén történő eladásra adtak megbízást egy-egy cégnek vagy magánszemélynek. Az 1920-1930-as években Európán kívül Ázsiában, Afrikában, Észak-, Közép-, és Dél-Amerikában s végül Ausztráliában is volt képvisellete a Richter-féle gyógyszerkészítményeknek. A gyár exportosztálya nemcsak fiókokkal és leányvállalatokkal állt kapcsolatban, hanem bankokkal, reklámügynökségekkel, kiadványvállalatokkal és szakmai gyógyszerészekkel, orvosokkal és gyárakkal is. Külföldi reklámkapcsolatainak kiépítésére és marketingfeladatok végzésére jelentős számú képviselőt foglalkoztattak.”

Id. Korányi Frigyes tudóvsz elleni küzdeme

„Mikor a phthisis megírásával foglalkoztam, tisztán a tudományos célt láttam magam előtt. De minél mélyebben hatoltam bele feladatom megfejtésébe, annál magasabbra emelkedett előttem emberi, társadalmi, gazdasági és nemzeti jelentőségének átérzése.” – Korányi Frigyes”

„Belgyógyász, sebész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, az 1886–1887. tanévben a pesti egyetem rektora, orvostani prodekan, 1890-ben az Igazságügyi Orvosi Tanács másodelnöke, 1897. október 20-án pedig elnöke lett. A magyar főrendiház élethossziglani tagja. A Budapesti Királyi Orvosegyesület, az Országos Közegészségügyi Tanács, a Királyi Igazságügyi Orvosi Tanács elnöke. Húsz éven keresztül volt a Magyar Országos Vöröskereszt Egyesület egészségügyi bizottságának elnöke. Az 1851/1852. tanévben szerezte orvos- és sebészdoktori oklevelét. 1864-ben a Pesti Egyetem idegkór és gyógytan magántanára lett. A *modern belgyógyászati klinikai oktatás megteremtője, Európa-szerte ismert orvostudós volt.* Orvosi működése során többek között kardiológiai, ideggyógyászati és pulmonológiai kutatásokat végzett.

1865-ben az idegkórtan docensévé, 1866. július 26-án pedig a Pesti Egyetem Orvos-sebész karán a gyakorlati belgyógyászat ny. r. tanárává nevezték ki a Sebészek Belgyógykórodájában. A klinika, melynek igazgatója volt, 1873-tól II. számú Belgyógyászati Kóroda néven működött. Intézete mindössze két szobából állott, tizenhat betegágygal, összes segédlete pedig egy tanársegéd volt. Önéletrajzában megemlíti, hogy 1876-ban sikerült Trefort Ágoston közoktatási miniszter alatt kieszközölni, hogy egy ’az új igényeinek megfelelő klinika építessék’. A klinika az 1880/1881-es tanévben az új Üllői úti épületbe költözött, ahol a *tudományos tevékenység kétirányú volt: a növendékek betanítása és a ’tudományos bűvárlat’.*

Az első magyar tüdőbetegek számára építendő népszanatóriumért több fórumon is felszólalt, pénzt gyűjtött, és támogatókat toborzott. Országos pénzgyűjtő mozgalom indult el, melyet híres közéleti személyek is támogattak. A kezdeményezésére 1898. május 3-án alakult

Budapesti Szegénysorsú Tüdőbetegek Szanatóriumi Egyesülete is a sanatórium létesítését igyekezett előmozdítani.

Így épülhetett meg 1901. november 10-én Budakeszin az első tbc-s betegek gyógyítására alapított Erzsébet királyné Tüdőszanatórium (ma Országos Korányi Pulmonológiai Intézet). *Elsőként Európában* a sanatórium olyan III. stádiumba sorolt, szegény sorsú, súlyos betegeket is felvett gyógykezelésre, 'akik hosszabb ideig részesülhettek orvoslásban csekély összegű fizetés fejében vagy teljesen ingyenesen.'"

Selye János, a stresszkutatás atyja

„Csak abban az egyben vagyunk egyformák, hogy mindnyájan engedelmességgel tartozunk azoknak a fundamentális biológiai törvényeknek, melyek az életünket kormányozzák. A stressz kutatója azzal használhat legtöbbet, ha megmagyarázza a stressz mechanizmusát, amennyire ő érti; ha megvilágítja ezeknek az ismereteknek alkalmazási lehetőségeit a mindennapi életben.’ – Selye János” (Életünk és a stressz)

„Az egészség és a boldogság titka nagyrészt abban áll, hogy sikerrel kell idomulni e planéta örökké változó életfeltételeihez; aki az alkalmazkodás mesterségét nem sajátítja el kellően, betegséggel és boldogtalansággal rója le a büntetéspénzt.” (Életünk és a stressz)

Szent-Györgyi Albert C-vitaminja

„Imádkozunk a békéért, de a biztonságunk okáért hidrogénbombákat halmozunk fel. Krisztusról prédikálunk, és tömegpusztításról beszélünk... A tudomány segítségével hidrogénbombákat sem építhetünk büntetlenül, hogy azután azokat a XVIII. századbeli egoista, korlátolt, érzelgős és hamis politikai gondolkodással használjuk fel. Semmi értelme sincs annak, hogy úrhajósokat küldünk fel a világűrbe, hogy más csillagokra elérjenek, ha ugyanakkor háromméteres betonfalat emelünk, hogy az embert embertől elválasszuk!’ – Szent-Györgyi Albert”

Szentágothai János, az agy tudora

„Életem fő célkitűzése és törekvése csak az volt, jó agykutatónak, a 20. század végi értelem-ben kultúrembernek és a történelmi körülményeink között tisztességesnek, de mindenekfelett kereszténynek maradni.’ – Szentágothai János”

„...[A]zt is hiszem, hogy a művészet és a tudomány az emberi elme két teljesen párhuzamosan futó vágánya, és ezek a párhuzamosságok sokkal mélyebbek és eredetibbek, mint azt a felszínről látjuk. Bárhol megbolygatjuk a világot, a legcsodálatosabb harmóniát találjuk. Jó lenne, ha a létnek, az életnek egy felsőbbrendű harmóniáját egy művészetet értő kutató vagy a tudomány modern eredményeit értő vagy legalábbis valamennyire sejtő művész magában egyesíteni tudná... De hogy a mai, nagyon specializált tudományban mennyire lehet ezt az ideált megközelíteni, az már nagyon kérdéses. Boldognak érzem magam, ha legalább egyes pontokon megsejtek valamit a művészet és a tudomány alaptörekvéseinek az egységéből.”

Jedlik Ányos szódavize

„1826-ban Jedlik Ányos fiatal benczés tanár készüléket szerkesztett, a melynek segítségével bárki is könnyen készíthetett saját használatára savanyúvizet. Ez a készülék az első, a mely a háztartásban használható volt savanyúvíz készítésre.” – Hankó János”

„Ahogy Eötvös Loránd is megjegyezte búcsúbeszédében: 'Bármily jövedelmező üzletnek mutatkozott a savanyúvizek mesterséges gyártása, Jedlikből mégsem lett szódavízgyáros.' Az igazi áttörést végül Wágner Jenő gyógyszerész érte el 1865-ben, aki a Gyógyszerész Hétlapban a következőképpen reklámozza a csodaitalt: 'már Pesten is minden jobb vendéglőben és étteremben tartatik a szénsavas víz és orvosaink által, különösen gyomorbajokban kitűnő eredménnyel alkalmazzatik.'”

Saxlehner András keserűvize

„Az évek folyamán a világba küldött jóval több mint száz millió üveg Hunyadi János keserűviz minden üvege igazolta és terjesztette jó hírnevét, a melynek e víz mindenütt örvend, a hol civilizált emberek laknak.”

Egy remek példa arra, hogy ismeretek kellenek ahhoz, hogy valaki felismerje valaminben az abban rejlő lehetőségeket: „A Buda-környéki keserűvizek legsikeresebb vállalkozója, Saxlehner András eredetileg posztókereskedő volt. A legenda szerint élete nagy fordulatot vett, amikor 1862-ben egy budaörsi gazda tért be az üzletébe, és elpanaszolta, hogy miután kutat ásott a Dobogó-hegyen lévő telkén a szőlője öntözésére és állatai itatására, keserűvíz tört a felszínre. Megkérte Saxlehner, tekintse meg a forrást, hátha üzleti szempontból jövedelmező lehet. A posztókereskedő kapva kapott az alkalmon, mivel akkor már ismert volt az évekkel korábban felfedezett kelenföldi sós keserűvízforrások gyógyhatása és üzleti sikere.” „[Hogy a 'versenytársakat' kiiktassa, felvásárolta az egész örsödi völgyet a Dobogó-heggyel együtt. A hazai és külföldi piacokon forgalomba hozott budai gyógyvizére egy évvel később bejegyeztette a 'Hunyadi', illetve a 'Hunyadi János' védjegyet. 1909-ben már 140 kút ontotta magából a gyógyvizet. 1886-ban Saxlehner szabadalmaztatott egy palacktöltő gépet is, két évvel később pedig a könnyebb szállítás érdekében 2,5 km hosszú iparvágányt építtetett ki a Kelenföldi pályaudvarig.

Saxlehner nagy hangsúlyt fektetett termékei reklámozására, ezért többnyelvű ismertetőket adott ki; plakátjait számos világvárosban lehetett látni: Párizsban, Londonban, Berlinben, Péterváron, Konstantinápolyban, Kalkuttában, Alexandriában, New Yorkban, San Franciscóban, Rio de Janeiróban vagy Sidney-ben.”

Schwarz Dávid kormányozható léghajója

„...A Schwarz Dávid-féle irányítható léggömböt tegnap mutatták be Berlinben, szabadon repülve, a légszák megtöltése és a felszállás rendben folyt le...” – Pesti Hírlap, 1897. november 5.”

„Az alumíniumborítású, kormányozható, négyhengeres, vízhűtéses, Daimler soros benzinnel működő léghajó feltalálója. Sajnos a léghajóval végzett kísérletei kudarcra véződtek. Halála után mások folytatták a kísérleteket, s a hibákat sikerült korrigálniuk.”

„Gróf Ferdinand von Zeppelin altábornagy, aki maga is jelen volt a Schwarz-féle léghajó próbarepüléseiben, 'merített' a vállalkozásból. Hogy milyen mértékben, az mind a mai napig megosztja a közvéleményt. Tény, hogy Zeppelin megvásárolta az özvegytől a szabadalmat és a terveket. A megvásárolt terveket és az addigi tapasztalatokat alapul véve kezdte el építeni Zeppelin gróf a saját LZ-1 jelű léghajóját, mely három évvel később, 1900. július 2-án szállt fel a Boden-tóról.”

Kármán Tódor helyben lebegő gépe és rakétája

„Az első helyből függőlegesen felszálló gép 1918-ban született meg Kármán Tódor professzor, Petróczy István ezredes és a cseh Vilém Žurovec mérnök jóvoltából. Helyben lebegő gépek voltak, amelyekre megfigyelőállást és fegyvert is tervezett Kármán. Kísérleteiket 1916-ban kezdték meg Fischamendben, az Osztrák–Magyar Monarchia repülőgépgyártásának központjában, ahol már 1911-től működött az Osztrák–Magyar Monarchia kísérleti repülőállomása és a 7. repülőüzeme. Itt alakult az első katonai repülőiskola is. A PKZ-1 fejlesztése 1917-ben kezdődött, és 1918-ra elkészült az első repülőképes elektro- vagy robbanómotorral üzemeltetett modell. A jármű a mátyásföldi Magyar Általános Gépgyárban (MÁG) készült.”

„1963-ban John F. Kennedy elnök a legnagyobb amerikai tudományos kitüntetéssel, a Nemzeti Tudományos Érdemérmel (United States National Medal of Science) adta Kármán Tódnak. A Holdon és a Marson kráter őrzi nevét.”

Ganz Ábrahám kéregöntésű vonatkereke

„'Akinek nincsen jövőjébe vetett reménye, azt sajnálni lehet.' – Ganz Ábrahám”

„Hosszú, változatos vándorévei után 1841 augusztusában érkezett Pestre. Részt vett a Pesti Hengermalmi Társulat épülő József Hengermalmának munkálataiban: műszaki gépparkjának, gépműhelyének és vasöntödéjének beüzemelésében és karbantartásában. Gyorsan ívelt felfelé a pályája: 1842 végétől már ő vezette a Széchenyi által alapított József Hengermalom öntödéjét, amelynek feladata az elkopott alkatrészecskék pótlása volt. 1845 februárjában saját öntödét nyitott Budán. Régóta érlelődött már benne a gondolat: '...állandó tervem saját vasöntödém felállítását, itt vagy egy másik városban... mert elhiheted, hogy nem akarok a világban mint munkás ide-oda vándorolni' – írta Jakab öccsének. Vasgyárához 1845. január 24-én adta meg Buda város tanácsa az öntési engedélyt, később pedig a segédipari pótenedélyt.”

„Hazai és nemzetközi viszonylatban számos díjat és elismerést kapott. 1861-ben tagja lett Buda szab. kir. város képviselő-testületének, 1863-ban Buda város díszpolgárává választ-

tották. Az 1862. évi londoni világkiállítás körüli fáradozásáért még ugyanebben az évben koronás arany érdemkeresztet kapott.

Az 1855. évi párizsi világkiállításon bronzérmét, Svájcban, az 1857. évi III. iparmű-kiállításon ezüstérmét, a londoni 1862. évi világkiállításon bronzérmét, az 1867. évi svájci kiállításon ezüstérmét, az 1867. évi második párizsi világtárlaton pedig ezüst- és bronzérmét kapott.”

S innen már csak még néhány találmány, csupán említéssel:

A Bánki–Csonka-féle porlasztó

Bánki Donát „gépészmérnök, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja”. Csonka János „gépészmérnök, a karburátor társfeltalálója, a magyar motor-, és gépjárműgyártás, valamint a hazai autógyártás elindítója.” „Együttműködésük gyümölcsöző volt, szinte évente jelentek meg közös találmányaik.”

Kandó Kálmán fázisváltós villamos mozdonya

„Kandó 1916-ban dolgozta ki világhírt szerzett fázisváltós rendszerét, s e sorok írója volt az, akinek Bécsben, a Hadügyminisztériumból hazatérve, séta közben először fejtette ki elgondolását. Gondolatmenetét rendkívül nehéz volt követni, de ma is él az emléke annak az élménynek, hogy egy nagyszabású, szinte korszakalkotó gondolat nyert első ízben szavakban kifejezést. Kandó a lángész minden nagyszerű tulajdonságával rendelkezett. Nagy mérnök, nagy vasutas, és igaz ember volt.” – Neő Ákos”

Wikipédia: „Pilisi Neő Ákos (Budapest, 1881. szeptember 12. – Budapest, 1967. november 22.) mérnök, a MÁV és a Duna-Száva-Adria Vasút igazgatója. A Ferenc József-rend lovagkeresztjének és a Nagy Szent Gergely-rend lovagkeresztjének birtokosa.”

„Kandó Kálmán számára a nemzetközi sikert az észak-olaszországi Vantellina-völgyben húzódó, mintegy 106,3 km-es vasútvonal villamosítása hozta meg, melyet 1902. szeptember 4-én illetve október 15-én adtak át. Ez volt Európa első nagyfeszültségű villamosított vasútvonala, melyet a Ganz-gyár készített.”

Galamb József Ford T-modellje

„Soha nem felejttem el a motor tervezését. Mindenki azt gondolta, hogy lehetetlen olyan motort építeni levehető hengerfejjel, amely nem fűj ki. Elgondolásainkat a Model N-en teszteltük, és mivel bevált, további 15 millió darabot készítettünk...” – Galamb József”

„1905. december 11-én kezdett el dolgozni a detroiti Ford Motor Companynél mint gépkonstruktor, majd főkonstruktor, később pedig a gyár főmérnöke és igazgatója lett. Itt találkozott Henry Forddal, akivel az autógyártás történetének új fejezetét nyitották meg. 1913-ban szervezte meg a gépkocsik futószalagon való gyártását, mellyel az egész világon forradalmasította az autógyártás folyamatát.”

Hell Miksa csillagai

Az ismertetésből: „Hell Miksa a Selmezbánya melletti Szélaknán született 1720. május 15-én, és Bécsben hunyt el 1792. április 14-én. Bécsi császári és királyi csillagász, matematikus, fizikus, tanár. Tagja volt a Dán Királyi Tudományos és Irodalmi Akadémiának, a Trondheimi Akadémiának, valamint levelező tagja a Francia Tudományos Akadémiának. A legismertebb nemzetközi hírű magyar csillagász. Számtalan csillagda tervezését és építését vezette, többek között a budai, a nagyszombati, a kolozsvári, az egri és a gyulafehérvári obszervatóriumét. 1755. október 22-én Mária Terézia a bécsi udvari csillagda igazgatójának nevezte ki, egyúttal kinevezték a bécsi egyetem csillagászává. Harminchét évig szerkesztette a bécsi csillagászati évkönyveket értekezésekkel, táblázatokkal és csillagászati adatokkal, valamint az előrejelzéseket.”

Bolyai János űrhajózásban alkalmazott térgeometriája

„A Bolyai-féle térgeometria azzal, hogy megszüntette az Euklidész által kialakított térbeli látásmód egyedülállóságát, lehetővé tette az újabb geometriák kidolgozását. Ez egy teljesen új szemlélet, mely utat nyitott a modern űrkutatás, űrhajózás és az új műholdas technikák felé.” És Bolyai szintúgy a világ tragédiája: „A tudós reális térre vonatkozó elmélete egykoron nem jelent meg nyomtatásban, így nem tudott hatni korának tudományos fejlődésére.”

Gothard Jenő, a csillagászati fényképezés úttörője

„Hogy minő átalakulás, minő óriási forradalom ment végbe e csillagon a rövid 8-9 hónap lefolyása alatt, arról fogalmunk sem lehet. Egy csillag születése vagy meghalása játszódott-e le szemeink előtt, arra spektroszkópunk nem válaszol. Jelen kutatásom, melyet távolról sem tartok befejezettnek, csak azon érdekes kapcsot tárja fel előttünk, mely a bolygószerű ködök s az új csillag között elvitathatatlanul létezik. A történelmi sorrend azt mutatja, hogy egy felvillanó új csillag kihűlése, vagy talán túlságos felhevülése által bolygószerű köd keletkezik. Azaz más szavakkal oly folyamat ment a csillagon végbe, melynek eredménye a csillag anyagának olyan átalakulása, mely hasonló a bolygószerű ködök anyagával s ez anyag állapotával.” – Gothard Jenő

„Gépészmérnök, csillagász, a Magyar Tudományos Akadémia levelező (1890. május 8.), az Astronomische Gesellschaft és a Royal Astronomical Society tagja.”

Súlyos méltánytalanság történni e kötet minden szereplője számára, aki itt említetlenül maradt, s veszteség az Olvasónak, ha nem ismeri meg őket.

Dr. Osman Péter

SUMMARIES

THE JUDICIAL PRACTICE OF THE RIGHT OF COMMUNICATION TO THE PUBLIC IN THE EUROPEAN UNION – SOLUTIONS AND CONTRADICTIONS

Gábor Faludi

The article lists and analyses the preliminary decisions of the European Court of Justice passed to interpret the communication to the public (C2P) right as laid down in Article 3 of the INFOSOC Directive. Since the number of the preliminary decisions dealing with the C2P right exceeds 40, it is worth to make a categorisation and at the same time evaluation of the rulings. The first category covers the „public performance”-type decisions, where protected content – originated by another entity – is made available for the public being present at the place where the commercial use in question occurs (e.g C2P in hotel rooms, bars, restaurant, commercial shops). Another category of the decisions tries to tidy up the broadcasting-type uses, where an entity other than the original broadcaster makes C2P. The issues of the making available right constitute the third category, while the evaluation of various cases of hyperlinking belong to the last category.

THE COST OF PROTECTION 3. THE REMUNERATION OF FILM WORKS AND CREATORS OF TV PROGRAMMES

Zoltán Károly Kiss PhD

The study deals with the different methods of establishing and measuring copyright fees – depending on the nature of use – in relation to audiovisual works. The remuneration of the authors of films and television programs cannot be separated from the specific legal relationship of filmmakers, film producers and television organizations, the provisions of the Film Act and the Media Act, as well as the role of joint rights management in the use of audiovisual works. No doubt that the special rules for contract on adaptation for screen do not guarantee authors of films actual access to remuneration and royalties. The authors of television programs usually carry out their creative activities within the framework of an employment relationship or a legal relationship contained in a contract on adaptation for screen, so legal disputes in connection with remuneration rarely arise between authors of television programs and television organizations.

THE PROBLEMS ABOUT THE LEGAL APPROACH OF THESES AS COPYRIGHT WORKS

Adrienn Aczél-Partos LL.M.

This study delves into the legal aspects surrounding the completion of theses and dissertations by final-year students in Hungarian higher education institutions. Providing a historical overview, it aims to clarify the conceptual definitions of the terms 'thesis' and 'dissertation'. The research involves a comparative analysis of the academic and examination regulations from various Hungarian higher education institutions, focusing on the key characteristics of theses and dissertations. The study also highlights the uneven practices in university libraries regarding thesis-related services, primarily due to the lack of specific legal regulations. Additionally, the paper brings attention to the substantial influence of theses in academic settings. It underscores the urgent need for appropriate legislative regulation in the higher education law to address these issues adequately in the future. This study aims to shed light on the significant power of theses and stresses the vital need for proper regulatory measures in the future higher education legislation.